

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İNSAN SÛRESİNDE CENNET VE CENNETE GÖTÜREN DAVRANIŞLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MURTAZA GÜR

Enstitü Ana Bilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı: TEFSİR

Bu tez .../.../200.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliğı / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, Yüce Allah'ın Resûlü Hz. Muhammed (s.a.v.)e gönderdiği ve insanlar için her konuda mutlak doğruya ileten en büyük rehber, dünyada ve ahirette saadete sevk eden hakiki mürşittir.

Kur'ân, nitelik itibariyle bir çok özelliğı barındırmaktadır. Nitekim o, kendisini değışik hususiyetlerine işaret eden bir çok kelime ile isimlendirmiştir. Kur'ân'ın kendisi için kullandığı bu isimlerin bazılarından hareketle denilebilir ki, Kur'ân hak ve bätılı açıklayan¹ ve aralarındaki farkı kesin çizgilerle belirleyen², dâima hak olana davet eden ve bätıldan sakındıran³ bir hidâyet kaynağı⁴, iyinin ve kötünün onunla kavrandığı bir nur⁵, maddî ve manevî hastalıklar için bir şifa⁶, içerdiği öğütleri tutanların, sonunda cennet olan hak yolda yürümesini sağlayan bir ip (حبل الله)⁷, öngördüğü ölçülerle hiçbir eğriliğı olmayan dosdoğru yol⁸, Yüce Yaratan tarafından gönderilmiş bir mesaj ve bir uyarı⁹ ve öğütler yumağı¹⁰ olan bir kitaptır. Yüce Allah'ın kulları için bir hediyesidir¹¹.

¹ Duhân, 44/1,2.

² Furkân, 25/1.

³ Âl-i İmrân, 3/193; Fussilet, 41/3,4.

⁴ Yûnus, 10/57.

⁵ Nisâ, 4/174.

⁶ İsrâ, 17/82.

⁷ Âl-i İmrân, 3/103.

⁸ En'âm, 6/153.

⁹ Hâkka, 69/48.

Kur'ân, indirildiği günden beri, tek bir âyetine bile benzer bir söz getirirlerse getirsinler diye bütün insanlığa ve cinlere meydan okuyan, fakat bu meydan okumaya 14 asırdır kimsenin cevap veremediği en büyük mucizedir.

İşte bütün bu özellikleri ile Kur'ân, merkezde “Allah’ın birliği” konusunu esas almakta ve diğer mevzuları bu inanç çatısı altında sunmaktadır. Nitekim Kur'ân, bu özellikteki içeriğiyle kıyâmete kadar bütün insanlar için iki dünya saadetini sunmakta ve dâima “düşünmez misiniz?”, “akletmez misiniz?”, “tefekür etmez misiniz?” şeklindeki ifadeleri ile insanları bu doğrultuda yönlendirmektedir. Zira insandan istenen bu çağrıya kulak verip arzu edilen tarzda hayatına şekil vermesidir. Çünkü onun kurtuluşu ancak bununla mümkün olacaktır.

Bu durum, Kur'ân’ın sağlıklı bir şekilde anlaşılması meselesini gündeme getirmiş, dolayısıyla Yüce Allah’ın Peygamber’ine indirdiği kitabın anlaşılmasına yarayan, onu açıklayan ve ondan hüküm ve hikmetler çıkaran tefsir ilminin doğmasına sebep olmuştur.

İslam tarihi boyunca insanların Kur'ân’ı anlamaya yönelik bu ihtiyacına cevap vermek amacıyla bir çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar, “Tefsir tarihi” adında müstakil bir araştırma sahasını oluşturacak derecede büyük bir yekün teşkil etmektedir.

Allah Resûlü’nden başlayan ve bu güne gelinceye dek her dönem, kendine has tefsir çalışmalarına sahne olmuştur. Zira insanoğlu, yaşamış olduğu her çağda, o çağın getirdikleri doğrultusunda Yüce Yaratanının kendisine kurtuluş reçetesi olarak hediye ettiği kitabı anlama ihtiyacı duymuştur. Bu sebepledir ki, tefsir tarihi boyunca Kur'ân’a yaklaşımı bakımından farklılıklar arz eden çeşitli tefsir çalışmaları yapılmıştır.

Bu çerçevede Kur'ân, bir bütün olarak tefsir edildiği gibi sadece 114 sûresinden biri veya bir kaç için de tefsir çalışması yapılmıştır.

Kur'ân, belli konuların belli kısımlarda işlendiği bir kitap değildir. Zira Kur'ân, vahdâniyet inancı çatısı altında ele almış olduğu konuları birden fazla yerde işleyen, yeri geldiğinde aynı mevzuyu farklı yerlerde tekrar edebilen bir üslûba sahiptir. Bu

¹⁰ Yûnus, 10/7.

¹¹ İsrâ, 17/9.

üslûp sayesinde Kur'ân'ın ana teması her sûrede müşahede edilebilmektedir. Nitekim yine bu üslûb sayesinde Kur'ân'ın her sûresi Onun bir özeti olarak kabul edilebilir. Bu sebeple herhangi bir sûre için yapılan tefsir çalışmaları, okuyan kimsede genel anlamda Kur'ân hakkında bir malûmat sunması bakımından oldukça önemlidir.

Bununla birlikte sûre tefsiri, hacim itibariyle bütün bir Kur'ân tefsirine nazaran daha küçük olması, onu daha kullanışlı kılmaktadır. Zira toplumun Kur'ân'a yakınlaşmasını artırıcı olması bakımından sûre çalışmalarının bu yönü, ona yadsınamayacak derecede büyük bir önem atfetmektedir. Çünkü insanlar, bu şekildeki çalışmalara daha kolay ulaşabilecek ve onlardan kolaylıkla istifade edebileceklerdir.

Sûre çalışmalarının sağlamış olduğu bir diğer fayda ise sûrenin içermiş olduğu konuları gerektiği ölçüde inceleyip okuyucuya sunmasında yatmaktadır. Zira bu hususiyet Kur'ân'ı bütünüyle ele alan tefsirlerde görülmemektedir. Nitekim bu tür tefsirlerde müfessirler, ilgili konuyu ilk geçtiği sûrede etraflıca incelemekte, diğer geçtiği yerlerde ise o konuya kısaca değinip daha önce genişçe ele almış olduğu sûreye atıfta bulunmaktadırlar. Bu metot, belki tekrardan sakınma açısından gerekli olabilir, ancak okuyucunun konuya hakimiyetini zorlaştırması bakımından gerektiği ölçüde fayda sağlayamamaktadır. Nitekim sûre tefsiri çalışmaları bu olumsuzluğu gidermesi bakımından da önemlidir.

İNSAN SÛRESİNDE CENNET VE CENNETE GÖTÜREN DAVRANIŞLAR

1.İNSAN SÛRESİNİN TANITIMI

1.1.Sûrenin İsmi ve Mushaf'taki Yeri

Bu sûre, birden fazla isim ile anılmaktadır. Nitekim bu sûre, birinci âyetinde geçen الدهر kelimesinden hareketle “Dehr Sûresi”¹², هل أتى sözüyle başlaması dolayısıyla “Hel Etâ Sûresi”¹³, başlangıcında insanın mâhiyetinden bahsettiği için “İnsan Sûresi”¹⁴, bir çok âyetinde iyi kullardan ve onlara cennette bahşedilen nimetlerden bahsetmesi sebebiyle “Ebrâr Sûresi”¹⁵ ve ikinci âyetinde geçen أمشاج kelimesinden hareketle “Emşâc Sûresi”¹⁶ şeklinde isimlendirilmektedir.

¹² İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân el-Kureşî el-Bağdadî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, 8/472; Tabresî, Ebu Ali el-Fadl İbnü'l-Hasan, *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 9/608; Bikâî, Ebu'l-Hasan Burhaneddin İbrahim b. Ömer b. Hasan, *Nazmu'd-Dürer*, 21/150; Âlûsî, Ebu's-Senâ Şehabuddin Mahmud b. Abdullah, *Rûhu'l-Meânî*, 29/150.

¹³ Zührî, Ebu Bekr İbn Şihâb Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah, *Tenzîlâtü'l-Kur'ân*, s.30; Bikâî, a.g.e., 21/150; Âlûsî, a.g.e., 29/150; Kasımî, Muhammed Cemaleddin, *Tefsîru'l-Kasımî*, 17/4.

¹⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/472; Bikâî, a.g.e., 21/150.

¹⁵ Tabresî, a.g.e., 9/608; Âlûsî, a.g.e., 29/150.

¹⁶ Bikâî, a.g.e., 21/150; Âlûsî, a.g.e., 29/150; Kasımî, a.g.e., 17/4.

İnsan sûresi, Hz. Osman Mushaf'ındaki tertibe göre 76. sûre olarak yer almaktadır. Bunun yanında Ubey b. Ka'b'a ait olan Mushaf'ta 62., İbn Mesûd'a isnâd edilen Mushaf'ta ise 75. sûre olarak zikredilmektedir¹⁷.

Sûrelerin nüzûl sırası esas alınan tertibe göre ise bu sûre, Hz. Osman Mushaf'ında Rahmân sûresinden sonra, Talâk sûrelerinden önce 98. sırada yer almaktadır¹⁸. Bunun yanında İnsan sûresi, nüzûl sırası itibariyle İbn Abbas'a ait olan Mushaf'ta Muhammed sûresinden sonra, Talâk sûresinden önce 97. sırada, Ca'fer'i Sâdık'a ait Mushaf'ta ise Rahmân sûresinden sonra, Talâk sûresinden önce 97. sırada yer almaktadır¹⁹.

1.2.Sûrenin Âyet, Kelime ve Harf Sayısı

İnsan sûresi, İbn Abbas, Ata' b. Yesâr ve Mukâtil'den nakledildiği üzere 31 âyet, 240 kelime ve 1054 harften müteşekkildir²⁰.

Sûrede fasıla olarak ise “ق”, “ج”, “لا”, “ز”, “ع” ve “ط” harfleri kullanılmıştır.

1.3.Sûrenin Mekkî veya Medenî Oluşu

İnsan sûresinin Mekkî veya Medenî olduğu hususunda üç farklı görüş bulunmaktadır:

- 1.Bu sûre bütünüyle Mekkîdir²¹ ki, bu görüş Atâ' b. Yesâr'a isnâd edilmektedir²². Bunun yanında İbn Abbas, İbn Zübeyr, Mukâtil ve Kelbî'nin de bu görüşte olduğu kaydedilmektedir²³. Ayrıca bu görüşün cumhurun görüşü olduğu bildirilmektedir²⁴.

¹⁷ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, s.82-84.

¹⁸ Zührî, a.g.e., s.30; Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celaledin Abdurrahmân, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, 1/38; Cerrahoğlu, a.g.e., s.86,87.

¹⁹ Cerrahoğlu, a.g.e., s.86,87.

²⁰ Hâzin, Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbu't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, 3/1631; Nisaburî, Nizamuddin el-A'rec Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî, *Ğarâibu'l-Kur'an ve Reğâibu'l-Furkân*, 10/115.

²¹ Zeccâc, Ebu İshak İbrahim b. es-Serî b. Sehl, *Meâni'l-Kur'an ve İ'râbuhu*, 5/257; Zemahşerî, Ebu Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf Hakaiku't-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil fi Vücûhi't-Te'vil*, 4/194; İbn Kesîr, İmaduddin Ebu'l-Fidâ İsmail b. Amr b. Kesîr b. Dav' b. Zer' el-Basrî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/285.

2.Sûre bütünüyle Medenîdir²⁵. Bu görüş de Mücâhid ve Katâde'ye dayandırılmaktadır²⁶. Bu görüşün de cumhurun görüşü olduğunu bildirenler vardır²⁷. Şia da bu görüşü benimsemektedir²⁸.

3.Bu sûrede hem Medenî hem de Mekkî âyetler bulunmaktadır. Bu hususta ise iki görüş vardır:

- a. 24. âyeti “فاصبر لحكم ربك ولا تطع منهم آثما أو كفورا” haricinde bu sûre Medenîdir, bu âyet ise Mekkîdir²⁹. Bu görüş, Hasan, İkrime ve Kelbî'ye aittir³⁰.
- b. Sûre 23. âyete kadar Medenî, 23. âyet ve sonrası Mekkîdir³¹. Bu görüşü ise Maverdî nakletmektedir³².

1.4.Muhtevâ İtibariyle Diğer Sûrelerle Münâsebeti

29. âyetinde bildirildiği gibi İnsan sûresi, insanoğlu için Yaratanı katından gönderilmiş bir uyarıcı ve yol göstericidir. Bu itibarla sûrenin bütün sûrelerle münâsebeti söz konusudur. Çünkü Kur'ân ve onu oluşturan bütün sûreler Allah Tealâ'nın kullarına ilettiği birer mesajdır. Zira Kur'ân da kendisini “Tezkire”³³ diye isimlendirmektedir³⁴.

Genel manada bu şekilde bütün sûrelerle münâsebet içerisinde olan İnsan sûresi, ihtivâ etmiş olduğu konular itibariyle diğer sûrelerle münâsebet halindedir.

²² Begavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd, *Meâlimü't-Tenzil*, 8/291.

²³ Kurtubî, Abdullah Muhammed el-Ensârî, *Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/118; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, 8/365; Şevkânî, Muhammed Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, 5/456.

²⁴ Âlûsî, a.g.e., 29/150.

²⁵ Zührî, a.g.e., s.30.

²⁶ Begavî, a.g.e., 8/291; İbn Atıyye, Muhammed Abdulhakk el-Endülûsî, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz*, 15/229; Tabresî, a.g.e., 9/608.

²⁷ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/427; Kurtubî, a.g.e., 19/118.

²⁸ Âlûsî, a.g.e., 29/150; Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 20/131.

²⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/427; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/44.

³⁰ İbn Atıyye, a.g.e., 15/229; Tabresî, a.g.e., 9/608. Âlûsî, a.g.e., 29/150.

³¹ Kurtubî, a.g.e., 19/118. Şevkânî, a.g.e., 5/456.

³² İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/427.

³³ Hâkka sûresi 69/48.

³⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/143.

Öncelikle sûre, kendisinden önceki Kıyâme sûresi ile birlikte incelendiğinde dört hususta münâsebet halinde olduğu göze çarpmaktadır:

1. Cenâb-ı Hakk, Kıyâme sûresinin sonunda insanı nutfeden yarattığını, sonra onu erkek ve kadın olarak iki sınıfa ayırdığını bildirmektedir³⁵. İnsan sûresine ise insanı yoktan nasıl var ettiğini, onu karışım halindeki bir nutfeden yarattığını haber vererek başlamaktadır.
2. Kıyâme sûresi, ahiret yurdunda yaptıklarının bir karşılığı olarak kimi yüzlerin elde ettiği mükâfatlar karşısında sevinçten ıslıl ıslıl, kimi yüzlerin de elem ve acıdan dolayı buruşuk olduğunu haber vermektedir³⁶. İnsan sûresinde adeta bu ifadeler şerh edilmekte kâfirlerin ve şükreden kulların ahiret yurdunda elde edeceği karşılıktan bahsedilmektedir.
3. Kıyâme sûresi, kıyâmet gününün dehşetini haber vermektedir³⁷. İnsan sûresi ise iyi kulların yaptıkları amelleri Allah rızasını kazanmanın yanında kıyâmet günün şerrinden korunmaya çalışarak icrâ ettiklerini haber vermekle o günün dehşetine atıfta bulunmaktadır.
4. Kıyâme sûresinde İnsan sûresinde olduğu gibi kâfirler, dünyaya nazaran mukâyesesi mümkün olmayacak derecede önemli olan ahireti terk ederek dünyaya meyletmeleri dolayısıyla kınanmaktadır³⁸.

İnsan sûresi, sonrasındaki Mürselât sûresiyle de insanın basit bir sudan yaratıldığını³⁹, kâfirlerin kıyâmet günündeki acıklı halini⁴⁰ ve iyi kulların ahirette elde edecekleri mükâfatları⁴¹ haber vermesi dolayısıyla münâsebet içerisindedir.

İnsan sûresi, içerdiği konular arasında “cennet ve nimetleri” hakkında diğer konulara nazaran daha fazla yer vermekte, 31 âyet içerisinde 13 âyetinde bu konudan bahsetmektedir. Bu özelliği itibariyle sûre Kur’ân’daki bir çok sûre ile alâkalı olmakla

³⁵ Kıyâme, 75/37-39.

³⁶ Kıyâme, 75/22-25.

³⁷ Kıyâme, 75/1-15.

³⁸ Kıyâme, 75/20,21.

³⁹ Mürselât, 77/20-23.

⁴⁰ Mürselât, 77/29-40.

⁴¹ Mürselât, 77/41-44.

birlikte özellikle aynı şekilde cennet ve nimetlerinden geniş bir şekilde bahsetmeleri sebebiyle Rahmân⁴², Vâkıa⁴³ ve Ğâşiye⁴⁴ sûreleriyle daha sıkı münâsebet içerisinde.

Bu sûre, insanın mâhiyetini; öncesini, yaratılışını ve sonrasını vecîz bir şekilde bildirmektedir. Bu sebeple İnsan sûresi, insandan ve onun mâhiyetinden bahseden âyetleri dolayısıyla Âl-i İmrân⁴⁵, Hicr⁴⁶, Nahl⁴⁷, Hac⁴⁸, Mü'minûn⁴⁹, Furkân⁵⁰, Rûm⁵¹, Secde⁵², Fâtır⁵³, Yâsîn⁵⁴, Zümer⁵⁵, Ğâfir⁵⁶, Câsiye⁵⁷, Târik⁵⁸, Tîn⁵⁹ ve Alâk⁶⁰ sûreleri ile birlikte mütealâ edilmelidir.

İnsan sûresi, ebrârdan ve onları ebrâr (iyi kul) yapan davranışlardan bahsetmektedir. Bu sebeple sûre, 177. âyetiyle direkt alâkalı olması bakımından Bakara sûresiyle de münâsebet halindedir.

Bu sûrede cennet ve nimetlerinden bahsederken Cenâb-ı Hakk, sûrenin 12. âyetinde iyi kulların sabrını cennet ve nimetlerini elde etmelerine sebep olarak zikretmektedir. Bu sebeple sûre, sabrı ön plana çıkaran âyetleri dolayısıyla Bakara⁶¹, Âl-i İmrân⁶², Hac⁶³, Lokmân⁶⁴, Beled⁶⁵ ve Asr⁶⁶ sûreleriyle de münâsebet içerisinde.

⁴² Rahmân, 55/46-78.

⁴³ Vâkıa, 56/10-40

⁴⁴ Ğâşiye, 88/8-16.

⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/6.

⁴⁶ Hicr, 15/26,28.

⁴⁷ Nahl, 16/4.

⁴⁸ Hac, 22/5.

⁴⁹ Mü'minûn, 23/12-14.

⁵⁰ Furkân, 25/54.

⁵¹ Rûm, 30/54.

⁵² Secde, 32/7-9.

⁵³ Fâtır, 35/11.

⁵⁴ Yâsîn, 36/77.

⁵⁵ Zümer, 39/6.

⁵⁶ Ğâfir, 40/67.

⁵⁷ Câsiye, 45/4.

⁵⁸ Târik, 86/5-7.

⁵⁹ Tîn, 95/1-5.

⁶⁰ Alâk, 96/2.

⁶¹ Bakara, 2/45.

⁶² Âl-i İmrân, 3/200.

⁶³ Hac, 22/35.

⁶⁴ Lokmân, 31/17.

⁶⁵ Beled, 90/17,18.

⁶⁶ Asr, 103/1-3.

Hiç şüphesiz İnsan sûresinin diğer sûrelerle olan münâsebeti bunlarla sınırlı değildir, ancak ilk bakışta bağlantı kurulabilecek sûreler bunlardır.

1.5.Sûre Hakkında Nakledilen Rivâyetler

İbn Abbas (r.a.)tan nakledilmektedir ki, Resûlüllah (s.a.v.) cuma günleri sabah namazında Secde sûresiyle İnsan sûresini okurdu⁶⁷.

Ebu Zerr Gıfârî (r.a.)den nakledilmektedir ki, Allah Resulü, İnsan sûresini sonuna kadar okuduktan sonra şöyle buyurmuştur; *“Ben sizin görmediğinizi görür, işitmediğinizi işitirim. Nitekim sema uğuldadı, uğuldamak da ona hak oldu. Semada dört parmak sığacak kadar boş yer yoktur, her tarafta Allah’a secde için alını koymuş bir melek vardır. Allah’a yemin olsun, benim bildiğimi siz bilseydiniz az güler çok ağlardınız, yataklarda kadınlarla zevklenemezsiniz, yollara çöllere dökülür (belânızı defetmesi için) Allah’a yalvar yakar olurdunuz.”*⁶⁸

İbn Ömer (r.a.)den nakledilmektedir ki; Allah Resûlüne Habeşli bir adam geldi ve Resûlüllah (s.a.v.) ona *“Sor!”* dedi, o da *“Ey Allah’ın Resûlü! Renginle suretinle ve peygamberlik görevinle siz benden üstünsünüz. Ben de sizin inandığınıza inansam, sizin amel ettiğinizle amel etsem ben cennette sizinle beraber olabilir miyim ne dersiniz?”* diye sordu. Resûlüllah (s.a.v.) cevaben *“Evet. Nefsimi kudret elinde bulundurana yemin ederim ki, şüphesiz cennette siyahın beyazlığı bin yıllık mesafeden görülecektir”* sonra devam ederek; *“Kim لا إله إلا الله” derse Allah katında onun için verilmiş bir söz vardır. Ve kim سبحان الله وبحمده” derse onun için yüz binden yüz yirmi bine kadar sevap yazılır.”* buyurdular ve bu sûre indirildi. Bunun üzerine Habeşli zat, *“Cennette benim gözlerim senin gözlerinin gördüğünü görebilecek mi?”* diye sordu, Allah Resûlü *“Evet”* deyince o zat ruhunu teslim edinceye kadar ağladı. İbn Ömer der ki, Allah Resûlünü o adamı mezarına kendi elleri ile indirirken gördüm⁶⁹.

⁶⁷ Müslim, “Cum’a” 64.

⁶⁸ Tirmizî, “Zühd” 9; İbn Mâce, “Zühd” 19.

⁶⁹ Heysemî, Nureddin, *el-Mecmeu’z-Zevâid ve Menbeu’l-Fevâid*, 10/420.

Buna benzer bir başka rivâyeti Abdullah b. Vehb, İbn Zeyd'den nakletmektedir ki; Hz. Peygamber İnsan sûresini okuyordu. Yanında zenci olan biri bulunurken bu sûre indirilmişti. Sûrede cennetin niteliklerinden bahseden kısma gelince o zenci olan adam bir silkiniyle silkindi ve ruhunu teslim etti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki, “*Arkadaşınızın (veya kardeşinizin buyurmuştur) ruhunu cennete olan arzusu teslim aldı*”⁷⁰.

Bazı tefsirlerde bu sûrenin faziletine işaretle Allah Resûlüne istinâden şöyle bir rivâyet kaydedilmektedir; “*Kim İnsan sûresini okursa, onun Allah katındaki mükâfatı cennet ve ipek elbisedir.*”⁷¹

Tabresî de tefsirinde Ebu Ca'fer'in İnsan sûresi hakkında şöyle dediğini kaydetmektedir; “*Kim bu sûreyi her Perşembe sabahı okursa Allah Tealâ onu yüz bâkîre hûri ile evlendirir ve o cennette Hz. Muhammed ile beraberdir.*”⁷²

⁷⁰ İbn Kesîr, a.g.e., 8/285; Suyûtî, *ed-Dürr*, 366; Şevkânî, a.g.e., 5/456.

⁷¹ Zemahşerî, a.g.e., 4/201; Beyzâvî, Ebu Saîd Nasruddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, 573; Tabresî, a.g.e., 9/60/8; Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muahmed b. Mustafa, *İrşâd-ü Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 9/77.

⁷² Tabresî, a.g.e., 9/608.

2.İNSAN SÛRESİNİN TEFSİRİ VE İHTİVÂ ETTİĞİ BAZI KONULAR

1-3. ÂYETLER

2.1.ALLAH'IN İNSANI YARATMASI VE ONA YOLU GÖSTERMESİ

2.1.1.Âyetlerin Metni

هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يكن شيئا مذكورا (1) إنا خلقنا الإنسان من نطفة أمشاج نبتليه فجعلناه سميعا بصيرا (2) إنا هديناه السبيل إما شاكرا وإما كفورا (3)

2.1.2.Âyetlerin Meâli

- 1- Dehrin akışı içinde öyle zaman geçti ki, o dönemde insanın adı bile anılmazdı.
- 2- Biz insanı karışık bir meniden yarattık. Onun denemek istiyoruz; bu sebeple de onu gören ve işiten bir varlık yaptık.
- 3- Ona yolu da gösterdik: artık ister şükreder, ister nankör ve kâfir olur.

2.1.3.Âyetlerde Geçen Bazı Kelimelerin İzahı

HÎN (حين): Bütün zamanlar için kullanılabilen, uzun veya kısa olması muhtemel, kendisinden çok daha uzun bir zaman diliminden bir kesit demektir⁷³. Bu kelimenin ifade etmiş olduğu zaman birimi müphemdir, ancak “ولات حين مناص” (*Ama kurtuluş zamanı çoktan geçmişti!*)⁷⁴ âyetinde olduğu gibi izâfet terkibi ile kullanılması halinde belirgin bir mana ifade edebilir⁷⁵.

“حين” kelimesi, Kur’ân’da dört farklı anlamda kullanılmıştır; “ولكم في الأرض مستقر ومتاع” “Sizin için yer yüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır.”⁷⁶ âyetinde ecelin sona ermesi anlamında⁷⁷, “توتى أكله كل حين بإذن ربها” “(O ağaç) Rabb’inin izniyle her sene yemişini verir.”⁷⁸ âyetinde “sene”, “فسبحان الله حين تمسون وحين تصبحون وله” “Haydi siz, akşama ulaştığınızda sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah’ı tesbih edin ki, göklerde ve yerde hamd ona mahsustur.”⁷⁹ âyetlerinde “saat” ve “ولتعلمن نبأه بعد حين” “Bir zaman sonra çok iyi öğreneceksiniz.”⁸⁰ âyetinde tayin edilemeyen, belirlenemeyen, kısacası mutlak manada “zaman” anlamında kullanılmıştır ki, kelime, İnsan sûresinde de bu son anlamı üzeredir⁸¹.

Müfret olan “حين” kelimesinin çoğulu “أحيان” onun çoğulu da “أحيين”dir⁸².

DEHR (الدهر): Uzun⁸³, bir vakitle sınırlanamayan ve kavranılamayan⁸⁴ zaman anlamında olan bu kelime, aslında alemin başlangıcından sonuna kadarki zaman birimi için kullanılmaktadır. Nitekim kelime, İnsan sûresinde de bu anlamı ifade etmektedir⁸⁵.

⁷³ İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemaleddin, *Lisânu’l-Arab*, 13/133.

⁷⁴ Sa’d, 38/3.

⁷⁵ İsfahânî, Râğıb, *el-Müfredât fi Ğaribi’l-Kur’ân*, s.144.

⁷⁶ Bakara, 2/36.

⁷⁷ Dâmeğânî, Ebu Abdullah Hüseyin b. Muhammed, *el-Vücûh ve’n-Nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s.149.

⁷⁸ İbrahim, 14/25.

⁷⁹ Rûm, 30/17,18.

⁸⁰ Sâd, 38/88.

⁸¹ İsfahânî, a.g.e., s.144; İbn Manzûr, a.g.e., 13/133; Dâmeğânî, a.g.e., s.149,150.

⁸² İbn Manzûr, a.g.e., 13/134.

⁸³ İbn Manzûr, a.g.e., 4/292.

⁸⁴ Taberî, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, 28/126.

⁸⁵ İsfahânî, a.g.e., s.179; İbn Manzûr, a.g.e., 4/292.

“الدهر”, bütün zamanlar için kullanılabilen bir kelimedir, ancak bu durumda “zaman” (الزمان) kelimesinden farklıdır, çünkü “zaman”, az ve çok olan müddet için kullanılırken “الدهر” kelimesi kullanılmamaktadır⁸⁶. Zira “zaman”, zaman silsilelerinin tamamına veya parçalarına denir, “الدهر” ise zamanda tek olan bütün için ve bazen de zamanın büyük kısımları için kullanılır. Örneğin bir saat, bir gün, bir ay müddete “zaman” denir, “الدهر” denilmez⁸⁷.

Bunun yanında “الدهر” kelimesi, İslam öncesi Araplar tarafından kabaca kader denilebilecek bir inanç, yarı insan olan bir yıkıcı kuvvet olarak düşünülmüştür ki, bu kuvvet, yalnız her şeyi mahvetmekle kalmıyor, hayat boyunca insana durmadan her türlü ızdırap, felaket ve sefalet getiriyor. Nitekim “*Dediler ki, Bu dünya hayatımızdan başka bir şey yoktur; ölürüz ve yaşarız, bizi helâk eden dehrden başkası değildir.*”⁸⁸ âyetinde de onların bu kelimeye atfetmiş oldukları mana açıkça bildirilmektedir⁸⁹.

Müfret olan “الدهر” kelimesinin çoğulu “أدھر” ve “دهور” kelimeleridir⁹⁰.

NUTFE(نطفة): Az veya çok olan su anlamında kullanılmaktadır⁹¹. Nitekim kovada kalan az suya ve yudum olarak tabir edilen az suya “نطفة” denilmektedir⁹².

Bununla birlikte yaygın olarak meni için de bu kelime kullanılmakta⁹³, zira meniye az olması dolayısıyla “نطفة” denilmektedir⁹⁴, ancak “*Akıtılan meniden bir nutfe*”⁹⁵ âyetinden anlaşılacağı üzere “nutfe”, meninin tamamı değil bir parçası, yani menideki milyonlarca spermden biridir. Bu şekilde nutfenin meninin bütünü değil, ondan bir parça olan hâlis katışıksız tohumun adı olduğu anlaşılmaktadır⁹⁶.

⁸⁶ İsfehânî, a.g.e., s.179.

⁸⁷ Âlûsî, a.g.e., 29/151; Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/191.

⁸⁸ Câsiye, 45/24.

⁸⁹ Bkz. İsfehânî, a.g.e., s.179; İbn Manzûr, a.g.e., 4/292; Toshihiko İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, s.156-167.

⁹⁰ İbn Manzûr, a.g.e., 4/292.

⁹¹ Taberî, a.g.e., 28/126; İsfehânî, a.g.e., s.497; Firuzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub, *Besâir-u Zevî’l-Temyîz Letâif’l-Kitâbi’l-Azîz*, 5/78; İbn Manzûr, a.g.e., 9/336.

⁹² İbn Manzûr, a.g.e., 9/336.

⁹³ İsfehânî, a.g.e., s.497.

⁹⁴ İbn Manzûr, a.g.e., 9/336.

⁹⁵ Kıyâme, 75/37.

⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., 8/192.

Fiil olarak kullanımı olmayan⁹⁷ “نطفة” kelimesinin çoğulu “نُطف” ve “نُطاف” kelimeleridir⁹⁸. Bunun yanında “نطفة” kelimesinin “az su” anlamında kullanıldığında çoğulunun “نُطاف”, meni anlamında kullanıldığında ise “نُطف” olduğu da söylenilmektedir⁹⁹.

EMSÂC (أمشاج): Karışım demektir¹⁰⁰. Kırmızı ile beyazın karışımı veya bütün farklı iki renklerin birbirine karışımı veyahut da renkler de dahil bütün iki farklı şeylerin karışımı, bu kelime ile ifade edilmektedir¹⁰¹. Nitekim arapçada bir şey bir şeye karıştırıldığında “خليط” denildiği gibi “مشيج” de denilir¹⁰².

İnsan sûresinin 2.âyetinde ise “نطفة” kelimesinin sıfatı olarak kullanılan bu kelime ile ifade edilen karışım, nutfede bulunan değişik şeylerden meydana gelmektedir¹⁰³. Zira nutfede, bazı karışımlardan oluşmaktadır¹⁰⁴. Ancak nutfeyi oluşturan bu karışımın nelerden meydana geldiği hususunda farklı görüşler vardır; erkek menisinin kadın menisine veya hayız kanına karışması, nutfenin renkleri, damarları, geçirdiği evreler vs...¹⁰⁵ gibi görüşler bunlardan bazılarıdır. Ancak bu görüşler, döllenme fizyolojisi ve özellikle kadın yönünden döllenmenin biyolojik şartları konusunda en ufak bir fikir sahibi olmayan ve kelimenin sadece iki elemanın birleşmesinden bahsettiğini sanan eski alimler tarafından ileri sürülmüştür¹⁰⁶. Halbuki, nutfeyi oluşturan karışımının tesbiti, nutfenin tam anlamıyla tahlil edilmesiyle mümkün olacaktır¹⁰⁷. Nitekim nutfeyi oluşturan bu karışım, bilimsel anlamda şu şekilde açıklanmaktadır; “Meni sıvısı, şu bezlerden çıkan çeşitli salgılardan oluşur:

1. Testiküller (erkek cinsel bezi salgısı, sperma hücreleri ihtivâ eder. Bu hücreler, seröz bir sıvıda yüzen kamçılı ve uzun hücrelerdir.)

⁹⁷ İbn Manzûr, a.g.e., 9/336.

⁹⁸ İsfehânî, a.g.e., s.497; Firuzâbâdî, a.g.e., 5/78; İbn Manzûr, a.g.e., 9/336.

⁹⁹ İbn Manzûr, a.g.e., 9/336.

¹⁰⁰ Ferrâ, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh, *Meâni'l-Kur'ân*, 3/214; İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullâh b. Müslim, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.502; Zeccâc, a.g.e., 5/257; Taberî, a.g.e., 28/126; İsfehânî, a.g.e., s.471; Razî, Fahreddin, *Tefsîru'l-Kebîr*, 29/236; İbn Manzûr, a.g.e., 2/367.

¹⁰¹ İbn Manzûr, a.g.e., 2/367.

¹⁰² Ferrâ, a.g.e., 3/214; Razî, a.g.e., 30/236.

¹⁰³ İsfehânî, a.g.e., s.471.

¹⁰⁴ İbn Manzûr, a.g.e., 2/367.

¹⁰⁵ Razî, a.g.e., 30/236; İbn Manzûr, a.g.e., 2/367.

¹⁰⁶ Bucaille, Maurice, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim*, s.298.

¹⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., 8/192.

2. Sperma keseleri: Bu organlar, sperma hücrelerinin depoları olup, prostatın yakınına yerleştirilmişlerdir; bunların da dölleyici eleman taşıyan salgısı vardır.
3. Prostat: Meniye, kaymak kıvamını ve özel kokusunu veren bir sıvı salgılar.
4. Sidik yollarının ek salgı bezleri: Cooper ya da Méry salgı bezleri denilen bezler, akıcı bir salgı çıkarır. Littré bezleri ise sümüksü madde salgılar.

Kur'ân'ın bahsettiği anlaşılan bu “karışım”ın orjinleri bunlardan ibarettir¹⁰⁸.

Çoğul olan “أمشاج” kelimesinin müfredi, “مَشَج”, “مَشَج”, “مَشِج” veya “مَشِج” kelimeleridir¹⁰⁹.

Bunun yanında “أمشاج” kelimesinin çoğul olmayıp, “Bir bölüm, bir tomar” anlamındaki “برمة أعشار” ve “Eski elbise” anlamındaki “ثوب أخلاق” tabirlerinde olduğu gibi müfret olduğunu söyleyenler de vardır. Âyette müfret olan “نطفة” kelimesinin sıfatı oluşu, bu kelimenin çoğul olamayacağına delil olarak kabul edilmekte ve “نطفة أمشاج” ifadesi ile “نطفة مشج” terkinin manaca aynı olduğu söylenilmektedir¹¹⁰. Ancak “أمشاج” kelimesini çoğul kabul edenler, bu kelimenin çoğul olarak müfret bir kelimeye sıfat olmasını, nutfenin yapı itibariyle farklı hususiyetleri ihtivâ eden bir yapıya sahip olup birden fazla bileşenden meydana geliyor olmasıyla açıklamakta¹¹¹ veya “رُفْرُف خُضْر”¹¹² âyetinde olduğu gibi “نطفة” kelimesi ile cinsin kastedilmesi sebebiyle çoğul bir kelime ile vasıflandığını düşünerek¹¹³ “أمشاج” kelimesinin çoğul oluşunda herhangi bir mahzur görmemektedirler.

¹⁰⁸ Bucaille, a.g.e., s.298-299.

¹⁰⁹ Taberî, a.g.e., 28/126; Razî, a.g.e., 30/236; İbn Manzûr, a.g.e., 2/367.

¹¹⁰ Zemahşerî, a.g.e., 4/194; Kurtubî, a.g.e., 19/119; Beyzâvî, a.g.e., s.569; Neseî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmet b. Mahmud, *Tefsîru'n-Neseî*, 4/317.

¹¹¹ Ebu Hayyân, Esîruddin Ebu Abdullah Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endülûsî, *el-Bahru'l-Muhîr*, 8/394; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/70; Âlûsî, a.g.e., 29/152; Hasan Han, Ebu't-Tayyib Muhammed Siddîk, *Fethu'l-Beyân*, 14/456.

¹¹² Rahmân, 55/76.

¹¹³ Ebu Hayyân, a.g.e., 8/394.

2.1.4.Âyetlerin İhtivâ Ettiği Bazı Konular

Yüce Allah, İnsan sûresine sûreye de ismi vermiş olan insanı konu edinerek başlamaktadır. Bu hususta insanın başlangıcı itibariyle anılır, tanınır bir varlık olmadığını hatırlatmakta ve bu halden onu insan olarak bilinen bir varlık haline nasıl getirdiğini beyân etmektedir. Devamında onu sebepsiz yere yaratmadığını bildirerek onu sınamak amacıyla yarattığını ve bu sebeple onu işiten ve gören kıldığını haber vermektedir. Sonrasında ise ona hak ve bâtil olan yolu tanıttığını, ancak insanların bu yolu tanıtmada neticesinde kiminin şükreden kiminin ise nankör olacağını bildirmektedir.

Bu âyetler, insanın varlık alemindeki konumunu bildiriyor olması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Hz. Ali(r.a.)ye isnâd edilen “Nereden geliyorsun, neredesin ve nereye gidiyorsun bunu bil!”¹¹⁴ rivâyetinde de işaret edildiği gibi insanın kendisini tanıması öncelikli ve vazgeçilmez bir zarurettir.

2.1.4.1.İNSANIN YARATILMADAN ÖNCEKİ KONUMU

Allah Tealâ, insanın ne kadar hakîr ve zayıf bir varlık olduğunu haber vererek yaratıcısını inkâr edenlere cevaben “هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يكن شيء مذكوراً” (Dehrin akışı içinde öyle zaman geçti ki, o dönemde insanın adı bile anılmazdı.)¹¹⁵ buyurmaktadır.

Bu âyette insanın başlangıç itibarıyla ne kadar zayıf bir mahlûk olduğu vurgulanırken Yüce Allah’ın kudretinin eşsizliğine de işaret edilmektedir.

Aynı şekilde Cenâb-ı Hakk, “Nitekim O, insanı bir damla sudan yarattı, ama gel gör ki o yaman bir hasım kesiliverdi.”¹¹⁶ ve “İnsan şunu görüp hiç düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi Bize.”¹¹⁷ âyetlerinde de insanın başlangıcı itibarıyla ne kadar zayıf ve hakîr bir varlık olduğunu hatırlatmaktadır.

¹¹⁴ Sefîne, Muhammed, *et-Tefsîru’l-Kâşif*, 7/477.

¹¹⁵ İnsan, 76/1.

¹¹⁶ Nahl, 16/4.

¹¹⁷ Yâsîn, 36/77.

2.1.4.1.1.Âyette geçen “هل” soru edatı

Arapçada “هل”, soru edatıdır ve genellikle bu şekilde kullanılır¹¹⁸. Ancak bu edatın istifham haricinde de kullanıldığı vâkidir¹¹⁹. Bu durumda ya bir şeyden haber verme amacı ile ya da bir şeyin olumsuzluğunu beyân etmek için kullanılır¹²⁰.

“هل” bir şeyin olumsuzluğuna işaret amacıyla kullanılabilir. Örneğin; Bir kimse, “هل” soru edatı ile “falanca işi başka kimse yapabilir mi?” diye sorduğunda kastettiği şey, o işin fâili dışında hiç kimse tarafından yapılamayacağını vurgulamak, muhâtabı ikrara teşvihtir. Âyette bu anlam için kullanılmadığı açıktır.

Bu edat, âyette istifham için de kullanılmamıştır. Zira bu hususta ittifak vardır. Nitekim bu edatın istifham için olmadığına dâir şu deliller öne sürülmektedir:

1. Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ömer (r.a.) (veya Hz. Ebu Bekir veyahut İbn Mesûd) bu âyetin okunduğunu işittiğinde “Keşke o iş, o zaman bitmiş olsaydı da, biz de imtihâna çekilmeseydik.” demiştir¹²¹. Şâyet âyetteki “هل” istifham için olsaydı Hz. Ömer’in bu şekilde karşılık vermesi doğru olmaz, “نعم” veya “بلى” demesi icab ederdi. Bundan da anlaşılacağı gibi âyette geçen “هل” istifham için değildir.
2. Allah’ın böyle bir soru sorması muhaldir. Bu yüzden âyette geçen “هل” istifham için değildir¹²².

Bu sebeple çoğunluk âyette geçen “هل”in istifham için olmayıp bir şeyden haber verme amacıyla kullanıldığını söylemektedir¹²³. Örneğin; Bir kimsenin, muhâtabına “هل” ile

¹¹⁸ Ebu Hayyân, a.g.e., 8/393.

¹¹⁹ Bkz. Firuzâbâdî, a.g.e., 5/333-337.

¹²⁰ Ferrâ, a.g.e., 3/213; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 8/427; Kurtubî, a.g.e., 19/119; Dâmeğânî, a.g.e., 476; Şevkânî, a.g.e., 5/457.

¹²¹ Ebu Ubeyde, Ma’mer b. Müsennâ, *Mecâzü’l-Kur’ân*, 2/279; Kurtubî, a.g.e., 19/119; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/366.

¹²² Razî, a.g.e., 30/235; Hasan Han, a.g.e., 14/ 455.

başlayan “Falancanın yaptığını gördün mü?” suâlini yöneltmesindeki amacı, muhâtabının görüp görmediğini öğrenmek değil, onun, yapılan şeyi kesin olarak gördüğünü haber vermek olabilir. Bu konumda “هل”, kesinlik (tahkik) ve zamanda yakınlık (takrib) ifade eden “قد” anlamındadır¹²⁴ ve kesinlikle böyle bir zamanın insan üzerinden geçmiş olduğu ifade edilmektedir.

Ancak “هل”in “قد” ile tevil edilebilmesi için onun, isim cümlesinin değil, fiil cümlesinin başında olması gerekmektedir, çünkü “قد”, fiilin hususiyetlerindedir¹²⁵. İnsan sûresinin bu âyetindeki “هل”in “قد” anlamına kullanılması elverişlidir. Bu durumda “هل أتى”, “قد أتى” manasında “İnsan üzerinden hakikaten, yakın bir zaman önce.... geçti” anlamı ifade etmektedir. Aynı şekilde bu edat, “هل أتاك حديث الغاشية”,¹²⁶ “هل أتاك نبا الخصم”,¹²⁷ “هل أتاك”,¹²⁸ ve “هل أتاك حديث موسى”¹²⁹ âyetlerinde de “قد” anlamında kullanılmıştır¹³⁰.

Bunun yanında “هل”in “قد” anlamında kullanılabilmesi için “هل”in başında istifham hemzesinin takdir edilmesi gerektiğini, ancak bu şekilde “قد” anlamına gelebileceğini söyleyenler de vardır¹³¹. Bu durumda aslı “هل أتى” kabul edilmekte ve manasının da kesinlik ve zamanda yakınlık ifadesiyle “هل أتى” yani “İnsan üzerinden gerçekten, yakın bir zaman önce... geçti mi?” olduğu söylenmektedir¹³². İstifham hemzesi, “هل” ile iktifa edildiği için hafzedilmiştir¹³³.

Her iki durumda da böyle bir vaktin insan üzerinden kesinlikle geçmiş olduğu vurgulanmakta ve muhâtabın ikrarı amaçlanmaktadır.

¹²³ Taberî, a.g.e., 28/125; Razî, a.g.e., 30/235; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/393.

¹²⁴ Ferrâ, a.g.e., 3/213; Ebu Ubeyde, a.g.e., 2/279; İbn Kuteybe, *Te'vîl-ü Müşkili'l-Kur'ân*, s.538; Taberî, a.g.e., 28/125; İbn Atıyye, a.g.e., 15/230; Neseî, a.g.e., 4/316; Kurtubî, a.g.e., 19/118; Firuzâbâdî, a.g.e., 5/336; Dâmeğânî, a.g.e., s.476; Şevkânî, a.g.e., 5/457.

¹²⁵ Ebu Hayyân, a.g.e., 8/393.

¹²⁶ Çaşıye, 88/1.

¹²⁷ Sâd, 38/21.

¹²⁸ Zâriyât, 51/24.

¹²⁹ Tâ-hâ, 50/9; Nâziât, 79/15.

¹³⁰ Firuzâbâdî, a.g.e., 5/336; Dâmeğânî, a.g.e., s. 476.

¹³¹ Ebu Hayyân, a.g.e., 8/393; Bikâî, a.g.e., 21/122.

¹³² Zemahşerî, a.g.e., 4/194; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/70; Şevkânî, a.g.e., 5/457; Âlûsî, a.g.e., 29/150; Hasan Han, a.g.e., 14/ 455.

¹³³ Ebu Hayyân, a.g.e., 8/393.

Ancak bazen bu tarz sorular sadece muhâtabı ikrar ettirmek için değil, onu düşünmeye teşvik için de kullanılabilir. Örneğin; Bir kimsenin “Ben sana hiç kötülük yaptım mı?” dediğinde amacı, muhâtaba kötülük yaptığını kabul ettirmek olmayıp bu hususu düşündürmektir. Bazı müfessirler, âyetteki ifadenin bu anlamda kullanıldığını ve maksadın, insan üzerinden böyle bir vaktin geçtiğini ikrar ettirmek ve onu çok hakîr bir başlangıçtan bir insan olarak dünyaya getirmiş olan Allah’ın niye sonunda tekrar onu meydana getirmekten aciz olacağı iddiası üzerinde biraz düşünülmesinin istenildiğini söylemektedir¹³⁴.

2.1.4.1.2.Âyette Geçen “İnsan” Kelimesinin Anlamı

Âyette geçen “insan” kelimesi ile kimin kastedildiği hususunda müfessirler ihtilaf etmektedir. Buna paralel olarak da “insan” kelimesine dâir yapılan bu farklı yorumlar neticesinde, “حين من الدهر” ifadesinin hangi anlamlara geleceği hususunda farklı görüşler öne sürmüştür.

İnsan kelimesi ile kimin murâd edildiği hususunda iki görüş vardır; Birincisi, bu kelime ile Adem (as.)ın kastedildiği¹³⁵ görüşü, ikincisi ise bu kelimenin Adem (a.s.) de dahil bütün insan cinsini içine aldığı¹³⁶ görüşüdür ki, bu ikinci görüş çoğunluğun görüşü olarak zikredilmektedir¹³⁷. Her iki görüş sahipleri de müteakip âyeti kendi görüşleri için dayanak olarak kabul etmektedirler¹³⁸. Birinci görüştekiler, bu âyet ile Adem (a.s.)ın yaratılışı anlatılmakta, ikinci âyette ise oğullarının yaratılışından bahsedilmekte olduğunu söylemekte, İkinci görüşü savunanlar ise, her iki âyette de insan cinsinin yaratılışı anlatılmaktadır ve bu yorum nazma daha uygundur demektedirler¹³⁹.

¹³⁴ Tabresî, a.g.e., 9/614; Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 6/554.

¹³⁵ Taberî, a.g.e., 28/125; Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Zeynüislam Abdülkerim, *Letâifu'l-İşârât*, 3/660; Begavî, a.g.e., 8/291; İbn Atıyye, a.g.e., 15/230; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/428; Kurtubî, a.g.e., 19/119; Tabresî, a.g.e., 9/614; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/366; Şevkânî, a.g.e., 5/457.

¹³⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/428; Razî, a.g.e., 30/235; Kurtubî, a.g.e., 19/119; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/393; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/367; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/70; Âlûsî, a.g.e., 29/150; Kasımî, a.g.e., 17/5; Tabtabâî, a.g.e., 20/132; Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 29/282.

¹³⁷ İbn Atıyye, a.g.e., 15/230.

¹³⁸ Bkz. Zemahşerî, a.g.e., 4/194; Razî, a.g.e., 30/236; Beyzâvî, a.g.e., s.569; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/70.

¹³⁹ Razî, a.g.e., 30/236; Beyzâvî, a.g.e., s.569.

Bu görüşler ışığında “حين من الدهر” ile kastedilen zaman biriminin miktarına dâir farklı görüşler ileri sürülmüştür;

İnsan kelimesi ile Adem (a.s.)ın kastedildiğini düşünenler, “حين” ile ifade edilen zaman hakkında genel olarak, “Adem (a.s.)ın kendisine ruh üfürülünceye değin, insan suretine büründürülerek geçirmiş olduğu zaman zarfıdır” görüşü üzerinde birleşmektedirler. Fakat müfessirlerin bir kısmı, bununla yetinmemekte ve sahabeden gerek İbn Abbas(r.a.)a ve gerekse İbn Mesûd (r.a.)a dayandırılan görüşlerle bu zaman birimini daha da belirgin hale getirmekte, Adem (a.s.)e ruh üfürülmeden önceki bu zaman zarfını, kırk sene ile yüz yirmi sene arasında değişen süreler ile açıklamaktadırlar. Bazıları bu süreyi, Adem (a.s.)ın şekil verilmiş çamur (طين) olarak, Mekke ve Tâif arasına bırakılmış bir şekilde geçirdiği kırk sene kabul etmekte¹⁴⁰, bazıları ise bu süreyi, Adem (a.s.)ın kırk yıl çamur (طين), sonra kırk yıl kokuşmuş çamur (حمئن مسنون), sonra da kırk yıl pişmiş çamur (صلصال) olarak kaldığı ve böylece yaratılışının yüz yirmi senede tamamlandığını belirtmektedirler¹⁴¹. Bunların yanında, bu süreyi Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı altı gün ile sınırlayanlar da vardır¹⁴². Bu görüşlerin aksine, insan kelimesinden Adem (a.s.)ın kastedilmiş olmasıyla birlikte bu zaman biriminin miktarının bilinemeyeceğini düşünenler de olmuştur¹⁴³.

İnsan kelimesi ile bütün insan cinsinin kastedildiğini kabul edenler ise, âyette ifade edilen zaman birimini birkaç şekilde yorumlamaktadırlar; Bazıları, bu süreyi, insanın, nutfe, alâka ve mudga halinde geçirdiği ve daha sonra doğup insanlar arasında anılır bir duruma geldiği hamilelik müddeti olarak kabul etmekte¹⁴⁴, bazıları ise, insan var olmadan önce geçen, içerisinde onun bulunmadığı ve miktarı kul tarafından bilinemeyen zaman zarfı olarak kabul etmektedir¹⁴⁵. Nitekim “حين” kelimesinin nekre olarak zikredilmiş olması, onun belirsizliğine işaret etmektedir¹⁴⁶.

¹⁴⁰ Taberî, a.g.e., 28/125; Kuşeyrî, a.g.e., 3/660; Begavî, a.g.e., 8/291; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/428; Kurtubî, a.g.e., 19/119; Neseî, a.g.e., 4/316; Tabresî, a.g.e., 9/614; Şevkânî, a.g.e., 5/457.

¹⁴¹ Kuşeyrî, a.g.e., 3/660; Kurtubî, a.g.e., 19/119; Nisaburî, a.g.e., 10/118; Tabresî, a.g.e., 9/614; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/70; Şevkânî, a.g.e., 5/457.

¹⁴² Nisaburî, a.g.e., 10/118.

¹⁴³ Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/70; Şevkânî, a.g.e., 5/457; Hasan Han, a.g.e., 14/ 455.

¹⁴⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/428; Kurtubî, a.g.e., 19/119; Neseî, a.g.e., 4/316; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/393; Nisaburî, a.g.e., 10/118; Şevkânî, a.g.e., 5/457.

¹⁴⁵ Ebu Hayyân, a.g.e., 8/393; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/367.

¹⁴⁶ Elmalılı, a.g.e., 8/191.

2.1.4.1.3.İnsanın Anılan Bir Şey Olmaması

Âyette geçen “insan” kelimesi ile kastedilen, gerek Adem (a.s.), gerekse o da dahil bütün insanlar olsun onların anılmadığı ve tanınmadığı bir zaman vardı, işte Allah Tealâ, bu zamana işaretle “لم يكن شيء مذكوراً” (O, anılan bir şey değildi) buyurmakta ve insanın başlangıcı itibarıyla ne kadar hakîr olduğunu, bôbürlenmesine imkan vermeyecek bir konumdan geldiğini haber vermektedir. Nitekim Yüce Allah, “O insan hiç düşünmüyor mu ki, o hiçbir şey değilken Biz onu yaratıp var ettik?”¹⁴⁷ âyetinde de bu gerçeği haber vermektedir.

İnsan, yaratılmadan önce bir yokluk içerisindeydi. Bu hal üzere iken o, tanınmıyor, isminin ve cisminin ne olduğu ve kendisi ile neyin murâd edildiği bilinmiyor, insan namı ile anılmayan bir durumda bulunuyordu. Bu hal üzere iken Adem(a.s.), topraktan oluşan, şekil verilmiş bir ceset halinde, insan cinsi ise, nebâtattan baba sulbüne oradan da ana rahmine geçişi içeren yaradılış kademeleri içerisinde bir nevi bir yokluk, bilinmezlik ve tanınmazlık konumundaydı ve bu hususta onun tanınmasını sağlayıcı herhangi bir şey de yoktu¹⁴⁸. İşte bu hal, âyette “O, anılmayan (mezkûr olmayan) bir halde idi.” cümlesi ile ifade edilmektedir. Nitekim Adem(a.s.), kendisine ruh üfürülünce, insan ise doğduğu zaman anılan (mezkûr) ve bilinip tanınan bir hale kavuştu.

İnsanın bu zaman içerisinde anılıp tanınmaması Allah için değil, diğer mahlûkat için geçerlidir. Çünkü Allah’ın kainâta ilgili ilmi kadîmdir. Nitekim insan, Bu zaman içerisinde Allah katında anılan ve bilinen bir mahlûktu¹⁴⁹. Âyetteki “İnsan” kelimesinden Adem (a.s.)ın kastedildiği düşünülürse, o, kendisinden önce yaratılmış olan melekler, cinler ve sâir mahlûkat tarafından anılan bir varlık olmadığı, bütün insan cinsi kastedildiği düşünülürse kendisi dünyaya gelmeden önce onun, insanlar da dahil bütün mahlûkat katında anılıp tanınmadığı haber verilmektedir.

¹⁴⁷ Meryem, 19/67.

¹⁴⁸ Taberî, a.g.e., 28/126; Kuşeyrî, a.g.e., 3/660; Begavî, a.g.e., 8/291; Kurtubî, a.g.e., 19/119; Elmalılı, a.g.e., 8/191.

¹⁴⁹ Kurtubî, a.g.e., 19/119; Tabresî, a.g.e., 9/614; Feyzü’l-Keşânî, Muhsin Muhammed b. Murtaza b. Mahmud, *Tefsîru’s-Sâfi*, 5/259; Şevkânî, a.g.e., 5/457; Hasan Han, a.g.e., 14/ 455.

Cümledeki olumsuzluk sınırlandırmaya yöneliktir. Yani insana, bu zaman içinde hiçbir şeydi denilmemekte, onun, bir şey olduğu ancak anılan bir durumda olmadığı anlatılmaktadır¹⁵⁰. Dolayısıyla buradaki ifadenin anlamı “O, bir şeydi, ancak anılmıyordu”, “O, takdir edilmiş, ancak yaratılmamıştı”¹⁵¹ şeklindedir. Bu süre içerisinde insan, “insan” olarak anılmayıp bizzat mevcut değilse de aslı itibariyle mevcuttur¹⁵².

İnsan olarak anılan ve tanınan bir konumda olmamasına rağmen insanın, âyette “insan” diye isimlendirilmesi mecâzi bir kullanımdır. İnsanın ilerde alacağı şekil göz önünde bulundurularak anılmadığı dönemde de o, “insan” diye isimlendirilmiştir. Nitekim insan, bu zaman içerisinde bilfiil olmasa da bilkuvve insandır¹⁵³.

Bu cümlelerin âyet içerisindeki i’râbî konumu hususunda iki ihtimal vardır. Birincisi; Âyette geçen “الإنسان” kelimesinin hâli olmak üzere nasb makamındadır¹⁵⁴. Cümlelerin i’râbı bu şekilde kabul edildiğinde âyetin manası “İnsan üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçti” olur. İkinci ihtimal ise; cümle, “حين” kelimesinin sıfatıdır ve ref mahallindedir¹⁵⁵. Cümlelerin “حين” kelimesine sıfat olduğu düşünülmesi halinde ise âyetin manası “İnsan üzerinden, içerisinde kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçti” olur.

2.1.4.2.İNSANIN YARATILIŞI

Önceki âyette insanın hakîr ve zayıf oluşuna işaret ederek onun, bir müddet anlir bir durumda olmadığını haber veren Allah Tealâ, bu âyette de onun yaratılışını anlatmakta ve insanı diğer mahlûkat katında nasıl anılır, bilinip tanınır bir hale kavuşturduğunu haber vererek: “إنا خلقنا الإنسان من نطفة أمشاج نبتليه فجعلناه سميعا بصيرا” (*Biz insanı karışık bir*

¹⁵⁰ Ferrâ, a.g.e., 3/213; İbn Atıyye, a.g.e., 15/230; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/428; Kurtubî, a.g.e., 19/119; Hâzin, a.g.e., 3/1631; Âlûsî, a.g.e., 29/151; Hasan Han, a.g.e., 14/ 455; Elmalılı, a.g.e., 8/191.

¹⁵¹ Tabresî, a.g.e., 9/614; Feyzü'l-Keşânî, a.g.e., 5/259.

¹⁵² Âlûsî, a.g.e., 29/151.

¹⁵³ Ebu Hayyân, a.g.e., 8/393; Nisaburî, a.g.e., 10/118; Âlûsî, a.g.e., 29/151; Tabatabâî, a.g.e., 20/132.

¹⁵⁴ Zemahşerî, a.g.e., 4/194; Neseî, a.g.e., 4/316; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/70; Şevkânî, a.g.e., 5/457.

¹⁵⁵ Zemahşerî, a.g.e., 4/194; Razî, a.g.e., 30/236; Nisaburî, a.g.e., 10/118; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/393; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/70; Şevkânî, a.g.e., 5/457.

meniden yarattık. Onun denemek istiyoruz; bu sebeple de onu gören ve işiten bir varlık yaptık.)¹⁵⁶ buyurmaktadır.

2.1.4.2.1. İnsanın Karışım Halindeki Nutfeden (نطفة أمشاج) Yaratılması

Âyette Yüce Allah, insanı karışım halindeki bir nutfeden yarattığını bildirmektedir. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın insanı yarattığını haber verdiği “karışım halindeki nutfe” ile neyi murâd ettiği ve karışım halinin nasıl ve nelerden meydana geldiği hakkında birden fazla görüş bulunmaktadır. Müfessirler, bu karışımı birbirinden değişik bileşenler ve hususlarla tahlile çalışmışlardır. Bu görüşlerden bazıları şunlardır;

1. Yaygın olan görüşe göre, nutfenin karışımını oluşturan unsurlar, erkeğin ve kadının, rahimde birleşmeleri durumunda çocuğun yaratılmasına vesile olan menileridir¹⁵⁷. Nitekim; Allah Tealâ bir âyette “*Ey İnsanlar! Gerçekten biz, sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık.*”¹⁵⁸, bir başka âyette ise “*O, babanın sülbü ile ananın sinesinden çıkar*”¹⁵⁹ buyurmakta, insanı bir erkek ve bir kadından yarattığını haber vermektedir.
2. Bu karışımla kastedilen, bir araya gelip de çocuğun doğmasına vesile olan sperm ve yumurtacığın madde olarak birleşmesi değil de sperm ve yumurtacığın sahibi olan ebeveynin kendi hususiyetlerini çocukta birleştirmeleri kastedilmiş de olabilir. Nitekim; erkek sperminde, kadınsa yumurtacığında kendisine ait özellikleri doğacak çocuklarına aktarmaktadır¹⁶⁰. İşte bundan dolayı nutfedeki karışım, farklı verasetlerin karışması anlamına da gelebilir¹⁶¹. Bu görüşü destekler mâhiyette İbn Abbas (r.a.)tan şöyle bir rivâyet nakledilmektedir; “Bu, erkeğin beyaz ve kalın suyunun, kadının sarı ve ince suyu ile karışması demektir. Bu iki su birbiri ile karışır ve bundan çocuk meydana gelir. Binâenaleyh sinirler, kemikler ve çocuktaki

¹⁵⁶ İnsan, 76/ 2.

¹⁵⁷ İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.502; Taberî, a.g.e., 28/126; İbn Ebi Hatim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 10/3390; Begavî, a.g.e., 8/291; Beyzâvî, a.g.e., s.569; Neseî, a.g.e., 4/317; Hâzin, a.g.e., 3/1631; İbn Kesîr, a.g.e., 8/285; Tabresî, a.g.e., 9/615; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/367; Şevkânî, a.g.e., 5/457.

¹⁵⁸ Hucurât, 49/13.

¹⁵⁹ Târik, 86/7.

¹⁶⁰ Begavi, a.g.e., 8/292; Tabresî, a.g.e., 9/615.

¹⁶¹ Kutub, Seyyid, *Fizılâli'l-Kur'ân*, 6/3780.

güç kuvvet erkeğin suyundan (sperminden), et ve kan ise kadının suyundan (yumurtacığından) oluşur”¹⁶².

3. Emşac kelimesi ile ifade edilen karışımı, renklerin karışması olarak kabul edenler de vardır¹⁶³. Bu görüşe göre, erkek ve kadın menilerinin renk itibarıyla farklı olmaları dikkate alınmaktadır. Nitekim birbirine karışan renklerin “أمشاج” kelimesi ile ifade edildiği belirtilmişti.
4. Bir başka görüşe göre ise “أمشاج” kelimesi ile nutfenin yaratılış esnasında geçirmiş olduğu hal ve tavırlar kastedilmektedir¹⁶⁴. Başlangıcında nutfe olan sonra alâka sonra mudğa sonra kemik sonra kemiğe et giydirilmesi ve nihâyetinde bir başka yaratılışla Allah’ın insanı yaratması hep birer, bir halden bir hale, bir tavırdan bir başka tavra geçişi ifade etmektedir. Nitekim emşac durumdaki nutfeden bazı müfessirler bunu anlamakta ve “أمشاج” kelimesi ile tavsif edilen nutfeyi, bu değişik evrelerle tahlil etmektedirler.
5. Bir diğer görüş ise, İbn Mesûd (r.a.)a dayandırılan, “أمشاج” nutfenin damarlarıdır¹⁶⁵ görüşüdür. İlk bakışta buradan menide mevcut olan spermler anlaşılmaktadır; ama nutfe asıl tohumdan ibaret olan döl hücreciği şeklinde düşünülünce, onun damarları, hayatî oluşumunda sahip olduğu çeşitli özellikleri çizen esas hatlardan ibarettir denilebilir¹⁶⁶.
6. Hasan Basrî ise bu terkipten nutfe ile kanın, yani hayız kanının karışmasını anlamakta, gerekçe olarak da kadının suyu ile meninin karşı karşıya gelip de kadın

¹⁶² Begavî, a.g.e., 8/292; İbn Atıyye, a.g.e., 15/231; Razî, a.g.e., 30/236; Kurtubî, a.g.e., 19/121; Nisaburî, a.g.e., 10/118; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/368; Hasan Han, a.g.e., 14/ 457.

¹⁶³ Taberî, a.g.e., 28/126; İbn Ebi Hatim, a.g.e., 10/3390; Begavî, a.g.e., 8/292; Zemaşerî, a.g.e., 4/194; Kurtubî, a.g.e., 19/119; Beyzâvî, a.g.e., s.569; Tabresî, a.g.e., 9/615; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/368; Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, 10/160.

¹⁶⁴ İbn Atıyye, a.g.e., 15/231; Zeccâc, a.g.e., 5/257; Razî, a.g.e., 30/236; Kurtubî, a.g.e., 19/119; Beyzâvî, a.g.e., s.569; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/368; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/70; Şevkânî, a.g.e., 5/457; Merâğî, a.g.e. 10/160; Elmalılı, a.g.e., 8/192; Tabatabâî, a.g.e., 20/132.

¹⁶⁵ Taberî, a.g.e., 28/126; İbn Ebi Hatim, a.g.e., 10/3390; Zemaşerî, a.g.e., 4/194; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/393; Tabresî, a.g.e., 9/615; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/367.

¹⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., 8/192.

hamile kaldığında bu nutfenin, kadının hayzını engellediğini, dolayısıyla nutfenin hayız kanına karıştığını söylemektedir¹⁶⁷.

Görülmektedir ki; görüşlerin pek çoğu erkek ve kadın üreme maddelerinin birleşmesi etrafında dönmektedir. Kimisi, bu birleşmeyi maddî bir birleşme şeklinde ele almakta, kimisi, maddenin de ötesinde ırkların birleşmesi, tarafların kendi hususiyetlerini doğacak bir insanda birleştirmesi şeklinde anlamakta, kimileri ise karışım anlamı verilen “أمشاج” kelimesinden hareketle, nutfenin yaratılış esnasında geçirdiği evreleri ileri sürmektedir. Ancak şu bir gerçektir ki, bütün bu görüşler, döllenme fizyolojisi ve özellikle kadın yönünden döllenmenin biyolojik şartları konusunda en ufak bir fikir sahibi olmayan ve kelimenin sadece iki elemanın birleşmesinden bahsettiğini sanan eski alimler tarafından ileri sürülmüştür¹⁶⁸. Bu durum göstermektedir ki, lisan bilgisi ile tabii bilimler alanındaki bilgilerin birleştirilmesi Kur’ân’ı anlamda son derece önemlidir¹⁶⁹. Halbuki, nutfeyi oluşturan karışımının tesbiti, nutfenin tam anlamıyla bilimsel yollarla tahlil edilmesiyle mümkün olacaktır¹⁷⁰.

Nitekim Kur’ân’a bilimsel zaviyeden bakıldığında onun insanın yaratılışına dâir yaklaşımını şu şekilde özetlemek mümkündür; “Kur’ân, ana rahminde embriyonun geçirdiği ardarda gelişmeleri, sonuna kadar belirtir. “*Ey insan! Nedir seni o Kerim Rabb’in hakkında aldatan? O değil mi seni yaratan, bütün vücut sistemini düzenleyen ve sana dengeli bir hilkat veren ve seni dilediği bir sûrette tertib eden?*”¹⁷¹, “(Allah), *sizi çeşitli merhaleler halinde yarattı.*”¹⁷² Âyetlerindeki bu genel mülâhazanın yanında, Kur’ân metni, üreme ile ilgili daha başka noktalara da dikkati çeker. Bu noktalar aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

1. Döllenme, son derece az miktardaki bir meni sayesinde olur; “(Allah) *insanı bir damla (meni)den yarattı.*”¹⁷³, “(İnsan) *dökülen meniden bir nutfeye değil miydi?*”¹⁷⁴

¹⁶⁷ Razî, a.g.e., 30/236; Nisaburî, a.g.e., 10/118; Tabresî, a.g.e., 9/615; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/368; Şevkânî, a.g.e., 5/457.

¹⁶⁸ Bucaille, a.g.e., s.298.

¹⁶⁹ Bucaille, a.g.e., s.295.

¹⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., 8/192.

¹⁷¹ İnfîtâr, 82/6-8.

¹⁷² Nûh, 71/14.

¹⁷³ Nahl, 16/4.

¹⁷⁴ Kıyâme, 75/37.

(Buradaki meni kelimesi, sperm [yani spermaları ihtivâ eden meni] demektir.) Bir başka âyet, söz konusu damlanın, sağlam ve sabit bir yere yerleştirildiğini bildirir ki, o yerin ana rahmi olduğu meydandadır; “*Sonra onu (insanı), bir nutfe (bir damla meni) olarak sağlam ve sabit bir yere yerleştirdik.*”¹⁷⁵ (Burada önemle belirtilmesi gereken bir husus vardır ki, o da döllenme için çok az miktardaki bir meninin lazım geldiğidir. Bu da çağımızdaki bilgilerimize tamamen uygundur.)

2. Dölleyici meninin mâhiyeti; Kur’ân döllenmeyi sağlayan bu sıvıyı bir takım vasıflarla nitelendirir ki, onları incelemek oldukça dikkate değer:

- a. “Sperma” anlamına gelen meni kelimesi; “(İnsan) *dökülen meniden bir nutfe değil miydi?*”¹⁷⁶
- b. “Atılıp dökülen bir sıvı”. “(İnsan) *atılıp dökülen bir sıvıdan yaratıldı.*”¹⁷⁷
- c. “Değersiz bir sıvı” “*Sonra onun neslini, önemsiz bir suyun özünden, meniden üretti.*”¹⁷⁸, “*Biz sizi basit bir sudan yaratmadık mı?*”¹⁷⁹ (Öyle anlaşılıyor ki, meniye atfedilen “değersiz” (میهین) sıfatı, bu sıvının bizatihi özelliğinden ziyâde, onun idrar yollarının sonu olan idrar borusu aracılığıyla çıkartılması yönündendir.)
- d. “Karışım” ya da “karışık olan” (أمشاج) “*Gerçekten biz insanı karışık bir (meni) damla(sın)dan yarattık.*”¹⁸⁰. Âyette “karışım” kelimesi ile ifade edilen menideki çeşitli elemanlar şunlardır:
 - i. Testiküller (erkek cinsel bezi salgısı, sperma hücreleri ihtivâ eder. Bu hücreler, seröz bir sıvıda yüzen kamçılı ve uzun hücrelerdir.)

¹⁷⁵ Mü’minûn, 23/13.

¹⁷⁶ Kıyâme, 75/37.

¹⁷⁷ Târik, 86/6.

¹⁷⁸ Secde, 32/8.

¹⁷⁹ Mürselât, 77/20.

¹⁸⁰ İnsan, 76/2.

- ii. Sperma keseleri: Bu organlar, sperma hücrelerinin depoları olup, prostatın yakınına yerleştirilmişlerdir; bunların da dölleyici eleman taşıyan salgısı vardır.
- iii. Prostat: Meniye, kaymak kıvamını ve özel kokusunu veren bir sıvı salgılar.
- iv. Sidik yollarının ek salgı bezleri: Cooper ya da Méry salgı bezleri denilen bezler, akıcı bir salgı çıkarır. Littré bezleri ise sümüksü madde salgılar.

Kur'ân'ın bahsettiği anlaşılan bu “karışım”ın orjinleri bunlardan ibarettir.

3. Dölllenmiş yumurtanın ana rahmine tutunması

4. Embriyonun gelişmesi.”¹⁸¹. Bunlar da insanın yaratılışı hakkında Kur'ân'da ele alınan diğer hususlardır¹⁸².

Bu vesile ile muâsır tabiî bilimlere atıfta bulunan bu âyetin işaret ettiği bir diğer husus daha vardır ki, o da insanın bir evrim sonucu dünyaya gelmediği, tamamen Yüce Allah'ın yaratması ile vücut bulduğu gerçeğidir. Evrim, Darwin tarafından ortaya atılmış “insan, tek hücreli mikroptan gelişen hayvanlardan biridir ve maymundan gelişerek meydana çıkmıştır” iddiasıdır. Evrim teorisi, hiçbir bilimsel kanıtı olmayan felsefî bir düşüncedir. Nitekim bu gerçek, teoriyi benimseyenlerin bir çoğu tarafından da itiraf edilmektedir¹⁸³.

Karışım halindeki nutfeden yaratılan mahlûk, şüphe yok ki; insandır. Genel kanaat, âyette geçen insan kelimesinin, Adem (a.s.)i kapsamadığını, onun bu yaratılış tarzının dışında olduğunu kabul etmekte, karışım halindeki nutfeden sadece Adem (a.s.)in zürriyetinin yaratıldığı düşünülmektedir¹⁸⁴.

¹⁸¹ Bkz. Bucaille, a.g.e., s.295-306.

¹⁸² Bkz. Hac, 22/5; Mü'minûn, 23/14; Ğâfir, 40/67; Kıyâme, 75/37-38; Mürselât, 77/21; Secde, 32/9; Necm, 53/45-46

¹⁸³ Nurbâkî, Haluk, *Kur'ân'ı Kerim'den Âyetler ve İlmî Gerçekler*, s.171.

¹⁸⁴ Taberî, a.g.e., 28/126; Şevkânî, a.g.e., 5/457.

2.1.4.2.2.İnsanın Yaratılış Gâyesi

Hiç şüphesiz Yüce Allah, insanı karışım halindeki bir nutfeden boş yere yaratmış değildir. Zira bu hususta “*Biz, gökleri, yeryüzünü ve bu ikisi arasında olanları oyun olsun diye yaratmadık.*”¹⁸⁵ buyurmakta ve insan da dahil yaratmış olduğu bütün mahlûkât için bir gâyenin varlığını haber vermektedir.

Binâenaleyh Allah Tealâ, bu sûrede de en güzel bir şekilde yarattığı¹⁸⁶ insanı boş yere yaratmadığını, “*Biz, dünyada bulunan her şeyi ona bir zinet kıldık. Böylece insanlardan kimin daha iyi iş gerçekleştireceğini ortaya koymak istedik.*”¹⁸⁷ ve “*Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için, ölümü ve hayatı yaratan Odur.*”¹⁸⁸ âyetlerinde de bildirdiği gibi onun bu dünyada bir görev sonucu bulunduğunu hatırlatmakta ve “*نبتليه*” (*Onu imtihân etmek isteyen olarak*) yarattığını bildirmektedir. Nitekim âyetteki “*نبتليه*” cümlesi, “*خلقنا*” fiilinin fâilinden hâl olmak üzere mensuptur¹⁸⁹.

Bunun yanında cümlenin “*نبتليه*” takdirinde olduğu da söylenilmektedir. Bu durum, “*جئتك*” “*أقضي حقا*” (geldim, borcumu vereceğim) ifadesinde kastedilenin “*لأقضي*” (vermek için...) olması gibidir. Aynı ifade tarzı, “*ولا تمن تستكثر*”¹⁹⁰ âyetinde de vardır ki takdiri, “*لستكثر*” dir¹⁹¹. Takdirin böyle olması halinde cümlenin âyet içerisinde ifade etmiş olduğu mana “Onu imtihân etmek için...” şeklindedir ki, bu durumda da insanın yaratılış gâyesinin “imtihân” olduğuna işaret edilmektedir.

İnsanın varlık sebebi olan imtihânın özünde Yüce Allah’a kulluk yatmaktadır. Nitekim “*Ben, insanları ve cinleri ancak bana ibadet etmeleri için yarattım.*”¹⁹² âyetinde bu husus açıkça beyân edilmektedir. Cenâb-ı Hakk, yalnızca kendisine kulluk etmesi için yaratmış olduğu insanın bu kulluk vazifelerini de bir emanetler bütünü olarak sunmakta ve bu hususta şöyle buyurmaktadır; “*Biz emaneti göklere, yere, dağlara sunduk da onu*

¹⁸⁵ Enbiyâ, 21/16; Duhân, 44/38.

¹⁸⁶ Tîn, 95/4.

¹⁸⁷ Kehf, 18/7.

¹⁸⁸ Mülk, 67/2.

¹⁸⁹ Zemahşerî, a.g.e., 4/194; İbn Atıyye, a.g.e., 15/231; Razî, a.g.e., 30/237; Beyzâvî, a.g.e., s.569; Nesefî, a.g.e., 4/317; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/70; Şevkânî, a.g.e., 5/458; Kasımî, a.g.e., 17/5.

¹⁹⁰ Müddessir, 74/6.

¹⁹¹ İbn Atıyye, a.g.e., 15/231; Razî, a.g.e., 30/237; Nisaburî, a.g.e., 10/119.

¹⁹² Zâriyât, 51/56.

*yüklenmekten çekindiler ve ondan korkup titrediler de onu ancak insan yükledi.*¹⁹³ İnsanın üzerine almış olduğu emanet, Allah’a ibadettir. İbadet de özünde, Allah’a karşı saygı ve sevgi ile yönelmektir. Allah’a karşı saygı ve sevgi ile yönelmenin yollarını da Yüce Allah, Kur’ân’da icmâlen bildirmiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) de tafsîlen ve örnek yaşayışı ile ümmetine öğretmiştir¹⁹⁴.

Aynı zamanda Yüce Allah’ın insan için belirlemiş olduğu bu görev, bir süre devam edip daha sonra biten bir şey değildir¹⁹⁵. Zira Cenâb-ı Hakk, “*Sana ölüm gelip çatuncaya kadar da Rabb’ine ibadet et.*”¹⁹⁶ buyurarak imtihânın süresini ömür boyu olarak belirlemiştir.

Nitekim Yüce Allah, insanoğlunu gâyeleri bu dünyada tamamlanan ve sonunda yok olan hayvanlar ve bitkiler gibi bir varlık olarak yaratmamıştır. Ayrıca dünya insanoğlu için bazı rahiplerin sandığı gibi, nefse işkence yeri de değildir. Tenâsühe inananların düşündüğü gibi, yaptıklarının hemen karşılığını göreceği bir cezâ yeri de değildir. Dünya materyalistlerin zannettikleri gibi eğlence yeri, Marks ve Darvincilerin sandıkları gibi bir savaş yeri de değildir¹⁹⁷.

“تبتليه” cümlesine imtihândan farklı olarak “Bir halden bir hale çekip çevirmek” anlamını verenler de vardır ki, bu durumda cümle istiâre yoluyla “Onu bir halden bir hale nakletmeyi murâd ederek...” anlamı ifade edilmektedir¹⁹⁸. Nitekim bu hususta İbn Abbas (r.a.)tan “Onu annesinin karnında nutfе, alâka vs... olduğu halde çekip çevirir, ona tasarrufta bulunuruz”¹⁹⁹ dediği nakledilmektedir. Takdirin böyle olması halinde cümlelerin hal oluşu hâl-i musâhabe, imtihân anlamı verilmesi durumunda ise hâl, hâl-i mukadderedir, çünkü insan, âyetin ifadesinden anlaşıldığı haliyle henüz nutfе konumundadır ki imtihân, insanın buluğa ermesi ile başlayacak bir süreçtir²⁰⁰.

¹⁹³ Ahzâb, 33/72.

¹⁹⁴ Aydın, Hüseyin, *Yaratılış ve Gayelik*, s.180,181.

¹⁹⁵ Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur’ânî Kavramlar*, s.244.

¹⁹⁶ Hicr, 15/99.

¹⁹⁷ Yıldırım, Suat, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s.577 (İnsan sûresi, 76/2).

¹⁹⁸ Zemahşerî, a.g.e., 4/194,195; Kurtubî, a.g.e., 19/122; Nisaburî, a.g.e., 10/119; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/70; Şevkânî, a.g.e., 5/458.

¹⁹⁹ Zemahşerî, a.g.e., 4/195; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/394; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/70.

²⁰⁰ Ebu Hayyân, a.g.e., 8/394; Şevkânî, a.g.e., 5/458.

2.1.4.2.3.Allah'ın İnsanı Gören ve İşiten Bir Varlık Kılması

Hakk Tealâ, insanın yaratılış gâyesini imtihân olarak belirledikten sonra âyetin devamında insana görme ve işitme kabiliyetlerini verdiğini haber vermekte ve şöyle buyurmaktadır; “فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا” (*Bu sebeple onu işitici ve görücü kıldık*). Böylelikle Cenâb-ı Hakk, insana ancak var olmasıyla imtihânın doğru ve mümkün olacağı şeyleri bahşetmiş olmaktadır²⁰¹. Nitekim insan, bahşedilen bu özellikleri sayesinde Allah katından indirilen âyetleri işitebilmekte ve kainâta Allah'ın var ve bir olduğuna işaret eden kevnî âyetleri görebilmekte²⁰² ve kendisi için vaz olunan mükellefiyetlerden haberdâr olabilmektedir²⁰³. Zira insan, bunun neticesinde itaata yahut isyana imkan bulabilecektir²⁰⁴. Acaba insan, bahşedilen bu özellikleri, Allah'ın âyetlerini dinlemek ve müşâhede etmek için mi, yoksa ona isyanda mı kullanacak?²⁰⁵.

Görülmektedir ki, bu sûrede insanın önce varlığının maddî bir varlık olarak “karışım halindeki bir nutfeden yaratıldığına, sonra da kendini çevreleyen varlığı ve dış alemi anlamaya yarayan görme ve işitme gibi belli başlı duyular ile donatıldığına işaret edilmektedir. Bu iki yönlü yaratılışı ile insan, alemde madde ve mana yönüyle tek ve mükemmel bir yaratılışa sahiptir²⁰⁶.

Bazı müfessirler, insanın imtihâna tabi tutulmasının ancak yaratılışının tamamlanması ile mümkün olabileceğini düşünerek²⁰⁷ ve “بِنْتِيهِ” cümlesinin yapısını dikkate alarak takdim-tehirin varlığını iddia etmektedirler. Yani cümle lafzen önce zikredilmekle beraber mana itibarıyla sonradır. Bu durumda takdir “فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا لِنَبْتِيهِ” (Onu imtihân etmek için işiten ve gören kıldık) şeklinde olmaktadır²⁰⁸ ki bununla kastedilen, insanın yaratılışının onun gören ve işiten kılınması ile tamamlandığı ve insanın ancak bundan sonra imtihâna tabi tutulabileceğidir. Buna mukâbil müfessirlerin ekseriyeti,

²⁰¹ Taberî, a.g.e., 28/127; Razî, a.g.e., 30/237; Nisaburî, a.g.e., 10/119.

²⁰² Beyzâvî, a.g.e., s.569; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/70,71; Feyzü'l-Keşânî, a.g.e., 5/259; Merâğî, a.g.e., 10/160.

²⁰³ Tabresî, a.g.e., 9/615.

²⁰⁴ İbn Kesîr, a.g.e., 8/286.

²⁰⁵ Kasımî, a.g.e., 17/5.

²⁰⁶ Merâğî, a.g.e., 10/161; Behiy, a.g.e., s.245.

²⁰⁷ Begavî, a.g.e., 8/292; Kurtubî, a.g.e., 19/122; Şevkânî, a.g.e., 5/458; Hasan Han, a.g.e., 14/ 457.

²⁰⁸ Ferrâ, a.g.e., 3/214; İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.502; Taberî, a.g.e., 28/127; Zeccâc, a.g.e., 5/257; Begavî, a.g.e., 8/292; Zemahşerî, a.g.e., 4/195; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/428; Kurtubî, a.g.e., 19/122; Tabresî, a.g.e., 9/615; Şevkânî, a.g.e., 5/457; Tabatabâi, a.g.e., 20/133.

takdim-tehiri, uzak bir ihtimal olarak görmekte, böyle bir yorumu gereksiz kabul etmektedir²⁰⁹. Takdim-tehirden hâlî olarak cümle, âyet içerisinde “Biz o insanı bu karışık nutfeden sadece diriltmiş olmak için değil, bilakis imtihân etmek için yarattık.” anlamını ifade etmektedir²¹⁰.

Semi’ ve basîr (işitme ve görme) ifadeleri, insanın anlayış ve temyiz kabiliyetinden bir kinâyedir²¹¹. Çünkü insandaki bu özellikler, anlayış ve temyiz için birer sebeptir, zira burada kullanılan işitme ve görme fiilinden maksat, insanın bilgi elde etme ve bilgiden sonuç çıkarabilme yeteneğidir²¹². Aynı ifade tarzı “Niçin görmeyen duymayan şeylere tapıyorsun?”²¹³ âyetinde de vardır. Nitekim bu âyette putların anlama ve iyiyi kötüyü ayırt etme kabiliyetlerinin olmadığına vurgu yapılmaktadır.

Bunun yanında Arapçada bazen “سميع” (işitici, söz dinleyen) kelimesi ile, itaatkar manası kastedilir ki “سمعا وطاعة” (başım gözüm üstüne, hemen) tarzında bir kullanımın var olması bunu desteklemektedir. “بصير” (gören) sıfatı ile de bazen “bilen” manası kastedilir ki Arapçada “Bu işin erbabı, mütehassısı falancadır” manasında “فلان بصير في هذا الأمر” denir²¹⁴. Ve yine Arapçada hayvanlar için bu iki sıfatlar kullanılmamaktadır, halbuki onlar da duymakta ve görmektedirler. İşte bu sebepten ötürü âyette geçen işitme ve görme fiili hayvansal düzeyde bir duyum tarzı değildir. İnsanın hisleri ile hayvanların hisleri mâhiyet itibariyle ayrıdır. Çünkü insanın elde ettiği her hissin arkasında bu elde ettiği malumatı düzene koyup onlardan bir çıkarım elde eden bir beyni vardır. İnsan buna göre hayatında bir tavır ortaya koyar. Bu yüzden burada insanın imtihân için yaratıldığı anlatıldıktan hemen sonra onun gören ve işiten yapıldığı vurgulanmaktadır. Yani Allah Tealâ onlara ilim ve akıl vermiş ki, onları imtihâna tabi tutabilsin. Açıktır ki, eğer buradaki gâye bu olmayıp “gören” ve “işiten” yapmanın anlamı sadece bu duyular olsaydı, o zaman kör ve sağır bir kimse, bilgiden mutlak olarak mahrum olmasa da âyette bahsi geçen imtihâna tabi tutulmayacaktı²¹⁵.

²⁰⁹ Taberî, a.g.e., 28/127; Zemahşerî, a.g.e., 4/195; Razî, a.g.e., 30/237; Âlûsî, a.g.e., 29/152.

²¹⁰ Razî, a.g.e., 30/237.

²¹¹ Razî, a.g.e., 30/237; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/394.

²¹² Ebu Hayyân, a.g.e., 8/394; Mevdûdî, a.g.e., 6/556.

²¹³ Meryem, 19/42.

²¹⁴ Razî, a.g.e., 30/237; Hasan Han, a.g.e., 14/ 458.

²¹⁵ Mevdûdî, a.g.e., 6/556.

Böyle olmakla birlikte bazı müfessirler, bu kelimelerde kinâyeli bir kullanım olmadığını, bu iki kelime (بصير ve سميع) ile bilinen duyu organlarının kastedildiğini düşünmektedir. Âyetteki ifadenin bu iki duyu organına hasredilmesi ise zikredilen duyu organlarının sair duyu organları arasında en kıymetlisi olmaları hasebiyledir. Çünkü insan idrâk ettiği şeylerin çoğunu bu iki duyusu ile elde etmektedir²¹⁶.

2.1.4.3.İNSANIN HİDÂYETE MAZHAR OLUŞU

İnsanı yoktan var edip insan olarak anılır kılan Yüce Yaratan, onu imtihân etmek için yarattığını ve imtihân edilmesi için ona gerekli hususiyetleri bahşettiğini haber verdikten sonra, insanı her hâl ü kârda başı boş bırakmadığını beyân etmek için üçüncü âyette “إنا هديناه السبيل” (*Biz ona yolu gösterdik*)²¹⁷ buyurmakta ve çeşitli hidâyet vesileleri ile ona doğruyu bulmasında yardımcı olduğunu bildirmektedir. Zira insanın kendi başına doğruyu bulması imkansız denebilecek kadar zordur.

İnsan, imtihân için yaratıldığı şu dünyada Allah’ın rehberliğine mazhâr olan, aklını kullanmaya, tefekkür etmeye çağırılan bir mahlûktur. Ancak, insanlar, bu hidâyet neticesinde hep aynı davranışı sergilememekte, kimisi davete icabet edip şükredici olurken kimisi de bu davetten yüz çevirip nankörlük edebilmektedir. İşte Yüce Allah, aynı âyetin devamında “إما شاكرا وإما كفورا” (*Ya şükredici veya nankör olur.*) buyurarak insanoğlunun fitratında bulunan “şükreden” veya “nankörlük eden” olma hususunda birbirlerinden farklı olacakları gerçeğini haber vermektedir.

2.1.4.3.1. Sebîl

“السبيل”, gidilen-takip edilen yol demektir²¹⁸. Âyette geçen *sebîl* kelimesi, hem hayır ve kurtuluş hem de şer ve helâk yollarına şâmil olabileceği gibi sadece hayır ve kurtuluş yolunu ifade etmesi de mümkündür²¹⁹.

²¹⁶ Hâzin, a.g.e., 3/1632; Nisaburî, a.g.e., 10/119; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/394.

²¹⁷ İnsan, 76/3.

²¹⁸ İsfehânî, a.g.e., s.229; Razî, a.g.e., 30/237.

²¹⁹ Razî, a.g.e., 30/237.

Aslında yol tektir, o da insanı Yaratanına kavuşturan hak yoldur. Fakat insan nefsinin ve şeytanın emirlerine boyun eğmesi durumunda bu yol ikiye ayrılır; doğru olan, Rabb'e ve nimetlerine götüren hak yol, sapıklığa ve cehenneme götüren bâtil yol. "Sebîl" kelimesinin ifade etmiş olduğu mana bu şekilde üçüncüsü olmayan bir ikilik ifade etmektedir²²⁰.

Kelimenin her iki yolu da içine alması halinde âyetin manası "Biz insana, bu iki yoldan her birini tanıttık ve açıkladık" şeklinde olur. Mananın böyle olması halinde âyet, manaca tıpkı "*Biz ona iki de yol gösterdik.*"²²¹ âyeti gibidir²²².

Sebîl kelimesi, mutlak olarak zikredildiğinde genellikle hidâyet yolu anlamını ifade etmektedir. Ama "سبيل الضلالة" şeklinde bir izâfet ile şer yola teallûku mümkündür²²³. Nitekim "*Biz büyüklerimize ve liderlerimize itaat ettik de, onlar da bizi yoldan (السبيل) saptırdılar.*"²²⁴ âyetinde "السبيل" kelimesi, mutlak olarak zikredilmekte ve kurtuluş yolu anlamını ifade etmektedir. İnsan sûresinin bu âyetindeki "السبيل" kelimesinin de bu şekilde, sadece kurtuluş yolu anlamını ifade ettiğini düşünenler, "هدينا" sözüne, "Biz ona açıkladık/gösterdik" manası vermektedir²²⁵.

Ancak âyette insana sadece hayır ve kurtuluş yolunun gösterildiği kastedilmesi durumunda da bu yolun dışında kalan yollardan kaçınılması gerektiğine dikkat çekilmiş olur ki bu durum, kelime ile her iki yolun da kastedildiğine işaret etmektedir²²⁶.

Buradaki "sebîl" kelimesi, cins isimdir. Bundan dolayı müfret olarak gelmiştir. Bu haliyle "إنا الإنسان لفي خسر"²²⁷ âyetindeki "الإنسن" kelimesi gibidir²²⁸. Ayrıca âyetteki "السبيل" kelimesinin cümle içerisinde "السبيل", "السبيل" ve "إلى السبيل" şeklinde her üç şekilde de okunması caizdir ve manaca birdir²²⁹.

²²⁰ Ünal, Ali, *Kur'ân'da Temal Kavramlar*, s.115.

²²¹ Beled, 90/10.

²²² Razî, a.g.e., 30/237; İbn Kesîr, a.g.e., 8/286; Şevkânî, a.g.e., 5/458.

²²³ Mennâ', Halil el-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s.208.

²²⁴ Ahzâb, 33/67.

²²⁵ Bkz. Taberî, a.g.e., 28/127; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/428; Razî, a.g.e., 30/237; Nesefî, a.g.e., 4/317; İbn Kesîr, a.g.e., 8/286; Tabresî, a.g.e., 9/615.

²²⁶ Razî, a.g.e., 30/238.

²²⁷ Asr, 103/2.

²²⁸ İbn Atıyye, a.g.e., 15/232; Razî, a.g.e., 30/238.

²²⁹ Ferrâ, a.g.e., 3/214; Razî, a.g.e., 30/238; Kurtubî, a.g.e., 19/122.

2.1.4.3.2. Allah'ın İnsanı Yola Hidâyet Etmesi

Hidâyet, bir lütuf eseri olarak göstermek demektir²³⁰. Buradaki lütuftan maksat, sertlik ve şiddetin karşıtı olan sıcaklık ve yumuşaklıktır, burada esas olan incelik²³¹. Hidâyet bir lütuftur, çünkü Yüce Allah'ın merhametinin bir ürünüdür²³². Zira aynı kökten olan “hediyeye” kelimesinin var oluşu hidâyetin bir lütuf eseri olduğunu göstermektedir²³³. Dolayısıyla “Hidâyet” Allah'ın kuluna bir hediyesidir. Kula düşen ise bu hediye kabul etmek ve Onun tarif etmiş olduğu hak yolu tutmak, sakıncalarını ve kötü oluşunu beyân ettiği sapık yoldan da sakınmaktır.

Hidâyet, hak yolu göstermek anlamında kullanılır ki, kavram bu sahaya mahsustur. Ancak Kur'ân'da “*Allah'tan başka putlaştırdıkları nesnelere toplayın ve hepsini doğru cehennem yoluna dizin.*”²³⁴ âyetinde olduğu gibi cehennem yolunu göstermek, “*O şeytan ki, alnında adeta şöyle yazılmış; Bu kendisini dost edineni yoldan çıkarır ve doru alevli ateşe sürükler*”²³⁵ âyetinde olduğu gibi de alevli ateşe götürmek anlamında “Hidâyet” kelimesi ile hayrın dışında bir yol gösterme anlamı ifade edilmektedir. Buradaki gibi şerde kullanımı, alay, eğlenme ve taşlama gibi bir nükteden dolayı mecâzdır²³⁶ denilmektedir. Böyle olmakla birlikte çoğunluk, İnsan sûresinde Allah Tealâ'nın insanı yola hidâyeti hakkında, “السبيل” kelimesinde olduğu gibi hak ve bâtil olan yola hidâyet ettiğini düşünmektedir. Ancak bu yaklaşım, “Hidâyet” kavramının “istenene ulaştıracak şeye lütuf ve yumuşaklıkla işaret etmek” anlamına ters düşer gibi görünmektedir, çünkü Allah'ın bâtil olan bir yola lütuf ve yumuşaklıkla iletmesi söz konusu olamaz. Ancak Yüce Allah'ın lütuf ve merhameti ile kuluna gerekeni açıklayıp ona o yolda sebat vermesinin, hak yolun dışında kalan ve kulundan sakınmasını istediği bâtil yolun sakıncalarına delâleti mümkündür. Bu sebeple âyetteki hidâyetin her iki yolu

²³⁰ İsfehânî, a.g.e., s.516; Firuzâbâdî, a.g.e., 5/313.

²³¹ Elmalılı, a.g.e., 1/121.

²³² Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, s.132.

²³³ İsfehânî, a.g.e., s.516; Firuzâbâdî, a.g.e., 5/313.

²³⁴ Saffât, 37/23.

²³⁵ Hac, 22/4.

²³⁶ Elmalılı, a.g.e., 1/121.

da içine aldığı söylenebilir. Nitekim “*Ona hayır ve şer yollarını göstermedik mi?*”²³⁷ âyetinde de hak ve bâtil olan her iki yola hidâyetten bahsedilmektedir.

Bundan hareketle müfessirler, sûredeki “*Biz, onu yola hidâyet ettik*” âyetini ele alırken “Allah’ın insana hayır ve şerri, hakk ve bâtilı, hidâyet ve dalâleti, cennete götüren (saâdet) ve cehenneme götüren (hüsrân) yolları, imtihanın neticesinde insanı bekleyen karşılıkların neler olduğunu, ebedî sevaba kavuşturan ve mükellef olan bütün insanların sorumlu olduğu dini tanıma yolunu, yaptığı fiillerin neticesinde menfaatine ve zararına olan şeyleri, kısacası; gerçekte kendisinden başka yol olmayan, ondan sapanın dalâlette olduğu yolu, “*O gün sevk Rabb’inedir.*”²³⁸, “*O gün karar Rabb’inedir.*”²³⁹ ve “*Son varılacak yer Rabb’indir.*”²⁴⁰ gibi âyetlerin de bildirdiği üzere, doğrudan doğruya Allah’a ve hâlis nimetlerine götüren ve Kur’ân ile davet olunan hak İslam dinini ve hem dünya hem de ahiret nimetlerinden mahrum olmaya sebep olan İslam’ın dışındaki yolları açıklaması ve tanıtmasıdır.”²⁴¹ demektedirler.

Bunun yanında âyetteki hidâyet ile Allah’ın insana imkan ve kudret verip onun kendi ihtiyarı ile her iki halde de yani şükredici veya nankör olma tercihinde bulunabilmesidir²⁴² de denilmektedir.

Ayrıca bu âyeti önceki âyetle birlikte düşünüp Allah’ın hidâyet etmesini, insana ana rahminden çıkışı göstermesi olarak yorumlayanlar da olmuştur. Ancak bu görüş kabul görmemiştir²⁴³.

Kulun hidâyeti hususunda öncelikle bilinmesi gereken bir gerçek vardır ki, o da her şeyde olduğu gibi hidâyetin de dilediğini dilediği gibi yapan Yüce Allah’ın tek elinde olduğudur²⁴⁴. O, dilediğini doğru yola iletir, dilemediğini ise sapıklıkta bırakır. Bu sebeptendir ki, insan, tek başına hiçbir kimseyi doğru yola iletmez, ancak Yüce Allah’ın

²³⁷ Beled, 90/10.

²³⁸ Kıyâme, 75/30.

²³⁹ Kıyâme, 75/12.

²⁴⁰ Necm, 53/42.

²⁴¹ Bkz. Kuşeyrî, a.g.e., 3/661; Kurtubî, a.g.e., 19/122; Hâzin, a.g.e., 3/1631; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/394; İbn Kesîr, a.g.e., 8/286; Tabresî, a.g.e., 9/615; Bikâî, a.g.e., 21/133; Şevkânî, a.g.e., 5/458; Âlûsî, a.g.e., 29/153; Kasımî, a.g.e., 17/5; Elmalılı, a.g.e., 8/196; Zuhaylî, a.g.e., 29/283.

²⁴² Zemahşei, a.g.e., 4/195; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/71; Hasan Han, a.g.e., 14/ 458.

²⁴³ Kurtubî, a.g.e., 19/122; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/394; İbn Kesîr, a.g.e., 8/286; Şevkânî, a.g.e., 5/458; Hasan Han, a.g.e., 14/ 458; Tabatabâî, a.g.e., 20/134.

²⁴⁴ Bkz. En’âm, 6/149; Nahl, 16/9, 93; A’râf, 7/30; Ra’d, 13/31; Nisâ, 4/88; Kasas, 28/56.

yardımı ile bunda başarılı olabilir²⁴⁵. Nitekim Yüce Allah'ın Resûlüne hitâben “*Sen, dilediğin kimseyi doru yola iletemezsin, lâkin ancak Allah dilediğini doğruya hidâyet eder.*”²⁴⁶ buyurması bunun çok açık bir delilidir, çünkü bu âyette mahlûkat içerisinde ki en mükerrem varlık olan Hz. Peygamber'in dahi hidâyette tek başına muktedir olamadığı ifade edilmektedir.

Cenâb-ı Hakk'ın insana yolu tanıtmaya ve açıklama biçimleri pek çoktur. Nitekim bu âyette ifade edilen Allah'ın insana hidâyet edişi, belirli bir şekilde olmayıp sayısız hidâyet vasıtalarının hepsi kastedilmektedir. Bu hidâyet vasıtaları, genel özellikleri itibariyle şu şekilde sınıflandırılabilir;

1. Ruhsal ve bedensel kuvvet vererek doğruyu ve güzeli bulma gücüne ulaştırmak²⁴⁷, zira Yüce Allah, bir âyetinde “*Rabb'imiz, dedi, her şeyi yaratan, sonra da onu yaratılış gâyesine uygun yola koyan, Yüce Yaratandır, buna iyice inan*”²⁴⁸ buyurmaktadır ki, bununla Allah Tealâ'nın insana ihtiyaç duyduğu her şeyi verdikten sonra ona yolu tanıttığı anlaşılmaktadır.
2. Hak ve bâtili ayıracak ve kötüden uzaklaştıracak deliller göstermek²⁴⁹, nitekim Yüce Allah, kulları için gerek kendi vücutlarında ve gerekse çevrelerinde, yerlerde ve göklerde bulunan sayısız alâmetler koymuştur. Bütün bunlar incelendiğinde onların bir yaratıcı olmadan mümkün olmayacağı anlaşılır. Ayrıca birden fazla tanrının da bu muhteşem nizâmı ayakta tutması mümkün değildir. Aynı zamanda objektif ve sübjektif bir çok delil de kıyâmet ve ahiretin vuku bulacağına işaretidir. Eğer insan gözü kapalı bir şekilde, aklını kullanmadan bu gerçeğe işaret eden alâmetleri kabul etmekten kaçınırsa bu onun kendi kusurudur. Çünkü Allah Tealâ, hakikate ulaşmak için her türlü işaretleri ve alâmetleri gözleri önüne sermiştir.

²⁴⁵ İsfehânî, a.g.e., s.516; Firuzâbâdî, a.g.e., 5/314.

²⁴⁶ Kasas, 28/56.

²⁴⁷ İsfehânî, a.g.e., s.516; Razi, a.g.e., 30/237; Firuzâbâdî, a.g.e., 5/314; Elmalılı, a.g.e., 1/121; Tabatabâî, a.g.e., 20/135.

²⁴⁸ Tâ-hâ, 20/50.

²⁴⁹ Razi, a.g.e., 30/238; Mevdûdî, a.g.e., 6/557; Merâğî, a.g.e., 10/161; Elmalılı, a.g.e., 1/121.

3. Peygamberler ve kitaplar göndererek doğruya yöneltmek²⁵⁰, zira Hakk Tealâ, *“Onları buyruklarımızla insanlara doğru yolu gösteren önderler yaptık.”*²⁵¹, *“Artık ne zaman benden size doğru yolu gösteren rehber gelir de...”*²⁵² buyurarak peygamberleri ve kitapları birer hidâyet vasıtası kıldığını bildirmektedir.
4. Vahiy veya ilhâmın türlerinden bir veya birkaçıyla iç dünyayı aydınlatarak, ferdin doğruyu ve hakkı bulmasına imkan hazırlamak²⁵³. Nitekim *“Tenzih et Rabb’inin yüce adını. O seni yaratıp, mükemmel yaratılış vereni. O her canlıyı bir ölçüye göre yapıp hayatının devamını sağlayacak yolları göstereni...”*²⁵⁴ âyetlerinde insanın hayatı boyunca kendisine gerekli olan şeylerin Allah vergisi olduğu bildirilmekte ve bunlar “hidâyet” kelimesi ile ifade edilmektedir. Bu, ahlakî duygu olarak da ifade edilebilir, çünkü her insanda kendisine yön veren, onu doğruya sevk eden vicdanî duygu bulunmaktadır. Her hal ve konumda kötülük yaptığı zaman onu ikaz eder. Allah Tealâ’nın insanın fitratında görevlendirdiği “hesap sorucu” olarak vicdan, o kadar güçlüdür ki insan ne kadar kötü olursa olsun bu hakikati kendi nefsinden gizleyemez²⁵⁵. Bu gerçek *“Ne kadar mazeret ileri sürerse sürsün, insan kendi nefisini çok iyi bilir.”*²⁵⁶ âyetiyle de ifade edilmektedir.

Bir önceki âyette ifade edildiği gibi Allah Tealâ, insana görme ve işitme, dolayısıyla iyiyi-kötüyü ayıt etme kabiliyeti bahşetmiştir. Sonrasında ise onun için doğruyu bulduracak yukarıda genel hatlarıyla sınıflandırılan hidâyet vasıtaları koymuştur. Bunun neticesinde Yüce Allah, insandan ona bahşettiği bu kabiliyetleriyle kendisine yol gösteren işaretleri takip ederek Rabb’ine ulaşmasını istemektedir. Sanki Hakk Tealâ, burada *“Ölen delil üzere ölsün diye, ey insan biz seni önce imtihan etmek için yarattık ve sana ihtiyaç duyduğun her şeyi, ama her şeyi verdik”*²⁵⁷ buyurmakta bütün bu nimetleri insana imtihan için verdiğini bir kere daha vurgulamaktadır. Nitekim aynı hususa *“Helâk olanın açık bir delille (gözü ile gördükten sonra) helâk olması,*

²⁵⁰ İsfehânî, a.g.e., s.516; Razî, a.g.e., 30/238; Firuzâbâdî, a.g.e., 5/314; Razî, a.g.e., 30/238; Elmalılı, a.g.e., 1/121; Tabatabâî, a.g.e., 20/134.

²⁵¹ Enbiyâ, 21/73.

²⁵² Bakara, 2/38.

²⁵³ Elmalılı, a.g.e., 1/121; Tabatabâî, a.g.e., 20/134.

²⁵⁴ A’lâ, 87/1-3.

²⁵⁵ Mevdûdî, a.g.e., 6/557.

²⁵⁶ Kıyâme, 75/15.

²⁵⁷ Razî, a.g.e., 30/238.

yaşayanın da açık bir delil ile yaşaması için (böyle yaptık)”²⁵⁸ âyetinde de işaret edilmektedir.

Psikologlar da şuur dışı bir takım faktörlerin hidâyet olaylarında önemli rol oynadığını genel olarak kabul etmektedirler. Nitekim onlar, Allah’ın kullarına hidâyetini, kişi ötesi manevî ve ilahî bir yön verme meselesi olarak kabul etmekte ve bunu mümkün görmektedirler²⁵⁹.

2.1.4.3.3.İnsanın Allah’ın Hidâyeti Karşısındaki Tutumu

Cenâb-ı Hakk’ın kullarına bahşetmiş olduğu nimetler pek çoktur. Bu sayısız nimetleri, dünyevî dinî ve uhrevî şeklinde tasnif etmek mümkündür²⁶⁰. Nitekim Yüce Allah, İnsan sûresine başlarken insan üzerindeki bu nimetlerinden bazılarını hatırlatmaktadır. İnsanın anılmaz, tanınmaz bir durumdayken karışımlardan oluşan bir nutfeden yaratması ki, “*Ey Kâfirler! Allah’ı nasıl inkâr edebilirsiniz ki, siz ölü iken size hayat veren Odur...*”²⁶¹ âyetinde de hatırlatıldığı gibi bir çok nimetlerin öncesinde yer alabilecek hayat nimetini bahşetmesi, sonrasında onu görüp işitir bir varlık kılması ve buna binâen ona merhametinin bir sonucu olarak iyiyi ve kötüyü tanıtmayı... bütün bunlar, kulların Hakk Tealâ’ya şükretmesine gerektirecek, nankörlükten sakındırarak önemli unsurlardır. Ancak bütün insanlar, bu nimetlere aynı yaklaşımı sergilememektedir. Bu yüzdendir ki, Yüce Allah, insan üzerindeki nimetlerini sıraladıktan sonra onların şükür ve küfür bağlamında farklılık göstereceklerini bildirmekte ve âyetin devamında bu gerçeğe işaret ederek “*إما شاكرا وإمكفورا*” (*Ya şükredici veya nankör olur.*) buyurmaktadır.

Zira Resûlullah (s.a.v.) da “*İnsanların hepsi sabahleyin kalkıp kendisini satar. Ya kaçıtır veya azâd eder.*(yani kimisi iyilik peşinde koşar kendisini kurtarır, kimisi de

²⁵⁸ Enfâl, 8/42.

²⁵⁹ Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, s.300,301.

²⁶⁰ Ekin, Yûnus, *Kur’ân’a Göre Küfür Kavramı*, s.32.

²⁶¹ Bakara, 2/28.

fenalık peşinde koşar kendisini helâk eder.)”²⁶² buyurarak insanların Yaratanına karşı bu farklı tutumlarına işaret etmektedir.

İnsanlardan kimisi nimetler karşısında Yaratanına şükreden bir kul olur ki, bu Yüce Allah’ın yardımıyla, kimisi de nankörlük eder, bu da onun kendi kötü tercihinin bir sonucudur²⁶³.

Âyette insana yolun açıklandığı ifade edildikten sonra, şükreden ve küfreden tarzında bir ayırım yapılmasında şükre isteklendirmek ve küfürden sakındırmak için “*Dilediğinizi yapın*”²⁶⁴ âyetinin ifade tarzında olduğu gibi kısa bir söz verme ve cezâ tehdidi vardır²⁶⁵. Ayrıca cümlede “شاکر” kelimesinin başta zikredilmesi ile de insanın fitrî yapısının şükürü gerektirdiği vurgulanmaktadır²⁶⁶. Nitekim âyette hidâyete karşı istenilen tavır olarak şükür ifade edilmektedir. Çünkü hidâyete eren kimsenin aklına ilk önce gelen şey şükürdür. Zira hidâyete eren bir insan bilir ki; kendisi daha evvel anılmaya değer bir varlık değildi de Rabb’i onu anılır bir hale kavuşturdu ve ona varlığı ile kıymet bulduğu hususiyetleri bahşetti ki, Rabb’ini tanıma kudreti bulsun. Sonra da ona yolları açıklayıp tanıttı ve seçme hürriyeti ile onu baş başa bıraktı. Bu münâsebetle şükür, müminin kalbine ilk önce gelen bir düşüncedir²⁶⁷.

“إِذَا” edatının cümlenin manasına yapmış olduğu katkı hakkında iki ihtimal öne sürülmektedir; Birincisi, “إِذَا” zâtın bir olmasıyla beraber hallerin teaddüdü durumunda tafsîliyyedir. Yani konuyu açıklayıcı bir edattır. Bu durumda âyetin takdiri “Biz ona her iki halde de yolu gösterdik” şeklindedir ki, bununla insanın iki halde de olabileceği gerçeği bildirilmektedir. İkincisi ise zat ve sıfatların farklılığıyla birlikte hidâyete erenlerin sınıflanmasını, taksimini ifade eden bir edattır. Bu haliyle ise âyetin takdiri “Onların kimisi hidâyete kulak verip yolu tutarak şükredici, kimisi de sırt çevirerek saptığı halde biz onlara yolu açıklayıp tanıttık.” şeklindedir²⁶⁸.

²⁶² Müslim, “Tahâret” 1.

²⁶³ Zemahşerî, a.g.e., 4/195; Tabresî, a.g.e., 9/615; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/71.

²⁶⁴ Fussilet, 41/40.

²⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., 8/196.

²⁶⁶ Bikâî, a.g.e., 21/134.

²⁶⁷ Kutub, *Fizılâli’l-Kur’ân*, 6/3780.

²⁶⁸ Beyzâvî, a.g.e., s.569; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/71; Âlûsî, a.g.e., 29/153.

Şükür “شكر”; Nimetin bilinmesi ve açığa vurulması demektir. “Açmak, meydana çıkarmak” manasına gelen “كشر” kelimesinden “ش”nin “ك” ile yer değiştirmesi neticesinde oluştuğu ileri sürülmektedir. “دابة شكور” denir ki, bununla “Yağıyla sahibini memnun eden, yediğini belli eden hayvan” anlamı ifade edilmektedir. Aynı şekilde dolu pınar anlamında “عين شكرى” denir ki, bununla pınarın suyunun bolluğu bildirilmektedir²⁶⁹.

Âyetteki “شاکر” kelimesinin “şükür fiilini yapan” anlamında olmayıp “şükretmesi gerektiğini kabul ve itiraf eden” olduğu söylenilmektedir. Zira insanların şükür ve küfür hususunda kesin çizgilerle birbirinden ayrılması bu mana ile mümkün görülmektedir²⁷⁰.

Şükür kavramı, Kur’ân’da küfrün zıddı olan “tevhid” veya nimete karşılık teşekkür anlamında kullanılmıştır²⁷¹. İnsan sûresinin bu âyetinde küfrün zıddı olarak kullanılan şükür, üç şekilde gerçekleşmektedir; Kalp ile şükür, dil ile şükür ve sâir azalarla şükür.

1. *Kalp ile şükür*; Nimeti düşünmek²⁷², nimeti ve her türlü iyiliği Allah’tan bilmek, Allah’ın vermiş olduğu nimetlerden dolayı sevinç duymak ve sebepler her ne kadar farklı da olsa asıl nimeti verenin Allah olduğunu bilmekle olur²⁷³. Nitekim aksine bir tutum küfürdür²⁷⁴. Yüce Allah, Dâvûd (a.s.)dan şükretmesini istemiştir²⁷⁵, bunun üzerine Dâvûd (a.s.) “Ya Rabbi! Sana nasıl şükredeceğim, şükür senin tarafından bahşedilen bir nimettir.” deyince Allah Tealâ, “nimeti benim tarafımdan verilmiş olduğunu bilince şimdi şükretmiş oldun” buyurmuştur²⁷⁶ ki, bu rivâyet, kalp ile yapılan şükre işaret etmektedir.
2. *Dil ile şükür*; Nimeti vereni övmek²⁷⁷, nimeti dil ile anlatmak²⁷⁸. Nitekim Yüce Allah, “*Rabb’inin nimetini elinden geldiğince anlat*”²⁷⁹ buyurmakta, Allah Resûlü

²⁶⁹ İsfehânî, a.g.e., s. 268; Firuzâbâdî, a.g.e., 3/334.

²⁷⁰ Razî, a.g.e., 30/239; Hâzin, a.g.e., 3/1632.

²⁷¹ Dâmeğânî, a.g.e., s.268.

²⁷² İsfehânî, a.g.e., s.268; Firuzâbâdî, a.g.e., 3/334.

²⁷³ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s.463; Pusmaz, Durak, “*Kur’ân’da Şükür Kavramı*”, D.İ.D., s. 66, sayı 3, yıl 1999.

²⁷⁴ Bkz. Buhârî, “Ezân” 156, “Tevhîd” 35; Müslim, “İmân” 71; Muvattâ “İstiskâ” 4; Nesâî, “İstiskâ” 16.

²⁷⁵ Bkz. Sebe’, 34/13.

²⁷⁶ İbn Kesîr, a.g.e., 6/501.

²⁷⁷ İsfehânî, a.g.e., s.268; Firuzâbâdî, a.g.e., 3/334.

²⁷⁸ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s. 463; Pusmaz, “*Kur’ân’da Şükür Kavramı*”, D.İ.D., s.65.

²⁷⁹ Duhâ, 93/11.

de “Kim bir iyiliğe mazhâr olursa, bulduğu takdirde karşılığını hemen versin, bulamazsa, vereni övgü ile ansın. Zira onu övmekle teşekkürünü yerine getirmiş olur. (Bunu yapmayıp) gizleyen ise nankörlük etmiş olur.”²⁸⁰ buyurarak dil ile şükürün önemine işaret etmişlerdir. Şüphesiz ki, dil ile şükür basitçe nimete karşılık teşekkür etmek değildir. Cenâb-ı Hakk’ın dilden istediklerini yerine getirmek dil ile şükürün gereklerindedir²⁸¹.

3. *Sâir azalarla şükür*; Layıkıyla nimetin karşılığını vermek²⁸², nimeti verenin emir ve yasakları hangi organı ilgilendiriyorsa, o organa emirleri yaptırıp, yasakları işlemesine engel olmaktır²⁸³. Hiç şüphesiz ki, bedende bulunan bütün organlar, Allah’ın insana bahşetmiş olduğu birer nimettir. İnsanın vücudunda bulunan bütün organların Allah tarafından kendisine bahşedilmiş birer nimet olduğunu bilmesi ve niçin yaratılmışsa o istikamette kullanması da şükürdür, zira bundan dolayıdır ki “Şükür, Allah’ın emirlerine karşı gelmekten sakınmak ve sâlih ameldir”²⁸⁴ denilmiştir. Nitekim Yüce Allah, bu hususa işaretle “Allah sizi annelerinizin karnından hiçbir şey bilmediğiniz bir halde çıkardı. Size şükredesiniz diye kulaklar, gözler ve kalpler verdi.”²⁸⁵, “O, sizin için kulaklar, gözler ve gönülleri yaratandır. Ne kadar az şükrediyorsunuz.”²⁸⁶ buyurmaktadır. Ayrıca Cenâb-ı Hakk’ın Hz. Dâvûd (a.s.) ve ailesine hitâben “Ey Dâvûd ailesi! Şükür için çalışın.”²⁸⁷ Buyurması, şükürün kalp ve dil ile birlikte bütün azalarla yapılan bir amel olduğunu göstermektedir.

Bu üç şekilde ifade edilen şükür, birlikte değerlendirilmelidir. Nitekim dil ile şükrederken kalbin gâfil olması, veya kalbin şükürü diğer azalarda kendini belli etmemesi halinde bu davranış şükür olmaktan çıkmaktadır. Nitekim tasavvufta da bir makam olarak kabul edilen şükür, diğer hallerde olduğu gibi ilim, hal ve amelden müteşekkil kabul edilmektedir. İlimin esas kabul edildiği, ondan halin doğduğu ve halin

²⁸⁰ Tirmizî, “Birr” 87; Ebu Dâvûd, “Edeb” 12.

²⁸¹ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s.463.

²⁸² İsfahânî, a.g.e., s.268; Firuzâbâdî, a.g.e., 3/334.

²⁸³ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s.463; Pusmaz, “*Kur’ân’da Şükür Kavramı*”, D.İ.D., s.66.

²⁸⁴ Pusmaz, “*Kur’ân’da Şükür Kavramı*”, D.İ.D., s.66,67.

²⁸⁵ Nahl, 16/78.

²⁸⁶ Mü’minûn, 23/78.

²⁸⁷ Sebe’, 34/13.

de ameli meydana getirdiği²⁸⁸ düşünülecek olursa, şükürün bu üç yönüyle birlikte ortaya konulmasının esas olduğu anlaşılacaktır. Neticede şükür, her üç halde de Yüce Allah'ın hidâyetine olumlu cevap vermek, iman ve risâlete sarılmak demektir. Kısacası, şükür, İslam'ı her bakımdan yaşamanın adıdır²⁸⁹, konuşmak ve söz tekrarından çok uygulamadır, eylemdir²⁹⁰. Nitekim *şükür*, Allah Tealâ'nın “*Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için ölümü ve hayatı yaratan Odur.*”²⁹¹ âyetinde bildirdiği güzel iştir ve kullardan istenilen davranışlar bütünüdür.

Ancak bir bütün olarak şükür, gerçekleştirilmesi güç bir davranıştır. Zira Kur'ân'da sadece iki kişi (Nûh²⁹² ve İbrahim²⁹³ [a.s.]) şükreden kul olarak nitelendirilirken²⁹⁴ genellikle insanların az şükreden oldukları dile getirilmektedir²⁹⁵. Nitekim İnsan sûresindeki bu âyette de bu iki kelime (شاکر کفور), buldukları sığa itibariyle bu gerçeği ifade etmektedirler, zira insanoğlu şükredici olma bakımından Allah Tealâ'nın nimet ve ihsanları karşısında yeterli ve bütünü kapsayan bir şükürü ifa edememesi bakımından burada “شاکر” kelimesi, ism-i fâil kalıbı ile zikredilmiş, “کفور” gibi mübâlağa ifade eden “شکور” sığası kullanılmamıştır²⁹⁶.

Küfür “الکفر” ise lügatta “bir şeyi örtmek” demektir. Örtmek manasından hareketle tohumu toprağa eken ve onu örtüp gizleyen çiftçiye “کفار” denildiği gibi, kılıcı örttüğü için kınına, karanlığıyla bir çok şeyleri örttüğü için geceye “کافر”, bazı ibadetlere ve tevbeğe bir takım günahları örttüğü için “کفارة” denilmektedir. İstilahî anlamı ise *Küfür*, “Nimeti ve o nimeti verini şükürün gereklerini terk ederek unutmak” demektir. İnsan sûresinde bu kelime, “کفور” şeklinde mübâlağa sığasıyla kullanılmıştır ki, bununla “nankörlükte aşırı olmak” anlamı ifade edilmektedir²⁹⁷.

²⁸⁸ Gazâlî, Ebu Hamid, *İhya-u Ulûmi'd-Din*, 4/127.

²⁸⁹ Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, s.464.

²⁹⁰ Behiy, a.g.e., s.178.

²⁹¹ Mülk, 67/2.

²⁹² Bkz. İsrâ, 17/3.

²⁹³ Bkz. Nahl, 16/120,121.

²⁹⁴ İsfahânî, a.g.e., s.268; Firuzâbâdî, a.g.e., 3/334.

²⁹⁵ Bkz. Sebe', 34/13; Yûnus, 10/60; Bakara, 2/243; Secde, 32/9; Yûsuf, 12/38; Neml, 27/73; Ğâfir, 40/61.

²⁹⁶ Kurtubî, a.g.e., 19/122; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/394; Bikâî, a.g.e., 21/133; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/71; Hasan Han, a.g.e., 14/ 459.

²⁹⁷ İsfahânî, a.g.e., s.435,436; Firuzâbâdî, a.g.e., 4/361-363.

Ayrıca bu âyette geçen “كفور” kelimesini “küfür fiilini işleyen” olarak anlamının murâd edilen mana olmadığı, aksine bu kelime ile “şükretmesi gerektiğini kabul etmeyen” anlamı kastedildiği söylenilmektedir²⁹⁸. Nitekim şükür kelimesi, ele alınırken de belirtildiği gibi insanların şükür ve küfür hususunda kesin çizgilerle birbirinden ayrılması “كفور” kelimesinin bu şekilde anlaşılması ile mümkün olmaktadır. Çünkü insanların hepsinde hem şükür hem de küfür niteliğindeki davranışların bir arada bulunabilmesi mümkündür. Örneğin bir müminden küfür olarak nitelenmesi mümkündürün olan bir davranış sâdir olabileceği gibi bir kâfırda de şükür olarak kabul edilen bir davranış görülebilir. İşte bu sebepten ötürü olsa gerek, insanların kesin çizgilerle birbirinden ayrılabilmeleri için “شاکر” kelimesinden “şükürün gerekliliğini kabul ve itiraf eden”, “كفور” kelimesinden de “şükürün gerekliliğini kabul ve itiraf etmeyen” anlamı kastedildiği ileri sürülmüştür.

Kur’ân’da *Küfrün* geniş bir kullanım alanı vardır. Bu kullanımın omurgasını “nankörlük” anlamının teşkil ettiği rahatlıkla söylenebilir. Bunu “nankörlük” şeklinde ifade etmekle küfür teriminin anlamı yumuşatılmamaktadır. Zira küfür öyle bir nankörlüktür ki, şirk, tekzib, inkâr, istikbar, ma’siyet ve kainâtı tahkîr gibi unsurları ihtivâ etmektedir²⁹⁹.

İnsan sûresinde ise bu kavram, “şükür”ün zıddı olarak kullanılmaktadır. Zira bu vesile ile bazı kulların verilen nimetlere karşı şükreden oldukları bildirilirken bazılarının bu nimetleri görmezden gelip tavır ve davranışları ile onların üzerlerini örterek nankörlük ettikleri haber verilmektedir.

Şükürün bir bütün olarak sergilenmesi zor olduğu bildirilmişti. Buna mukâbil küfür, bir çok etken dolayısıyla şükre nazaran insanlarda daha fazla görülmektedir. En önemli etken ise insanın mâhiyeti itibariyle unutkan ve haksızlığa eğilimli, aynı zamanda iyilikleri kendinden, kötülükleri başkasından bildiği için sahip bulunduğu nimetlerin Allah’tan olduğu gerçeğini gizlemeğe kalkışan bir yapıda olmasıdır³⁰⁰. Zira “O, size istediğiniz her şeyden verdi. Allah’ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu

²⁹⁸ Razî, a.g.e., 30/239; Hâzin, a.g.e., 3/1632.

²⁹⁹ Ekin, a.g.e., s.35.

³⁰⁰ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s.354, 355.

*insan çok zâlim, çok nankördür.*³⁰¹ âyetinde bu hususa işaret edilmektedir. Bu sebeptendir ki, Kur’ân, nankörlükten kurtulma bahtiyarlığının çok az insana nasip olacağını açıkça söylemektedir³⁰². Bunun yanında İnsan sûresindeki bu âyette “كفور” kelimesi, “شاکر” kelimesinden farklı olarak mübâlağa sığası ile kullanılmıştır ki, bununla insanoğlunun küfürden genellikle hâlî olamadığı gerçeğine işaret edilmektedir³⁰³.

İnsan yoktan var edilmiş ve var ediliş sebebi imtihân olarak belirtilmiştir. İşte insan Yaratanına karşı şükür veya nankörlük hususunda sınanmaktadır. Acaba insan Yüce Allah’ın kendisine bahsettiği nimetlere karşı şükreden bir kul mu olacak yoksa nankörlük edip yaratılış gâyesine aykırı mı hareket edecek?³⁰⁴ Diğer bir ifadeyle acaba nimetler karşısında insan, Hz. Süleyman (a.s.), gibi “*Bu Rabb’imin lütfundan, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlerden mi olacağım diye beni sınamak içindir bu nimet.*”³⁰⁵ mi diyecek, yoksa Karun gibi “*Ben bu servete ilmim ve becerim sayesinde kavuştum*”³⁰⁶ diyerek bencilce nimeti asıl vereni unutacak mı? İşte bu bağlamda bütün insanlar sınanmaktadır.

Hiç şüphesiz Hakk Tealâ, kullarının ne şükrüne muhtaçtır, ne de onların nankörlüklerinden bir zarar görecektir. Zira şükreden de nankörlük eden de kendi yararına veya zararına davranmış olmaktadır³⁰⁷. Şükreden bu dünyada kazançlı olduğu gibi ahirette de büyük mükâfatlar onu beklemektedir. Nankörler için ise elem verici bir azap vardır. Nitekim Kur’ân’ın bir çok âyetinde şükreden kulları müjdeleyen haberlerden veya nankörler için hazırlanan azaptan bahsedildiği³⁰⁸ gibi İnsan sûresinin bundan sonraki âyetlerinde de nankörlerin küfürleri karşılığında duçar olacakları azaptan ve şükreden iyi kulların nâil olacağı cennet nimetlerinden bahsedilmektedir.

“شاکرا” ve “كفورا” kelimelerinin, âyet içerisindeki i’râbı hususunda farklı görüşler vardır:

³⁰¹ İbrahim, 14/34.

³⁰² Bkz. İsrâ, 17/89; Furkân, 25/50.

³⁰³ Kurtubî, a.g.e., 19/122; Beyzâvî, a.g.e., s.569; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/394; Bikâî, a.g.e., 21/133; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/71; Kasımî, a.g.e., 17/6.

³⁰⁴ Bkz. Taberî, a.g.e., 28/128.

³⁰⁵ Neml, 27/40.

³⁰⁶ Kasas, 28/78.

³⁰⁷ Bkz. Lokmân, 31/12.

³⁰⁸ Bkz. İbrahim, 14/7; Nahl, 16/112; Nisâ, 4/147; Kamer, 54/33-35; Âl-i İmrân, 3/145.

1. Bu iki kelime, “هدينَا” fiilinin mefûlü olan “هو” zamirinden hâl olmaları hasebiyle mensuptur. Bu durumda âyetin takdiri “O insan şükreden veya kâfir olduğu halde, biz ona yolu gösterdik.” şeklinde olur³⁰⁹.
2. Bu iki kelime, mukadder bir “كان” fiili ile mensuptur ve takdiri, “سواء كان شاكرا” “أو كفورا” (İster şâkir, ister kâfir olsun birdir) şeklindedir³¹⁰. Takdirin bu şekilde olması halinde ise bir tehdit söz konusudur. Nitekim âyet, sonraki âyetlerle birlikte düşünöldüğünde cümlenin takdiri “Dileyen şükretsin, dileyen nankörlük etsin, zira biz şükredenler için şunları, nankörler için de şunları hazırladık”³¹¹ şeklinde olur ki bundan cezâ tehdidi kolayca anlaşölmaktadır.
3. Bu iki kelime, “السبيل” kelimesinden hâldir. Bu durumda mana, “Biz ona, ya şükreden yol olarak, ya da kâfir yol olarak, yolu gösterdik” şeklinde takdir edilmektedir. “السبيل” kelimesinin sâlikine istinâden “şükreden” ve “nankör” olarak vasıflanması mecâzî bir ifadedir³¹².

³⁰⁹ Taberî, a.g.e., 28/127; Zemahşerî, a.g.e., 4/195; İbn Atıyye, a.g.e., 15/232; Razî, a.g.e., 30/238; Beyzâvî, a.g.e., s.569; Neseî, a.g.e., 4/317; Nisaburî, a.g.e., 10/119; İbn Kesîr, a.g.e., 8/286; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/71; Şevkânî, a.g.e., 5/458; Tabatabâî, a.g.e., 20/133.

³¹⁰ Razî, a.g.e., 30/239; Şevkânî, a.g.e., 5/458.

³¹¹ Kasımî, a.g.e., 17/6.

³¹² Zemahşerî, a.g.e., 4/195; Razî, a.g.e., 30/239; Beyzâvî, a.g.e., s.569; Neseî, a.g.e., 4/317; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/71; Şevkânî, a.g.e., 5/458.

4-12. ÂYETLER

2.2.AHİRETTE İYİLER VE KÂFİRLER İÇİN HAZIRLANANLAR

2.2.1.Âyetlerin Metni

إنا أعتدنا للكافرين سلاسلًا وأغلالًا وسعيرا (4) إن الأبرار يشربون من كأس كان مزاجها كافورا (5) عينا يشرب بها عباد الله يفجرونها تفجيرا (6) يوفون بالنذر و يجافون يوما كان شره مستطيرا (7) و يطعمون الطعام على حبه مسكينا و يتيما و أسيرا (8) إنما نطعمكم لوجه الله لا نريد منكم جزاء و لاشكورا (9) إنا نخاف من ربنا يوما عبوسا قمطريرا (10) فوقاهم الله شر ذلك اليوم و لقيهم نضرة و سرورا (11) و جزئهم بما صبروا جنة و حريرا (12)

2.2.2.Âyetlerin Meâli

4- Biz, nankörler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırlamışızdır.

5- İyiler de karışımı kâfûr olan bir kadehten içlerler.

6- Bir kaynak ki Allah'ın kulları ondan içerler ve (istedikleri yere de) fişkırtarak akıtırlar.

7- Adaklarını yerine getirirler ve şerri salgın olan bir günden korkarlar.

8- Yoksula, yetime ve esire sevdikleri yemeği yedirirler.

9- “Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz, sizden ne bir karşılık, ne de teşekkür beklemiyoruz”.

10- “Çünkü biz suratsız, çok katı bir gün(ün azabın)dan Rabb'imizden korkarız” (derler).

11- Allah da onları, o günün şerrinden korumuş, onlar(ın yüzlerin)e parlaklık, (gönüllerine) sevinç vermiştir.

12- Sabrettiklerinden dolayı cennetle ve ipekle ödüllendirmiştir!

2.2.3.Nüzûl Sebebi

Atâ', İbn Abbas (r.a.)tan nakletmektedir ki, Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin (r.a.)in hasta oldukları bir gün Rasulullah (s.a.v.) ve sahabenin ileri gelenleri onları ziyarete geldiklerinde Hz. Ali'ye çocukları için adak adamasını tavsiye ettiler. Bunun üzerine O da Hz. Fatıma (r.a.) ve cariyeleri Fidda ile birlikte üç gün oruç tutmayı adadılar. İlk gün evde yiyecek bir şey olmadığı için Hz Ali, bir yahudiden üç ölçek arpa ödünç aldı ve eve getirdi. Hz Fatıma bunun üçte biriyle ekmek yaptı. Akşam iftar vaktinde miskin bir kimse geldi ve Allah rızası için yemek istedi onlar da kendi iftarlıklarını ona verdiler ve kendileri sadece su içerek aç bir şekilde sabahladılar. Ertesi gün yine oruç tuttular. Erzağın diğer üçte biri ile ekmek yaptılar. İftar vaktinde bir yetim geldi ve onlardan Allah rızası için yemek istedi, ona da verdiler ve yine aç sabahladılar. Üçüncü gün de oruç tuttular. Elleriindeki erzağın kalanı ile ekmek yaptılar. Yine iftar edecekleri zaman bir esir geldi, yemek istedi, onlar da yiyeceklerini ona verdiler. Ve yine aç sabahladılar.

Bunun üzerine “ويطعمون الطعام على حبه مسكينا وييتما وأسيرا” “Yoksula, yetime ve esire sevdikleri yemeği yedirirler.”³¹³ âyeti indirildi³¹⁴.

Sebeb-i nüzûl olarak kaydedilen diğerk bir rivâyet ise Mukâtil’den nakledilmektedir; Ensârdan Ebu Dehdâh, oruçlu olduğu bir günün iftar vaktinde kendisine gelen miskin, yetim ve esiri kendi iftarlığı ile doyurup kendisi ve ailesi için bir parça ekmek bırakması üzerine bu âyet nazil olmuştur³¹⁵.

Bu rivâyetler, sûrenin 8. âyeti için nüzûl sebebi olarak zikredildiği gibi bunların 5-22.âyetler³¹⁶ veya sûrenin tamamı³¹⁷ için geçerli olduğu da söylenilmektedir.

Müfessirlerin bir çoğu bu rivâyetleri yeri geldiğinde zikretmeden geçmemişlerdir. Ancak, kimisi rivâyetleri yorumsuz bir şekilde aktarıırken, çoğunluk bunları gerek sıhhat, gerekse içerik itibariyle irdellemektedirler.

Bu hususta genel kanaat, nakledilen bu rivâyetler ışığında âyetlerdeki fiil ve fâillerin çoğul kipinde kullanılmış olması bakımından, velev ki hâdiselerin meydana geliş vaktinde âyetler nâzil olmuş olsun, âyetlerin birkaç şahsa indirgenmesinin doğru olmadığı yönündedir. Nitekim Hz. Ali ve ailesi de dahil bütün ebrârın bu âyetlerin kapsamına girdiğini düşünmek âyetler hakkında en doğru yaklaşım olarak kabul edilmektedir³¹⁸.

2.2.4.Âyetlerdeki Bazı Kırâat Farklılıkları

“سلاسل” Kelimesi:

“سلاسل” kelimesi hakkında farklı kırâatler nakledilmektedir.

³¹³ İnsan, 76/8.

³¹⁴ Vâhidî, Ebu’l-Hasan, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s.251,252. Begavî, a.g.e., 8/295; Razî, a.g.e., 30/244; Tabresî, a.g.e., 9/211,212.

³¹⁵ Begavî, a.g.e., 8/294; İbn Atıyye, a.g.e., 15/229; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/432; Zuhaylî, a.g.e., 29/287.

³¹⁶ Tabresî, a.g.e., 9/211; Feyzu'l-Keşânî, a.g.e., 5/261.

³¹⁷ Bkz. Nisaburî, a.g.e., 10/120; Şirazî, Nâsır Mekrimî, *el-Emsâl fi Tefsîri Kitâbi'l-lahi'l-Münzel*, 19/222.

³¹⁸ Razî, a.g.e., 30/244; Âlûsî, a.g.e., 29/158; Kurtubî, a.g.e., 19/130, 134; Zuhaylî, a.g.e., 29/287.

Nâfi', Kisâi, Ebu Bekr ve Hişâm bu kelimeyi geçiş halinde tenvin ile okumuş ve elif ile vakfetmişlerdir³¹⁹.

Kumbul, Hamza ve Hafs bunların zıttını³²⁰, yani geçiş halinde tenvinsiz vakıf halinde de elifsiz okumuşlardır.

Bunların dışındakiler ise kelimeyi geçiş halinde tenvinsiz okumuşlar ve elif ile vakfetmişlerdir³²¹.

Bu kelimenin, tenvin ile okunuşuna dâir birkaç sebep ileri sürülmektedir:

1. Bazıları tenvini ıtlak harfinden bedel kabul etmektedir³²².
2. Bazıları, bu kelimelerin Mushaf'ta elif ile yazılmış olmasını kelimeler için munsarıflık sebebi olarak görmüşler ve tenvinli okumuşlardır³²³.
3. Bazıları da “سعیرا-أغلالا” kelimesini öncesine (كفوراشاكر) ve sonrasına (سعیرا-أغلالا) uyumu dolayısıyla kelimeyi tanvinli okumuşlardır. Zira uyum (tenâsüp) gayr-ı munsarîf bir kelimenin munsarîf olması için bir sebep olarak görülmektedir³²⁴.

2.2.5.Âyetlerde Geçen Bazı Kelimelerin İzahı

EBRÂR (الأبرار): Bu kelime, “تَشَاهِد-أَشْهَاد” ve “نَاصِر-أَنْصَار” kelimelerinde olduğu gibi “الْبَار”³²⁵ kelimesinin veya “رَبِّ-أَرْبَاب” kelimelerinde olduğu gibi “الْبَرِّ” kelimesinin çoğuludur³²⁶.

³¹⁹ Ebu Ali, Hasan b. Ahmed b. Abdulgaffâr el-Fârisî, *el-Hucce li'l-Kurrâi's-Seb'a*, 6/348; İbnü'l-Bâziş, Ebu Ca'fer Ahmed b.Ali b. Ahmed el-Ensârî, *el-İkna' fi'l-Kirâati's-Seb'a*, 799.

³²⁰ Ebu Ali el-Fârisî, a.g.e., 6/348; İbnü'l-Bâziş, a.g.e., s.799.

³²¹ Ebu Ali el-Fârisî, a.g.e., 6/348; İbnü'l-Bâziş, a.g.e., s.799.

³²² Zemahşerî, a.g.e., 4/195.

³²³ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/430.

³²⁴ Zeccâc, a.g.e., 5/260; Beyzâvî, a.g.e., s.570; Nisaburî, a.g.e., 10/119.

³²⁵ İsfehânî, a.g.e., s.51; Zemahşerî, a.g.e., 4/195; Firuzâbâdî, a.g.e., 2/213.

³²⁶ Zeccâc, a.g.e., 5/258; Zemahşerî, a.g.e., 4/195; Razî, a.g.e., 30/240.

“البر” vazolunduğu mana itibariyle denizin zıttı anlamında kullanılmaktadır ki, bununla “geniş olmak, bolluk” anlamı düşünülmektedir. Nitekim bundan hareketle hayırlı işlerde genişlik ve bolluk da bu kelime ile ifade edilmektedir³²⁷.

“البر” bazen “إنه هو البر الرحيم” “Çünkü iyilik eden esirgeyen ancak Odur.”³²⁸ âyetinde olduğu gibi Allah’a, bazen de kula nisbet edilir. Allah’a nisbet edildiğinde Onun kullarına karşı iyilik ve sevapta cömertliği, kula nisbetinde ise kulun Allah’a itaatta geniş olduğu, yani itaat hususunda devamlı ve gayretli olduğu ifade edilmektedir. Nitekim “بر العبد ربه” denildiğinde kulun Allah’a taatta geniş olduğu, bolluk gösterdiği bildirilmektedir. Bu kelime ile ifade edilen, kulun Rabb’ine karşı gerçekleştirdiği taatın hem itikada, hem de amele tealluk eden iki yönü bulunmaktadır. Zira Allah Resûlüne “Birr”in ne olduğu sorulduğunda “Yüzlerinizi bazen doğuya çevirmeniz, bazen de batıya çevirmeniz iyilik ve hayır (birr) değildir. Ve fakat iyilik, itaat ve hayır; Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara ve bütün peygamberlere iman edip yakınlarla, öksüzlere, biçarelere, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirlere seve seve mal veren, hem namazı kılan, hem zekatı veren, bir de antlaştıkları vakit ahitlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık hallerinde ve savaşın şiddetli zamanında sabır ve sebat edenlerin davranışdır. İşte bunlar, o doğru olanlardır ve o korunan takva sahipleri de gene işte bunlardır.”³²⁹ âyetini okumuştur. Çünkü bu âyet, hem itikad hem de farz ve nâfile olan amelleri içermektedir³³⁰. Bundan dolayıdır ki, “البر” tanımlanırken “Yüce Allah’a yaklaştıran her şey”, “Dünya ve ahiretin iyilikleridir; dünyanın iyilikleri Allah’ın hidâyet, nimet ve hayırları kolaylaştırması, ahiretin iyilikleri ise cennette daimi olan nimetleri bahşetmesidir.”³³¹ şeklinde ifade edilmiştir.

“البر” için yapılan bu tariflerden hareketle “أبرار” kelimesi, tefsirlerde farklı, ancak birbirini tamamlayıcı nitelikte birden fazla tanım ile ele alınmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır; “İmanlarında sadâkat sahibi ve Rablerine karşı da itaatkâr olanlar”³³², “Yaratanına karşı emrettiklerini yerine getirmek ve yasakladıklarından da sakınmakla

³²⁷ İsfehânî, a.g.e., s.51; Firuzâbâdî, a.g.e., 2/213.

³²⁸ Tûr, 52/28.

³²⁹ Bakara, 2/177.

³³⁰ İsfehânî, a.g.e., s.51; Firuzâbâdî, a.g.e., 2/213.

³³¹ İbn Manzûr, a.g.e., 4/52.

³³² Begavî, a.g.e., 8/293; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/430; Nesefî, a.g.e., 4/317.

itaat ederek iyilikte bulunanlar”³³³, “Allah’ın haklarına riâyet eden, adaklarında vefâli olanlar, hayırda çokça gayret edenler”³³⁴, “Şer olana rıza göstermeyen ve karıncayı dahi incitmeyenler”³³⁵, “Düşkünlere karşı alicenap oluşları ile tanınanlar, kalplerinde hoşgörü pınarı barındıranlar”³³⁶.

KE’S (كأس): İçerisinde şarap bulunan kaba denir³³⁷. Eğer bir bardağın içerisinde şarap yok ise ona “كأس” denmez, “kadeh” denir³³⁸. Bu sebeptendir ki, bazıları “كأس” şarabın kendisidir demişlerdir³³⁹. Nitekim “Bir kâse içtim” anlamında “تشربت كأسا” ve “Kâse çok güzeldi” anlamında “كأس طيبة” denildiğinde kâsenin içindeki şarap kastedilmektedir³⁴⁰.

“كأس” kelimesinin çoğulu olarak “أكؤس”, “كؤوس” ve “كناس” kelimeleri kullanılmaktadır³⁴¹.

NEZR (النذر): Kişinin şerî bakımdan vacip olmayan ibadet, sadaka vb... şeylerden gönüllü olarak kendisini yapmakla yükümlü tuttuğu şeye “النذر” denir³⁴².

“النذر” kelimesinin “إني نذرت للرحمن صوما” “Ben çok merhametli olan Allah’a oruç adadım”³⁴³ ve “وما أنفقتم من نفقة أو نذرت من نذر فإن الله يعلمه” “Yaptığınız her harcamayı ve adadığınız her adağı Allah bilir”³⁴⁴ âyetlerinde ifade etmiş olduğu mana, yukarıda yapılan tarifî üzeredir³⁴⁵. Bu açıdan bakıldığında “nezr”, va’d gibidir, fakat bu iş kullar tarafından olduğunda buna “nezr”, Allah tarafından olduğunda ise buna “va’d” denilir³⁴⁶.

İnsan sûresinin 7.âyetinde geçen bu kelimenin delâlet ettiği mana hakkında ise iki farklı görüş vardır;

³³³ Taberî, a.g.e., 28/128; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/71; Şevkânî, a.g.e., 5/459; Âlûsî, a.g.e., 29/154.

³³⁴ Âlûsî, a.g.e., 29/154.

³³⁵ Kuşeyrî, a.g.e., 3/661; Zemahşerî, a.g.e., 4/195; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 8/430; Neseffî, a.g.e., 4/317; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/71.

³³⁶ Kuşeyrî, a.g.e., 3/661; Bikâî, a.g.e., 21/136; Merâğî, a.g.e., 10/162.

³³⁷ Taberî, a.g.e., 28/128; İsfehânî, a.g.e., s.422; İbn Manzûr, a.g.e., 6/189.

³³⁸ Zeccâc, a.g.e., 5/258; İbn Manzûr, a.g.e., 6/189.

³³⁹ İsfehânî, a.g.e., s.422; Razî, a.g.e., 30/240.

³⁴⁰ İsfehânî, a.g.e., s.422.

³⁴¹ İbn Manzûr, a.g.e., 6/189.

³⁴² Taberî, a.g.e., 28/129; İsfehânî, a.g.e., s.489; İbn Manzûr, a.g.e., 5/200; Dâmeğânî, a.g.e., s.452.

³⁴³ Meryem, 19/26.

³⁴⁴ Bakara, 2/270.

³⁴⁵ İsfehânî, a.g.e., s.489.

³⁴⁶ Razî, a.g.e., 30/241.

1. Âyetteki “النذر” kelimesi, tanımına uygun olarak, “Kişinin, şerî yönden kendisine vacip olmayan, Allah’a yakınlık amacıyla kendisine vacip kıldığı ibadet niteliğindeki şey”³⁴⁷. anlamına gelmektedir.
2. “النذر” kelimesi, gerek Allah’ın, gerekse kulun kendisine farz kılmış olduğu bütün kulluk vazifelerini kapsamaktadır. Mananın bu doğrultuda olması durumunda iman da dahil bütün kulluk vazifeleri bu kavramın kapsamına dahildir. Lugatta “Nezr”, icap anlamına geldiği düşünüldüğünde üstlenilen bütün bu vazifeler, “Nezr” olmaktadır³⁴⁸.

Müfret olan “النذر” kelimesinin çoğulu “تذور”dur³⁴⁹.

MÜSTETİR (مستطير): “طار” kökünden türetilmiş³⁵⁰ ism-i fâil olan “مستطير” kelimesinin âyet içerisindeki manaya uygun olan iki anlamı bulunmaktadır;

1. Her tarafa yayılan, en ücrâ köşelere dahi ulaşan demektir³⁵¹. Bu durumda “مستطير” kelimesi, “Yangın yayıldı” anlamındaki “إستطار الحريق” ve “Şafak söktü, her tarafı aydınlattı” anlamındaki “إستطار الفجر” cümlelerinde de ifade edilen mana doğrultusundadır³⁵².
2. Ehline çabuk ulaşan demektir. Bu durumda ise kelime “طيران” (uçmak) kökünden elde edilip “hızlı gitmek, çabuk ulaşmak” anlamı içermektedir³⁵³.

ABÛS (عبوس): Gönül darlığı sebebiyle³⁵⁴ kaşları çatmak, suratı asmak demektir³⁵⁵.

Kelime, âyet içerisinde “يوم” (gün) kelimesinin sıfatı konumundadır. Dolayısıyla bu kelime, “في يوم عاصف”³⁵⁶ âyetinde günün “şiddetli esen olmak”la nitelendiği gibi³⁵⁷

³⁴⁷ Begavî, a.g.e., 8/294; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/431; Razî, a.g.e., 30/241.

³⁴⁸ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/431; Razî, a.g.e., 30/242; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/395.

³⁴⁹ İbn Manzûr, a.g.e., 5/200.

³⁵⁰ Zemaşşerî, a.g.e., 4/196; Razî, a.g.e., 30/242; Nisaburî, a.g.e., 10/121; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/72.

³⁵¹ Ebu Ubeyde, a.g.e., 2/279; İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.502; Taberî, a.g.e., 28/129; İsfehânî, a.g.e., s.315; Razî, a.g.e., 30/242; İbn Manzûr, a.g.e., 4/513.

³⁵² İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.502; İsfehânî, a.g.e., s. 315; Razî, a.g.e., 30/242.

³⁵³ Razî, a.g.e., 30/242.

³⁵⁴ İsfehânî, a.g.e., s.323.

³⁵⁵ İsfehânî, a.g.e., s.323; Razî, a.g.e., 30/247; İbn Manzûr, a.g.e., 6/128.

³⁵⁶ İbrahim, 14/18.

³⁵⁷ İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.502.

kıyâmet gününü “suratı asık, kaşları çatık olmakla” nitelemektedir. “عبوس” kelimesinin güne sıfat olarak onu bu şekilde niteliyor oluşu şu iki şekilde açıklanmaktadır:

1. Bu kelime aslında o günün ehlinin bir sıfatıdır. Nitekim o günde bedbahtların o günün şiddet ve korkunçluğu sebebiyle yüzleri asık olacaktır. Bu durumda “يوم عبوس” sıfat tamlaması, “uyuyan gece” anlamında ki “ليل نائم” denmesi gibidir ki, bununla içerisinde uyunan gece kastedilmektedir. Dolayısıyla “suratı asık gün” ifadesiyle de içerisinde suratların asıldığı gün kastedilmiş olmaktadır³⁵⁸.
2. Gün, şiddeti ve dehşeti sebebiyle, yelelerini kabartmış, suratı asık bir aslana ya da çok cesur bir kahramana benzetilmiş olması dolayısıyla “عبوس” kelimesiyle nitelenmiştir³⁵⁹. Nitekim bunlar, “عبوس” kelimesinin delâlet ettiği manalardandır³⁶⁰.

KAMTARÎR (قمطير): Şiddetli, sıkıntısı çok olan demektir³⁶¹. Sûrenin 10.âyetinde kıyâmet günü “عبوس” kelimesiyle olduğu gibi “قمطير” kelimesi ile de nitelenmektedir. Bununla da o günün “şiddeti dolayısıyla suratı astıran, iki gözün arasını toplayıp bir araya getiren” olduğu bildirilmektedir. Nitekim Arapçada en sıkıntılı ve belâsı en uzun olan gün hakkında, “سكينة يوم قمطير” anlamında “أيام قماطير يوم قمطير” denir³⁶².

Ayrıca deve kuyruğunu yükseltip iki yanını bir araya topladığında ve burnundan soluduğunda “قمطرت الناقة” denir³⁶³. Nitekim şiddet dolayısıyla çekilen sıkıntının belirtisi olarak yüzde oluşan kırışıklar ve buruşmalar bu kullanımla yakından alâkalıdır.

“قمطير” kelimesi de “عبوس” kelimesi gibi âyet içerisinde gün için sıfat oluşu “عبوس” kelimesinde olduğu gibi gerçekleşmiştir³⁶⁴.

NADRA (نضرة): Yüzdeki güzellik, parlaklık³⁶⁵, nimet ve ikramlar karşısında mutluluğun yüze yansması, sevinç dolayısıyla yüzün parlaması demektir. Nitekim “نضر الله وجهه”

³⁵⁸ Razî, a.g.e., 30/247; İbn Manzûr, a.g.e., 6/128.

³⁵⁹ Zemahşerî, a.g.e., 4/196; Razî, a.g.e., 30/247.

³⁶⁰ Bkz. İbn Manzûr, a.g.e., 6/128.

³⁶¹ Ferrâ, a.g.e., 3/216; İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.502; Taberî, a.g.e., 28/131; İsfehânî, a.g.e., s.413; Razî, a.g.e., 30/247.

³⁶² Ferrâ, a.g.e., 3/216; İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.502; Zeccâc, a.g.e., 5/259; Taberî, a.g.e., 28/131; Razî, a.g.e., 30/247; İbn Manzûr, a.g.e., 5/116.

³⁶³ Zeccâc, a.g.e., 5/258; Razî, a.g.e., 30/247; İbn Manzûr, a.g.e., 5/116.

³⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/434.

denildiğinde ifade edilmek istenen Allah'ın nimetlerle kulun yüzüne bir güzellik bahşetmesidir³⁶⁶. “*Sen onlara bakınca yüzlerinde, cennet nimetlerinden yararlanmanın sevincini okursun.*”³⁶⁷âyetinde de “نضرة” kelimesiyle nimet karşısında yüzde oluşan sevinç kastedildiği açıkça görülmektedir. Aynı şekilde ağaç yapraklanıp yeşerdiğinde güzel bir görüntü oluşturduğundan “أنضر الشجر” denir³⁶⁸.

2.2.6.Âyetlerin İhtivâ Ettiği Bazı Konular

İnsan sûresinin ilk âyetlerinde Yüce Allah, insan üzerindeki eşsiz nimetlerini hatırlatmış, sonrasında onların bu nimetler karşısındaki tutumlarından; onların kimisinin “şükreden”, kimisinin de “nankör” olacaklarını bildirmişti. Sûrenin bu âyetlerinde ise onların bu tutumları neticesinde ahirette onların bulacakları karşılıktan bahsetmektedir.

Ahiret, dünyada yapılan amellerin karşılığını bulduğu, sonsuz olan bir alemdir. Varlığında hiç şüphe yoktur. Çünkü Yüce Allah, bir çok âyetinde bu alemin varlığını açıkça bildirmektedir. Bu sebeptir ki, ahiret inancı, müminin temel iman esaslarından biri olarak yer almaktadır. Ayrıca insanın psikolojik yapısı itibariyle de ahiret inancını doğuran bazı sebepler bulunmaktadır. Örneğin, insanın Tanrı inancına sarılıp Ona bağlanmasında, en büyük kaygı ve korkusu olan yok olmaktan kurtulma ve Tanrının kendisine tükenmeyecek bir hayat bahşetmesi ümidinin büyük etkisi vardır ki, onun bu kaygısının gerçekçi bir şekilde giderilmesi, ancak ahiret inancı ile mümkündür. Ayrıca insan yaşadığı dünyada ne iyiliğin ne de kötülüğün hakiki manada karşılığını bulmadığına şahit olmaktadır. Bu durum, onun yaratılışına ağır gelmektedir. Adil bir yargı karşısında iyiliğin ve kötülüğün hakkı olan karşılığı bulması, insanın en büyük beklentilerinden birisidir. Ve onun bir beklentisi daha vardır ki, o da hayatı bu dünya ile sınırlı olan hayvanlardan farklı olarak bu dünya ile sınırlı olmayan bir hayat istemesidir. İşte bütün bunlar, insanı ahiret inancına zorlayanlar belirgin faktörlerdir³⁶⁹. Nitekim

³⁶⁵ Taberî, a.g.e., 28/133; İsfehânî, a.g.e., s.498; İbn Manzûr, a.g.e., 5/212.

³⁶⁶ İbn Manzûr, a.g.e., 5/213.

³⁶⁷ Mutaffifin, 83/24.

³⁶⁸ İbn Manzûr, a.g.e., 5/213.

³⁶⁹ Hökelekli, a.g.e., s.101,102; Toprak, Süleymân, *Ölümden Sonraki Hayat*, s.19,20.

bütün bu sebepler dolayısıyla insanlık tarihinde iyiliğin ve kötülüğün mutlak karşılığını bulduğu bir alemin varlığına olan inanç daima olagelmıştır³⁷⁰.

İşte mümin, öncelikle Yüce Allah'ın ve Resûlünün beyânları ve kendi fitratında mevcut olan ahireti telkin eden duyguları dolayısıyla ahiret inancına sımsıkı sarılan kimsedir. Ahirete iman, genel hatlarıyla şu şekilde ifade edilmektedir; “Öldükten sonra yeniden dirilmeye, işlenen amellerin kıyâmet günü karşılık bulacağına, kulların orada Allah'a arz olunacaklarına, hesaba çekileceklerine, herkesin kendi amel defterini okuyacağına, mükâfat ve cezâyâ, sırâta ve mizâna inanmaktır.”³⁷¹

Bu bölümde ilk üç âyette Yüce Allah, insanların yaptıklarının ahiretteki karşılığını haber verdikten sonra ağırlıklı olarak iyi kulları bu mükâfata erıştiren dünyadaki davranışlarından bahsetmektedir.

Allah Tealâ, sûrenin bu kısmında insanların ahiretteki hallerinden bahsederken bir önceki âyette görülen “şükredici-nankör” tertibinde olduğu gibi evvela şükredenlerin hallerini değil de kâfirlerin hallerini tasvir ederek mevzuya başlamaktadır. Belâğatta, “leff ü neşr” olarak adlandırılan bu tarz anlatım Kurân'ın hususiyetlerindedir³⁷².

İnsanların ahiretteki durumları anlatılırken önce korkutmakla başlanmasının sebebi, sakındırma (inzâr)nın daha önemli ve faydalı olmasındandır. Ayrıca, sözün başında ve sonunda müminlerden bahsedilmesi, müminler hakkındaki bahsin daha geniş tutulması hasebiyle daha güzeldir³⁷³ denilmektedir.

2.2.6.1.AHİRETTE KÂFİRLER İÇİN HAZIRLANANLAR

İnsanı yoktan var eden ve imtihan edilmesi amacıyla gönderildiği bu dünyada onu başı boş bırakmayıp yolun eğrisini de doğrusunu da açıklayan Yüce Allah, bu ikramı karşılığında insanoglunun yapacağı nankörlüğün karşılıksız kalmayacağını ve onlar için ahirette hazırladığı çok şiddetli bir azabın varlığını haber vermekte ve insanları bu kötü

³⁷⁰ Bkz. Kutub, *Kur'an'da Kıyâmet Sahneleri*, s.14-41; Şahin, M.Süreyya, Cennet, T.D.İ.A., 7/374-376.

³⁷¹ Tahâvî, Ebu Ca'fer, *Akâdetü't-Tahâvî*, s.26.

³⁷² Âlûsî, a.g.e., 29/103; Elmalılı, a.g.e., 8/196.

³⁷³ Beyzâvî, a.g.e., s.570; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/71.

son için uyarmaktadır. Nankör kullarını ahiret hayatında bekleyen dehşet verici bu azabı Cenâb-ı Hakk İnsan sûresinde kısa bir âyet ile dile getirmekte ve şöyle buyurmaktadır; “إنا أعتدنا للكافرين سلاسلًا وأغلالًا وسعيرًا” (*Biz, nankörler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırlamışızdır.*)³⁷⁴

Nankör kullar için ahirette hazırlanmış olan bu azaba şu âyetlerde de işaret edilmektedir; “*Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde, sıcak suya sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır.*”³⁷⁵, “*Hiç şüphesiz bizim nezdimizde (onlar için hazırlanmış) boyunduruklar, yakıcı bir ateş, boğazdan geçmez bir yiyecek ve elem verici bir azap vardır.*”³⁷⁶

“سلاسلًا”, cehennemde ehlinin ayaklarına bağlanıp ateşte hapsedildikleri uzun zincirlerdir³⁷⁷, nitekim “*Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğundaki zincire vurun!*”³⁷⁸ âyeti bu zincirlerin uzunluğuna işaret etmektedir. Ayrıca Allah Resûlü de cehennemdeki zincirler hakkında “*Beş yüz senelik yol mesafesinde olan yerle gök arasını akşama kalmadan kat eden bu büyüklükte bir kuşun, şâyet cehennemdeki zincirin bir ucundan bırakılsa, kırk yıl düşer yine de öbür ucuna ulaşamaz.*”³⁷⁹ buyurarak bu zincirlerin korkuçuğuna işaret etmektedir.

“غل” kelimesinin çoğulu olan³⁸⁰ “أغلال” ise cehennem ehlinin ellerinin boyunlarına asıldığı halkalar veya kelepçelerdir³⁸¹, nitekim “*Boyunlarına öyle boyunduruklar koyduk ki, onlar çenelerine dayanmaktadır. Boyunları yukarı, çeneleri kalkık, gözleri havada bir durumdadırlar.*”³⁸² âyetinde de “أغلال”lin boyuna takılan bir nesne olduğu açıkça bildirilmektedir. Ayrıca “*Allah cehennem bekçilerine emir verir; tutun bağlayın onu, kelepçeleysin!*”³⁸³, “*İşte onlardır boyunlarında tasmalı olanlar.*”³⁸⁴, “*O inkârcıların*

³⁷⁴ İnsan, 76/4.

³⁷⁵ Gâfir, 24/71, 72

³⁷⁶ Müzzemmil, 73/12, 13.

³⁷⁷ Taberî, a.g.e., 28/129; Kuşeyrî, a.g.e., 3/661; Razî, a.g.e., 30/240; Kurtubî, a.g.e., 19/123; Hasan Han, a.g.e., 14/459; Zuhaylî, a.g.e., 29/286.

³⁷⁸ Hâkka, 69/32

³⁷⁹ Münziri, Ebu Muhammed, *et-Terğib ve't-Terhîb*, 4/462 (Cehennem Azabı, 49).

³⁸⁰ İsfehânî, a.g.e., s.364.

³⁸¹ Taberî, a.g.e., 28/129; Begavî, a.g.e., 8/293; Razî, a.g.e., 30/240; Kurtubî, a.g.e., 19/124; Hâzin, a.g.e., 3/1636; Bikâî, a.g.e., 21/135; Şevkânî, a.g.e., 5/459.

³⁸² Yâsîn, 36/8.

³⁸³ Hâkka, 69/30.

³⁸⁴ Ra'd, 13/5.

boyunlarına ateşten demir halkalar takarız.”³⁸⁵, ve “Boyunlarında demir halkalar, ayaklarında zincirler olarak önce kaynar suya sürüklenecek...”³⁸⁶ âyetleri de cehennemde kâfirler için hazırlanmış olan bu halkaların mâhiyeti hakkında bilgi vermektedir.

“سعير” de yakılıp, kızgın hale getirilen ve içerisinde cehennem ehlinin yakıldığı ateş manasınadır³⁸⁷. Kur’ân’ın değişik âyetlerinde de cehennem ateşi aynı kökten türeyen kelimelerle haber verilmektedir³⁸⁸. Bunu yanında cehennem ateşinin dehşetini haber veren bir çok hadis bulunmaktadır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.), şöyle buyurmaktadır “Yaktığınız ateş var ya, bu cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır.” buyurmuştu. Yanındakiler; “Zaten bu ateş, vallahi (asileri cezâlandırmaya ahirette) yeterliydi.” dediler. Allah Resûlü; “Cehennem ateşi öbürüne altmış dokuz kat üstün kılındı. Her bir katının harareti bunun mislindedir.”³⁸⁹ buyurmuştur. Cehennem ateşinin ne derece şiddetli olduğunu haber veren bir diğer hadis de şöyledir; “Cehennemliklerin azap cihetiyle en hafif olanı, ayağında ateşten bir nalın ve nalın bağı olan kimsedir ki, ayağındakiler sebebiyle, tıpkı tencerenin kaynaması gibi, başındaki dimağı kaynar. Öyle tahammülü güç bir azap duyar ki, azapça insanların en hafifi olduğu halde, kendinden şiddetli azap çeken olmadığını zanneder.”³⁹⁰

Âyet ve hadislerde dehşeti bariz bir şekilde anlatılan cehenneme kâfirler, nankörlüklerinin bir bedeli olarak, elleri ve ayakları bağlı olduğu halde, küçümsenerek ve nefret duyularak atılacaklardır³⁹¹. Orası ateşten bir dünyadır. Yiyecekler, içecekler, meyveler ve bütün tüketim maddeleri ateşten olan bir dünya³⁹².

Kur’ân’ın daha bir çok âyetinde çeşitli vesilelerle cehennemden bahsedilmektedir. Zira Yüce Allah, kullarının o elem verici azaptan ve varılacak en kötü yer olan cehenneme dûçar olmaktan korunmalarını istemektedir. Çünkü oradaki bu azaptan onları,

³⁸⁵ Sebe’, 34/33.

³⁸⁶ Gâfir, 40/71.

³⁸⁷ Taberî, a.g.e., 28/129; Razi, a.g.e., 30/240; Zuhaylî, a.g.e., 29/286.

³⁸⁸ Bkz. Hac, 22/4; Lokmân, 31/21; Sebe’, 34/12; Mülk, 67/5; Şûrâ, 42/7; Nisâ, 4/10; Ahzâb, 33/64; Fetih, 48/13.

³⁸⁹ Buhârî, “Bed-ü’l-Halk” 10; Müslim, “Cennet” 30; Muvattâ, “Cehennem” 1; Tirmizî, “Cehennem” 7.

³⁹⁰ Buhârî, “Rikâk” 8; Müslim, “İmân” 363; Tirmizî, “Cehennem” 12.

³⁹¹ Bkz. Secde, 32/20; Duhân, 44/47-50.

³⁹² Bkz. İbrahim, 14/16; Kehf, 18/29; Saffât, 37/62-68; Duhân, 44/43-46; Müddessir, 74/26-31.

kurtaracak ölüm dahi yoktur. “O, ateşte ne ölüyor ne de yaşar”³⁹³ âyeti bu gerçeği haber verirken dehşeti zaten korkunç olan bu azabı daha da korkunç kılmaktadır.

Alimler, insan sûresindeki bu âyeti, cehennem zincirleri ve bukağlarıyla birlikte hâl-i hazırda yaratılmış olduğuna delil getirmektedirler. Zira cehennem haktır, yaratılmış ve şu anda mevcuttur³⁹⁴. Çünkü âyetteki “hazırladık” (أعدنا) kelimesi, mazide bir işin yapılmış olduğunu haber veren bir ifadedir³⁹⁵. Bunun yanında “Bunu yapamazsınız, ki elbette yapamayacaksınız, yakıtı insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”³⁹⁶ ve “Kâfirler için hazırlanmış bulunan ateşten sakının”³⁹⁷ âyetleri de cehennem için “hazırladık” ifadesini kullanmakta ve onun hâli hazırda mevcut olduğuna işaret etmektedir.

Allah Resûlünden nakledilen şu hadis de cehennem hâli hazırda yaratılmış olduğuna ve “cehennem kıyâmet günü yaratılacaktır” diyenleri reddeder mâhiyette delil kabul edilmektedir³⁹⁸; “Cehennem Rabb’ine (Ey Rabb’im! Bir kısmım diğer bir kısmımı yiyor diye) şikâyetinde bulundu. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona yılda iki kere teneffüs etmesine izin verdi: kışta bir nefes, yazda bir nefes.”³⁹⁹

Cehennem şu an için yaratılmış olmakla beraber ebedidir ve hiçbir zaman son bulmayacak, içindekiler de yok olmayacaktır⁴⁰⁰. “Onlar (o inkâr edip kâfir olanlar ve zulmedenler) orada (cehennemde) ebedi kalacaklardır.”⁴⁰¹ âyeti, bunu haber vermektedir.

Ancak Mu’tezile, cennet ve cehennem sonradan yaratılacağını düşünmekte, Cehmiyye ise bunların ebedi olmadığını kabul etmektedir⁴⁰².

³⁹³ A’la, 87/13.

³⁹⁴ Nesefî, Ömer, *Akâid*, s.116; Taftazânî, Sa’duddin Mesûd b. Ömer, *Şerhu’l-Akâid*, s.258.

³⁹⁵ Razî, a.g.e., 30/240; Zuhaylî, a.g.e., 29/291.

³⁹⁶ Bakara, 2/24.

³⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/131

³⁹⁸ Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, 7/411.

³⁹⁹ Buhârî, “Mevâkîf” 8; Muvattâ, “Vukûf” 27.

⁴⁰⁰ Nesefî, Ömer, a.g.e., s.116; Tahâvî, a.g.e., s.26; Taftazânî, a.g.e., s.259; Gölcük, Şerafettin, *Kelam*, s.405.

⁴⁰¹ Nisâ,4/169.

⁴⁰² Sâbûnî, Nureddin, *el-Bidâye fi Usûli’d-Dîn*, s.92,93.

2.2.6.2. AHİRETTE İYİLER (EBRÂR)İN KONUMU

Bu suresinde insanların ahirette varacakları yerlerden bahsedilirken kâfirlerin durumuna kısa ama tefekkür edenler için çok şey ifade eden bir âyet ile değinilmekte, müminlerin halleri ise daha tafsilatlı bir şekilde beyân edilmektedir. Çünkü bu surenin genel konumu, lafızda da manada da açık bir bolluk ve genişliği sergilemektedir. Nitekim davetin de asıl hedefi, bu bol ve çeşitli nimetlere dikkati çekmektir⁴⁰³.

Bahsi geçen bu anlatım tarzı ile Cenâb-ı Hakk, kâfirlerin dünyada yapmış oldukları kötülükleri mukâbilinde ahirette buldukları cezâdan kısaca bahsettikten sonra bu surede “Ebrâr” olarak nitelediği mümin kullarına ahiret yurdunda bahşedeceği mükâfatları sıralamakta, buna da şu iki âyet ile başlangıç yapmaktadır; “إن الأبرار يشربون من كأس كان
مزاها كافورا عينا يشرب بها عباد الله يفجرونها تفجيرا” (İyiler de karışımı kâfir olan bir kadehten
içerler. Bir kaynak ki Allah’ın kulları ondan içerler ve (istedikleri yere de) fişkırtarak
akıtırlar.)⁴⁰⁴

2.2.6.2.1. Allah’ın İyi Kulları (Ebrâr)

Cennet ile şerefendirilen mümin kullarını Hakk Tealâ, bu sûrede “Ebrâr” olarak adlandırmaktadır. Bu âyette müminlerin “Ebrâr” namı ile anılmaları, onların övülmesi, onlara verilen değer ve üstünlüklerin ilanı ile birlikte ahirette güzel ikramları hak ettiklerini müjdelemektedir⁴⁰⁵.

Aynı zamanda cennetliklerin Ebrâr olarak isimlendirilmelerinde, bazı güzel vasıflara işaret ve teşvik vardır. Zira onların bu yüce ikramlara erişmeleri bu kelimenin ifade ettiği manayı benliklerinde taşımalarıyla mümkün olacaktır. Binâenaleyh Yüce Allah, Kur’ân’da iyiliği (بر) dolayısıyla iyi olanları (أبرار) anlatırken şöyle buyurmaktadır; “Yüzlerinizi bazen doğuya çevirmeniz, bazen de battıya çevirmeniz iyilik ve hayır (بر) değildir. Ve fakat iyilik, itaat ve hayır; Allah’a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara ve bütün peygamberlere iman edip yakınlarla, öksüzlere, bîçarelere, yolda kalmışa,

⁴⁰³ Kutub, *Fizılâli'l-Kur’ân*, 6/3780.

⁴⁰⁴ İnsan, 76/5,6.

⁴⁰⁵ Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/71; Âlûsî, a.g.e., 29/154.

dilenenlere ve esirlere seve seve mal veren, hem namazı kılan, hem zekatı veren, bir de antlaşukları vakit ahitlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık hallerinde ve savaşın şiddetli zamanında sabır ve sebat edenlerin davranışdır. İşte bunlar, o doğru olanlardır ve o korunan takva sahipleri de gene işte bunlardır.”⁴⁰⁶ Burada da görüldüğü gibi, “Birr” (بر), hem imanı, hem de aşağı yukarı bütün amelleri, nâfilelere varıncaya kadar içine almaktadır⁴⁰⁷. Kısacası bu âyet, açıkça veya işaret olarak insanî olgunluk ve mükemmellikleri içermektedir⁴⁰⁸. Nitekim bu hususta Allah Resûlü “Her kim, bu âyet ile amel ederse imanını kemale erdirmiş, tamamlamış olur”⁴⁰⁹ buyurmaktadır.

Birrle ilgili diğer âyetler, yukarıdaki kapsamlı âyetin bazı yönlerini açıklayıcı keyfiyettedir. Cenâb-ı Hakk’ın “Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, siz hayra (بر) eremezsiniz.”⁴¹⁰ buyruğu bunlardan biridir. Nitekim insan sûresinin sonraki âyetlerinde⁴¹¹ de iyi kullarda bulunan ve ideal olan bu özelliklere değinilmektedir.

Rasûlüllah (s.a.v.), bir hadislerinde; “Doğruluk (sıdk) insanı iyiliğe (بر) götürür, iyilik de cennete götürür. Kişi, doğruyu söyler ve doğruyu arar da sonunda Allah’ın katında doğru sözlü (sıddîk) diye kaydedilir. Yalan da kişiyi haddi aşmaya (فجور) götürür. Haddi aşma da cehenneme götürür. Kişi yalan söyler ve yalanı araştırır da sonun da Allah’ın katında yalancı diye kaydedilir.”⁴¹² buyurmuşlardır. Bu hadis, birrin doğruluk (sıdk) ve takvayı da kapsadığını ifade etmektedir.

Gerek bu âyette gerekse diğer âyetlerde⁴¹³ “Ebrâr” kelimesi ile kastedilen kimseler, Cenâb-ı Hakk’ın arzu ettiği davranışları benliğinde özümseyenlerdir. İşte onlar doğru olanlardır ve korunan takva sahipleri de yine onlardır.

Âyette birr tanımlanırken adeta onun müşahhas kılındığı göze çarpmaktadır, yani âyet, birri amel olarak değil, sanki bir şahıs olarak sunmaktadır⁴¹⁴. Bu sebeple denilebilir ki;

⁴⁰⁶ Bakara,2/177.

⁴⁰⁷ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s.491.

⁴⁰⁸ Elmalılı, a.g.e., 1/472.

⁴⁰⁹ Neseî, a.g.e., 1/249.

⁴¹⁰ Âl-i İmrân, 3/92.

⁴¹¹ İnsan,76/7-10.

⁴¹² Buhârî, “Edeb” 69; Müslim, “Birr” 105; Muvattâ, “Kelâm” 16; Ebu Dâvûd, “Edeb”88; Tirmizî, “Birr”46.

⁴¹³ Bkz.Âl-i İmrân, 3/193; İnfitâr, 82/13; Mutaffîfîn, 83/22.

⁴¹⁴ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s.491.

“Ebrâr”, Allah’ın rızasına kavuşturan ve bütün müminler için ideal olan, bu özellikleri özümseyen ve Allah Tealâ’nın arzu ettiği bir kul modelidir. Nitekim Hakk Tealâ, bir âyette “*Ey Rabb’imiz! Gerçek şu ki biz ‘Rabb’inize inanın’ diye imana çağıran bir davetçiyi işittik, hemen iman ettik. Artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört ve ruhumuzu iyilerle(الأبرار) beraber al ey Rabb’imiz!*”⁴¹⁵ buyurarak kullarına sunduğu bu duâ örneğinde “*Ruhumuzu iyilerle beraber al ey Rabb’imiz!*” ifadesiyle buna işaret etmektedir.

Tefsirlerde bu kelime açıklanırken “Şer olana rıza göstermeyen ve karıncayı dahi incitmeyenler”⁴¹⁶, “İmanlarında sadâkat sahibi ve Rablerine karşı da itaatkâr olanlar”⁴¹⁷, “Düşkünlere karşı alicenap oluşları ile tanınanlar, kalplerinde hoşgörü pınarı barındıranlar”⁴¹⁸ “Yaratanına karşı emrettiklerini yerine getirmek ve yasakladıklarından da sakınmakla itaat ederek iyilikte bulunanlar”⁴¹⁹, “Allah’ın haklarına riâyet eden, adaklarında vefâlı olanlar”⁴²⁰ ve “Hayırda çokça gayret edenler”⁴²¹ şeklinde ilgili âyet ve hadisler ışığında birbirlerini tamamlayıcı nitelikte tanımlara yer verilmektedir.

2.2.6.2.2.İyi Kulların Cennetteki İçeceği

İşte bu kulları için Yüce Allah, ahirette cenneti hazırlamıştır. Kâfirler nankörlüklerine mukâbil önceki âyette haber verildiği şekliyle cehennemde azap çekerken onlar, şükürlerinin bir karşılığı olarak cennetin eşsiz nimetleriyle ağırlanacaklardır.

Cennet, bir ikramlar yurdudur. Orada aklın aldığı veya almadığı her türlü nimet bulunacaktır. Nitekim İnsan sûresinin sonraki âyetleri bu nimet ve ikramlara tahsis edilmiştir. Bu sebeptendir ki, cennet hakkındaki geniş bilgi orada zikredilecektir.

⁴¹⁵ Âl-i İmrân,3/193

⁴¹⁶ Kuşeyrî, a.g.e., 3/661; Zemahşerî, a.g.e., 4/195; İbn Atıyye, a.g.e., 15/234; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/430; Kurtubî, a.g.e., 19/125; Neseî, a.g.e., 4/317; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/71.

⁴¹⁷ Begavî, a.g.e., 8/293; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/430; Neseî, a.g.e., 4/317.

⁴¹⁸ Kuşeyrî, a.g.e., 3/661; Bikâî, a.g.e., 21/136; Merâğî, a.g.e., 10/164.

⁴¹⁹ Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/71; Şevkânî, a.g.e., 5/459; Âlûsî, a.g.e., 29/154.

⁴²⁰ Kurtubî, a.g.e., 19/125; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/71; Âlûsî, a.g.e., 29/154.

⁴²¹ Âlûsî, a.g.e., 29/154.

Allah Tealâ, burada ilk olarak cennet ehlinin içeceklerinden bahsetmekte, onlar için cennette hazırladığı kâfûr karıştırılmış bir kâsedan içecekleri şarabı ve cennette sadece Allah'ın kullarının içeceği ve suyunda diledikleri gibi tasarrufta bulunabilecekleri bir pınarın varlığını haber vermektedir.

Onlar, kâfûr karıştırılmış bu içeceği verdiği neşede hiçbir acı bulunmayan, sâfi bir hayat zevki sunan bir kâsedan içerler ki, içimi neticesinde bedenlerinde güzel bir koku oluşacak⁴²² ve kalplerindeki mutluluk dünyadakinin aksine daha da artacaktır. Nitekim âyetteki “كأس” kelimesinden kâse değil içilen şey kastedilmektedir⁴²³. Bu şekilde sebep olan kâse zikredilerek sebep olduğu eşsiz mutluluk kastedilmek sureti ile sonrasında hasıl olacak olan neşeden mecâz bir kullanım vardır⁴²⁴.

Böylece içenin sonrasındaki neşesine işaret eden kâsedeki bu içeceğin karışımı ise kâfûrdur. Âyette zikredilen kâfûr içkiye karıştırılan bir katkı maddesidir. Nitekim “مزج” karışmak, aynı kökten ismi alet olan “مزاج” da karıştırılan katkı demektir⁴²⁵. Bunun yanında “مزاج” kelimesini içkiye karıştırılan katkı maddesi olarak değil de “tat ve lezzet” anlamında tefsir edenler de vardır⁴²⁶. Bu durumda ise mana “tadı kafur olan şarap...” şeklinde olur.

Cennette müminlerin içtiği şarabın karıştırıldığı ve karışımıyla içilen şeyin kamil derecede güzelleştirilmesi amaçlanan⁴²⁷ kâfûrun, serinletme ve güzel koku verme özelliği vardır. Zaten içkilere karıştırılması adetten olan kâfûrun cennetteki lezzeti de eklenmesi halinde daha da mükemmel bir katkı maddesi olduğu düşünülebilir⁴²⁸.

Bununla birlikte kâfûr hakkında tefsirlerde değişik görüşlere yer verilmiştir. Bu görüşleri üç grupta toplamak mümkündür:

⁴²² Bkz. Müslim, “Cennet” 18 ; Ebu Dâvûd, “Sünnet” 23.

⁴²³ Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/71; Âlûsî, a.g.e., 29/154; Kasımî, a.g.e., 17/7; Merâğî, 10/162; Zuhaylî, a.g.e., 29/286.

⁴²⁴ Elmalılı, a.g.e., 8/197; Zuhaylî, a.g.e., 29/286.

⁴²⁵ Zemahşerî, a.g.e., 4/190; Neseî, a.g.e., 4/317; Elmalılı, a.g.e., 8/197.

⁴²⁶ Begavî, a.g.e., 8/293; Kurtubî, a.g.e., 19/125; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/369; Şevkânî, a.g.e., 5/460.

⁴²⁷ Zuhaylî, a.g.e., 29/286.

⁴²⁸ İbn Kesîr, a.g.e., 8/287.

1. Âyette geçen kâfûr ile bilinen kâfûr kastedilmektedir⁴²⁹. Ondan murat ise serinliği, tadı, lezzeti, beyazlığı ve kokusudur⁴³⁰.
2. Cennette bir pınarın adıdır⁴³¹ ve bu pınara “*kâfûri*” denir⁴³². Müminlerin içtiği şaraba karıştırılan şey, bu pınarın suyudur. Bu pınarın suyu, kâfûr soğukluğunda, kâfûr kokusunda ve kâfûr beyazlığındadır⁴³³. Bu durumda âyette kâfûr kelimesinin muzafı mahzûf olup takdiri “ماء كافور” (kâfûrun suyu) şeklindedir⁴³⁴.
3. Benzetme yoluyla mananın “Kokusunun güzelliği bakımından kâfûr gibi” şeklinde takdir edilmesi⁴³⁵ ki, bu durumda cümle “حتى إذا جعله نارا”⁴³⁶ âyetinde olduğu gibi düşünülmektedir, nitekim bu âyetin manası “کنار” takdiri üzeredir⁴³⁷. Kâfûrun kokusu güzel olmakla birlikte tadının acı olması sebebiyle âyette teşbihin varlığından söz edildiği söylenilmektedir⁴³⁸. Nitekim bazı müfessirler, “Kâfûr, dünyadaki kâfûr değildir. Allah katındaki şeylerin, insanlar katında bilinen şeylerle isimlendirilmesi insanlar tarafından daha iyi kavranılmasına yöneliktir.”⁴³⁹ demektedirler.

Yüce Allah, insan sûresinde iyi kulların içtiği kâfûr karışımı içkiyi zikrettikten sonra bir de onlar için cennette bir pınarın olduğunu haber vermektedir. Bu pınar, ondan sadece Allah’ın kullarının içtiği ve hak edenlerin onda diledikleri gibi tasarrufta buldukları bir pınardır.

⁴²⁹ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 8/430.

⁴³⁰ Zemahşerî, a.g.e., 4/190; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 8/430; Neseî, a.g.e., 4/317; Nisaburî, a.g.e., 10/120; Ebu Hayyân, a.g.e. 8/395; Şevkânî, a.g.e., 5/460.

⁴³¹ Taberî, a.g.e., 28/128; Begavî, a.g.e., 8/293; Zemahşerî, a.g.e., 4/190; Kurtubî, a.g.e., 19/125; Neseî, a.g.e., 4/317; Ebu Hayyân, a.g.e. 8/395; Tabresî, a.g.e., 9/616; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/71.

⁴³² İbn Atıyye, a.g.e., 15/235; Şevkânî, a.g.e., 5/460.

⁴³³ Taberî, a.g.e., 28/128; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/71.

⁴³⁴ Âlûsî, a.g.e., 29/154.

⁴³⁵ Ferrâ, a.g.e., 3/215; Taberî, a.g.e., 28/128; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 8/431; Beyzâvî, a.g.e., s.570; Ebu Hayyân, a.g.e. 8/395.

⁴³⁶ Kehf, 18/96.

⁴³⁷ Begavî, a.g.e., 8/293; Kurtubî, a.g.e., 19/125; Şevkânî, a.g.e., 5/460.

⁴³⁸ Hâzin, a.g.e., 3/1632.

⁴³⁹ Kurtubî, a.g.e., 19/125; Şevkânî, a.g.e., 5/460.

Bu pınar hakkında farklı görüşler vardır. Bu görüş ayrılığı “عينا يشرب بها” cümlesindeki “عينا” kelimesinin mensubiyetini açıklayan görüşlerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Kelimenin i’râbına yönelik açıklamalar ve ifade ettiği manalardan bazıları şunlardır:

1. Önceki âyette geçen “كافور” kelimesinden bedel veya atf-ı beyân olması bakımından mensuptur⁴⁴⁰. Bu durumda âyetteki pınar, cennette “kâfûrî” adı verilen ve suyu kâfûrun özelliklerini barındıran bir pınardır. İyi kulların kâselerindeki içeceği karıştırdıkları da bu pınarın suyudur.
2. Yine önceki âyette geçen “يشربون” fiilinin mefûlü olduğu için mensuptur. Bu durumda âyetin takdiri “إن الأبرار يشربون عينا يشرب بها عبادة الله من كأس كان مزاجها كافورا”⁴⁴¹ ki, manası “İyiler, karışımı kâfûr olan bir kâseden, Allah’ın kullarının içtikleri bir pınarın suyunu içerler” demektir.
3. “من كأس” kelimesinin mahallinden bedel olduğu için mensuptur. İ’râbın böyle olması halinde muzaf, hazfedilmiş olup âyetin manası “يشربون خمرا خمر عين” (bir pınarın içecekleri olarak o içeceği içerler) takdirindedir⁴⁴².

Âyette “عينا” kelimesinin iki sıfatı vardır. Bunlardan biri, “يشرب بها عبادة الله” cümlesidir⁴⁴³. Yani bu pınar, ondan yalnızca Allah’ın kullarının içtiği bir pınardır. Bu özellik, o pınara ve içenlerine bir ayrıcalık verildiğini gösterir.

Âyetteki “عبادة الله” terkibi, lügat itibariyle genel bir ifade olup bütün insanlar için kullanılabilir konumdadır. Çünkü bütün insanlar Allah’ın kuludur. Fakat Kur’ân’da bu terkinin kullanıldığı yerlerde⁴⁴⁴ bu tabir ile Allah’ın sâlih kulları kastedilmektedir⁴⁴⁵. Bu sebeptendir ki, âyetteki mezkur tabirin kâfirleri içine almadığı ve sadece müminleri

⁴⁴⁰ Ferrâ, a.g.e., 3/215; Taberî, a.g.e., 28/128; İbn Atıyye, a.g.e., 15/235; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/431; Kurtubî, a.g.e., 19/126; Neseî, a.g.e., 4/317; Ebu Hayyân, a.g.e. 8/395; Bikâî, a.g.e., 21/136; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/71; Şevkânî, a.g.e., 5/460; Âlûsî, a.g.e., 29/154.

⁴⁴¹ Taberî, a.g.e., 28/128; İbn Atıyye, a.g.e., 15/235; Kurtubî, a.g.e., 19/126; Ebu Hayyân, a.g.e. 8/395; Şevkânî, a.g.e., 5/460.

⁴⁴² Zemaşşerî, a.g.e., 4/190; Beyzâvî, a.g.e., s.570; Nisaburî, a.g.e., 10/120 ; Ebu Hayyân, a.g.e. 8/395; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/71; Şevkânî, a.g.e., 5/460; Âlûsî, a.g.e., 29/154.

⁴⁴³ Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/71; Şevkânî, a.g.e., 5/460; Âlûsî, a.g.e., 29/154.

⁴⁴⁴ Bkz. Saffât, 37/40,74,127,160,169; Duhân, 44/18; İnsan,76/6.

⁴⁴⁵ İbn Atıyye, a.g.e., 15/235; Mevdûdî, a.g.e., 6/559.

kapsadığı söylenmektedir⁴⁴⁶. Bazılarının bu terkibi Allah'ın veli kulları olarak açıklamaları da yine bu sebeptendir⁴⁴⁷. Cennet ehlinin, kul kelimesinin lafzatullahla izâfetle “عباد الله” (Allah'ın kulları) olarak adlandırılmaları, onları şereflendirmeye ve yüceltmeye yöneliktir⁴⁴⁸. Çoğunluk bu izâfet terkinin Kurân terminolojisine mahsus olduğu kanaatindedir⁴⁴⁹.

Görülmektedir ki, önceki âyette cenneti kazanan müminler, “أبرار”, bu âyette ise “عباد الله” şeklinde isimlendirilmektedirler. Birinci ifade ile nimetlerin ve ikramın verilmesi, onlara verilen değer ve üstünlüklerin ilanı, ikincide ise onların Allah'a olan yakınlıkları ifade edilmektedir⁴⁵⁰.

“عينا” kelimesine ait ikinci sıfat ise “يفجرونها تفجيرا” cümlesidir⁴⁵¹. Yani Allah'ın kullarının içtiği bu pınar, müminlerin diledikleri gibi kullandıkları, taşıra taşıra akıttıkları bir pınardır. Cennette müminler, bu içtikleri pınarın suyunu, nereye ve nasıl dilerlerse ve hiçbir zorluk çekmeden, kolaylıkla akıtırlar. Nitekim cümlede “تفجيرا” kelimesinin nekre olarak zikredilmesi çeşitlilik (tenvi') ifade etmekte⁴⁵² ve iyi kulların pınarın suyunu istedikleri gibi kullanabilecekleri anlamını kuvvetlendirmektedir. Binâenaleyh âyetteki pınar hususunda Allah'ın kullarının her türlü tasarrufu ihtimal dahilindedir. Ayrıca burada cennet ehlinin içeceklerinin bolluğuna da vurgu yapılmaktadır⁴⁵³.

Bazı rivâyetler ışığında denilmektedir ki, bu pınar, cennette Rasulullah (s.a.v.)ın evindedir ve oradan diğer peygamberlerin ve müminlerin oturdukları yerlere dağılır⁴⁵⁴. Yine denilmektedir ki, bu pınarın suyu müminlere tabidir, onlar nereye meylederse o da onları takip eder⁴⁵⁵.

⁴⁴⁶ Begavî, a.g.e., 8/293; Razî, a.g.e., 30/241; Nisaburî, a.g.e., 10/120; Tabresî, a.g.e., 9/616; Âlûsî, a.g.e., 29/154.

⁴⁴⁷ Begavî, a.g.e., 8/293; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/431; Hâzin, a.g.e., 3/1632; Tabresî, a.g.e., 9/616.

⁴⁴⁸ Tabresî, a.g.e., 9/616.

⁴⁴⁹ Nisaburî, a.g.e., 10/120.

⁴⁵⁰ Kutub, *Fizîlâli'l-Kur'ân*, 6/3781.

⁴⁵¹ Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/71; Şevkânî, a.g.e., 5/460; Âlûsî, a.g.e., 29/154.

⁴⁵² Âlûsî, a.g.e., 29/154.

⁴⁵³ Ateş, Süleymân, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 10/241.

⁴⁵⁴ Ebu Hayyân, a.g.e. 8/395; Âlûsî, a.g.e., 29/154; Feyzu'l-Keşânî, a.g.e., 5/261; Şirâzî, a.g.e., 19/226.

⁴⁵⁵ Kurtubî, a.g.e., 19/126; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/369; Şevkânî, a.g.e., 5/461; Âlûsî, a.g.e., 29/155; Merâğî, a.g.e., 10/162.

İnsan sûresindeki bu iki âyette (5,6. âyetler) “يُشرب” (içerler) fiili kullanılmıştır. Ancak birincisi, ibtida için olan “من”, ikincisi ise ilsak için olan “ب” harf-i ceri ile kullanılmıştır. Bu iki değişik kullanım arasındaki fark şudur; “يُشربون من كأس” Ebrârın içeceklerinin evveli ve içme işinin başlangıcıdır. Ama “يُشرب بها عباده” ifadesinde ise, onlar o içeceklerini bu gözenin suyu ile karıştırırlar anlamı mevcut olup sanki şöyle denilmek istenmektedir “Allah’ın kulları, o içecekleri, o pınar ile karıştırarak içerler”. Bu, “suyu balla içtim” anlamında “شربت الماء بالعسل” denmesi gibidir⁴⁵⁶.

2.2.6.3. MÜMİNLERİN BU KONUMU HAK EDİŞ SEBEPLERİ

Allah Tealâ, İnsan sûresinde sonraki âyetlerde devam edecek olan cennet tasvirlerine adeta burada ara vermekte ve cenneti hak eden müminlere kendi hoşnutluğunu kazandıran ve dolayısıyla onların bu mükâfatları kazanmalarına vesile olan dünyadaki güzel davranışlarını, diğer bir ifadeyle onların Allah katında “Ebrâr” namıyla anılmalarını sağlayan amellerini sıralamakta ve bu hususta şöyle buyurmaktadır; “يوفون بالندى ويخافون يوما كان شره مستطيرا ويطعمون الطعام على حبه مسكينا ويتيما وأسيرا (Adaklarını yerine getirirler ve şerri salgın olan bir günden korkarlar. Yoksula, yetime ve esire sevdikleri yemeği yedirirler.)⁴⁵⁷

İnanca dâir sorumluluklarını yerine getirmeye kararlı kimselerin ciddiyetini tasvir eden⁴⁵⁸ bu âyetleri “Adaklarına sadâkatleri”, “Kıyâmet gününden korkmaları” ve “İsteyene, sevdikleri şeylerden vermeleri” şeklinde üç başlık altında incelemek mümkündür.

2.2.6.3.1. Adaklarına Sadâkatleri

Birr’i açıklayan âyette de ifade edildiği gibi iyi kulların dünyadaki özelliklerinden biri Allah’a vermiş oldukları sözlere sâdık kalmalarıdır. O müminler, ferdî yaşamlarında da, toplum içerisindeki davranışlarında da Allah’a yakınlaşmayı murâd ederek⁴⁵⁹ ve Ona

⁴⁵⁶ Zemaşerî, a.g.e., 4/195; Razî, a.g.e., 30/241; Neseî, a.g.e., 4/317; Nisaburî, a.g.e., 10/120; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/395; Bikâî, a.g.e., 21/137.

⁴⁵⁷ İnsan, 76/7,8.

⁴⁵⁸ Kutub, *Fizılâli'l-Kur’ân*, 6/3781.

⁴⁵⁹ Zuhaylî, a.g.e., 29/289.

bağlılıklarını izhar için⁴⁶⁰ adadıkları adaklarında her zaman⁴⁶¹ sadâkat göstermekte ve verdikleri sözün en büyük güvencesi olmaktadır. Çünkü böyle davranmak insanın fitratında vardır. Bu sebeptendir ki o müminler, böyle davranmak suretiyle fitratlarının doğru yoldan sapmasına müsaade etmemekte ve vermiş oldukları sözde bu güzel tabiatlarının gereği olarak vefâlı olmaktadır⁴⁶². Ve kesinlikle bunlardan kurtulma düşüncesine veya onları yük telakki etme gibi bir tutum içerisinde de asla girmezler⁴⁶³.

Onlar her zaman adaklarına sâdıktırlar. Zira âyette “يوفون” şeklinde fiil, muzarî olarak geçmiş, “أوفوا” olan mazi sığası ile kullanılmamıştır. Böyle olmasındaki amaç, anlatılan konuyu gözde canlandırmakla birlikte yapılan amelde devamlılık olduğunu bildirmektir⁴⁶⁴.

Adakta vefâlı olmak, adanılan şeyi tastamam yapmak, verilen söze sadâkat göstermek demektir⁴⁶⁵.

İşte iyi kullarının bu güzel davranışını Hakk Tealâ, insan sûresinde müminlerin zikredilen rızklara nâil oluş sebeplerini açıklayan bir başlangıç cümlesi⁴⁶⁶ ile “يوفون” (Adaklarını yerine getirirler) sözüyle ifade etmektedir.

Tefsirlerde bu âyette geçen “النذر” (adak) kelimesinin delâlet ettiği mana hakkında iki farklı görüş kaydedilmektedir:

1. Âyetteki “النذر” kelimesi, tanımına uygun olarak, “Kişinin, dinî yönden kendisine farz olmayan, Allah’a yakınlık amacıyla kendisine farz kıldığı şey”⁴⁶⁷. anlamına gelmektedir Bu durumda âyette müminlerin, kendi kendilerine vacip kıldıkları amellerde böyle vefâlı oldukları ifade edilmekte, onların Allah’ın kendilerine vacip

⁴⁶⁰ Taberî, a.g.e., 28/129.

⁴⁶¹ Bikâî, a.g.e., 21/137; Âlûsî, a.g.e., 29/155.

⁴⁶² Bikâî, a.g.e., 21/137.

⁴⁶³ Kutub, *Fizılâli'l-Kur'ân*, 6/3781.

⁴⁶⁴ Âlûsî, a.g.e., 29/155; Şirâzî, a.g.e., 19/226.

⁴⁶⁵ Razî, a.g.e., 30/241; Tabresî, a.g.e., 9/616; Şevkânî, a.g.e., 5/461.

⁴⁶⁶ Beyzâvî, a.g.e., s.570; Ebu'-Suûd, a.g.e., 9/71; Şevkânî, a.g.e., 5/460; Âlûsî, a.g.e., 29/155; Kasımî, a.g.e., 17/7.

⁴⁶⁷ Taberî, a.g.e., 28/129; Begavî, a.g.e., 8/294; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/431; Razî, a.g.e., 30/241; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/369.

kıldığı şeylere karşı vefâda daha titiz olduğuna işaret edilerek mübâlağa⁴⁶⁸ veya bütün vaciplere karşı gösterdikleri vefâdan kinâyeye edilmektedir⁴⁶⁹. Böylece onlar, değil Allah'ın farz kıldığı amelleri yerine getirmekte uyuşuk davranmak, daha fazlasını kendilerine vacip görür ve bu sözlerini de yerine getirirler denilmektedir⁴⁷⁰.

2. Gerek Allah'ın, gerekse kulun kendisine farz kılmış olduğu bütün kulluk vazifelerini kapsamaktadır⁴⁷¹. Mananın bu doğrultuda olması durumunda iman da dahil bütün kulluk vazifeleri bu kavramın kapsamına dahildir. Lugatta “النذر”, icap anlamına geldiği düşünüldüğünde üstlenilen bütün bu vazifeler, nezr olmaktadır⁴⁷². Nitekim “*Hani Rabb'in Adem oğullarının sırtlarından zürriyetlerini çıkararak onları bir birine şahit tutmuş ve 'Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?' demişti. Onlar da 'Evet şehadet ettik' demişlerdi. Bu da onların kıyâmet günü 'Bizim ikramlardan haberimiz yoktu' yahut 'Bizden önce annelerimiz, babalarımız Allah'a şirk koşmuşlar, biz ise onlardan sonra gelen zürriyetiz (onların izinden gittik), o halde bizi bâtil işleyen ve haksızlık edenler uğruna helâk mı edeceksin?' dememeleri içindir.*”⁴⁷³ âyetinde de ifade edildiği gibi bütün insanların Yüce Allah'a verdikleri bir söz vardır. Bu da onların Allah'ı tanımaları ve Ona kulluk etmeleridir.

Her iki görüş de netice itibariyle aynı sonuca varmakta, Allah'a kulluk adına iyi kulların gösterdiği sadâkate işaret etmektedir.

Her hal ü kârda bu hususiyet, “*Onlar emanetlerine ve sözlerine riâyet ederler*”⁴⁷⁴ âyetinde ifade edildiği gibi bütün müminlerin vazgeçilmez olan ve ahde vefâ olarak da bilinen bir özelliğidir. Nitekim adanılan bütün adaklar Allah adına adanmıştır, mesuliyet Allah'a karşıdır ve adaklardaki sadâkatin ölçüsünü en iyi bilen yine Allah Tealâ'dır. İşte bu sebepten ötürü müminler, gerek Allah korkusu, gerekse ahlaklarının

⁴⁶⁸ Zemahşerî, a.g.e., 4/196; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/431; Razî, a.g.e., 30/242; Nesefî, a.g.e., 4/317; Hâzin, a.g.e., 3/1633; Nisaburî, a.g.e., 10/120; Bikâî, a.g.e., 21/137; Feyzu'l-Keşânî, a.g.e., 5/261.

⁴⁶⁹ Bikâî, a.g.e., 21/137; Âlûsî, a.g.e., 29/155.

⁴⁷⁰ Mevdûdî, a.g.e., 6/560.

⁴⁷¹ İbn Ebi Hatim, a.g.e., 10/3390; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/431; Razî, a.g.e., 30/242; Hâzin, a.g.e., 3/1632; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/395; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/369.

⁴⁷² Razî, a.g.e., 30/242; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/395.

⁴⁷³ A'râf, 7/172.

⁴⁷⁴ Mü'minûn, 23/8.

güzel olması dolayısıyla hem fert hem de toplumu ilgilendiren bütün ahitlere sâdık kalmaktadırlar.

Yine onlar bilmektedirler ki, Yüce Yaratan, Kur'ân'da "*Hakikat öyle değil, kim ahdini yerine getirir ve haramlardan sakınırsa, bilsin ki Allah da o sakınanları sever.*"⁴⁷⁵, "*Allah'ın ahdini az bir karşılığa değiştirmeyin! Şâyet anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan(sevap) sizin için daha hayırlıdır.*"⁴⁷⁶, "*Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.*"⁴⁷⁷, "*Kim de Allah ile olan ahdine vefâ gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.*"⁴⁷⁸, "*Allah katında yürüyen canlıların en kötüsü, kâfir olanlardır. Çünkü onlar iman etmezler. Onlar kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra her defasında hiç çekinmeden ahitlerini bozan kimselerdir.*"⁴⁷⁹ buyurmaktadır. Bu gibi âyetler, ahde vefânın müminin hayatında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Allah Resûlü (s.a.v.) de adaklarda vefânın önemine işaretle şöyle buyurmaktadır "*Kim Allah'a itaat etmeyi adarsa hemen itaat etsin. Kim de Allah'a isyan etmek üzere adak adarsa, sakın isyan etmesin.*"⁴⁸⁰ "*Nezir iki çeşittir: Kimin nezri Allah'a taat ile ilgiliyse bu nezir Allah içindir. Bunda vefâ gerekir. Kimin nezri de Allah'a isyan ile ilgili ise işte bu nezir şeytan içindir, bunda vefâ yoktur.*"⁴⁸¹

Âyet ve hadislerden anlaşılan şudur ki, gerek insanın ferdi hayatında ve gerekse toplum hayatında huzur ve güven açısından verilen söze sadâkat göstermek çok önemlidir. Hz. Peygamber'in hayatında açıkça görülmektedir ki, Onun düşmanlarına karşı dahi vefâsı dolayısıyla bir güven telkin etmesi, İslam'ın çok kısa bir zamanda geniş coğrafyalara yayılmasında en önemli etkenlerden biri olmuştur. Allah'ın rızasını hedefleyen her mümin için en güzel örnek, Resûlüllah (s.a.v.) olduğuna göre bütün müminlerin

⁴⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/76.

⁴⁷⁶ Nahl, 16/95.

⁴⁷⁷ İsrâ, 17/34.

⁴⁷⁸ Fetih,48/10.

⁴⁷⁹ Enfâl, 8/55,56.

⁴⁸⁰ Buhârî, "Eymân"28; Muvattâ, "Nüzûr"8; Ebu Dâvûd,"Eymân"22; Tirmizî,"Nüzûr"2; Nesâî, "Eymân"28; İbnu Mâce, "Keffâret" 17.

⁴⁸¹ Nesâî, "Eymân" 41.

hayatında da ahde vefâ göstermek, olmazsa olmaz bir ahlakî kaidedir⁴⁸². Bu kaideye uyan kimse, Allah'ın sevgisine mazhâr olur ve ahirette onun için eşsiz ikramlar vardır.

Bu haslet, Allah rızası ile birlikte müminlere toplum içerisinde güven duyulmasını da sağlayacaktır. Zira mümin, verdiği söze sâdik kalırken sadece Allah'a karşı sorumluluğunu öne çıkarıp kişilere göre muamele etmemektedir. Çünkü Allah Resûlü, bu hususta müminlere nasıl davrandı ise kâfirlere karşı da aynı tutumu sergilemiştir. İşte böyle davranan bir mümin, huzur veren bir toplumun oluşmasında en fazla katkıda bulunan bir birey olacaktır. Çünkü şu bir gerçektir ki, bu güven duygusu olamadan sıhhatli bir toplumun oluşması mümkün değildir.

Aksi halde Allah'ın adını anarak gerek Allah'a gerekse diğer insanlara verdikleri söze fânî menfaatler karşılığında ihanet edenler için “*Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği şeyleri terk edenler ve yer yüzünde fesat çıkaranlar; işte lanet onlar içindir ve kötü yurt onlarındır.*”⁴⁸³ âyetinde çok acıklı bir son haber verilmektedir. Onlar için Allah'ın gazâbıyla birlikte toplum içerisinde de güven duygusu taşınmamakta ve onlara itibar edilmemektedir. Onları toplumda seven de olmaz.

“*يوفون بالذنر*” cümlesinin başında mahzûf⁴⁸⁴ veya muzmer⁴⁸⁵ bir “كانوا” fiilinin olduğu, kelâmın buna delâleti sebebiyle zikredilmediği⁴⁸⁶ söylenilmektedir. Böyle olması durumunda cümlelerin takdiri “*كانوا يوفون بالذنر في الدنيا*” (Onlar dünyada adaklarını tastamam yerine getirirlerdi.) şeklinde olur.

2.2.6.3.2. Dehşeti İle Her Yanı Kuşatan O Günden Korkmaları

Onları, “*Ebrâr*” (iyiler) kılan ikinci haslet ise kıyâmet gününün her yanı saracak olan dehşetinden korkup endişe duymalarıdır. Onların bu tutumu, vazifelerinin ağırlığını ve

⁴⁸² İslamoğlu, Beşir, *Kur'ân'da Müminlerin Özellikleri*, s.122.

⁴⁸³ Ra'd, 13/25.

⁴⁸⁴ Taberî, a.g.e., 28/129; Razî, a.g.e., 30/242.

⁴⁸⁵ Ferrâ, a.g.e., 3/216; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/431; Kurtubî, a.g.e., 19/127; Şevkânî, a.g.e., 5/461.

⁴⁸⁶ Taberî, a.g.e., 28/129.

mükellefiyetlerinin büyüklüğünü hisseden, günah ve kusur işlemekten korkan, bununla beraber ibadet ve taatları ifaya çalışan muttakî kulların bir sıfatıdır⁴⁸⁷.

Cenâb-ı Hakk, onların kıyâmet gününün şerrinden duydukları endişeyi İnsan sûresinde "يخافون" fiili ile ifade etmektedir ki, bu durum, "Havf" kavramı üzerinde düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

"Havf" kelimesi, "Bilinen veya hissedilen bir işaretten dolayı irkilmek, bir tehlike karşısında ne olacağı endişesi içinde olmak" manasında mastardır⁴⁸⁸. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki, o da tarifte ifade edilen irkilme ve endişenin, "Havf" olarak ifade edilmesi, ancak kişinin beklenen tehlikeden korunmak amacıyla yapılabilecek her türlü önlemi alması ile mümkündür⁴⁸⁹. Aksi halde "Havf" hiçbir önlem almadan sadece gelecek tehlikeyi bekleyip de korkmak değildir. Yani bir müminin, dehşeti her tarafı saran kıyâmet gününden endişe duyması, üzerine vazife olan mükellefiyetleri yerine getirmesi ve bu vesile ile o günün şerrini bertaraf etmeğe çalışması durumunda "Havf" olarak adlandırılabilir.

"Ümitle ve severek, bilinen veya hissedilen bir şeyi kalpten gelen bir özlemlerle bekleme"⁴⁹⁰ anlamına gelen ve "Havf"ın mukâbili olan "Recâ"da da durum aynıdır. Mümin, ümit ettiği şeye nâil olma veya korktuğu şeyden emin olabilme imkanı bulabilmesi için onun gereğini yerine getirmesi gerekir ki, bundan sonra oluşan ve kendisini aşan belirsizlik için duyduğu endişe, "Havf", beslediği ümit, "Recâ" olarak isimlendirilebilir. Örneğin; bir çiftinin tarlasını elinden gelen imkanların en elverişlisini kullanarak ekmesi neticesinde mahsulün verimli olmasını ümit etmesi "Recâ", elinde olmayan sebep ve şartlar nedeniyle mahsulün beklediğinden düşük gelebilmesinden korkması da "Havf" olarak isimlendirilebilir.

Nitekim Hz. Aişe (r.ah), Allah Resûlüne "Rablerine döneceklerine inandıklarından kalpleri titreyenler. Onun yolunda malımı harcayanlar."⁴⁹¹ âyetindeki korku için, "onlar içki mi içtiler, hırsızlık mı yaptılar (ki korksunlar)" diye sorduğunda, Resûlüllah,

⁴⁸⁷ Kutub, *Fizılâli'l-Kur'an*, 6/3781.

⁴⁸⁸ İsfehânî, a.g.e., s.166; Firuzâbâdî, a.g.e., 2/576.

⁴⁸⁹ Gazâlî, a.g.e., 4/210; Fizuzâbâdî, a.g.e., 2/576.

⁴⁹⁰ İsfehânî, a.g.e., s.166.

⁴⁹¹ Mü'minûn, 23/60.

“Hayır, ey Ebu Bekir’in kızı! Onlar kabul edilmemesinden korktukları halde oruç tutanlar ve sadaka verenlerdir.”buyurdu ve şu âyeti okudu “Evet, işte onlardır hayırlara koşanlar ve işlerde öne geçenler.”^{492,493}. Zira bu rivâyet, yukarıda zikredilen “Havf” ve “Recâ” kavramlarına dâir tanımı, açıkça desteklemektedir.

Dünya ile alâkalı meselelerde de kullanılabilen⁴⁹⁴. “Havf”, gerek dünya ve gerekse ahireti ilgilendiren hususlarda olsun her şeyden önce Allah’a karşı taşınan bir duygudur. Allah’a karşı bu duygunun kalpte belirmesi, yani bu anlamda Allah’tan korkma da Onun cezâsından ve azap tehdidinden çekinerek itaat yolunu tutma ve günahlardan kaçınma ile olur⁴⁹⁵. Kur’ân’da bu husus şu âyet ile çok belirgin bir şekilde ifade edilmektedir; “Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile tesbih ederler. Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için), vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.”⁴⁹⁶

Bunun dışında özellikle ahirete taalluk eden cehennem, kıyâmet vs. gibi hususlarda müminin taşımış olduğu “Havf” duygusu, yine Allah korkusu ile birlikte⁴⁹⁷. Şu âyetler, bunu açıkça ortaya koymaktadır; “Andolsun, eğer sen beni öldürmek için bana elini uzatacak olsan da, ben seni öldürmek için elimi uzatacak değilim; çünkü ben, alemlerin Rabb’inden korkarım.”⁴⁹⁸, “De: Eğer Rabb’ime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım.”⁴⁹⁹, “Onların üstlerinden ateşten gölgeler, altlarında da (öyle) gölgeler var. İşte Allah, kullarını bununla korkutuyor.”⁵⁰⁰

Allah Resûlü (s.a.v.) ise bir hadislerinde “Mümin Allah katındaki (Kötü) âkîbetleri bilseydi, cennetten ümidini keserdi. Eğer kâfir, Allah’ın rahmetini bilse idi cennetten

⁴⁹² Mü’minûn, 23/61.

⁴⁹³ Tirmizî, “Tefsir” 24.

⁴⁹⁴ İsfhânî, a.g.e., s.166; Firuzâbâdî, a.g.e., 2/576.

⁴⁹⁵ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s.477.

⁴⁹⁶ Secde, 32/15,16.

⁴⁹⁷ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s.478.

⁴⁹⁸ Mâide, 5/28.

⁴⁹⁹ En’âm, 6/15.

⁵⁰⁰ Zümer, 39/16.

*ümidini kesmezdi*⁵⁰¹ buyurarak “*Havf*” ve “*Recâ*” kelimelerinin ifade ettiği mananın özüne dikkati çekmektedir.

“*Havf*”, ilimle doğru orantılıdır, zira bu kelime, bazı âyetlerde⁵⁰² “ilim” anlamında kullanılmıştır⁵⁰³. Ayrıca “*Allah’tan kulları içinde ancak alimle korkar.*”⁵⁰⁴ âyeti de *havf*’in ilimle birlikte düşünülmesinin gerekliliğine açıkça işaret etmektedir. Resûlullah (s.a.v.) de “*Allah’a yemin olsun, benim bildiğimi siz bilseydiniz az güler çok ağlardınız, yataklarda kadınlarla zevklenemezsiniz, yollara, çöllere dökülür* (belânızı defetmesi için) *Allah’a yalvar yakar olurdunuz.*”⁵⁰⁵ buyurarak buna işaret etmektedir. Bu sebeptendir ki mutasavvıflar, “*Havf*”ı diğer hallerde olduğu gibi ilim, hal ve amelden meydana geldiğini düşünmektedirler. Zira ilim, kişinin hoşlanmadığı şeye sürükleyecek sebebi bilmesidir. Örnek olarak hükümdara karşı bir suç işleyip onun eline düşen bir adamın durumu gösterilebilir. Nitekim o adam, affedilip kurtulma ümidini taşıdığı gibi suçu nisbetinde cezâ göreceğini de düşünür ve korkar. Fakat korkusunun derecesi, cezâlandırılacağı veya affedileceği yönündeki sebeplere bağlıdır, bu doğrultuda artar veya azalır. İşte ileride ki tehlike sebeplerini bilmek, kalbin üzülmüne sebep olur. Nitekim *Havf*’bu iç korkudur. Allah Tealâ’ya yönelik olan *havf* da böyledir. Zira insan, bazen Yüce Allah’ın zat ve sıfatlarını bildiği ve bütün alemi dilediği anda helâk edip kimse Ona mani olamayacağı için Ondan korkar. Bir de fazla isyana dalması sebebiyle Onun vereceği cezâyı düşünerek Ondan korkar. Bazen hem Onun azametini hem de vereceği cezâları düşünerek Ondan korkar. Kendi kusurlarını ve Allah Tealâ’nın azamet sahibi olması hasebiyle kendi yaptığından sorumlu olacağını bildiği nisbette Ona karşı korkusu çoğalır ki, Allah’tan en çok korkan Onu en çok bilendir. Bu bilgi geliştikçe kalbin korkusu da çoğalır. Sonra bu korku, kalpten bedene, diğer aza ve sıfatlara intikal eder ve orada kendisini gösterir. Bu korkunun bedeni kaplaması, erimek, sararmak, hayranlık, ferad-u figân ve ağlamak şeklinde olur. Diğer azalara intikali ise onları isyandan çekmek, geçmişi telâfi için taat ve ibadete bağlanmak ve geleceğe hazırlanmakla olur. Bu korkunun sıfatlardaki tecellisine gelince, bu, şehveti kırmak,

⁵⁰¹ Müslim, “Tevbe” 23; Tirmizî, “Deavât” 99.

⁵⁰² Bkz. Bakara, 2/182; Nisâ, 4/35, 128; En’âm, 6/51.

⁵⁰³ Dâmegânî, a.g.e., s.165.

⁵⁰⁴ Fâtır, 35/28.

⁵⁰⁵ Tirmizî, “Zühd” 9; İbn Mâce, “Zühd” 19.

zevkleri atmak, balda zehir olduğunu bilen kimsenin balı kötü gördüğü gibi sevdiği kötülükleri çirkin görmek durumuna yükselmekle olur⁵⁰⁶.

İşte *Ebrârın*, tarif edilen bu duygu ile vukuunda hiç şüphe etmedikleri günden, kıyâmet gününden⁵⁰⁷ endişe duymaları insan sûresinde onların belirgin vasıflarından biri olarak zikredilmektedir. Bu endişe, onların dünyadaki yaşamlarına Allah'ın başından beri onlara farz kıldığı şeylerin edasında ve iyilik adına Allah'a adadıkları adakların yerine getirilmesinde gevşeklik gösterip de o günün azabına düşerim şeklinde yansıyan bir endişedir⁵⁰⁸. Bu davranışları, onların o günü iyiden iyiye anladığını göstermektedir⁵⁰⁹. İşte bu sebeple onlar, Allah'a isyandan sakınırlar⁵¹⁰ ve yaptıkları ile gururlanıp da “artık yetişir” diyerek gâfil davranmazlar⁵¹¹.

Çünkü, onlar çok iyi bilir ki, o günün şerri her yanı kuşatacaktır⁵¹². O günün şerri, yayılma ve her tarafı kaplama hususunda en üst düzeydedir⁵¹³. Kur'ân'da açıkça bildirilmektedir ki; “O günün dehşeti, gökleri ve yeri kaplar da gök yarılr, yıldızlar saçılır, ay ve güneş katlanıp dürülür, dağlar kökünden sökülüp atılır, sular kabarır ve kainatta her şey mahvolur.”⁵¹⁴ İşte o günde, Allah'ın esenlik verdiği kulları haricindeki bütün mahlûkat bu günün şiddetinden nasibini alır⁵¹⁵.

Kıyâmet gününün şiddeti ve korkunçluğu bu âyette “şerr” olarak tabir edilmektedir. Çünkü; o günde azaba dâçar olanlar için güzellik adına hiçbir şey yoktur⁵¹⁶, sadece zarar ve zorluk vardır. Zira buradaki ifade, hastalık vb... kötü hallerin “şerr” diye isimlendirilmesi gibidir⁵¹⁷.

⁵⁰⁶ Gazâlî, a.g.e., 4/227,228.

⁵⁰⁷ Kurtubî, a.g.e., 19/128; Nisaburî, a.g.e., 10/121; Şevkânî, a.g.e., 5/461; Havvâ, Said., *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 2/6291.

⁵⁰⁸ Taberî, a.g.e., 28/129; Merâğî, a.g.e., 10/165.

⁵⁰⁹ Kutub, *Fizılâli'l-Kur'ân*, 6/3781.

⁵¹⁰ Âlûsî, a.g.e., 29/155.

⁵¹¹ Elmalılı, a.g.e., 8/200.

⁵¹² İnsan, 76/7.

⁵¹³ Zemahşerî, a.g.e., 4/196; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/71; Âlûsî, a.g.e., 29/155.

⁵¹⁴ Bkz. Tâ-hâ, 20/105; Müzemmil, 73/14; Kıyâme, 45/7-9; Mürselât, 77/9; Tekvîr, 81/1; İnfîtâr, 82/3; İnşikâk, 84/1.

⁵¹⁵ Razî, a.g.e., 30/242; İbn Kesîr, a.g.e., 8/288; Havvâ, a.g.e., 2/6291; Zuhaylî, a.g.e., 29/289.

⁵¹⁶ Tabresî, a.g.e., 9/617.

⁵¹⁷ Razî, a.g.e., 30/242; Zuhaylî, a.g.e., 29/289.

Kıyâmet kelimesi, lügatte; kalkmak, dikilmek, ayaklanmak, doğrulmak ve dirilmek manalarına gelir⁵¹⁸. İstılahta ise:

1. Kainâtın nizâmının bozulması ve her şeyin altüst edilerek mahvolması.
2. Veya Helâk olan ve ölen şeylerin yeniden dirilerek ayağa kalkması ve mahşere doğru yönelmesi⁵¹⁹.

İnsan sûresinde iyi kulların endişe duyduğu bildirilen gününün bu iki manaya da delâleti mümkündür. Ancak, âyette o günün, “*Şerri her yanı saran*” şeklinde nitelenmesi, onun kainâtın nizâmının bozulduğu gün olarak anlaşılmasını daha mantıklı kılmaktadır.

Kainâta her şeyin bir sonu olduğu gibi kainâtın da bir sonu vardır. Bu mesele, dinî olduğu gibi aynı zamanda ilmî ve felsefidir de. Onun için kıyâmete dâir pek çok nazariyeler üretilmiştir. Bu nazariyeler kıyâmetin kopup kopmayacağı hakkında değil de onun nasıl kopacağı hakkında olmuştur⁵²⁰.

Kıyâmet günü Kur’ân’da şöyle anlatılmaktadır:

*“İnsanlar sana kıyâmetin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki, Onun ilmi ancak Allah’ın katındadır. Olur ki kıyâmet yakında vuku bulur.”*⁵²¹

*“Derler ki: Bu kıyâmetin vakti ne zaman eğer doğruysanız? Onların beklediği bir sayhadır ki onlar çekişip dururken onları yakalayiverir. O zaman bir vasiyet de yapamazlar ailelerine de dönemezler.”*⁵²²

*“Onu göreceğiniz gün her emzikli kadın emzirdiğinden geçer ve her yüklü dişi çocuğunu düşürür. İnsanları da hep sarhoş görürsün. Halbuki sarhoş değildirler. Fakat Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”*⁵²³

*“O gün herkes kendi derdine düşecektir.”*⁵²⁴

⁵¹⁸ İsfehânî, a.g.e., s.417.

⁵¹⁹ Gölcük, a.g.e., s.380.

⁵²⁰ Işık, Emin, *Kur’ân’ın Getirdiği*, s.227.

⁵²¹ Ahzâb, 33/63.

⁵²² Yâsîn, 36/48-50.

⁵²³ Hac, 22/2.

“Sana dağların (kıyâmetteki) halini sorarlar de ki; (Rabb’im onları kıyâmette) ufalayıp savuracak. Böylece dümdüz olacaklar. Onlarda ne bir iniş ne de bir yokuş göremeyeceksin.”⁵²⁵

“O gün arz ve dağlar sarsılacak bütün dağlar erimiş bir kum yığını olacaktır.”⁵²⁶

“Yer dehşetli bir sarsılışla sarsıldığında insan şöyle diyecek: Ne oluyor!”⁵²⁷

“Güneş ile ay bir araya toplanır.”⁵²⁸

“Yıldızlar yok edildiği zaman.”⁵²⁹, “Denizler kaynatılıp bir birine kaynatıldığı zaman.”⁵³⁰, “İşte o gün kıyâmet kopmuştur.”⁵³¹

İşte Yüce Allah’ın “Ebrâr” diye isimlendirdiği kullarının endişe duyduğu gün bu gündür. Onlar bu günden, o günde Rablerinin gazâbına mâruz kalmaktan korkarlar ve bundan korunmak için üzerlerine düşen kulluk vecibelerini eksiksiz yerine getirmeye çalışırlar.

2.2.6.3.3. İhtiyaç Sahiplerine Sevdikleri Şeylerden Yedirmeleri

Bu sûrede bildirilen iyi kulların üçüncü özelliği ise, onların düşkünlere, kendi sevdikleri şeylerden yedirmeleridir. Onların bu ulvî meziyetini Cenâb-ı Hakk, “ويطعمون الطعام على” (Yoksula, yetime ve esire sevdikleri yemeği yedirirler)⁵³² âyetiyle haber vermektedir.

İyi kullara atfedilen bu üç davranış göstermektedir ki, Allah’a karşı yapılan bütün taatler, iki sebepten ötürü yapılmaktadır: Birincisi Allah’a sonsuz bağlılık, ikincisi ise mahlûkata duyulan şefkattir ki, birincisini adaklarına sadâkat göstermek ve kıyâmet

⁵²⁴ Kıyâme, 75/10.

⁵²⁵ Tâ-hâ, 20/105.

⁵²⁶ Müzzemmil, 73/14.

⁵²⁷ Zilzâl, 99/1,2.

⁵²⁸ Kıyâme, 75/9.

⁵²⁹ Murselât, 77/9.

⁵³⁰ İnfîtâr, 82/3.

⁵³¹ Hâkka, 69/15.

⁵³² İnsan, 76/8.

gününden endişe duymakla, ikincisini ihtiyaç sahiplerini, kendilerine tercih etme pahasına da olsa, görüp gözetmekle gerçekleştirmektedirler⁵³³.

Şefkatli olmak, müminin en belirgin özelliklerinden biridir. O din bağı dolayısıyla mümin kardeşine karşı merhametli olduğu gibi bütün insanlara, hatta bütün canlılara karşı aynı duygu ile yaklaşır. Çünkü o mümin, Allah'ın merhametsizliği, küfrün ve dini yalanmanın alâmeti olarak kabul ettiğini bilir⁵³⁴. Zira Allah Tealâ, bir âyette “*Dini yalan sayanı gördün mü? İşte yetimi şiddetle iten, yoksulu doyurmayı teşvik etmeyen odur.*”⁵³⁵ buyurmaktadır.

Resûlüllah(s.a.v.) da müminde bulunması gereken merhamet duygusuna teşvik amacıyla şöyle buyurmaktadır; “*Allah merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semada bulunanlar da size rahmet etsinler.*”⁵³⁶, “*Allah, insanlara merhamet etmeyene rahmette bulunmaz.*”⁵³⁷

İşte o müminler, kalplerinde taşıdıkları bu merhamet duygusunun teşviki ile birlikte, özellikle Allah'ın rızasını hedefleyerek muhtaç olanlara, kendi sevdikleri ve de arzuladıkları şeylerden yedirirler. Bu da göstermektedir ki, insanı iyilik yapmaya sevk eden şey Yüce Allah'ın rızasını kazanma, şefkat ve merhamet duygusu, insan sevgisi ve paylaşım zevkidir⁵³⁸. Böylelikle onlar “*Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, siz hayra eremezsiniz.*”⁵³⁹ ilahî buyruğunun gereğini yerine getirerek Allah katında “*Ebrâr*” namı ile anılmaya hak kazanmış olmaktadırlar. Emevî halifelerinden Ömer b. Abdilaziz hakkında nakledilmektedir ki, o şeker satın alır, fakirlere dağıtırdı. Niçin parasını değil de şeker dağıttığı sorulduğunda şekerini çok sevdiğini söylerdi⁵⁴⁰. Onun böyle davranması bu âyet ışığında düşünüldüğünde pek mânidardır.

Bununla birlikte “*Fakat o, sarp yokuşu aşamadı. O sarp yokuş nedir bilir misin? Köle azâd etmek veya açlık gününde yakını olan bir yetimi veya aç açık bir yoksulu*

⁵³³ Razî, a.g.e., 30/243.

⁵³⁴ Kutub, *Cihan Sûlhu ve İslam*, s.108; *İslam'da Sosyal Adalet*, s.125.

⁵³⁵ Mâûn, 107/1,2.

⁵³⁶ Tirmizî, “Birr” 16; Ebu Dâvûd, “Edeb” 66.

⁵³⁷ Buhârî, “Tevhîd” 2, “Edeb” 27; Müslim, “Fedâil” 66; Tirmizî, “Birr” 16.

⁵³⁸ Pasmaz, “*Kur'ân-Kerim'de İnfak Kavramı*”, D.İ.D., s.49, sayı 4, yıl 1999.

⁵³⁹ Âl-i İmrân, 3/92.

⁵⁴⁰ Pasmaz, “*Kur'ân-Kerim'de İnfak Kavramı*”, D.İ.D., s.55.

doymaktır.”⁵⁴¹, âyeti, yoksulu doyurmanın önemine işaret etmekte, “*Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.*”⁵⁴² âyeti de bu önemli vazife karşısında müminlerin takındığı tavrı, haber vermektedir.

Allah Resûlü de muhtaç olana yardımın önemine binâen şöyle buyurmaktadır; “*Sadaka Rabb'in öfkelerini söndürür ve kötü ölümü bertaraf eder.*”⁵⁴³. Rivâyet edilmektedir ki; Ashap bir koyun kesmişti. Bu sırada bir dilenci geldi. Etten bir miktar verdiler. Derken başka gelenler oldu, onlara da verdiler. Geriye yine et kaldı. Resûlüllah (s.a.v.)sordu; “*Koyundan geri ne kaldı?*” “*Sadece omuzu kaldı!*” dediler. Bunun üzerine Resûlü Ekrem, “*Omuzu hariç geri tarafı kaldı.*” buyurdular⁵⁴⁴. Burada Allah Resûlünün vurgulamak istediği, koyunun elde kalanından ziyâde, yoksula yardım amacıyla dağıtılan ve bu vesile ile Allah katında sevaba vesile olan kısmının daha kıymetli olduğudur. Bir hadisi kutside de şöyle buyrulmaktadır; “*Sen infak et, ben de sana infak edeyim.*” Resûlüllah, devamla dedi ki; “*Allah'ın eli doludur. Gece ve gündüz (boyu yapılan) arkası kesilmez infaklar onu azaltmaz. Arz ve semavatın yaratılışından beri Allah'ın infak ettiklerini düşünün! Bunlar Onun elindekinden hiçbir şey eksiltmemiştir. Onun arşı suyun üzerindeydi. Elinde mîzân da var, alçaltır, yükseltir.*”⁵⁴⁵

Aynı zamanda müminlerin, imanının gereği olan bu görevi icrâ ederken Allah Resûlü'nün “*Sizden kim, bir yarım hurma ile de olsa ateşten korunabilirse, bunu yapsın*”⁵⁴⁶ buyruğu ile hareket ettikleri ve kendilerini ateşten koruma gayretinde oldukları görülmektedir.

Bu âyetlerde Hakk Tealâ, iyi kulların yoksullara, onları kendilerine tercih ederek yedirdiklerinden bahsederken ihsan çeşitlerinden sadece biri olan açlığı gidermeye değinmektedir. Fakat âyette yedirme ile birlikte giydirme ve benzeri iyiliklerin kastedilmiş olması da muhtemeldir⁵⁴⁷. Âyette sadece ihsan çeşitlerinden biri olan yedirmenin zikredilmesi, yemek yedirmenin, ihsan çeşitleri arasında en değerli olması

⁵⁴¹ Beled,90/11-16

⁵⁴² Haşr,59/9

⁵⁴³ Tirmizî, “Zekat” 28.

⁵⁴⁴ Tirmizî, “Kıyâmet” 33.

⁵⁴⁵ Buhârî, “Tevhîd” 22, 35, “Tefsir, Hûd” 2, “Nafaka” 1; Müslim, “Zekat” 37.

⁵⁴⁶ Buhârî, “Zekat” 10, 9, “Menâkıb” 25, “Edeb” 34, “Rikâk” 49, 51, “Tevhîd” 24, 36; Müslim “Zekat” 68.

⁵⁴⁷ Razî, a.g.e., 30/244; Kutub, *Fizılâli'l-Kur'an*, 6/3781.

dolayısıyla. Nitekim, insan yemek yemekle hayatını idâme ettirir ve bunun yanında ikram edilen bir yemek, unutulması güç olan bir iyiliktir⁵⁴⁸.

Âyette dikkati çeken ve hakkında farklı görüşlerin kaydedildiği bir diğer husus da onların muhtaç olanları yedirirken neye rağmen veya neden dolayı yedirdikleridir. Bu konudaki farklılık, hâl olması sebebiyle nasb makamında olan⁵⁴⁹ “على حبه” kelimesindeki zamirin delâleti bakımından birden fazla ihtimali taşıması dolayısıyladır. Bu hususta üç ihtimal söz konusudur. Bunlar:

1. Zamir, âyette geçen “الطعام” kelimesine işaret etmektedir⁵⁵⁰. Bu durumda âyet, “Onlar, yemeğe sevgi, arzu, iştah ve ihtiyaç duymalarına rağmen, onu miskine, yetime ve esire yedirirler” takdirinde olup müminleri “başkalarını kendilerine tercih etme (إثر)” sıfatı ile nitelemektedir⁵⁵¹.
2. Zamir, Allah Tealâ’ya delâlet etmektedir⁵⁵². Müteakip âyette geçen “لوجه الله” ifadesi, bu hususu destekler niteliktedir⁵⁵³. Bu durumda “على” harf-i ceri, “ل” harf-i ceri anlamında kullanılmıştır⁵⁵⁴. Anlamı ise “Allah’ın rızasını umarak yedirirler” şeklindedir.
3. Yedirmeyi sevmek olarak da yorumlanmıştır⁵⁵⁵. Çünkü, yedirme arzusu nefsin tabiatında vardır⁵⁵⁶. Bu durumda âyet “yedirmeyi severek... yedirirler” anlamında olur. Bu tarz bir yaklaşım, müminlerin düşküne yedirmelerinde herhangi bir

⁵⁴⁸ Razi, a.g.e., 30/244; Nisaburî, a.g.e., 10/122; Merâğî, a.g.e., 10/165; Zuhaylî, a.g.e., 29/289.

⁵⁴⁹ Şevkânî, a.g.e., 5/461.

⁵⁵⁰ Taberî, a.g.e., 28/129; Kuşeyrî, a.g.e., 3/663; Begavî, a.g.e., 8/294; Zemahşerî, a.g.e., 4/196; İbn Atıyye, a.g.e., 15/238; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 8/433; Razî, a.g.e., 30/245; Nesefî, a.g.e., 4/317; Nisaburî, a.g.e., 10/121; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/395; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/72; Âlûsî, a.g.e., 29/155.

⁵⁵¹ Zeccâc, a.g.e., 5/259; Razî, a.g.e., 30/245; Sefîne, a.g.e., 7/482.

⁵⁵² Taberî, a.g.e., 28/129; Kuşeyrî, a.g.e., 3/663; Begavî, a.g.e., 8/294; Zemahşerî, a.g.e., 4/196; 8/433; Razî, a.g.e., 30/245; Nesefî, a.g.e., 4/317; Nisaburî, a.g.e., 10/121; Ebu Hayyân a.g.e., 8/395; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/72; Şevkânî, a.g.e., 5/461; Âlûsî, a.g.e., 29/155.

⁵⁵³ İbn Kuteybe, *Te’vîl-ü Müşkîli’l-Kur’ân*, s.254,480; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/72; Şevkânî, a.g.e., 5/461; Kasımî, a.g.e., 17/7.

⁵⁵⁴ Razî, a.g.e., 30/245.

⁵⁵⁵ Beyzâvî, a.g.e., s.570; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/72; Şevkânî, a.g.e., 5/461; Elmalılı, a.g.e., 8/200; Tabatabâî, a.g.e., 20/138.

⁵⁵⁶ Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/72; Âlûsî, a.g.e., 29/155.

zorlama olmaksızın, bizzat severek ve isteyerek böyle yaptıklarına işaret etmektedir⁵⁵⁷.

Her hal ü kârda ihtiyaç sahibini görüp gözetiyor olmak çok yüce bir davranıştır. Ancak âyetin birinci görüş ışığında ele almak daha güzeldir, çünkü bunda nefse rağmen iyilikte bulunma söz konusudur⁵⁵⁸. Diğerleri ise genelde zengin olanların yaptığı bir davranıştır. Zira Hz. Peygamber'e hangi sadakanın daha üstün olduğu sorulduğunda "*Fakirin cömertliğidir*"⁵⁵⁹ buyurmuştur. Yine Ona bir başka vesile ile hangi sadakanın daha efdal olduğu sorulduğunda da şöyle buyurmuştur; "*Sağlıklı ve fakirlikten korkup, zenginliğe ümit bağladığın, mala karşı cimri olduğun halde tasadduk etmen!*"⁵⁶⁰

Ancak, âyete hangi açıdan bakılırsa bakılsın Allah'ın bahsettiği nimetlerden yine Allah'ın rızasını talep ederek ihtiyaç sahiplerinin sıkıntılarını gideren kimseler için ahirette büyük ecir vardır. Nitekim Cenâb-Hakk, bu hususta şöyle buyurmaktadır; "*Ey insanlar! Allah'a ve peygamberine iman edin. Sizi hakkında tasarruf sahibi kıldığı şeylerden Allah yolunda harcayın. İçinizden iman edip, Allah yolunda harcayanlar için büyük bir mükâfat vardır*"⁵⁶¹, "*Allah yolunda ne harcarsanız size eksiksiz ödenir, siz asla haksızlığa uğratılmazsınız.*"⁵⁶²

Onlar için Yüce Allah'ın ahiret yurdunda hazırlamış olduğu mükâfatlar hakkında Resûlüllah (s.a.v.) da şöyle buyurmaktadır; "*Müslüman olan bir kul, sahip olduğu her bir maldan Allah yolunda bir çiftini infak ederse, cennetin kapıcıları onu mutlaka karşılar ve her biri kendi kapılarından girmeleri için davet eder.*"⁵⁶³

Yoksulları görüp gözetken kimseler için bu davranışları dolayısıyla âyet ve hadislerin müjdelediği uhrevî mükâfatların yanında dünya hayatlarında da bir çok menfaatler vardır. Örneğin bu kimseler, yoksula yardım etmek suretiyle maddeye bağımlı olmaktan kurtulmaktadırlar. Mala tamah etmekle oluşacak ihtiraslar zincirini kırmakla malın esiri olmamaktadırlar. Yoksullara şefkatli olanlar bu vesile ile kalplerinin katılaşmasını da

⁵⁵⁷ Âlûsî, a.g.e., 29/155.

⁵⁵⁸ İbn Atıyye, a.g.e., 15/238; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/395; Hasan Han, a.g.e., 14/463.

⁵⁵⁹ Ebu Dâvûd, "Zekat" 39.

⁵⁶⁰ Buhârî, "Vesâyâ" 7, "Zekat" 11; Müslim, "Zekat" 92; Ebu Dâvûd, "Vesâyâ" 3; Nesâî, "Vesâyâ" 1.

⁵⁶¹ Hadîd, 57/7.

⁵⁶² Enfâl, 8/60.

⁵⁶³ Nesâî, "Cihad" 45.

önlemiş olurlar. Ellerindeki imkanları Yüce Allah'ın rızasını kazanmak uğruna harcamaları sonucunda Allah katında varlıklarını ebedî kılmaktadırlar. Kendilerine Yüce Yaratanın bahşetmiş olduğu şeyleri yine Onun yolunda infak ederek Ona şükürlerini sunmakta ve zahiren eksilen, ama Allah Tealâ'nın farklı taraflardan vereceği zenginlik ile mallarını çoğaltmaktadırlar⁵⁶⁴. Bu davranışları onlara kalplerinde fânî olan dünya sevgisinin yerine bâkî olan ahiret sevgisinin yer tutmasına vesile olmaktadır. Bu kimseler, kendilerine “*Sizin mallarınız ve evlatlarınız fitne ve imtihândan başka bir şey değildir. Allah katında mükâfat ise büyüktür.*”⁵⁶⁵ âyetinde ifade edildiği gibi bir imtihân sebebi olarak verilen malı Allah'ın rızasını umarak yoksulların ihtiyacı için harcamakla arzulan davranışı gerçekleştirmiş olurlar⁵⁶⁶.

İnfak hususunda gayretli olan kullar için hem dünyevî hem de uhrevî mükâfatların yanında Cenâb-ı Hakkın verdikleriyle, Ona cimrilik edenler için ise elem verici bir azap vardır. Nitekim bu acıklı sonu şu âyet haber vermektedir; “*Altın ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele! (Bu paralar) cehennem azabında kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): işte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yağmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın.*”⁵⁶⁷ İmkânı varken infaktan kaçınanlar için âyette ifade edilen acıklı bir son ile birlikte yaşadığı toplum içerisinde de huzursuz olması ve de çevresindekiler tarafından sevilmemesi kaçınılmaz bir âkıbetir.

Yardımlaşma ve dayanışmanın dünyevî menfaatleri, alan el yani yoksullar açısından bakıldığında da pek çoktur. “*Neredeyse fakirlik küfür olacaktı.*”⁵⁶⁸ hadisinden de anlaşıldığı gibi fakirlik, dinî ve sosyal hayat için oldukça tehlikeli ve bazı insanların imanlarını sarsabilecek nitelikte bir afettir⁵⁶⁹. Bu sebepten ötürü infakın ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Yardımlaşma ve dayanışma, öncelikle yoksul kimseleri ihtiyacın esiri olmaktan kurtarmakta, onlar için çalışmaya teşvik niteliği taşımaktadır, zira töhmet duygusu ve kendisinin de yardım eden konumunda olma isteği onu buna teşvik etmektedir. Fakirlerde oluşması kaçınılmaz olan zenginlere karşı kıskançlık,

⁵⁶⁴ Bkz. Sebe', 34/39.

⁵⁶⁵ Teğâbûn, 64/15.

⁵⁶⁶ Bkz. Yavuz, Yûnus Vehbi, *İslam'da Zekat Müessesesi*, s.45-60.

⁵⁶⁷ Tevbe, 9/34,35.

⁵⁶⁸ Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer Ebû Abdillah, *Müsned'ü Şihâb*, 1/342.

⁵⁶⁹ İslamoğlu, a.g.e., s.138.

haset ve benzeri kötü ahlakın ürünü davranışların yaygınlaşması bu vesile ile engellenmiş ve onların da toplum içinde itibarı yükseltilmiş olmaktadır⁵⁷⁰. Nitekim yoksulluğun pençesinde kıvranan bu kimseler, yardımlar neticesinde biraz da olsa seviyeli bir yaşam sürebilecek ve başkalarına muhtaç olma zilletinden kurtulabileceklerdir.

Bireylere bir çok menfaat sağlayan yardımlaşma ve dayanışma, toplum huzuru ve refahı bakımından da vazgeçilmez bir unsurdur. Bundan dolayıdır ki, toplum, içinde yaşayan yoksul kimselerin asgarî ihtiyaçlarını gidermekle yükümlüdür. Hiç kimse bu ihtiyaca cevap vermezse o toplum içindeki imkan sahibi bütün bireyler bundan sorumludur⁵⁷¹. Çünkü yardımlaşma ve dayanışma, toplum için bir nevi sosyal güvenlik ve sigorta niteliği taşımakta, toplum içindeki manevî değerleri kuvvetlendirmekte, toplumda bir orta sınıfın oluşmasına katkıda bulunmakla sosyal dengeyi kurmakta, fertlerin toplum düşmanları ile işbirliğini önlemekte ve en önemlisi de toplum bireylerini birbirine kenetlemektedir⁵⁷².

Yardımlaşma ve dayanışma hakkında önemli olan bir başka husus ise bu konuda müminlerin acele davranmasının, imkanı olanların bu görevi geciktirmemelerinin gerekliliğidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) sadaka vermede acele edilmesinin önemini vurgulayarak şöyle buyurmaktadır; *“Sadaka verin. Kişinin eline parayı alıp sadaka olarak vermek üzere çıktığı ve fakat kendisine bağışta bulunan kimsenin ‘Bunu dün getirmiş olsaydın kabul ederdim, ama şimdi ihtiyacım yok’ diye cevap vereceği ve böylece sadakasını kabul edecek bir kimseyi bulamadan sadakası elinde olduğu halde geri döneceği zaman yakındır.”*⁵⁷³ Bu hadiste dikkat çekilmek istenen zamanın kıyâmet günü olması muhtemeldir.

Hayatta infak etme imkanı olanlar bunu değerlendirmeli, güçlerinin ölçüsü nisbetinde mutlaka bir şeyler infak etmeye çalışmalı ki, sonradan pişman olmasın⁵⁷⁴. Çünkü Yüce Allah, bir âyette şöyle buyurmaktadır; *“Ey inananlar! Ne alış verişin, ne dostluğun ve*

⁵⁷⁰ Bkz. Yavuz, a.g.e., s.60-64.

⁵⁷¹ Kutub, *İslam'da Sosyal Adalet*, s.130; Cihan Sûlhu ve İslam, s.116.

⁵⁷² Bkz. Yavuz, a.g.e., s.64-99.

⁵⁷³ Buhârî, “Fiten” 23, “Zekat” 9; Müslim, “Zekat” 58; Nesâî, “Zekat” 64.

⁵⁷⁴ Puzmaz, “*Kur’ân-Kerim’de İnfak Kavramı*”, D.İ.D., s.56.

*ne de iltimâsın olmadığı gün gelmeden önce size verdiğimiz rızıktan Allah için harcaşın. Kâfirler zâlimlerin ta kendileridir.*⁵⁷⁵

Âyette, yardıma muhtaç çeşitli insanlar olmasına rağmen, sözün üç sınıf insan; miskin, yetim ve esir ile sınırlanması, onların yardıma en fazla ihtiyaç duyanlardan olması sebebiyledir⁵⁷⁶. Zira âyet, bütün fakirleri şâmindir⁵⁷⁷.

Miskin, hiç malı olmayan, kazanmaktan aciz, ihtiyaç sahibi fakir, *yetim*, babası ve hiç bakanı olmayan, varlıksız çocuk demektir⁵⁷⁸.

Esir ise kendisine hiçbir faydası dokunmayan, çaresiz ve savaşta mağlup olmaları sebebiyle mülkiyeti esir alındığı toplumda bulunan kimse demektir⁵⁷⁹.

Âyetteki esir kelimesi ile kimlerin kastedildiği hakkında farklı görüşler vardır. Kimileri bununla müşrikler kastedilmiştir, çünkü âyetin indirildiği dönemde müslümanların esirleri müşriklerdi⁵⁸⁰ derken, kimileri de ehli iman olsun veya olmasın bütün insanlar bu kelimenin kapsamındadır⁵⁸¹ demektir. Gerçi o devirde müslüman esir olmasa da kelimenin umuma şâmil olduğunu düşünmek daha doğrudur. Nitekim haberin hususi oluşu lafzın umumiliğini engellemekte ve hükmün kıyâmete dek bâkî kalması, bu düşünce ile sağlanmaktadır⁵⁸². Her ne kadar müminlerin ilk önce mümin kardeşlerinin ihtiyaçlarını gidermesi gerekirse⁵⁸³ de bütün insanlara karşı yardımcı olması, onun imanının bir gereğidir.

⁵⁷⁵ Bakara, 2/254.

⁵⁷⁶ Kasımî, a.g.e., 17/8.

⁵⁷⁷ Ateş a.g.e., 10/243.

⁵⁷⁸ Taberî, a.g.e., 28/129; Begavî, a.g.e., 8/294; Razî, a.g.e., 30/245; Kurtubî, a.g.e., 19/128; Nesefî, a.g.e., 4/317; Tabresî, a.g.e., 9/617.

⁵⁷⁹ Taberî, a.g.e., 28/129; Razî, a.g.e., 30/245.

⁵⁸⁰ Taberî, a.g.e., 28/130; Begavî, a.g.e., 8/295; Zemahşerî, a.g.e., 4/196; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/433; Razî, a.g.e., 30/245; Nisaburî, a.g.e., 10/122.

⁵⁸¹ Taberî, a.g.e., 28/130; Zemahşerî, a.g.e., 4/196; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/433; Razî, a.g.e., 30/245; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/369; Kasımî, a.g.e., 17/8.

⁵⁸² Taberî, a.g.e., 28/130.

⁵⁸³ Zemahşerî, a.g.e., 4/196; Nisaburî, a.g.e., 10/122; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/369; Âlûsî, a.g.e., 29/155.

2.2.6.4. MÜMİNLERİN İNFAKTA Kİ TUTUMU

Onları kendilerine tercih etme pahasına da olsa, ihtiyaç sahiplerinin sıkıntılarını gidermek için gayret sarf eden müminler, yaptıkları bu yüce davranışa ulviyet kazandıran bir tutum içerisinde oldukları ki, o da bunu sadece Allah'ın rızasını umarak ve dehşeti sebebiyle yüzleri buruşturan kıyâmet gününden endişe duyarak yapmalarındır. Tabi ki o müminler, infakta olduğu gibi bütün amellerinde de aynı tutum içerisinde oldukları.

İnsan sûresinde Allah Tealâ, onların bu tutumunu yine onların dilinden ifade ederek şu iki âyet ile bildirmektedir; “إِنَّمَا نَطْعَمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ لِأَنَّا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَوَلَا نَشْكُرُ إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا
عَبُوسًا قَمَطِرِيرًا” (Biz sizi ancak, Allah rızası için yediyoruz. Sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür istiyoruz. Çünkü biz, Rabb’imizden, o asık suratlı ve çetin günden korkarız. [derlerdi].)⁵⁸⁴

Cenâb-ı Hakk, bu âyetler ile müminleri bu davranışları dolayısıyla övdüğü gibi şu âyetlerde de onların bu düşünceleri sebebiyle katında kazandıkları değere işaret etmektedir; “Yüce Rabb’inin rızasını istemekten başka Onun nezdinde hiçbir kimseye ait şükranla karşılanacak bir nimet yoktur. Ve o, buna kavuşarak hoşnut olacaktır.”⁵⁸⁵

Müminler, âyette geçen ve onlara ait olan bu sözleri dilleri ile söylemeyip, kalplerinden geçirmişlerdir⁵⁸⁶. Onun içindir ki, burada “Böyle derler” diye açıkça belirtilmemiş, işaret yolu ile ifade edilmiştir⁵⁸⁷. Allah Tealâ, onların kalbinde olanı bildiğinden böyle davranmalarını burada konu ederek onları övmüş ve bütün müminleri böyle davranmaya teşvik etmiştir⁵⁸⁸.

⁵⁸⁴ İnsan, 76/9,10.

⁵⁸⁵ Leyl, 92/19-21.

⁵⁸⁶ Zeccâc, a.g.e., 5/259; Taberî, a.g.e., 28/131; Begavî, a.g.e., 8/295; Zemahşerî, a.g.e., 4/196; Razî, a.g.e., 30/246; Nisaburî, a.g.e., 10/122; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/395; İbn Kesîr, a.g.e., 8/289; Tabresî, a.g.e., 9/617; Şevkânî, a.g.e., 5/461; Âlûsî, a.g.e., 29/156; Merâğî, a.g.e., 10/166.

⁵⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., 8/201; Tabatabâî, a.g.e., 20/142.

⁵⁸⁸ Taberî, a.g.e., 28/131; İbn Atıyye, a.g.e., 15/240; Razî, a.g.e., 30/246; Kurtubî, a.g.e., 19/130; Nisaburî, a.g.e., 10/122; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/395; İbn Kesîr, a.g.e., 8/289; Tabresî, a.g.e., 9/617; Suyûtî, ed-Dürr, 8/370; Tabatabâî, a.g.e., 20/142.

Bunun yanında onların, bu sözleri bizzat dilleri ile söylemiş olmaları da mümkündür⁵⁸⁹. Nitekim böyle davranmakla onlar, karşısındakinde hâsıl olacak ve sadakanın makbûliyetini zedeleyecek töhmeti ve karşılık beklentisini izâle etmiş olurlar⁵⁹⁰. Ayrıca onların böyle davranmakla örnek olmayı, uyardırmayı veya teşvik etmeyi amaçladıkları da söylenilebilir⁵⁹¹. Bu sebeptendir ki, “إنما نطعمكم لوجه الله” cümlesinin başında “قول” lafzı takdir edilmek suretiyle⁵⁹² 7. âyetteki “يُطعمون” fiilinin fâilinden hâl olması bakımından nasb mahallindedir⁵⁹³ denilmektedir. Bu şekli ile âyetin takdiri “قائلين ذلك” şeklindedir, yani “Şöyle diyerek yediriyorlar.” demektir.

Gerek kalp ile gerekse bazı faydalar mülâhaza ettikleri için dil ile söylemiş olsunlar onların bu davranışları, “O, sizin suret, şekil ve dış görünüşünüze değil, kalplerinize ve kalbî temayüllerinize bakar.”⁵⁹⁴ hadisinin de işaret ettiği gibi amellerine Allah katındaki değeri bahşetmektedir. Bu düşüncelerinden ilki *ihlâs*, ikincisi ise *kıyâmet günü endişesidir*.

2.2.6.4.1.İhlâs

İhlâs, “Katışıksız oldu” manasına gelen “خلص” fiilinin if’âl bâbındandır. “أخلص” ise “arıttı, saflaştırdı” demektir. Bu durumda *ihlâs*, “arıtma, saflaştırma ayırma, katışığını giderme” manasına gelmektedir⁵⁹⁵.

Kelime itibarıyla anlamı bu olan *ihlâs*; ferdin ibadet ve taatında Cenâb-ı Hakk’ın emir, istek ve ihsanlarının dışında her şeye karşı kapanması... kul ve Ma’bûd münâsebetlerinde sır tutucu olması... yaptığı şeylerin Hakk’ın teftişine arz ettiğini düşünerek yapması... bir diğer ifadeyle, vazife ve sorumluluklarını O emrettiği için

⁵⁸⁹ Zemahşerî, a.g.e., 4/196; İbn Atıyye, a.g.e., 15/240; Razî, a.g.e., 30/246; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/395; Âlûsî, a.g.e., 29/156; Kasımî, a.g.e., 17/8.

⁵⁹⁰ Ebu Hayyân, a.g.e., 8/395; Âlûsî, a.g.e., 29/156; Kasımî, a.g.e., 17/8.

⁵⁹¹ Taberî, a.g.e., 28/131; Zemahşerî, a.g.e., 4/196; Razî, a.g.e., 30/246; Nisaburî, a.g.e., 10/122.

⁵⁹² Zemahşerî, a.g.e., 4/196; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/395; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/72; Âlûsî, a.g.e., 29/156.

⁵⁹³ Şevkânî a.g.e., 5/461; Âlûsî, a.g.e., 29/156.

⁵⁹⁴ Müslim, “Birr” 33.

⁵⁹⁵ İsfehânî, a.g.e., s.161.

yerine getirmesi, yerine getirirken Onun hoşnutluğunu hedeflemesi ve Onun uhrevî teveccühüne yönelmesinden ibarettir⁵⁹⁶.

Mümin, işte bu duygu ve düşünce ile muhtaç kimselere yardım elini uzatmaktadır. Çünkü o, bilmektedir ki Allah Tealâ, “*İnfak edilen her bir nafakayı ve adanılan her bir adağı şüphesiz bilmektedir.*”⁵⁹⁷

Başkalarına karşı yapılan bir iyilik ya sırf Allah rızası için, ya da bir karşılık ve bir övgü amacıyla yapılır. İkinci davranış Allah katında hiçbir kıymete sahip değildir. Makbul olan birincisidir⁵⁹⁸. Nitekim şu âyet, infakta Allah’ın rızasını amaç edinmenin gerekliliğini bildirmektedir; “*Hayır olarak harcadıklarınız kendi iyiliğiniz içindir. Yapacağınız hayırları ancak Allah’ın rızasını kazanmak için yapmalısınız.*”⁵⁹⁹

Rivâyet edilmektedir ki; Hz Aişe (r.ah.) bir aileye sadaka gönderdiğinde sadakayı götüren cariyesine o ailenin sadakayı kabul edince ne dediklerini sorar. Eğer sadaka alanlar duâ etmişlerse Hz. Aişe (r.ah.), sadakanın ecri azalmasın diye aynı duâ ile mukâbele ederdi⁶⁰⁰. Bu davranışıyla O, yaptığı hayırda sadece Allah’ın rızasını gözetmiş olmaktadır.

Allah’ın rızasını ummak dışında başta gösteriş olmak üzere hangi sebeple olursa olsun yapılan bir iyilik, Allah katında hiçbir kıymete layık değildir. Nitekim bu hususta Kur’ân’da şöyle buyurulmaktadır; “*Ey iman edenler! Allah’a ve Ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle yaptığınız hayırları boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah kâfirleri doğru yola iletmez.*”⁶⁰¹, “*Sanma ki, ettiklerine sevinen yaptıkları ile övünmek isteyenler, evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır. Onlar*

⁵⁹⁶ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s.493.

⁵⁹⁷ Bakara, 2/270.

⁵⁹⁸ Razî, a.g.e., 30/246.

⁵⁹⁹ Bakara, 2/272.

⁶⁰⁰ Zemahşerî, a.g.e., 4/196; Beyzâvî, a.g.e., s.570; Nisaburî, a.g.e., 10/122; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/72; Âlûsî, a.g.e., 29/156; Merâğî, a.g.e., 10/166.

⁶⁰¹ Bakara, 2/264.

için elem verici bir azap vardır.”⁶⁰², “Allah’a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını insanlara gösteriş için sarf edenler de (Ahirette azaba dâçar olurlar.)”⁶⁰³

Yapılan iyiliğe karşı teşekkür etmek gerekli bir davranıştır, ancak iyilikte bulunurken teşekkür beklentisi içinde olmak hiç de doğru bir davranış değildir. Bunun içindir ki, fakire yapılan yardımlar, tabiatına uygun bir şekilde borçluyu sıkmadan ve zorlamadan olmalıdır. Çünkü şerefli insanlardan oluşan bir topluma layık olan davranış budur⁶⁰⁴. O müminlerin, “Biz, sizden ne bir karşılık ve ne de bir teşekkür istiyoruz” demeleri, bu sebeptendir. Böyle davranmakla onlar, amellerinde amaç olarak Allah’ın rızasının her şeyin önünde olduğunu vurgulamakta ve yapılan iyiliğin Allah katındaki kıymetini zedeleyecek diğer düşünceleri bertaraf etmiş olmaktadır⁶⁰⁵. Nitekim, Âyetteki “Biz, sizden ne bir karşılık ve ne de bir teşekkür istiyoruz” cümlesi, makablini yani “Biz sizi ancak, Allah rızası için yediyoruz.” sözlerini kuvvetlendiren bir ifade olarak kabul edilmektedir⁶⁰⁶.

Allah Resûlü de bir hadislerinde “*Mal sadakayı eksiltmez. Allah, affi sebebiyle kulun izzetini artırır. Allah için mütevazı olan kimseyi Allah yüceltir.*”⁶⁰⁷ buyurarak alçak gönüllülükle, karşısındakini incitmeden yapılan iyiliğin kıymetini beyân etmektedir.

Hakk Tealâ, hiçbir karşılık beklemeden yardım ettiği kişide töhmet duygusu oluşmaması için elinden geleni yapan bu müminlerin mükâfatını bizzat kendisi üslenmekte ve bu hususta şöyle buyurmaktadır; “*Mallarını Allah yolunda harcayıp, sonra harcadıklarının ardından başa kalmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rableri yanında mükâfatları vardır. Onlara hiç korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir de.*”⁶⁰⁸

⁶⁰² Âl-i İmrân, 3/188.

⁶⁰³ Nisâ, 4/38.

⁶⁰⁴ Kutub, *Cihan Sülhu ve İslam*, s.117.

⁶⁰⁵ Razî, a.g.e., 30/246.

⁶⁰⁶ Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/72; Şevkânî, a.g.e., 5/461; Âlûsî, a.g.e., 29/156; Hasan Han, a.g.e., 14/464.

⁶⁰⁷ Müslim, “Birr” 69; Tirmizî, “Birr” 82; Muvattâ, “Sadaka” 12.

⁶⁰⁸ Bakara, 2/262.

Onların “Biz, sizden ne bir karşılık (جزاء) ve ne de bir teşekkür (شكور) istiyoruz” dediklerinde *cezâ* ile kastettikleri şey, fiil ile yapılan bir karşılık, *şükür*den kastettikleri ise dil ile yapılan iyiliği övmedir⁶⁰⁹.

Âyetteki “لوجه الله” (Allah’ın yüzü için) tabiri, zatın, yüze itlâk edilmesiyle gerçekleşen meşhur bir mecâzî kullanımdır⁶¹⁰.

Âyetteki “شكور” kelimesi hakkında tefsirlerde iki görüş kaydedilmektedir:

1. “فلس” kelimesinin çoğulu olan “فلوس” gibi “fûûl” vezninde çoğul bir kelimedir⁶¹¹.
2. “دخول”, “خروج” ve “قعود” kelimeleri gibi tekil bir mastardır⁶¹² ancak çoğul anlamındadır⁶¹³.

2.2.6.4.2. Kıyâmet Günü Endişesi

O müminler, düşkünleri doyururken arzuladıkları ve aradıkları Yüce Yaratanın razı olmasının yanında bir de kıyâmet gününün endişesini taşıyorlar, yaptıkları ihsan ile o dehşeti büyük günden korunmayı amaçlıyorlardı. Nitekim burada onların o dehşet verici günden korktuklarını beyân eden bu ifade, onların o günden infak ve benzeri taatlar ile korunmaya çalışmalarından bir kinâyedir⁶¹⁴. Onlar, adeta “Biz, sizi bir karşılık ve bir teşekkür için yedirmiyoruz; bilakis, Rabb’imizin, bizi o şiddetli, suratları astırdıkça astıran, belâsı uzun günden emin kılması için yediriyoruz”⁶¹⁵ demektedirler.

⁶⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/434; Neseî, a.g.e., 4/317; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/395.

⁶¹⁰ Kasımî, a.g.e., 17/8.

⁶¹¹ Taberî, a.g.e., 28/131; İbn Kayyîm, Ebu Abdullah el-Cevziyye, *Bedâiu't-Tefsîr*, 5/95.

⁶¹² Taberî, a.g.e., 28/131; Begavî, a.g.e., 8/295; Zemahşerî, a.g.e., 4/196; Neseî, a.g.e., 4/318; Nisaburî, a.g.e., 10/122; Bikâî, a.g.e., 21/140.

⁶¹³ Taberî, a.g.e., 28/131; Razî, a.g.e., 30/246.

⁶¹⁴ Kasımî, a.g.e., 17/8.

⁶¹⁵ Taberî, a.g.e., 28/131; Nisaburî, a.g.e., 10/123; Kasımî, a.g.e., 17/8; Merâğî, a.g.e., 10/166.

Müminler, böyle yaparak Allah Resûlünün “Sizden kim, bir yarım hurma ile de olsa ateşten korunabilirse, bunu yapsın”⁶¹⁶ hadisi doğrultusunda davranmış olmaktadırlar.

Bununla birlikte o müminlerin muhtaca yardımda bulunurken kıyâmete dâir taşımış oldukları endişenin sebebinin, yaptıkları ihsan mukâbilinde herhangi bir karşılık ve teşekkür beklmeleri halinde, o günde Allah’ın gazâbını celbedip, azaba dâçar olma korkusu da olması mümkündür⁶¹⁷.

Müminlerin, endişe duyup Rablerine sığındıkları o gün, içindeki bedbahtların suratlarının asık olduğu (عبوس), zor ve şiddetli (قمطير) bir gündür. Zira o gün, kıyâmet günüdür. Daha önce müminlerin endişe duyduğu bu günün dehşetini beyân eden bilgiler geçmişti. Ancak bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak İbn Abbas (r.a.)tan nakledilen şöyle bir rivâyet vardır; “Kıyâmet gününde kâfirlerin suratları o günün dehşeti karşısında asık olacak ve iki kaşı arasından katran misali ter boşanacaktır.”⁶¹⁸ Yine bu âyette müşahhas varlıklar için kullanılan birer vasıf olan “عبوس” ve “قمطير” kelimeleri, o günün sıfatı olarak kullanılması da kıyâmetin dehşetinin büyüklüğüne vurgu yapmaktadır.

Cenâb-Hakk, iyi kullarından bahsederken, onların adaklarını yerine getirme sebebinin sadece kıyâmetten korkmaları olduğunu belirtmiş, fakat onların yedirip içirmelerinde ise bu amellerini iki şeye; Allah’ın rızasına ve kıyâmetten duyulan endişeye bağlamıştır. Bunun sebebi şöyle açıklanmaktadır; adakları hakkıyla yerine getirme işi, Allah’ın rızasını elde etme hakikatine dahildir. Zira adak, insanın Allah’tan dolayı, kendisine vacip kıldığı, taahhüt ettiği şeydir. Böyle olduğu için sadece kıyâmetten korkma endişesi ilave edilerek yetinilmiştir. Ama yedirme işinde ise bu, Allah’ın rızasını elde etme gerçeğini içermemektedir. Bundan dolayı yedirme işlevinin peşi sıra hem Allah’ın rızasını elde etme, hem de kıyâmetin dehşetinden sakınma arzusu eklenmiştir⁶¹⁹.

⁶¹⁶ Buhârî, “Zekat” 10, 9, “Menâkıb” 25, “Edeb” 34, “Rikâk” 49, 51, “Tevhîd” 24, 36; Müslim “Zekat” 66.

⁶¹⁷ Nisaburî, a.g.e., 10/123; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/72; Tabatabâî, a.g.e., 20/142.

⁶¹⁸ Zemahşerî, a.g.e., 4/196; İbn Atıyye, a.g.e., 15/240; Razî, a.g.e., 30/246; İbn Kesîr, a.g.e., 8/289; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/372; Âlûsî, a.g.e., 29/156.

⁶¹⁹ Razî, a.g.e., 30/246.

2.2.6.5.BU NİYET VE AMELLERİNİN MÜKÂFATI

Müminlere, kulluk adına sırf Allah'ın hoşnutluğunu hedefleyerek yaptıkları amellerinin mükâfati verilecektir. Zaten onlar da bu hakikate iman ettikleri için Allah'ın rızasını ummak ve kıyâmet günü endişesinden başka hiçbir düşünceye kapılmamakta, gerçek manada güvenilecek, dayanılacak tek merciin Allah olduğunu bildikleri için mükâfatlarını da sadece Ondan beklemektedirler.

Hakk Tealâ da bu beklentiye fazlasıyla karşılık verecektir. Çünkü her türlü zorluğa rağmen Onun hoşnutluğu için mücâdele eden bu müminler, Onun katında en sevimli varlıklardır.

İşte Cenâb-ı Hakk, bu sûrede müminleri sevindirmekte, korku ve endişelerini gidermekte ve onlara vereceği nimetleri müjdelemektedir; “فوقاهم الله شر ذلك اليوم ولقاهم نضرة وسرورا وجزاهم بما صبروا جنة وحريرا” (*Allah da onları, o günün şerrinden korumuş, onlar(ın yüzlerin)e parlaklık, (gönüllerine) sevinç vermiştir. Sabrettiklerinden dolayı cennetle ve ipekle ödüllendirmiştir!*)⁶²⁰.

Korkulan şeyden emin olabilmek için Cenâb-ı Hakk'ın güvencesinden daha gönül rahatlatıcı bir şey olamaz. Ve yine müminin umduğuna nâil olma arzusunu da Allah Tealâ'nın vereceği müjdeli haberden daha ziyâde perçinleyecek ve kişiyi sevindirecek hiçbir şey yoktur.

2.2.6.5.1. Allah'ın Onları Kıyâmet Gününde Koruması

İyi kullar için ilk müjde, Allah Tealâ'nın onları korktukları, dehşeti her yanı saran, şiddeti ve zorluğu sebebiyle insana suratını astırdıkça astıran o günün şerrinden onları korumasıdır. Hakk Tealâ, İlk olarak mümin kullarına bu müjdeyi vermiştir, çünkü onlar her vesile ile o günü hatırlıyorlar, dehşeti sebebiyle endişe duydukları o günden korunmaya çalışıyorlardı. Böylelikle Cenâb-ı Hakk, onların kalplerini müsterih kılmakta ve sonrasında sıralayacak olduğu ikramların onların gönüllerinde daha fazla sevince vesile olmasını sağlamaktadır.

⁶²⁰ İnsan, 76/11,12.

Allah Tealâ'nın müminleri o günde koruması, onların Allah'ın rızasını celbeden hâlisâne amelleri⁶²¹ ve o günden korkup korunmaları⁶²² sebebiyledir. Bu sebepledir ki Allah, o günde kâfirlerin yüzlerinde oluşacak asıklık ve gönüllerindeki üzüntülerine karşın⁶²³ müminlerin yüzlerine bir güzellik ve gönüllerine kesintisiz bir mutluluk vermiştir⁶²⁴. Nitekim “نضرة”, yüzdeki güzellik, yüzde zuhur eden nimete karşı memnuniyet demektir⁶²⁵. Zira, insan mutlu olduğu zaman yüzü parlar ve güzelleşir. “سرور” ise sevincin gizli olanına denir⁶²⁶ ki, âyette bu kelime ile kalpteki bitmez tükenmez sevinç ifade edilmektedir⁶²⁷. Ayrıca “سرورا” kelimesinin nekre olarak zikredilmesi de o sevincin ne kadar mükemmel ve yüce olduğunu ifade etmektedir⁶²⁸.

Onlar, o dehşetli günde Hakk Tealâ'nın lûtfu ile yüzleri parlak, güleç ve sevinçli olacaklardır. Nitekim Cenâb-ı Hakk, “*O gün bir takım yüzler parlak, güleç ve sevinçlidir*”⁶²⁹ âyetiyle de bunu haber vermektedir.

“*Onlara o korkunç saat bile hiçbir etki edemeyecek, üzmeyecektir. Melekler onları, işte size söz verilen gün bu gündür, diyerek karşılayacaklardır.*”⁶³⁰ ve “*Bir iyilikte bulunana daha fazlası ile karşılık verilecektir. Onlar o günün korkusundan güvendedirler.*”⁶³¹ âyetleri de Allah Tealâ'nın o günün şerrinden onları koruyacağını bildiren müjdeleridir.

Hz. Peygamber(s.a.v.), bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır; “*Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu tehlikede yalnız bırakmaz. Kim, kardeşinin ihtiyacını görürse Allah da onun ihtiyacını görür. Kim bir müslümanı bir sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da o sebeple onu Kıyâmet gününün sıkıntısından kurtarır. Kim bir müslümanı örterse Allah da onu Kıyâmet günü örter.*”⁶³² Bu hadis, göstermektedir ki, müminlerin

⁶²¹ Taberî, a.g.e., 28/131; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/435; Bikâî, a.g.e., 21/142.

⁶²² Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/72; Şevkânî, a.g.e., 5/462; Âlûsî, a.g.e., 29/156.

⁶²³ Bkz. Kıyâme, 75/24,25; Abese, 80/40-42.

⁶²⁴ Taberî, a.g.e., 28/131; Zemahşerî, a.g.e., 4/197; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/435; Neseî, a.g.e., 4/318; Nisaburî, a.g.e., 10/123; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/396; Bikâî, a.g.e., 21/142; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/72; Şevkânî, a.g.e., 5/462; Âlûsî, a.g.e., 29/157.

⁶²⁵ Taberî, a.g.e., 28/133; İsfehânî, a.g.e., s.498; Kurtubî, a.g.e., 19/136; İbn Manzûr, a.g.e., 5/212.

⁶²⁶ İsfehânî, a.g.e., s.234.

⁶²⁷ Begavî, a.g.e., 8/295; Bikâî, a.g.e., 21/142; Şevkânî, a.g.e., 5/462.

⁶²⁸ Razî, a.g.e., 30/247.

⁶²⁹ Abese, 80/38,39.

⁶³⁰ Enbiyâ, 21/103.

⁶³¹ Neml, 27/89.

⁶³² Ebu Dâvûd, “Edeb” 46; Tirmizî, “Hudûd” 3; Buhârî, “Mezâlim” 3, “İkrah” 7; Müslim, “Birr” 58.

başta Allah'ın rızası olmak üzere kıyâmet gününden endişe duyarak yaptıkları hayırlar, Allah Tealâ'nın onları o günden korumasına vesile olacaktır.

Âyette Allah'ın o kullarını koruduğu ifade edilirken “وقى” şeklinde fiil, mazi kipiyle kullanılmıştır ki, bu, va'd edilenin gerçekleşeceğini kuvvetlendiren bir ifade tarzıdır⁶³³.

2.2.6.5.2. Sabırlarına Karşılık Onlara Cennet ve İpek Elbiseler Bahşetmesi

Başta kendi sevgisine mazhâr olan kullarını o dehşeti büyük günde diğerlerinden ayrı tutup o günün şerrinden koruyacağını haber veren Cenâb-ı Hakk, bu müjdeli haberin peşinde de onlara sabırla ve sebatla kullukta bulunmalarına karşılık cennet ve ipek elbiseler bahşedeceğini bildirmektedir.

Aynı şekilde “*Elbette o sabredenlere mükâfatlarını, yaptıkları işlerin en güzeline göre vereceğiz.*”⁶³⁴, “*İşte onlara, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı verilecek, orada hürmət ve selamla karşılanacaklardır.*”⁶³⁵ âyetlerinde de müminlerin sabırları mukâbilinde elde edecekleri mükâfat müjdelenmektedir.

İnsan sûresindeki bu âyette ve diğer ilgili âyetlerde müminlerin sabrı, ahirette elde edecekleri cennet ve ipek elbiseler için sebep olarak gösterilmektedir. Nitekim onlar sabırları karşılığında bu mükâfatı hak edeceklerdir. Bu sebeptendir ki, “*Sabır*” kavramı burada önem kazanmaktadır.

Sabır, “Darlıkta kendini tutmak.”⁶³⁶ demektir. Nitekim “hayvanı yemsiz hapsettim” anlamında “صبرت الدابة” ve “falanın arkasından kurtulamayacağı şekilde tuttum” anlamında “صبرت فلانا” denir⁶³⁷ ki, bu kullanımlardan da anlaşılacağı üzere *sabır* kavramında bir hapis manası bulunmaktadır⁶³⁸. Terim olarak ise *sabır*, “Aklın ve şeriatin gerektirdiği hallerde nefsi hapsetme, kendine hakim olma”⁶³⁹ demektir. *Sabır*

⁶³³ Nisaburî, a.g.e., 10/123; Zuhaylî, a.g.e., 29/291.

⁶³⁴ Nahl, 16/96.

⁶³⁵ Furkân, 25/75.

⁶³⁶ İsfehânî, a.g.e., s.277; Firuzâbâdî, a.g.e., 3/371.

⁶³⁷ İsfehânî, a.g.e., s.277.

⁶³⁸ Firuzâbâdî, a.g.e., 3/371; İbn Manzûr, a.g.e., 4/438.

⁶³⁹ İsfehânî, a.g.e., s.277.

hakkında yapılan bir diğer tarif de şöyledir; “İnsanın, alışageldiği tabiatına uygun hallere muhâlif olan olaylar karşısında, hiçbir mecburiyet hissetmeksizin mukâvemet etmek.”⁶⁴⁰

Ancak bilinmelidir ki, *sabır*, amaçsız bir boyun eğme ve teslimiyet değil, aksine genel fayda ve ortak gâyenin gerçekleşmesi için tahammül göstermektir. Zira âyetlerde övgü ile bahsedilen bir özellik olan *sabır*, ancak kişinin bencilliğe ve kendisi ile başkalarının çıkarlarına sınır çizdiği zaman mümkün olmaktadır⁶⁴¹.

Sabır, çok genel bir kavramdır. Sözelimi musibet anında dayanmak sabırdır, zıddı acelecilik ve dayanıksızlıktır. Savaşta savaş meydanından kaçmayıp direnmek sabırdır, zıddı korkaklık ve firardır. Gerektiğinde sır saklama, dili gereksiz sözlerden koruma sabırdır, zıddı boş boğazlıktır... nitekim Yüce Allah bütün bunları *sabır* olarak isimlendirmiştir⁶⁴². İşte bunlar gibi *sabrın* çok geniş bir sahası ve çağrışımları vardır⁶⁴³.

Bu şekliyle genel bir kullanım alanı bulunan *Sabır* kelimesi, Kur’ân’da doksan küsur yerde zikredilmiş, on altı değişik anlamda kullanılmıştır⁶⁴⁴.

Anlam itibariyle genel bir kavram olması dolayısıyla *Sabır*, incelenirken birden fazla tasnifte bulunulmuştur. Kimileri *sabrı* üç çeşit olarak ele almıştır; Allah’a itaat üzere sebat etmede sabır, Allah’a isyandan sakınmada sabır ve Allah’ın kişiyi deneme amacıyla verdiği sıkıntılar karşısında sabır⁶⁴⁵. Bunun yanında *sabır*, zorluk ve kolaylık (nefse zor gelen veya gelmeyen) derecesine göre iki ana başlık altında incelendiği gibi hüküm itibariyle de derecelendirilmektedir; örneğin yasak olan şeyle karşı sabır, farz, mekruhlara karşı sabır, nâfile ve tehlikeli şeylere karşı sabır ise haramdır denilmektedir⁶⁴⁶. Ayrıca *sabır*, şu şekilde de tasnif edilmiştir ki, bu tasnif öncekilere nazaran daha umumî kabul edilmektedir;

1. Dünyevî belâlara karşı gösterilen sabır,

⁶⁴⁰ Akgül, Muhittin, *Kur’ân’ı Kerim’de Hz. Peygamber*, s.137.

⁶⁴¹ Behiy, a.g.e., s.241.

⁶⁴² İsfahânî, a.g.e., s.277; Firuzâbâdî, a.g.e., 3/383.

⁶⁴³ Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s.460.

⁶⁴⁴ Bkz. Firuzâbâdî, a.g.e., 3/371-383.

⁶⁴⁵ Firuzâbâdî, a.g.e., 3/375.

⁶⁴⁶ Gazâlî, a.g.e., 4/101.

2. Nefsin kötü isteklerine karşı gösterilen sabır,
3. Allah'a itaatte sabır,
4. İnsanları Allah'a da'vette başa gelecek sıkıntılara sabır,
5. Düşmanla yüz yüze gelindiğinde gösterilen sabır,
6. Beşerî münâsebetlerde başa gelebilecek her türlü sıkıntıya karşı sabır.⁶⁴⁷

Sabır kavramının yukarıda görüldüğü gibi farklı tasniflere müsait çok geniş bir anlam sahası bulunmaktadır. Bu sebepten olsa gerek müfessirler, ilgili âyetteki Yüce Allah'ın iyi kullarını cennetine koymasına sebep olarak zikrettiği sabrı değişik şekillerde yorumlamışlardır. Nitekim buradaki sabır hakkında iyi kulların dünya hayatında amellere devamlılıkta ve Allah'a isyandan kaçınmada⁶⁴⁸, açlıkta⁶⁴⁹, fakirlikte⁶⁵⁰, başkalarını kendilerine tercih etmede⁶⁵¹, dünyanın mihnetine ve meşakkatine katlanmada⁶⁵² veya nefsin hevâsı ile mücâdele etmede⁶⁵³ sabırdır demişlerdir. Ayrıca âyetteki sabır ile bütün bunları da içeren genel manada sabır kastedilmiştir⁶⁵⁴ diyenler de vardır.

Sabır, insana hem dünya hem de ahiret hayatında sağlayacağı kolaylıklar ve menfaatler dolayısıyla önemi oldukça büyük bir davranıştır. Nitekim ilgili âyette de ifade edildiği gibi Yüce Allah, iyi kullarını sabırları dolayısıyla cennete koyduğunu haber vermiştir. Ayrıca Kur'ân'ın değişik âyetlerine bakıldığında Allah Tealâ'nın sabredenleri övdüğü⁶⁵⁵, bir çok iyiliği ve mükâfatı sabra bağladığı ve onları sabrın neticeleri kıldığı⁶⁵⁶, sabrın mükâfatını hesapsız olarak vereceğini müjdelediği⁶⁵⁷, sevgisinin⁶⁵⁸,

⁶⁴⁷ Akgül, a.g.e., s.137.

⁶⁴⁸ Taberî, a.g.e., 28/131; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/435; Beyzâvî, a.g.e., s.571; Nisaburî, a.g.e., 10/123; Tabresî, a.g.e., 9/617; Bikâî, a.g.e., 21/142; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/73; Âlûsî, a.g.e., 29/157.

⁶⁴⁹ Kuşeyrî, a.g.e., 3/664; Begavî, a.g.e., 8/295; Kurtubî, a.g.e., 19/136; Şevkânî, a.g.e., 5/462.

⁶⁵⁰ Begavî, a.g.e., 8/295; Kurtubî, a.g.e., 19/136; Şevkânî, a.g.e., 5/462.

⁶⁵¹ Beyzâvî, a.g.e., s.571; Neseî, a.g.e., 4/318; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/73; Âlûsî, a.g.e., 29/157.

⁶⁵² Tabresî, a.g.e., 9/617; Tabatabâî, a.g.e., 20/143.

⁶⁵³ Bikâî, a.g.e., 21/142; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/73.

⁶⁵⁴ İbn Atıyye, a.g.e., 15/241; Hasan Han, a.g.e., 14/465.

⁶⁵⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/17.

⁶⁵⁶ Bkz. Secde, 32/24; A'râf, 7/137; Neml, 27/96; Kasas, 28/54.

⁶⁵⁷ Bkz. Zümer, 39/10.

⁶⁵⁸ Bkz. Âl-i İmrân, 3/146.

yardımının ve zaferinin sabredenlerle beraber olduğunu bildirdiği⁶⁵⁹ ve mümine sabrı dolayısıyla daha nice ayrıcalıklar bahsettiği görülmektedir. Bundan dolayıdır ki Allah Resûlü, sabrın önemine işaretle; *“Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ihsanda bulunulmamıştır.”*⁶⁶⁰ buyurmuştur.

Mümine sağlamış olduğu faydaların önemine binâen Resûlüllah (s.a.v.), ümmetine daima sabrı tavsiye etmiş ve sabır hususunda onları teşvik etmiştir. Onun sabır hakkında ki sözlerinden bazıları şunlardır; *“Müminin işine şaşılır. Zira işlerinin hepsi onun için hayırdır bu ayrıcalık yalnızca mümine mahsustur. Nitekim o, sevinirse şükreder, bu onun için hayırdır. Başına belâ gelirse sabreder, bu da onun için hayırdır.”*⁶⁶¹, *“Allah Tealâ: ‘Bir mümin kulunun dünyada sevdiği dostunu aldığı zaman o kimse, sabredip Allah’tan ecir beklerse onun mükâfatı cennettir’ buyurdu.”*⁶⁶², *“Allah Tealâ diyor ki; Herhangi bir kulumu gözlerinden mahrum ederek sınıdığımda sabrederse, gözlerinin mükâfatı olarak onu cennete koyarım.”*⁶⁶³, *“Herhangi bir müslümanın başına yorgunluk, hastalık düşünce, keder, acı ve kaygıdan diken batmasına varıncaya kadar her ne gelirse, Allah bunları o müslümanın hatalarına keffaret kılar.”*⁶⁶⁴, *“Erkek olsun kadın olsun bir mümin Allah’ına günahsız, tertemiz kavuşuncaya kadar başından, çoluk çocuğundan ve malından belâ eksik olmaz.”*⁶⁶⁵

Âyet ve hadislerin ısrarla üzerinde durması ve sağlamış olduğu güzellikler dolayısıyla *sabır*, bütün müslümanlara vacip olan bir davranıştır. Nitekim bu hususta ümmetin ittifâkı mevcuttur⁶⁶⁶.

⁶⁵⁹ Bkz. Enfâl, 8/46; Âl-i İmrân, 3/125

⁶⁶⁰ Buhârî, “Zekat” 50, “Rikâk” 20; Müslim, “Zekat” 124; Muvattâ, “Sadaka” 7; Ebu Dâvûd, “Zekat” 28; Tirmizî, “Birr” 77; Nesâî, “Zekat” 85.

⁶⁶¹ Müslim, “Zühd” 64.

⁶⁶² Buhârî, “Rikâk” 6.

⁶⁶³ Buhârî, “Merdâ” 7.

⁶⁶⁴ Buhârî, “Merdâ” 1,3; Müslim, “Birr” 49.

⁶⁶⁵ Tirmizî, “Zühd” 57.

⁶⁶⁶ Firuzâbâdî, a.g.e., 3/371.

13-22.ÂYETLER

2.3.CENNETTEKİ HAYAT

2.3.1.Âyetlerin Metni

متكئين فيها على الأرائك لا يرون فيها شمسا ولا زمهريرا (13) ودانية عليهم ظلالها وذللت قطوفها تذليلا (14) ويطاف عليهم بأنيية من فضة وأكواب كانت قواريرا (15) قوارير من فضة قدروها تقديرا (16) ويسقون فيها كأسا كان مزاجها زنجبيلا (17) عينا فيها تسمى سلسبيلا (18) ويطوف عليهم ولدان مخلدون إذا رأيتهم حسبتهم لؤلؤا منثورا (19) وإذا رأيت ثم رأيت نعيما وملكا كبيرا (20) عاليهم ثياب سندس خضر وإستبرق وحلوا أساور من فضة وسقيهم ربهم شرابا طهورا (21) إن هذا كان لكم جزاء وكان سعيكم مشكورا (22)

2.3.2.Âyetlerin Meâli

13- Orada koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar; ne yakıcı sıcak görülür orada ne de dondurucu soğuk.

- 14- (Cennet ağaçlarının) gölgeleri üzerlerine sarkar; kolayca koparılabilen meyveleri istifadelerine sunulur.
- 15- Yanlarında gümüşten billûr kâseler, kadehler dolaştırılır.
- 16- (Evet) gümüşten (yaratılmış) billûrlar ki, miktarlarını (sâkiler) tayin etmişlerdir.
- 17- Onlara orada bir kâsedan içirilir ki, (bu şarabın) karışımında zencefil vardır.
- 18- (Bu şarap) orada bir pınardandır ki, adına Selsebîl denir.
- 19- O insanların etrafında öyle ölümsüz gençler dolaşır ki, onları gördüğünde, etrafta saçılıp dağılmış inciler sanırsın.
- 20- Ne yana bakarsan bak, (yığınla) nimet, ulu bir saltanat görürsün.
- 21- Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır. Gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.
- 22- (Onlara şöyle denilir:) Bu sizin için bir mükâfattır. Sizin gayretiniz karşılığını bulmuştur.

2.3.3. Nüzûl Sebebi

İbn Münzir, İkrime'nin şöyle dediğini nakletmektedir; “Ömer b. Hattâb (r.a.), Hz. Peygamber'in yanına girmişti ki, bu arada O, bir hasır üzerinde uzanmış bulunuyordu. Bunu gören Hz. Ömer, ağlamaya başlayınca Allah Resûlü, “*Seni ağlatan nedir?*” diye sordu, O da “Kisrâyı ve saltanatını, Hürmüzü ve saltanatını, Habeş kralını ve saltanatını düşündüm, hal böyleyken sen Allah'ın Resûlü olmana rağmen hasır üzerinde yatıyorsun” Resûlüllah (s.a.v.), bu cevaba karşılık “*Dünyanın onların, ahiretin ise bizim olmasına razı olmaz mısın?*” buyurunca Yüce Allah, “وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمَلَكًا كَبِيرًا” (*Ne yana bakarsan bak, (yığınla) nimet, ulu bir saltanat görürsün.*)^{667,668}

⁶⁶⁷ İnsan, 76/20.

⁶⁶⁸ Suyûtî, *Lübâbü'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, s.240.

2.3.4. Âyetlerdeki Bazı Kırâat Farklılıkları

a- “قوارير” Kelimesi:

Nâfi’, Kisâî ve Ebu Bekr, “قوارير” kelimelerinin her ikisini de tenvin ile okumuş ve elif ile vakfetmişlerdir⁶⁶⁹.

İbn Kesîr ise bu kelimelerden birincisini tenvinli, ikincisini ise tenvinsiz okumuştur⁶⁷⁰.

Bunların dışındakiler her ikisini de tenvinsiz okumuşlar, vakfederken birincisinde (Hamza haricindekiler) elif ile durmuşlar, ikincisinde ise (Hişâm haricindekiler) elifsiz durmuşlardır⁶⁷¹.

b- “عالیهم” Kelimesi:

Nâfi’ ve Hamza “عالیهم” kelimesindeki “ي” harfini sâkin, “ه” harfini meksur okumuşlardır⁶⁷².

İbn Kesîr, Âsım, Ebu Amr, İbn Âmir ve Kisâî, kelimedeki “ي” harfini fetha ile okumuşlardır⁶⁷³.

c- “خضر” ve “إستبرق” Kelimeleri:

Nâfi’ ve Hafs, “خضر”, “إستبرق” kelimelerinin her ikisini de ref ile, Hamza ve Kisâî, her ikisini de cerr ile, İbn Kesîr ve Ebu Bekr, birincisini cerr, ikincisini ref ile, İbn Âmir ve Ebu Amr ise birincisini ref, ikincisini ise cerr ile okumuşlardır⁶⁷⁴.

⁶⁶⁹ İbnü’l-Bâziş, a.g.e., s.799.

⁶⁷⁰ Ebu Ali el-Fârisî, a.g.e., 6/349.

⁶⁷¹ Ebu Ali el-Fârisî, a.g.e., 6/348; İbnü’l-Bâziş, a.g.e., s.799.

⁶⁷² Ferrâ, a.g.e., 3/219; Ebu Ali el-Fârisî, a.g.e., 6/353; İbnü’l-Bâziş, a.g.e., s.799.

⁶⁷³ Ferrâ, a.g.e., 3/218; Ebu Ali el-Fârisî, a.g.e., 6/354.

⁶⁷⁴ Ebu Ali el-Fârisî, a.g.e., 6/356,357; İbnü’l-Bâziş, a.g.e., s.799.

2.3.5. Âyetlerde Geçen Bazı Kelimelerin İzahı

ERÂİK (الأرائك): İçerisinde tahtlar bulunan kubbesi süslü kameriye demektir⁶⁷⁵. Kameriye ve taht, ikisi bir arada bulunduğu zaman bu ismi almakta, bunlar, birbirinden ayrı olduklarında onlara “أرائك” denilmemektedir⁶⁷⁶.

Üzerinde kameriye bulunan bu tahtların “أرائك” diye isimlendirilmesi iki şeyden dolaydır:

1. Bu şekildeki oturma yerlerinin “أراك” adı verilen ağaçtan imal edilmesi sebebiyle bunlara “أرائك” denilmiştir⁶⁷⁷. “أراك” ise meyvesi çok, yaprağı bol ve uzun olan, misvak yapımında kullanılan bir ağaç ismidir⁶⁷⁸.
2. “أراك” adı verilen bu ağaç çeşidinin altı, halk arasında oturma yeri olarak kabul edilmektedir. Bundan hareketle bunun dışındaki oturma yerlerine de bu ad verilmiştir⁶⁷⁹.

Çoğul olan “الأرائك” kelimenin müfredi “أريكة”dir⁶⁸⁰. Bu kelimenin bir başka çoğul kalıbı da “أريك”tir⁶⁸¹.

KUTÛF (قطف): Çoğul olan bu kelimenin müfredi “القطف”tır⁶⁸². “القطف” ise toplanmış meyve anlamında olup⁶⁸³ toplanmış meyve için isim olarak kullanılmaktadır⁶⁸⁴.

Demet ve salkım anlamına da gelen⁶⁸⁵ ve sûresinin 14.âyetinde “قطفها دانية” şeklinde çoğul olarak kullanılan bu kelime ile “meyvelerin oturanın da ayakta duranın da yiyebileceği ölçüde yakın olduğu” anlamı ifade edilmektedir⁶⁸⁶.

⁶⁷⁵ Zeccâc, a.g.e., 5/259; Taberî, a.g.e., 28/132; İsfehânî, a.g.e., s.25; Razî, a.g.e., 30/247; İbn Manzûr, a.g.e., 10/388.

⁶⁷⁶ Razî, a.g.e., 30/247; İbn Manzûr, a.g.e., 10/388.

⁶⁷⁷ İsfehânî, a.g.e., s.25.

⁶⁷⁸ İbn Manzûr, a.g.e., 10/388.

⁶⁷⁹ İsfehânî, a.g.e., s.25.

⁶⁸⁰ Zeccâc, a.g.e., 5/259; Taberî, a.g.e., 28/132; İsfehânî, a.g.e., s.25; İbn Manzûr, a.g.e., 10/388.

⁶⁸¹ İbn Manzûr, a.g.e., 10/389.

⁶⁸² İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi 'l-Kur 'ân*, s.502; İsfehânî, a.g.e., s.409.

⁶⁸³ İsfehânî, a.g.e., s.409; İbn Manzûr, a.g.e., 9/285.

⁶⁸⁴ İbn Manzûr, a.g.e., 9/285.

⁶⁸⁵ İbn Manzûr, a.g.e., 9/285.

⁶⁸⁶ Ferrâ, a.g.e., 3/217; Zeccâc, a.g.e., 5/509; Taberî, a.g.e., 28/132; İbn Manzûr, a.g.e., 9/285.

ÂNIYE (آنية): İçerisine bir şey konulan kaplara denir⁶⁸⁷. Âyette bu kelime ile ifade edilen şeyin ibrik ve testi gibi, kendisinden kadehlere dökülen kap anlamında olması muhtemeldir⁶⁸⁸.

Çoğul olan bu kelimenin müfredi, “الإناء”dır. “الأواني” ise çoğulun çoğul kalıbıdır⁶⁸⁹.

EKVÂB (أكواب): Tutulacak kulpu bulunmayan⁶⁹⁰, ağzı büyük kadeh⁶⁹¹ veya maşrapa büyüklüğünde bardak⁶⁹² demektir.

Çoğul olan “أكواب” kelimesinin müfredi, “كوب”dur⁶⁹³.

SELSEBÎL (سلسبيل): Genellikle içecekler için sıfat olarak kullanılan⁶⁹⁴ bu kelime ile içeceğin içiminin kolaylığı, lezzeti ve son derece akıcı olduğu ifade edilmektedir⁶⁹⁵. Nitekim Arapçada içimi güzel ve boğazdan geçişi kolay olan tatlı sular için “سلسل”, “سلسال” ve “سلسبيل” sıfatları kullanılmaktadır⁶⁹⁶.

“سلسبيل” kelimesinin cennette bir pınarın adı olarak kullanıldığı da söylenilmektedir⁶⁹⁷. Ancak bu kelimenin bir pınarın ismi veya sıfatı olması arasında bir fark yoktur, zira bu kelime, pınarın ismi olarak kabul edilse dahi o pınar, sıfatı ile isimlendirilmiş olur, nitekim bu kelime, pınara isim olmakla onun son derece akıcı oluşunu bildirmektedir⁶⁹⁸.

⁶⁸⁷ İsfehânî, a.g.e., s.39.

⁶⁸⁸ Razî, a.g.e., 30/249.

⁶⁸⁹ İsfehânî, a.g.e., s.39; İbn Manzûr, a.g.e., 14/48.

⁶⁹⁰ İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.503; Taberî, a.g.e., 28/133; İsfehânî, a.g.e., s.444; Razî, a.g.e., 30/349; İbn Manzûr, a.g.e., 1/729.

⁶⁹¹ İsfehânî, a.g.e., s.444.

⁶⁹² İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.503; İbn Manzûr, a.g.e., 1/729.

⁶⁹³ İsfehânî, a.g.e., s.444; İbn Manzûr, a.g.e., 1/729.

⁶⁹⁴ İbn Manzûr, a.g.e., 11/344.

⁶⁹⁵ Ferrâ, a.g.e., 3/217; Taberî, a.g.e., 28/135; İsfehânî, a.g.e., s.243; Razî, a.g.e., 30/250; İbn Manzûr, a.g.e., 11/344.

⁶⁹⁶ Razî, a.g.e., 30/250; İbn Manzûr, a.g.e., 11/344.

⁶⁹⁷ Taberî, a.g.e., 28/135; İsfehânî, a.g.e., s.243; İbn Manzûr, a.g.e., 11/344.

⁶⁹⁸ Zeccâc, a.g.e., 5/561; İbn Manzûr, a.g.e., 11/344.

Çünkü bu kelime, akışı şiddetli olan pınarlar için sıfat olarak da kullanılmaktadır⁶⁹⁹. Ne var ki, çoğunluk bu kelimenin isim olmayıp bir sıfat olduğunu düşünmektedir⁷⁰⁰.

Bunların yanında “سلسبيل” kelimesinin “Sen Ona gidecek yolu tut” anlamındaki “سل سيلا” cümlesinden oluşturulmuş bir kelime olduğu da söylenilmektedir⁷⁰¹. Bazılarınca bu, uzak bir ihtimal olarak⁷⁰² kabul edilse de “سلسبيل” kelimesi ile özel isim olduğu halde fiil cümlesi gibi olan “تأبط شرا” terkinde olduğu gibi bir pınarın özel ismi kastedilmesi halinde bu görüş doğrudur⁷⁰³ denilmektedir.

“سلسبيل” kelimesinin çoğulu, “سلاسب” ve “سلاسيب”tir⁷⁰⁴.

SÜNDÜS (سندس): İpek kumaştan yapılmış ince ve nârin elbise demektir⁷⁰⁵.

İSTEBRAK (استبرق): Sık dokunmuş⁷⁰⁶, güzel ve kalın olan ipekli elbise demektir⁷⁰⁷.

“استبرق” kelimesi, aslında yabancı bir kelime olup Arapçaya farsçadan geçtiği⁷⁰⁸ söylenilmektedir.

2.3.6. Âyetlerin İhtivâ Ettiği Bazı Konular

Cenâb-ı Hakk, önceki âyetlerde niteliklerini bildirdiği iyi kullarını cennetle mükâfatlandıracağını ve bunu da onların sabırlarına karşılık yapacağını haber vermişti. Sonraki âyetlerde ise iyi kullarına bahşedeceği cennetten ve içerisindeki nimetlerden bahsetmektedir. Nitekim bu âyetler, öncesindeki “*Sabrettiklerinden dolayı cennetle ve ipekle ödüllendirmiştir!*”⁷⁰⁹ âyetini açıklayıcı konumdadır. Zira Yüce Allah, bu âyette

⁶⁹⁹ İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.503; Taberî, a.g.e., 28/135; İsfehânî, a.g.e., s.243.

⁷⁰⁰ Taberî, a.g.e., 28/135.

⁷⁰¹ İsfehânî, a.g.e., s.243; Firuzâbâdî, a.g.e., 1/494.

⁷⁰² Razî, a.g.e., 30/250; İbn Manzûr, a.g.e., 11/344.

⁷⁰³ Razî, a.g.e., 30/250,251; Firuzâbâdî, a.g.e., 1/494.

⁷⁰⁴ İbn Manzûr, a.g.e., 11/344.

⁷⁰⁵ İsfehânî, a.g.e., s.234; Razî, a.g.e., 30/253; İbn Manzûr, a.g.e., 6/107.

⁷⁰⁶ Zeccâc, a.g.e., 5/262; İbn Manzûr, a.g.e., 10/5.

⁷⁰⁷ Zeccâc, a.g.e., 5/262; Taberî, a.g.e., 28/137; İsfehânî, a.g.e., s.234; Razî, a.g.e., 30/253; İbn Manzûr, a.g.e., 10/5.

⁷⁰⁸ Zeccâc, a.g.e., 5/263; İbn Manzûr, a.g.e., 10/5

⁷⁰⁹ İnsan, 76/12.

iyi kullarına sabırları mukâbilinde cenneti ve ipek elbiseleri müjdelemekte, devamında ise bu ikramları hakkında geniş bilgi vermektedir.

Cennet (الجنة), “جن” kökünden türetilmiş olan bu kelime “hislerden gizli olan” anlamındadır. Nitekim “Gece onu gizledi” anlamında “جنه الليل” denilmesi kelimedeki bu gizlemek anlamına delâlet etmektedir⁷¹⁰, “Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü...”⁷¹¹. âyetinde de kelime, bu anlamda kullanılmıştır. Ayrıca insanoğlunun mevcut duyu organları ile hissedemediği cinlerin de aynı kökten olan bu kelime ile isimlendirilmeleri ve “Onlar yeminlerini siper edinip Allah’ın yolundan insanları uzaklaştırdılar.”⁷¹² âyetinde olduğu gibi “siper” anlamında bu kökten olan “جنة” kelimesinin varlığı, kelimedeki gizlilik anlamının diğer göstergeleridir. Kökü itibariyle anlamı bu yönde olan “cennet” kelimesi, ıstilahta ise “ağaçları ile yeri gizleyen bahçe”⁷¹³ demektir. Çoğulu, “جنان”dır⁷¹⁴.

Yüce Allah, ahirette iyi kullarını ağırlayacağı güzellikler yurdunu da bu kelime ile isimlendirmiştir. Oranın bu kelime ile isimlendirilmesi iki sebepten dolayıdır. Birincisi, dünyadaki bahçeler gibi ağaçlarının bolluğu dolayısıyla yeri örtmesi⁷¹⁵, ikincisi ise hâli hazırda yaratılmış olmasına rağmen onun hislerden gizli olması⁷¹⁶, onun bu kelime ile isimlendirilmesinin sebebi olarak düşünülmektedir.

İyi kullar için hazırlanmış olan bu ikramlar yurdu genellikle “cennet” kelimesi ile ifade edildiği gibi, Kur’ân’da bu ikramlar yurduna ait farklı isimler de kullanılmıştır; Cennetü’n-Naîm⁷¹⁷, Adn⁷¹⁸, Firdevs⁷¹⁹, Hüsna⁷²⁰, Dârusselâm⁷²¹ ve Dâru mukâme⁷²² bu isimlerden bazılarıdır.

⁷¹⁰ İsfehânî, a.g.e., s.105; Firuzâbâdî, a.g.e., 2/353; İbn Manzûr, a.g.e., 13/100.

⁷¹¹ En’âm, 6/76.

⁷¹² Mücâdele, 58/16.

⁷¹³ İsfehânî, a.g.e., s.106; İbn Manzûr, a.g.e., 13/100.

⁷¹⁴ İbn Manzûr, a.g.e., 13/100.

⁷¹⁵ İsfehânî, a.g.e., s.106.

⁷¹⁶ Şahin, a.g.m., T.D.İ.A., 7/374.

⁷¹⁷ İnfitâr, 82/13; Mutaffifîn, 83/22.

⁷¹⁸ Tevbe, 9/72; Ra’d, 13/23; Kehf, 18/31; Meryem, 19/61.

⁷¹⁹ Kehf, 18/107; Mü’minûn, 23/11

⁷²⁰ Yûnus, 10/11.

⁷²¹ En’âm, 6/127; Yûnus, 10/25.

⁷²² Fâtır, 35/35.

Cennet, Allah'ın iyi kulları için bir lûtfudur. Nitekim Allah Resulü (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır; “Allah Tealâ ferman etti ki: Ben, sâlih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insanın hayal ve hatırından hiç geçmeyen nimetler hazırladım.”⁷²³ Zira “(Bunlar) Rablerinden bir lütuf olarak (verilmiştir). İşte büyük kurtuluş budur.”⁷²⁴ âyetinde de ifade edildiği gibi cennet bir lûtuftur, zira iyi kullar, cenneti amellerinin bir karşılığı olarak değil, Allah Tealâ'nın keremi ve fazlı dolayısıyla kazanmaktadırlar⁷²⁵.

Cennet, haktır, yaratılmış ve cehennem gibi o da hâli hazırda mevcuttur⁷²⁶. Nitekim “O (cennet) takva sahipleri için hazırlanmıştır.”⁷²⁷, “O (cennet) Allah'a ve peygamberine iman edenler için hazırlanmıştır.”⁷²⁸, “Onun bir başka inişini Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında görmüştü. Me'vâ cenneti de onun yanındadır.”⁷²⁹ gibi âyetler göstermektedir ki, cennet, şu an yaratılmış ve hak edenlerini beklemektedir.

“Cebrâil beni asla görmediğim renklerle örtülü Sidretü'l-Müntehâ'ya götürdü. O anda cennete girdim ve misk kokulu toprağını ve inciden göğünü müşâhede ettim.”⁷³⁰ hadisi de cennetin şu anda yaratıldığına işaret etmektedir.

Bunun yanında “Onlar (iman edip de iyi işler yapanlar) orada ebedi kalıcıdırlar.”⁷³¹ âyeti de cennetin ebedi olduğunu bildirmektedir. Ancak bazıları, “Onun zâtı hariç her şey yok olacaktır.”⁷³² âyetinden hareketle cennet ve cehennemin bir anlık da olsa helâk olacağını iddia etmektedirler. Fakat bu görüşün cennet ve cehennemin fânî olmasını gerekli kılmadığı düşünülmektedir⁷³³.

Başta Kur'ân olmak üzere İslamî literatürde cennetle ilgili çalışmalar hacim itibariyle cehennemle ilgili çalışmalardan fazladır. Kur'ân'da cennet tasvirine dâir âyetler (özellikle Rahmân, Vâkıa, İnsan ve Ğâşiye sûrelerinde) cehenneme ait tasvirlerle

⁷²³ Buhârî, “Bed-ü'l-Halk” 8, “Tefsir, Secde” 1, “Tevhîd” 35; Müslim, “Cennet” 2.

⁷²⁴ Duhân, 44/57.

⁷²⁵ Gölcük, a.g.e., s.402.

⁷²⁶ Tahâvî, a.g.e., s.26; Neseî, Ömer, a.g.e., s.116; Taftazânî, a.g.e., s.258.

⁷²⁷ Âl-i İmrân, 3/133.

⁷²⁸ Hadîd, 57/21.

⁷²⁹ Necm, 53/13-15.

⁷³⁰ Buhârî, “Bed-ü'l-Halk” 6.

⁷³¹ Nisâ, 4/122.

⁷³² Kasas, 28/88.

⁷³³ Taftazânî, a.g.e., s.259.

nisbetle daha fazladır. Bu durum, Hâlık ile mahlûk arasındaki münâsebet ve insanın kainât içindeki yeri konusunda İslam'ın benimsediği ana temanın bir gereği olmalıdır. Nitekim İslam'a göre Allah ile kul arasındaki münâsebetin odak noktası Allah nezdinde rahmete, kul seviyesinde de ta'zime dönüşen sevgiden ibarettir⁷³⁴. Cennet tasvirlerinin cehenneme nisbetle daha fazla yer tutmasının hikmeti, İslam'a davette asıl hedefin, bu bol ve çeşitli nimetlere dikkati çekmek⁷³⁵ şeklinde açıklamak da mümkündür.

Cennet, insanların hâli hazırda mevcut olan duyu organlarıyla mâhiyeti bilemeyeceği bir konumdur. Çünkü “*Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez*”⁷³⁶ âyeti müminler için hazırlanan cennet nimetlerinin tahayyül edilmesinin mümkün olmadığını bildirmektedir. Bunun yanında Allah Resûlü'nden kudsî hadis olarak nakledilen bir rivâyette de bu hususa işaret edilmektedir; “*Ben sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşer zihninin tasavvur edemediği mutluluklar hazırladım.*”⁷³⁷ Bu sebeplerdir ki, İbn Abbas (r.a.)tan nakledilen “Cennetteki şeylerin dünyada sadece isimleri vardır.”⁷³⁸ rivâyetinde de ifade edildiği gibi cennet ve nimetleri, insan idrâkinin çok üstünde olduğu bir gerçektir.

Böyle olmakla birlikte Kur'ân'da ahiret yurdundan haber verilirken, hitâb edilen toplumun seviyesi de dikkate alınarak⁷³⁹, orası insanların bildiği şeylerle tasvir edilmektedir. Nitekim Kur'ân'daki ahiret sahneleri, canlılar aleminden alınmış canlı sahnelerdir. Soyut renkler ve donuk çizgiler değildirler. Bu sahnelerden boyutlar ve mesafeler şuurla vicdanlarla, fikirlerle tepkilerle ölçülür. Konumlar, durumlar, canlı insan ruhunda veya hayatın giydirildiği tabiat şahıslarının ruhlarında etkilenmeler oluşturarak çizilir. Sonra bu haller, özellikler çeşitli sahnelere ayrılır. Böylece tüm bu sahneleri kapsayıcı özellik korunmuş olur⁷⁴⁰.

⁷³⁴ Topaloğlu, Bekir, “Cennet”, T.D.İ.A., 7/378.

⁷³⁵ Kutub, *Fizilâli'l-Kur'ân*, 6/3780.

⁷³⁶ Secde, 32/17.

⁷³⁷ Buhârî, “Bed-ü'l-Halk” 8, “Tefsir, Secde”1, “Tevhîd” 35; Müslim, “Cennet” 2; Tirmizî, “Tefsir, Vâkıa”.

⁷³⁸ Razî, a.g.e., 30/249; Şevkânî, a.g.e., 5/460.

⁷³⁹ Topaloğlu, a.g.m., T.D.İ.A., 7/379

⁷⁴⁰ Kutub, *Kur'ân'da Kıyâmet Sahneleri*, s.43.

Bu şekilde ahiret ile ilgili haberlerin Kur'ân'da bilinen şeylerle münâsebet kurularak zikredilmesi, cennetin dünya ile benzerliğinden dolayı değil, insanın başka türlü bir ifadeyi anlamasının mümkün olmadığından kaynaklanmaktadır⁷⁴¹. Bu durum, bir çocuğun hiç tecrübe etmediği bir şey hakkındaki sorusuna ebeveyninin onun bildiği bir şeyle cevap vermesine benzer. Örneğin, bir çocuğun cinsel zevk hakkındaki suâline “o şeker gibi bir şeydir” denilmesidir ki, şeker ile cinsel lezzet arasında bir benzerlik yoktur, ancak bir çocuğa bunun dışındaki bir şeyle konuyu açıklamak da mümkün değildir⁷⁴². İşte mevcut duyu organları ile algıladıkları şeylerden başkasını tahayyül etme gücüne sahip olmayan insanın cennet nimetlerine karşı konumu bundan farklı değildir. Zira bu sebeple cennet nimetleri, insan idrâkinin çok üstündedir denilebilir.

Âyet ve hadisler ışığında cennet nimetlerinin ana özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Sonsuz lüks ve konfor.
2. Cennet ehlinin hem bedenî hem ruhî bakımdan güçlü ve yetenekli olması.
3. Manevî tatmin.
4. Allah'ı görmek Onunla konuşmak.
5. Bütün bunları saran bir ebediyet.⁷⁴³

Nitekim İnsan sûresi de cennet hakkında bazı ip uçları vermekte, bu özelliklerin hemen hemen hepsine işaret etmektedir. Zira bu sûrede cennet ehlinin içerisinde bulunduğu müreffeh ortamdan, bu ortamı eşsiz kılan hizmet ve hizmetçilerden ve daha bir çok ikramdan bahsedilmektedir.

2.3.6.1. CENNETLİKLERİN YAŞADIĞI ORTAM

Cenâb-ı Hakk, mümin kullarına cennette, düşündüklerinde dahi içlerinin kıpır kıpır olacağı, içinde yaşadıklarında ise tattıkları zevkin lisan ile ifade edilemeyeceği bir

⁷⁴¹ Işık, a.g.e., s.234.

⁷⁴² Mahmud, Mustafa, *Kur'ân'a Yeni Yaklaşımlar*, s.78.

⁷⁴³ Topaloğlu, a.g.m., T.D.İ.A., 7/379.

ortam sunmaktadır. İnsan sûresinde bu ortamdan şöyle bahsedilmektedir; “متكئين فيها على” (Orada divanlar üzerinde yastıklara dayanırlar, orada ne (yakıcı) güneş görürler, ne de dondurucu soğuk. Cennetin gölgeleri üstlerine yaklaşmış, meyveleri de aşağı eğdirildikçe eğdirilmiştir.)⁷⁴⁴

2.3.6.1.1. Tahtlar

Onlar, cennette kralların ve padişahların oturdukları tahtlardan daha da rahat olan ve üzerleri atlas ve tüllerle bezenmiş tahtlar üzerine kurulurlar⁷⁴⁵. Onlar, bu tahtlar üzerinde oldukları halde kendilerine hizmet edilir ve bütün arzu ve isteklerini elde ederler⁷⁴⁶.

Kur’ân’ın değişik âyetlerinde onların cennetteki bu konumundan bahsedilmektedir. “Onlar ve eşleri gölgeler altında tahtlara kurulurlar.”⁷⁴⁷, “Hepsi de örtüleri atlastan minderlere yaslanırlar.”⁷⁴⁸, “Yeşil yastıklara ve hârikulâde güzel döşemelere yaslanırlar.”⁷⁴⁹

Onlar, âyetlerin ifade ettiği tarzda “cennetlerde ve su başlarında”⁷⁵⁰ tahtlarına kuruldukları halde cennetin nimetlerinden istifade etmektedirler. “İşte onlara alt taraflarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Onlar Adn cennetlerinde tahtlar üzerine kurularak orada altın bileziklerle bezenecekler; ince ve kalın kumaştan yeşil elbiseler giyecekler. Ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri.”⁷⁵¹, “Bunlar için bilinen bir rızık, türlü meyveler vardır. Naim cennetlerinde karşılıklı koltuklar üzerine kurulmuş oldukları halde kendilerine ikram edilir.”⁷⁵², “Onlar koltuklara yaslanıp

⁷⁴⁴ İnsan, 76/13,14.

⁷⁴⁵ Bkz. Münzirî, a.g.e., 4/531 (Cennet ve Nimetleri, 87).

⁷⁴⁶ Bkz. Tirmizî, “Cennet” 11.

⁷⁴⁷ Yâsîn, 36/56.

⁷⁴⁸ Rahmân, 55/54.

⁷⁴⁹ Rahmân, 55/76.

⁷⁵⁰ Zâriyât, 51/15.

⁷⁵¹ Kehf, 18/31.

⁷⁵² Saffât, 37/43,44.

kurularak orada bir çok meyveler ve içecekler isterler.”⁷⁵³ Âyetlerde haber verilen bu husus, onların konumunu daha da yüceltmekte ve Allah Tealâ'nın ikramının büyüklüğünü göstermektedir. Nitekim orası, Kur'ân'da “*umulanı buldukları yer*”⁷⁵⁴ şeklinde de tabir edilmektedir. Ayrıca Allah Resûlü de “*Eğer Allah seni cennete koyarsa, orada canının her çektiği, gözünün her hoşlandığı şey bulunacaktır*”⁷⁵⁵ buyurarak ikramların bolluğuna işaret etmektedir.

Cenâb-ı Hakk, cennetteki bu konumu, onlara dünyada iken yapmış oldukları amelleri karşılığında bahşetmiştir. “*Onlara: Yaptıklarınıza karşılık sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanarak afiyetle yiyin, için (denilir). Ayrıca biz onları, ceylan gözlü hurilerle evlendirmişizdir.*”⁷⁵⁶, “*Ama müttakiler bahçelerde, pınar başlarındadırlar. Rablerinin kendilerine verdiği mükâfatları almaktadırlar. Çünkü onlar, daha önce dünyada iyi davranan kimselerdi. Geceleri de pek az uyurlardı. Seher vakitleri istiğfar ederlerdi mallarında isteyenlerin ve yoksulların hakkını ayırırlardı.*”⁷⁵⁷

Onların bu konumunu haber veren âyetlerde dikkati çeken bir diğer husus da onlar yalnız değildir, çevrelerinde sevdikleri, arkadaşları, yanında dizili olan tahtlarda oturmaktadırlar. “*Naim cennetlerinde karşılıklı koltuklar üzerine kurulmuş oldukları halde kendilerine ikram edilir.*”⁷⁵⁸ “*Cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedir, karşılıklı olarak oturup yaslanırlar.*”⁷⁵⁹, İşte bu, öyle bir nimettir ki, güzel ruh ve âl-i cenap duygulara sahip kişilere uygundur. Bu kimseler, ebedî manevî nimetlere çok önem verirler. Arzu edilen nimetleri bu nimete eş tutmazlar⁷⁶⁰. Nitekim Hakk Tealâ da bu nimetin büyüklüğünü “*Onlar arkadaşlıklar bakımından ne iyidir.*”⁷⁶¹ âyetiyle ifade etmektedir.

Kur'ân'da onların tahtları üzerinde otururken dünyada kendileri ile alay eden cehennemdeki azap ehline gülecekleri ve onları seyredecekleri de bildirilmektedir. “*İşte*

⁷⁵³ Sâd, 38/51.

⁷⁵⁴ Nebe', 78/31.

⁷⁵⁵ Tirmizî, “Cennet” 11.

⁷⁵⁶ Tûr, 52/19,20.

⁷⁵⁷ Zâriyât, 51/15-19.

⁷⁵⁸ Saffât, 37/43,44.

⁷⁵⁹ Vâkıa, 56/15,16.

⁷⁶⁰ Kutub, Kur'ân'da Kıyâmet Sahneleri, s.411.

⁷⁶¹ Nisâ, 4/69.

o günde (ahirette) iman edenler kâfirlere gülerler. Tahtlar üzerinden onları seyredeler.”⁷⁶²

“متكئين” kelimesi, önceki âyette geçen “جزاهم” kavlindeki “هم” zamirinden hâl olması bakımından mensup bir kelimedir⁷⁶³. Buna göre kelimenin âyet içerisinde ifade ettiği mana “Onların mükâfatı, orada tahtlara kuruldukları halde (şöyle şöyle nimetler elde etmeleridir)” şeklindedir⁷⁶⁴. Nitekim bu, “جزاهم ذلك قياما” denilmesi gibidir⁷⁶⁵. Tefsirlerde bu kelimenin i’râbı hakkında farklı görüşler de kaydedilmektedir⁷⁶⁶.

2.3.6.1.2. Sıcak ve Soğukun Olmaması

Müminler, oturdukları tahtlarda son derece rahattırlar. Onların bu rahatını giderici hiçbir unsur cennette yoktur. Cenâb-ı Hakk, onların içerisinde buldukları bu huzurlu ortama zarar verecek faktörlerden olan aşırı sıcakın ve dondurucu soğukun orada olmadığını “*Orada ne (yakıcı) güneş görürler, ne de dondurucu soğuk.*”⁷⁶⁷ ifadesiyle haber vermektedir.

Cennette, sıcaklığı ile eziyet veren bir güneş ve dondurucu korkunç bir soğuk yoktur. Yani onlar, orada yaz ve kış görmez ve hissetmezler⁷⁶⁸ ki, onlardan etkilensinler⁷⁶⁹. Zira âyetteki ifadede güneş sıcaklığının nefyedilmesi, onun zatının nefyedilmesi olarak düşünülmektedir. Aynı durum aşırı soğuk için de geçerlidir⁷⁷⁰. Dolayısıyla müminler, cennette dünyada olduğu gibi sıcak veya soğuk sebebiyle oturdukları mekanların

⁷⁶² Mutaffîn, 83/34,35.

⁷⁶³ Zeccâc, a.g.e., 5/259; Taberî, a.g.e., 28/132; Begavî, a.g.e., 8/296; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/435; Razî, a.g.e., 30/247; Beyzâvî, a.g.e., s.571; Neseî, a.g.e., 4/318; Nisaburî, a.g.e., 10/123; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/73; Şevkânî, a.g.e., 5/463; Âlûsî, a.g.e., 29/158.

⁷⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/435; Razî, a.g.e., 30/247.

⁷⁶⁵ Razî, a.g.e., 30/247.

⁷⁶⁶ Bkz. Razî, a.g.e., 30/247; Nisaburî, a.g.e., 10/123; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/73; Şevkânî, a.g.e., 5/463.

⁷⁶⁷ İnsan, 76/13.

⁷⁶⁸ Bikâî, a.g.e., 21/143.

⁷⁶⁹ Begavî, a.g.e., 8/296; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/435; Neseî, a.g.e., 4/318; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/396; Tabresî, a.g.e., 9/621.

⁷⁷⁰ Âlûsî, a.g.e., 29/158.

değiştirilmesine de gerek duymayacaklardır⁷⁷¹. Bu eziyet verici iki unsur, cennette görülmez, çünkü onlar dünyaya has sıkıntılardır⁷⁷².

Yüce Allah, mümin kullarını cennette ezâ veren bu iki şeyden korumuştur⁷⁷³. Onlar için oranın havasını, hiç değişmeyen sürekli mutedil olan orta yollu bir hava olarak yaratmıştır⁷⁷⁴. Nitekim orası “gölgesi sürekli”⁷⁷⁵ olup aşırı sıcaklığı ve dondurucu soğuğu olmayan bir yurttur. Oranın havası o kadar güzeldir ki, bu havayı tadanlar, “*oradan hiç ayrılmak istemezler.*”⁷⁷⁶

Allah Resûlü de “*Cennette bir ağaç vardır ki, binekli bir kimse yüz yıl gölgesinde yürüse onu katedemez. İsterseniz şu âyeti okuyun ‘Daimi gölgededirler, çağlayıp duran su başlarındadırlar.*”^{777,778} buyurarak cennetteki sıcaklığı ve soğuğu olmayan bu mutedil ortamı haber vermişlerdir. Nitekim İbn Mesûd (r.a.)dan nakledilen “Cennetin havası uzun bir gölge şeklindedir. Orada ne yakıcı sıcak vardır ne de dondurucu soğuk.”⁷⁷⁹ rivâyeti de bu hususu açıklayıcı mâhiyettedir.

Âyette geçen “زمهرير” kelimesi şiddetli ve korkunç soğuk anlamında⁷⁸⁰ olup Allah Tealâ'nın ahirette kâfirler için hazırladığı bir azap çeşididir⁷⁸¹. Ancak bu kelime, Tay lüğâtında “ay” anlamında kullanılmaktadır. Bu sebeple ilgili âyette de ay anlamında olduğu⁷⁸², tefsirlerde kaydedilen bir görüştür. Mananın böyle olması durumunda âyet, “Cennet, pür aydınlık olup, onda ne güneşe ne de aya ihtiyaç duyulur”⁷⁸³ şeklinde bir anlam ifade etmiş olur.

⁷⁷¹ Bikâî, a.g.e., 21/143.

⁷⁷² Begavî, a.g.e., 8/296.

⁷⁷³ Taberî, a.g.e., 28/132.

⁷⁷⁴ Zemahşerî, a.g.e., 4/197; Razî, a.g.e., 30/248; Nisaburî, a.g.e., 10/123; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/396; İbn Kesîr, a.g.e., 8/290; Bikâî, a.g.e., 21/143; Âlûsî, a.g.e., 29/158; Havvâ, a.g.e., 2/6291.

⁷⁷⁵ Ra'd, 13/35.

⁷⁷⁶ Kehf, 18/108.

⁷⁷⁷ Vâkıa, 56/30,31.

⁷⁷⁸ Tirmizî, “Tefsir, Vâkıa”, “Cennet” 1.

⁷⁷⁹ Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/373.

⁷⁸⁰ Taberî, a.g.e., 28/132.

⁷⁸¹ İbn Manzûr, a.g.e., 4/330.

⁷⁸² İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/435; Razî, a.g.e., 30/248; Neseфі, a.g.e., 4/318; Hâzin, a.g.e., 3/1634; Nisaburî, a.g.e., 10/123; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/396; Şevkânî, a.g.e., 5/463; Âlûsî, a.g.e., 29/158.

⁷⁸³ Razî, a.g.e., 30/248; Neseфі, a.g.e., 4/318; Nisaburî, a.g.e., 10/123; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/73; Âlûsî, a.g.e., 29/158.

Âyetteki “لايرون فيها شمسا ولازمهيرا” (*Orada ne (yakıcı) güneş görürler, ne de dondurucu soğuk.*) cümlesi, “متكئين” kelimesindeki merfu zamirden, yani onun fâilinden hâl olması bakımından nasb makamındadır⁷⁸⁴. Yani “onlar aşırı sıcak ve soğuktan etkilenmeden tahtlarında otururlar” denilmektedir. Ayrıca tefsirlerde bu cümlenin “متكئين” kelimesinin olduğu gibi, önceki âyetteki “جزاهم”daki “هم” zamirinin ikinci hâli olduğu da kaydedilmektedir⁷⁸⁵. Bu durumda da “Onların mükâfatı, tahtlarına kuruldukları ve aşırı sıcak ve soğuktan etkilenmedikleri bir halde iken (şunlardır...)” anlamı çıkar.

2.3.6.1.3. Meyve ve Gölge İçin Ağaçlar

Bu sûrede Cenâb-ı Hakk, iyi kullarının cennetteki konumunu tasvir ederken bir de onların gölgeleri yakın ve meyveleri kolayca toplanabilir bir ortamda sefâ sürdürdüklerini haber vermektedir. Gölgelerin yaklaşması ve meyvelerin baş üzerinde sarkması, insan hayalinin ulaşabileceği en yüksek bir huzur ve rahat ülkesi kabul edilebilir⁷⁸⁶. Bununla birlikte Kur’ân’ın ilk hitâb ettiği toplumun arzu ve istekleri de göz önünde bulundurulduğunda Cenâb-ı Hakk’ın bahsettiği bu mekanın insana vereceği mutluluğun büyüklüğü daha da iyi anlaşılacaktır. Çünkü o coğrafyada yaşayan insanların en çok ihtiyaç duyduğu ve hayal ettiği şeylerden biri de gölgesi ve nimetleri bol olan bir ortamdır.

Bu ayrıcalık, cennet ehline dünyada iken Allah’a kulluk adına nefislerini alçaltmaları karşılığında verilmiş bir mükâfattır⁷⁸⁷. Nitekim “Artık o, meyveleri sarkmış yüce bir cennette hoşnut kalacağı bir hayat içindedir.”⁷⁸⁸ âyeti de yaptıklarına karşılık elde ettikleri bu mükâfatı müjdelemektedir.

⁷⁸⁴ Nesefî, a.g.e., 4/318; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/73; Âlûsî, a.g.e., 29/158.

⁷⁸⁵ Şevkânî, a.g.e., 5/463; Âlûsî, a.g.e., 29/158.

⁷⁸⁶ Kutub, *Fizılâli’l-Kur’ân*, 6/3782.

⁷⁸⁷ Bikâî, a.g.e., 21/144.

⁷⁸⁸ Hâkka, 69/21-23.

Gölgelerin yakın olması, cennetteki ağaçların gölgelerinin müminlere yakın durması anlamındadır.⁷⁸⁹. Nitekim aynı âyette geçen ve “دانية” kelimesinin hâli olan⁷⁹⁰ “*Meyveleri de emirlerine boyun eğmiş olacaktır*” ifadesi, bu manayı kuvvetlendirmektedir⁷⁹¹.

Onlar, “*orada gölge altında ve su başında*”⁷⁹² cennet nimetlerinden istifade ederler. Ancak, cennetteki gölgenin dünyadaki gölge ile aynı anlamda olmadığı açıktır. Çünkü cennet, aydınlık bir yerdir⁷⁹³. Ayrıca cennette dünyada olduğu gibi gölgeyi giderici güneş de yoktur⁷⁹⁴. Zira oranın “*gölgeleri daimidir.*”⁷⁹⁵

Cennette güneş olmadığı bir önceki âyette ifade edilmişti. Buna rağmen bu âyette gölgeden bahsedilmektedir. Bu sebeple “güneşin olmadığı bir ortamda gölgenin varlığından nasıl söz edilmektedir?” şeklindeki bir suâle karşı tefsirlerde şu şekilde bir cevaba yer verilmektedir; Âyette kastedilen, “cennetin ağaçları öylesi bir konumda bulunur ki, şâyet orada güneş olsaydı, bu ağaçlar onları güneşten korurdu...” anlamıdır⁷⁹⁶.

Cennet ehli, kendilerine gölgeleri yakın duran bu ağaçların meyvelerinden de istifade ederler. Öyle ki, meyvelerini alırken hiç de zorluk çekmezler, çünkü gölgeleri yakın olan bu ağaçların meyveleri de onlara yakın durmakta, onlar için eğilmektedir. Onlar, bu meyveleri nasıl dilerlerse öyle toplarlar⁷⁹⁷. Nitekim âyette geçen “ذلتت” kelimesi, burada zorluğun zıddı olarak kullanılmakta⁷⁹⁸ ve “o meyveler, eğildi, onların emrine amade oldu” anlamına gelmektedir⁷⁹⁹. Cennet ehli meyveyi yemeye yeltendiği anda ağaç ona dilediği gibi yiyebileceği şekilde eğilir⁸⁰⁰. Ayakta, oturarak, uzanarak ve hangi konumda olurlarsa olsunlar, o meyveleri hiçbir zorluk çekmeden, uzaklık veya diken

⁷⁸⁹ Taberî, a.g.e., 28/132; Begavî, a.g.e., 8/296; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/436; Kurtubî, a.g.e., 19/138; Neseî, a.g.e., 4/318; Nisaburî, a.g.e., 10/124; Tabresî, a.g.e., 9/621; Şevkânî, a.g.e., 5/464; Kasımî, a.g.e., 17/9; Zuhaylî, a.g.e., 29/296.

⁷⁹⁰ Zemahşerî, a.g.e., 4/198; Neseî, a.g.e., 4/318; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/73; Âlûsî, a.g.e., 29/159.

⁷⁹¹ Nisaburî, a.g.e., 10/124; Zuhaylî, a.g.e., 29/296.

⁷⁹² Vâkıa, 56/30,31.

⁷⁹³ Nisaburî, a.g.e., 10/124.

⁷⁹⁴ Tabresî, a.g.e., 9/621; Zuhaylî, a.g.e., 29/296.

⁷⁹⁵ Ra'd, 13/35.

⁷⁹⁶ Razî, a.g.e., 30/248.

⁷⁹⁷ Taberî, a.g.e., 28/132; Kuşeyrî, a.g.e., 3/664; Âlûsî, a.g.e., 29/159.

⁷⁹⁸ Âlûsî, a.g.e., 29/159.

⁷⁹⁹ Begavî, a.g.e., 8/296; Razî, a.g.e., 30/248; Neseî, a.g.e., 4/318.

⁸⁰⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/436.

gibi bir sorun yaşamadan diledikleri gibi toplayabilirler. Nitekim “İki cennetin de meyvelerinin devşirilmesi yakındır”⁸⁰¹ âyetinde de buna işaret edilmektedir. Ayrıca Allah Resûlü de “Meyveleri de aşağı eğdirildikçe eğdirilmiştir.” âyetini açıklarken “Cennet ehli kendilerine yaklaşan meyveleri ayakta, oturarak ve yatarak yerler.”⁸⁰² buyurmuştur.

Ayrıca tefsirlerde bu manayı destekleyici mâhiyette şöyle bir rivâyet kaydedilmektedir; Cennetteki ağaçların dalları, cennet ehli kalktığında onlarla beraber onların seviyesine kalkar, oturduklarında onlar için ulaşabilecekleri seviyeye eğilir ve uzandıklarında da yine onların ulaşabileceği şekilde eğilir, işte âyette zikredilen “تنليل” kelimesinin anlamı budur⁸⁰³.

Bunun yanında âyetteki “نالت” fiilini, “alçak duvar” anlamındaki “حائط ذليل” ifadesinde olduğu gibi “alçak ve kısa olmak” anlamında alarak, ulaşılmaları bakımından ağaçların alçak ve kısa olduğunu söylemek de mümkündür⁸⁰⁴.

İnsan sûresindeki bu âyette cennet meyvelerinin kolayca devşirildiği vurgulanırken Kur’ân’ın değişik âyetlerinde cennet meyvelerinin, bu özelliği ile birlikte bolluğuna ve çeşitliliğine de işaret edilmektedir. “Bir çok meyve ne tükenir ne yasak edilir.”⁸⁰⁵, “Orada onlar için bir çok meyve vardır. Ondan yerler.”⁸⁰⁶, “İkisinde de her türlü meyveden çift çift vardır.”⁸⁰⁷, “İkisinde de her türlü meyveler, hurma ve nar vardır.”⁸⁰⁸, “Düzeltilmiş kiraz ağacı, meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları (içindedirler)”⁸⁰⁹, “(Takva sahipleri için) bahçeler, üzüm bağları vardır.”⁸¹⁰

⁸⁰¹ Rahmân, 55/54.

⁸⁰² Münzirî, a.g.e., 4/523 (Cennet ve Nimetleri 61)

⁸⁰³ Taberî, a.g.e., 28/132; Begavî, a.g.e., 8/296; Zemahşerî, a.g.e., 4/198; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/436; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/396; İbn Kesîr, a.g.e., 8/291; Tabresî, a.g.e., 9/621; Bikâî, a.g.e., 21/144; Âlûsî, a.g.e., 29/159; Merâğî, a.g.e., 10/168.

⁸⁰⁴ İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur’ân*, s.503; Zemahşerî, a.g.e., 4/198; Razî, a.g.e., 30/248; Nisaburî, a.g.e., 10/124; Şevkânî, a.g.e., 5/464.

⁸⁰⁵ Vâkıa, 56/32,33.

⁸⁰⁶ Zuhuf, 43/73.

⁸⁰⁷ Rahmân, 55/52.

⁸⁰⁸ Rahmân, 55/68.

⁸⁰⁹ Vâkıa, 56/28,29.

⁸¹⁰ Nebe’, 78/32.

Ayrıca cennetin meyveleri, kolay toplanılması ve bol olmasının yanında “*yemişleri daimidir.*”⁸¹¹ âyetinde de ifade edildiği gibi ebedîdir.

Tefsirlerde âyette geçen “دانية”(Yakın) kelimesi hakkında onun mensûbiyetini açıklayıcı farklı görüşlere yer verilmektedir. Zira bu görüşler, âyetin manasını değiştirir niteliktedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Önceki âyette geçen “متكئن” kelimesine atfedilmesi ve onun gibi hâl olması dolayısıyla mensuptur⁸¹². Bu durumda o da 13.âyetteki “جنة” kelimesinin hâlidir. Böylece “Onların mükâfatı, tahtlarda oturdukları, aşırı sıcak ve soğuktan etkilenmedikleri ve gölgeleri yakın olan cennettir.” denilmektedir.
2. Bu kelime, “جنة” kelimesine atfedilmiş ve mahzûf olan bir kelimenin sıfatı olması hasebiyle mensuptur. Bu durumda kelime, “جنة أخرى دنية عليهم” takdirindedir, manası ise “Bir diğer cennet, gölgeleri ehline yakın olandır” şeklindedir. Sanki Allah Tealâ, “Allah sabretmelerine mukâbil, onları bir cennet ve ipek elbise ile ödüllendirdi. Bir de, gölgesi üzerlerine yakın olan başka bir cennetle...” buyurmaktadır. Bu durum, Cenâb-ı Hakkın “*Rabb'inin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır.*”⁸¹³ âyetinde de ifade ettiği gibi müminlere Rablerinden korkmaları sebebiyle iki cennet vad etmesi sebebiyledir. Nitekim önceki âyetlerde geçen “*Biz Rabb'imizden korkarız*”⁸¹⁴ sözü, bu görüş için delil kabul edilmektedir⁸¹⁵.

2.3.6.2. CENNET EHLİNE SUNULAN HİZMETLER

Allah Tealâ, önceki âyetlerde onların, cennette tahtları üzerinde, çok tatlı bir havada, gölgeleri ve meyveleri ile mekanlarını şenlendiren ağaçlar altında oturduklarını haber vermişti. Sonrasında ise cennette onlara sunulan hizmeti tasvir etmektedir. Bunu da İnsan sûresinde “ويطاف عليهم بآنية من فضة وأكواب كانت قواريرا قوارير من فضة قدروها تقديرا ويسقون”

⁸¹¹ Ra'd, 13/35.

⁸¹² Taberî, a.g.e., 28/132; Begavî, a.g.e., 8/296; Razî, a.g.e., 30/248; Nisaburî, a.g.e., 10/124; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/396; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/73; Şevkânî, a.g.e., 5/464.

⁸¹³ Rahmân, 55/46.

⁸¹⁴ İnsan, 76/10.

⁸¹⁵ Zemahşerî, a.g.e., 4/198; Razî, a.g.e., 30/248; Beyzâvî, a.g.e., s.571; Neseî, a.g.e., 4/318; Nisaburî, a.g.e., 10/124; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/73; Âlûsî, a.g.e., 29/159.

”فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا عَيْنًا فِيهَا تُسْمَى سَلْسَبِيلًا“ (Yanlarında gümüşten kaplar, billûr kâseler dolaştırılır. Gümüşten öyle kadehler ki onları istedikleri ölçüde takdir etmişlerdir (istedikleri kadar içecek alırlar). Onlara orada, karışımı zencefil olan kadehten içirilir; bir çeşme ki adına selsebîl denir.)⁸¹⁶ âyetleriyle haber vermektedir.

Cennette onlara sunulan bu hizmet, hiç şüphesiz içinde buldukları ortamın mükemmelliğini tamamlayıcı niteliktedir. Onlar, bu konfor ve lüks içinde tahtlarında otururlarken etraflarında koşuşturulan hizmetler, bu makamı daha da göz kamaştırıcı hale getirmektedir. Sunulan hizmetlerden bahseden bu âyetlerde, cennet ehlinin içeceklerine yoğunlaşıldığı dikkati çekmektedir. Her ne kadar bu âyetlerde içki içtikleri kâselerin güzelliğine değinilse de bu, dolaylı olarak içeceklere delâlet etmekte ve onların cazibesini artırmaktadır. Tabii ki, cennet ehline sunulan hizmet bununla sınırlı değildir. Ancak sadece içeceklerden bahsedilmesi, insanoğlu için suyun hayatî bir öneme hâiz olduğu düşünülecek olursa pek mânidardır.

“Sabah akşam rızıkları kendilerine verilir”⁸¹⁷ âyeti de cennet ehline sunulan hizmeti haber vermektedir. Bu âyet, onlara yapılan hizmetin içeceklerle sınırlı olmadığını, onlar da dahil bütün arzu ve isteklerini içine aldığını göstermektedir. Çünkü bu âyette zikredilen *rızık* kelimesi, hiçbir kayda tabi tutulmamıştır.

Bu âyetler, cennet ehlinin orada rızıktan yana endişe duymadıklarını da ifade etmektedir. Zira Yüce Allah, bu âyetlerle onların ihtiyaçlarını teminat altına aldığını bildirmektedir.

Müminler, dünya hayatlarında muhtaçların ihtiyacına çare olmak amacıyla onların etrafında pervane olmuşlardır. İşte onların bu ulvî davranışını Hakk Tealâ, karşılıksız bırakmamış, cennette onları etraflarında eksik olmayan bu hizmetler ile ödüllendirmiştir⁸¹⁸.

2.3.6.2.1. Etraflarında Dolaştırılan Gümüş Kaplar ve Billûr Kadehler

⁸¹⁶ İnsan, 76/15-18.

⁸¹⁷ Meryem, 19/62.

⁸¹⁸ Bikâî, a.g.e., 21/144.

Cennette müminlerin etrafında gümüşten kaplar ve billûr kâseler dolaştırılır. Bunlar son derece temiz ve berraktır. İçindeki içkiyi câzip kılacak her türlü özelliği barındırmaktadır. Nitekim kadehlerin ve kâselerin güzel, temiz ve göz alıcı olması dünyada da aranan bir özelliktir. İçki ve kadehin güzel oluşu içmeyi daha keyifli kıldığı bir gerçektir. Bu sebeple olsa gerek Cenâb-ı Hakk, cennet ehline sunulan içki ve kadehlerden bahsederken önce içki içtikleri kadehleri tanıtmakta ve bu hususta şöyle buyurmaktadır; “*Yanlarında gümüşten kaplar, billûr kâseler dolaştırılır. Gümüşten öyle kadehler ki onları istedikleri ölçüde takdir etmişlerdir (istedikleri kadar içki alırlar).*”⁸¹⁹

Allah Tealâ, müminlerin etrafında dolaştırılan kadehlerden “*Onlara altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır*”⁸²⁰ âyetinde de bahsetmektedir.

Ancak bu iki âyet arasında bir farklılık söz konusudur. Âyetlerin birinde kâselerin gümüş, diğerinde ise altın olduğu bildirilmektedir. Tezat gibi görünen bu husus, aslında böyle değildir. Çünkü müminlerin cennette bazen altın bazen de gümüş olan kâseleri kullandıklarını⁸²¹ veya cennet ehlinin derecelerine göre kiminin gümüş kaplar, kimisinin ise altın kaplar kullandıklarını⁸²² düşünmekle ortada bir tezat olmadığı anlaşılır.

Bu âyetlerin yanında Cenâb-ı Hakk, şu âyetlerde de cennet ehlinin etrafında dolaştırılan içki dolu kadehlerden ve testilerden bahsetmektedir; “*Çevrelerinde, ölümsüz gençler dolaşır; kaynağından doldurulmuş küpler, ibrikler ve kadehlerle.*”⁸²³, “(Hizmetçiler tarafından) *onların çevrelerinde kaynağından doldurulmuş kadehler dolaştırılır.*”⁸²⁴, “(Takva sahipleri için) *içki dolu kadehler vardır.*”⁸²⁵

⁸¹⁹ İnsan, 76/15,16.

⁸²⁰ Zuhruf, 43/71.

⁸²¹ Razî, a.g.e., 30/249; Merâğî, a.g.e., 10/169; Zuhaylî, a.g.e., 29/297.

⁸²² Bikâî, a.g.e., 21/145.

⁸²³ Vâkıa, 56/17,18.

⁸²⁴ Saffât, 37/45.

⁸²⁵ Nebe', 78/34.

İnsan sûresindeki bu âyette müminlerin etrafında dolaştırılan kapların (أنية) gümüşten, kâselerin (أكواب) ise gümüşten olan billûrdan olduğu bildirilmektedir. Nitekim âyette kâseler, “gümüşten olan billûrdan” şeklinde nitelenmektedir⁸²⁶.

Kâselerin gümüşten olan billûrdan olması dünya idrâki ile kavranılması güç bir durumdur. Çünkü gümüş ve billûr bir birine zıt karakterde maddelerdir. Nitekim gümüş yoğun ve kesif, billûr ise saydamdır. Kâselerin bir birinden farklı bu iki unsurdan oluşması hususunda tefsirlerde şu açıklamalara yer verilmektedir:

1. Dünyada billûr (cam=قوارير) kumdan elde edilir. Ama cennetteki billûr kâselerin aslı ise cennet gümüşüdür⁸²⁷. Bununla beraber o, içerisinde olanı dışından gösterecek kadar şeffaftır⁸²⁸. Yüce Allah, kesif ve yoğun kumu saf saydam bir cam haline getirmeye kâdir olduğu gibi, cennet gümüşünü de saydam bir billûr kap haline getirmeye de kâdirdir⁸²⁹. Nitekim âyetteki ifade şekli, bu tarz yaratmayı yüceltmeye yönelik⁸³⁰ kabul edilmektedir.
2. İbn Abbas (r.a.)tan nakledilmektedir ki “Eğer o kâseleri, dünyada olduğu gibi kabul edersen onu sineğin kanadı gibi yapmış olursun ve dışından içindeki içecek görülmez. Cennette kaplar gümüştendir ve billûr saflığındadır.”⁸³¹ Bundan dolayıdır ki cennet, dünya ile teşbih kabul etmez⁸³² tezinden hareketle bu kâselerin mâhiyeti bilinemez denilebilir.
3. Dünyada yaşayan her millet billûrdan olan kâselerini buldukları yerin toprağından elde etmektedirler. Cennetin toprağı da gümüştendir ve oradaki billûr kaplar gümüşten elde edilmektedir⁸³³. Nitekim İbn Abbas(r.a.)ın “Dünyadaki

⁸²⁶ İbn Kesîr, a.g.e., 8/291; Tabresî, a.g.e., 9/622; Ebu’-Suûd, a.g.e., 7/74; Âlûsî, a.g.e., 29/159.

⁸²⁷ Zeccâc, a.g.e., 5/260; Taberî, a.g.e., 28/133; Razî, a.g.e., 30/249; Kurtubî, a.g.e., 19/140; Nisaburî, a.g.e., 10/124; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/397.

⁸²⁸ Zeccâc, a.g.e., 5/260.

⁸²⁹ Razî, a.g.e., 30/249; Hasan Han, a.g.e., 14/468.

⁸³⁰ Zemahşerî, a.g.e., 4/198; Neseî, a.g.e., 4/319; Nisaburî, a.g.e., 10/124; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/397.

⁸³¹ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 8/436; Âlûsî, a.g.e., 29/159.

⁸³² Kuşeyrî, a.g.e., 3/664.

⁸³³ Begavî, a.g.e., 8/296.

billûrlar topraktan yapılmıştır. Cennetin toprağı ise gümüşür.”⁸³⁴ dediğı nakledilmektedir.

4. Burada teşbih vardır⁸³⁵. Sanki “billûr, güzellik ve beyazlıkta gümüş gibidir” veya “gümüş, saflıkta ve şeffaflıkta billûr gibidir” yani o kabin bir beyazlığı vardır gümüş gibi; bir de saflığı vardır billûr gibi denilmektedir⁸³⁶. Ancak böyle bir gümüş dünyada bulunmaz, cennete mahsus bir şeydir.
5. “قوارير” ile onun cam oluşu kastedilmemiştir. Nitekim, Araplar, içinden su içtikleri yuvarlağımsı ince ve saf olan kaplara “قارورة” adını verirler⁸³⁷.

Sonuç olarak denilebilir ki, gümüşün mükemmeliyeti, cam gibi kırılğan olmayışında, temizlikte, sâfiyette ve kıymetinde yatmaktadır. Billûrun mükemmel oluşu ise şeffaflığında ve berraklığındadır. Nitekim cennetin kâseleri gümüşten yaratılmıştır ve kendisinde gümüşün kırılğan olmayışını, temizliğini ve kıymetini; billûrun ise saflığını ve şeffaflığını barındırmaktadır⁸³⁸. Cennetin kâseleri bu şekilde anlaşılması neticesinde o kâselerin billûr gibi kırılğan ve gümüş gibi de kesif olmadığı ifade edilmiş ve gümüş gibi sağlam, billûr gibi şeffaftır denilmiş olur⁸³⁹.

Demek ki, kadehlerin ve kâselerin bahsedilen niteliklerde oluşu, hem sanattaki eşsizliğe hem de nimetlerdeki bolluğa işaret etmektedir.

2.3.6.2.2. Kadehlerin Arzuladıkları Ölçülerde Dolu Olması

İnsan sûresindeki bu âyetlerde kap ve kadehlerin maddesi bildirildikten sonra gümüşten olan billûr kâselerin içerisindeki içkinin niteliğı belirtilmekte ve bu hususta

⁸³⁴ Neseфі , a.g.e., 4/319.

⁸³⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/436; İbn Kayyîm, a.g.e., 5/98.

⁸³⁶ Taberî, a.g.e., 28/133; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/436; Merâğî, a.g.e., 10/169.

⁸³⁷ Razî, a.g.e., 30/249.

⁸³⁸ Taberî, a.g.e., 28/133; Kuşeyrî, a.g.e., 3/664; Begavî, a.g.e., 8/296; Zemahşerî, a.g.e., 4/198; Razî, a.g.e., 30/249; Neseфі, a.g.e., 4/319; İbn Kayyîm, a.g.e., 5/98; Şevkânî, a.g.e., 5/464; Âlûsî, a.g.e., 29/159.

⁸³⁹ Razî, a.g.e., 30/249; Bikâî, a.g.e., 21/145.

“Miktarlarını tayin etmişlerdir”⁸⁴⁰ denilmektedir. Nitekim âyette bu manayı ifade eden “قدروها تقديرًا” cümlesi, kadehin, yani “قوارير من فضة” terkinin sıfatıdır⁸⁴¹.

Cennet ehlinin etrafında dolaştırılan bu kadehlerdeki içkilerin miktarı onların istek ve ihtiyaçlarına göre belirlenmekte ve onlara öyle sunulmaktadır. Bu içecekler, onların arzuladığı miktardan ne fazla ne de azdır⁸⁴². Öyle ki, içildiği zaman biraz daha içmeye ve içildikten sonra bir başka şeyi arzulamaya gerek duyurmamaktadır⁸⁴³. İşte bu, içeceklerin en lezizi, ihtiyaç miktarında, az olduğunda aratmayan ve çok olduğunda da zorluk çektirmeyen bir içecektir⁸⁴⁴.

Allah Resûlü de “Cennet ehlinin kimin canı içecek isterse, kendiliğinden bir testi gelir avucundaki kadehe boşalır, içince de geldiği yere geri döner.”⁸⁴⁵ buyurarak cennette arzu edilen her şeyin anında ve istenilen ölçülerde yerine getirildiğini haber vermektedir.

Bu içkilerin miktarı kimin tarafından belirlendiği âyette açık olarak bildirilmemiştir. Zira âyetteki “قدروا” (belirlerler) fiilinin fâili zamir olarak ifade edilmiştir. Bu sebeple içkileri belirleme işlevini kimin yaptığı hakkında birkaç ihtimal söz konusudur:

1. Kadehlerdeki içeceğin miktarını sâkilik yapan hizmetçiler belirlerler. Bu durumda “ويطاف عليهم” fiilinin fâili olan zamir, hizmetçilere aittir⁸⁴⁶. Nitekim âyetteki “قدروا” (etrafında dolaştırılır) ifadesi buna işaret etmektedir⁸⁴⁷. Bu haliyle cümle “Etraflarında dolaşan hizmetçiler onların içeceklerinin miktarını belirler” anlamı

⁸⁴⁰ İnsan, 76/16.

⁸⁴¹ Zemahşerî, a.g.e., 4/198; Nesefî, a.g.e., 4/319; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/397; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/74; Şevkânî, a.g.e., 5/464

⁸⁴² İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 8/437; Nesefî, a.g.e., 4/319; Nisaburî, a.g.e., 10/124; Bikâî, a.g.e., 21/146.

⁸⁴³ Âlûsî, a.g.e., 29/159.

⁸⁴⁴ Zemahşerî, a.g.e., 4/198; Nesefî, a.g.e., 4/319; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/397; Tabresî, a.g.e., 9/622; İbn Kayyîm, a.g.e., 5/98; Âlûsî, a.g.e., 29/160; Kasimî, a.g.e., 17/9; Merâğî, a.g.e., 10/169; Havvâ, a.g.e., 2/6292.

⁸⁴⁵ Münzirî, a.g.e., 4/524 (Cennet ve Nimetleri 66)

⁸⁴⁶ Taberî, a.g.e., 28/134; Begavî, a.g.e., 8/296; İbn Atıyye, a.g.e., 15/245; Nesefî, a.g.e., 4/319; Nisaburî, a.g.e., 10/124; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/398; Tabresî, a.g.e., 9/622; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Kasimî, a.g.e., 17/9.

⁸⁴⁷ Razî, a.g.e., 30/250; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/74; Âlûsî, a.g.e., 29/160.

taşımaktadır. Takdirin bu şekilde olması halinde ifade, cennet ehline şeref atfetmesi dolayısıyla daha edebî olmuş olur⁸⁴⁸.

2. İçeceği miktarını içenler belirlemekte ve kendilerine belirledikleri miktarda içecek sunulmaktadır. Bu durumda ise zamir içenlere aittir⁸⁴⁹.
3. Bu içeceği cennet ehlinin işlediği ameli sâlihler göre belirleneceği de söylenilmektedir⁸⁵⁰. Böyle olması halinde içkilerin miktarını meleklerin belirlediği kaydedilmektedir⁸⁵¹.

Ayrıca “تقدروها تقديرا” cümlesinin ifade ettiği mananın, “Taşınması ağır olur diye, bu kaplar avuç içine sığacak kadardırlar, daha büyük değildirler” şeklinde tefsir edildiği de vakidir⁸⁵². Bu haliyle cümle, kadehlerin içindeki içeceği değil de kabın biçimini nitelendirir.

2.3.6.2.3. Zencefil Karışımli İçecek

Cennette müminlere, yukarıda nitelenen bu kadehlerle içkiler sunulmaktadır. Bu içkilerden biri de zencefil karışımli içecektir. İnsan sûresinde önceki âyetlerde cennet ehlinin kâfûr karıştırılmış içki içtikleri bildirilmişti. Sûrenin bu âyetinde ise onların zencefil karıştırılmış bir içki içtiği haber verilmekte ve “*Onlara orada, karışımı zencefil olan kadehten içirilir*”⁸⁵³ denilmektedir.

Böylelikle bu sûrede birbirinden farklı iki içecekten bahsedilmiş olmaktadır. Kimileri, “Cennette müminlerin içecekleri kâfûr soğukluğunda, zencefil tadında ve misk

⁸⁴⁸ İbn Kesîr, a.g.e., 8/291; Havvâ, a.g.e., 2/6292.

⁸⁴⁹ Taberî, a.g.e., 28/134; Zemahşerî, a.g.e., 4/198; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/437; Razî, a.g.e., 30/250; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/398; Tabresî, a.g.e., 9/622; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Kasımî, a.g.e., 17/9.

⁸⁵⁰ Beyzâvî, a.g.e., s.571; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/74; Âlûsî, a.g.e., 29/160.

⁸⁵¹ İbn Atıyye, a.g.e., 15/245; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/398; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Âlûsî, a.g.e., 29/160; Hasan Han, a.g.e., 14/470.

⁸⁵² Taberî, a.g.e., 28/134; Razî, a.g.e., 30/250; Nisaburî, a.g.e., 10/124; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/398; İbn Kesîr, a.g.e., 8/291; Tabresî, a.g.e., 9/622.

⁸⁵³ İnsan, 76/16.

kokusundadır”⁸⁵⁴ diyerek müminlerin cennette içeceği farklı içeceklerden bahseden bu âyetleri cem etmeye çalışsa da açık olan, müminlerin bazen kâfûr karışımı ve soğuk olan, bazen de zencefil karışımı ve sıcak olan içeceklerden içtikleridir⁸⁵⁵. Bu şekilde onlar için mutedil bir içki elde edilmiş olur⁸⁵⁶.

Bu sûrede müminlerin kâfûr karıştırılan içeceğinden bahsedilirken “içerler” denilmektedir. Burada ise onlara zencefil karıştırılmış bir kâse “*sunulur*” denilmekte ve fiil meçhul sığa ile kullanılmaktadır. “يُسْقُونَ” (onlara sunulur) şeklinde fiilin meçhul kipi ile kullanılması, önceki âyetteki “يطاف” (onların çevresinde dolanılır) ifadesiyle uyumu sebebiyledir. Ancak bu ifade şeklinden hareketle zencefil karışımı kâsenin, kâfûr karışımı kâseden daha kıymetli olduğunu⁸⁵⁷ veya bu içeceklerden birincisinin çalışarak elde edildiğini, ikincisinin ise Allah vergisi olduğunu⁸⁵⁸ düşünmek de mümkündür.

Cennette müminlerin içeceklerine karıştırıldığı haber verilen *zencefil*, Umman dolaylarında yetişen bir tür bitkinin adıdır. *Zencefil*, bu bitkinin meyvesi değil kökü olup⁸⁵⁹ bu isimle bilinen bir baharat çeşididir⁸⁶⁰. Bu katkı maddesi, Araplar tarafından güzel, hoş ve lezzetli kabul edilen bir şeydir⁸⁶¹. Çünkü onun kokusu güzel⁸⁶², hazmı kolay, ağız kokusunu giderici⁸⁶³ ve dilde bir burukluğun oluşturması neticesinde tadın bir müddet ağızda durmasını sağlayan bir özelliği vardır⁸⁶⁴. Bundan dolayı Allah Tealâ, burada onlar tarafından bilinen ve beğenilen zencefil ile karıştırılmış içeceği cennette onlara va'd etmektedir⁸⁶⁵.

⁸⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/438.

⁸⁵⁵ Ebu Hayyân, a.g.e., 398; İbn Kesîr, a.g.e., 8/291; Âlûsî, a.g.e., 19/160; Havvâ, a.g.e., 2/6292; Zuhaylî, a.g.e., 29/297.

⁸⁵⁶ İbn Kesîr, a.g.e., 8/292; Zuhaylî, a.g.e., 29/298.

⁸⁵⁷ Âlûsî, a.g.e., 29/160.

⁸⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., 8/202.

⁸⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/438; Âlûsî, a.g.e., 29/160.

⁸⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., 8/202.

⁸⁶¹ Zeccâc, a.g.e., 5/260; Begavî, a.g.e., 8/296; Neseî, a.g.e., 4/319; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/398; Tabresî, a.g.e., 9/622; Bikâî, a.g.e., 21/146; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/74; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Kasımî, a.g.e., 17/10; Mevdûdî, a.g.e., 6/568.

⁸⁶² Şevkânî, a.g.e., 5/465.

⁸⁶³ Kuşeyrî, a.g.e., 3/664; Bikâî, a.g.e., 21/146.

⁸⁶⁴ Razî, a.g.e., 30/250; Âlûsî, a.g.e., 29/160.

⁸⁶⁵ Begavî, a.g.e., 8/296; Razî, a.g.e., 30/250; Nisaburî, a.g.e., 10/125; Tabresî, a.g.e., 9/622; Sefîne, a.g.e., 7/484.

Bununla birlikte cennetteki bu içeceğin son derece lezzetli olması gerekmektedir⁸⁶⁶. Bu sebepten dolayı cennette varlığından bahsedilen şeylerin dünyadakilerle isim dışında fazla bir benzerliklerinin olmadığını da akıldan çıkarmamak gerekir⁸⁶⁷. Çünkü cennette sunulan ikramların mâhiyetini dünya idrâki ile kavramak mümkün değildir.

2.3.6.2.4. Selsebîl Pınarı

Hakk Tealâ, İnsan sûresinde önceki âyetlerde sadece Allah'ın kullarının içtiği ve suyunu taşıra taşıra kullandıkları bir pınardan haber vermişti. Sûrenin bu kısmında da cennette onlar için ayrıca *Selsebîl* adı verilen bir pınarın daha olduğunu bildirmektedir. Bu pınar, cennet ehline sunulan zencefil karışımı içeceğin kaynağıdır⁸⁶⁸. Nitekim bu âyetteki “عينا” kelimesi, bir önceki âyetteki “زنجبيل” kelimesinden bedel kabul edilmektedir⁸⁶⁹. Zira onlar, cennette içeceklerine dünyada olduğu gibi zencefil katmamaktadır. Çünkü o içtikleri, tabii bir çeşmenin zencefil kokulu ve hiçbir acılık olmayan suyudur⁸⁷⁰.

Mananın böyle olması halinde bu pınar, hem *zencefil* hem de *selsebîl* olarak isimlendirilmiş olmaktadır. Pınarın her iki isimle anılmasındaki fayda şu şekilde açıklanmaktadır; o pınar, *zencefil* tadında ve lezzetindedir, fakat onda ağzı yakıcılık ve buruşturma özelliği yoktur, çünkü ağzı buruşturma, akıcılığa yani *selsebîl* özelliğine zıttır⁸⁷¹. Bu şekilde pınarın suyu *zencefil* tadında olduğu, ancak dünyada olduğu gibi ağzı yakıcılık özelliğinin bulunmadığı ifade edilmiş olmaktadır.

Selsebîl, lezzetli içecek demektir⁸⁷². Âyette pınarın *selsebîl* olarak isimlendirilmesi, suyunun son derece akıcı, hafif ve tatlı olması sebebiyle boğazdan geçişi çok kolay olan bir pınar olması dolayısıyladır⁸⁷³.

⁸⁶⁶ Razî, a.g.e., 30/250.

⁸⁶⁷ Begavî, a.g.e., 8/296; Tabresî, a.g.e., 9/622; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Havvâ, a.g.e., 2/6292.

⁸⁶⁸ Taberî, a.g.e., 28/135; Begavî, a.g.e., 8/296; Zemahşerî, a.g.e., 4/199; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/438; Razî, a.g.e., 30/251; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/398; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Âlûsî, a.g.e., 29/160.

⁸⁶⁹ Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/250; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/74.

⁸⁷⁰ Mevdûdî, a.g.e., 6/568.

⁸⁷¹ Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Nisaburî, a.g.e., 10/125; Zuhaylî, a.g.e., 29/298.

⁸⁷² Şevkânî, a.g.e., 5/465.

Ayrıca bu pınarın kanalında akararak diğer cennetlere dağılan, arşın altında Adn cennetinden doğan bir pınar olması da böyle isimlendirilmesine sebep olarak belirtilmektedir⁸⁷⁴. Nitekim bu kelime, akışı şiddetli olan⁸⁷⁵ anlamında da kullanılmaktadır.

Selsebil kelimesinin o pınarın ismi değil de onun akıcılıkta son nokta ve içiminin kolay olduğunu ifade eden bir sıfatı da olabilir. Çünkü Arapçada bu kelime son derece akıcı ve hoş olan içeceklerin mübâlağa ifade eden sıfatı olarak kullanılmaktadır⁸⁷⁶. Bu durumda âyetteki “تسمى” ifadesi ile isimlendirme değil nitelendirme kastedilmiş olur⁸⁷⁷.

Ancak şu bir gerçektir ki, bütün bu zikredilenler, İbn Abbas (r.a.)ın da dediği gibi, sadece isim olarak dünyada vardır. Dünyada ne bu şekilde bir pınar vardır ve ne de onu görebilecek bir göz. Bunların bu isimlerle Kur’ân’da zikredilmesi, göremeyenlerin onları hayal edebilmesi içindir⁸⁷⁸. Bu sebeple pınarın suyunun son derece leziz olduğunu ve içenlerin de bundan alabildiğine zevk aldığını düşünmek yapılabilecek en doğru davranış olacaktır.

2.3.6.3. CENNET EHLİNİN HİZMETÇİLERİ

İnsan sûresinde cennet ehlinin içerisinde bulunduğu harikulade ortam ve etraflarında eksik olmayan ikramlar anlatıldıktan sonra onlara bu ikramları sunan ve onların rahatı için devamlı koşuşturan hizmetçilerden bahsedilmektedir.

⁸⁷³ Taberî, a.g.e., 28/135; Begavî, a.g.e., 8/296; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/438; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/398; Tabresî, a.g.e., 9/622; Âlûsî, a.g.e., 29/160; Mevdûdî, a.g.e., 6/568; Elmalılı, a.g.e., 8/202; Kutub, *Fizilâli'l-Kur'ân*, 6/3783; Zuhaylî, a.g.e., 29/298.

⁸⁷⁴ Begavî, a.g.e., 8/296; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/398; Tabresî, a.g.e., 9/622; Âlûsî, a.g.e., 29/160; Elmalılı, a.g.e., 8/202.

⁸⁷⁵ Taberî, a.g.e., 28/135; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/438; Âlûsî, a.g.e., 29/160; Kasımî, a.g.e., 17/10.

⁸⁷⁶ Taberî, a.g.e., 28/135; Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Nisaburî, a.g.e., 10/125; Tabresî, a.g.e., 9/622; Şevkânî, a.g.e., 5/465.

⁸⁷⁷ Taberî, a.g.e., 28/135; Begavî, a.g.e., 8/296; Nisaburî, a.g.e., 10/125; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/398; Tabresî, a.g.e., 9/622; Âlûsî, a.g.e., 29/160; Mevdûdî, a.g.e., 6/568; Elmalılı, a.g.e., 8/202.

⁸⁷⁸ Merâğî, a.g.e., 10/169; Zuhaylî, a.g.e., 29/298.

Cenâb-ı Hakk, bu sûrede o hizmetçilerden bahsederken şöyle buyurmaktadır; “ويطوف وعليهم ولدان مخلدون إذا رأيتهم حسبتهم لؤلؤا منثورا” (Çevrelerinde de (öyle) ölümsüz gençler dolaşır ki, onları görersen, saçılmış inci sanırsın.)⁸⁷⁹.

Kur’ân’da, cennet ehline hizmet eden bu gençlerden “Çevrelerinde ölümsüz gençler dolaşır.”⁸⁸⁰ âyetinde de bahsedilmektedir. Hz. Peygamber’den nakledilen “Cennet ehline derecesi en düşük olanın seksen bin hizmetçisi vardır.”⁸⁸¹ hadisi de Hakk Tealâ’nın cennet ehline hizmet hususunda son derece cömert davrandığını göstermektedir.

Sûredeki bu âyet, önceki âyetlerde “onların etrafında dolaştırılır... onlara zencefil karışımı içecek sunulur...” şeklinde meçhûl bir ifade tarzı ile belirtilen hizmetleri gerçekleştiren hizmetçileri tanıtan bir âyettir⁸⁸². Yani bahsedilen bu hizmetleri gerçekleştirenler âyette tanımlanan bu gençlerdir. Hakk Tealâ’nın müminlere bahsettiği bütün bu ikramlar birbiriyle bağlantılıdır. Nitekim müminlerin içerisinde buldukları müreffeh ortam, hizmetlerle, hizmetler ise maharetli ve güzel hizmetçilerle kemâle ulaşmaktadır.

Müminlere hizmet edenler, âyette *Vildân* ismi ile anılmaktadır. Tefsirlerde *Vildân* kelimesi, onlar, Allah’ın cennette müminlerin hizmeti için yarattığı gençler, bülûğa ermemiş çocuklardır, yani dünya ile bağlantısı olmayan varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Ya da bu kelime ile Allah’ın cennet ehlinin hizmetine tahsis ettiği dünyadaki kâfirlerin çocukları kastedilmektedir⁸⁸³. Çünkü onlar, yaratılış fitratı üzere ölmüşlerdir. Mümin çocukları ise ebeveyninin yanındadır ve onlar için mutluluk kaynağı olmaktadır⁸⁸⁴. Nitekim bu, Allah’ın onlara bir vaadidir⁸⁸⁵.

Hizmet etmek amacıyla müminlerin etrafında dolaşan bu gençler hakkında âyette iki nitelikten bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi “مخلدون” kelimesinin ifade ettiği, ebedî

⁸⁷⁹ İnsan, 76/19.

⁸⁸⁰ Vâkıa, 56/17.

⁸⁸¹ Tirmizî, “Cennet” 23.

⁸⁸² Kurtubî, a.g.e., 19/143; Nisaburî, a.g.e., 10/125.

⁸⁸³ Neseî, a.g.e., 4/319; Bikâî, a.g.e., 21/147; Mevdûdî, a.g.e., 6/95.

⁸⁸⁴ Bikâî, a.g.e., 21/147.

⁸⁸⁵ Tûr, 52/21.

olma, ölümsüzlük özelliği, ikincisi ise onların hizmet esnasında arz ettikleri görüntü itibariyle saçılmış incilere benzemeleridir.

2.3.6.3.1. Ölümsüz Olmaları

Cenâb-ı Hakk'ın cennette müminlere hizmet için tahsis ettiği bu gençler, ölümsüz kılınmışlardır⁸⁸⁶. Onlar, daima genç olarak kalacaklar. Buldukları hal ve yaşları hiç değişmeyecektir. Bu vesile ile onlar, hizmet karşısında hiçbir zaman zayıf düşmezler⁸⁸⁷.

Onlar ölmezler, çünkü onlar bir hal üzere sabittir ve ölüm ve ihtiyarlık gibi sebepler dolayısıyla değişmezler.⁸⁸⁸ Nitekim Arapçada bir kimse, ihtiyarlayıp da saçlarının siyah kalması veya dişlerinin hiç dökülmemesi durumunda “مخلدون” kelimesi ile nitelendirilmektedir. Arapça'daki bu kullanım, bu kelime ile nitelenen kimsenin halinin sebat ettiğini ve hiç değişmediğini ifade etmektedir⁸⁸⁹.

Bunun yanında tefsirlerde hizmet eden gençleri niteleyen bu kelimeye farklı manalar da verilmektedir:

1. Himyer lugatında “مخلدون” kelimesi, “bilezik ve kolye takınmak” anlamına gelmektedir. Bundan dolayı hizmet eden gençlere süslenmek amacıyla boyunlarına ve bileklerine bilezik ve kolye takılmıştır⁸⁹⁰ denilmektedir.
2. Bazıları da bu kelimeyi “küpe takılmış” olarak tefsir etmektedir⁸⁹¹. Kelimeye bu mananın verilmesi halinde hizmet eden o gençlerin küpeli olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu mana, hizmet edenlerin küçük çocuklar olması halinde uygun düşse de büyük olmalarında uygun değildir⁸⁹² denilmektedir.

⁸⁸⁶ Taberî, a.g.e., 28/135; Neseî, a.g.e., 4/319; Şevkânî, a.g.e., 5/465.

⁸⁸⁷ Taberî, a.g.e., 28/136; İbn Kesîr, a.g.e., 8/293; Bikâî, a.g.e., 21/147; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/74; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Âlûsî, a.g.e., 29/161; Kasımî, a.g.e., 17/10; Merâğî, a.g.e., 10/170; Kutup, *Fizîlâli'l-Kur'ân*, 6/3783.

⁸⁸⁸ Taberî, a.g.e., 28/136; Kuşeyrî, a.g.e., 3/665; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Zuhaylî, a.g.e., 29/298.

⁸⁸⁹ Taberî, a.g.e., 28/136; İbn Kayyîm, a.g.e., 5/99.

⁸⁹⁰ Razî, a.g.e., 30/251; Bikâî, a.g.e., 21/147; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Kasımî, a.g.e., 17/10.

⁸⁹¹ Taberî, a.g.e., 28/136; Kuşeyrî, a.g.e., 3/665; İbn Atıyye, a.g.e., 15/247; İbn Kesîr, a.g.e., 8/293; Âlûsî, a.g.e., 29/161; Kasımî, a.g.e., 17/10.

⁸⁹² İbn Kesîr, a.g.e., 8/293.

2.3.6.3.2. Güz Alıcı Olmaları

Hizmet eden o gençler, bir çok sebepten ötürü saçılmış inciler gibi göze çok güzel görünmektedirler. Allah Tealâ, bu güzelliği haber verirken Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şahsında bütün insanlara hitâben şöyle buyurmaktadır; “Onları görersen, saçılmış inci sanırsın.”⁸⁹³

Bu gençler, kendilerine bakıldığında saçılmış inciler gibi göz alıcıdırlar. Onların saçılmış incilere benzetilmesi, güzel olmaları⁸⁹⁴, renklerinin safiyeti⁸⁹⁵, yüzlerinin beyazlığı⁸⁹⁶, nurlarının yayılışı⁸⁹⁷, parıltılarının birbirlerine aksedişi⁸⁹⁸, hizmet için müminlerin meclislerinde dağılmaları, onların arasında gidip gelmeleri⁸⁹⁹, elbiselerinin ve süslerinin göz alıcı renkleri⁹⁰⁰ ve çok olmaları⁹⁰¹ sebebiyledir. Zira ipinden kopup da halı üzerine saçılmış olan inciler, sedefinde dizili olan incilerden daha güzel bir görünüm arz etmektedir⁹⁰². Onların bu şekilde saçılmış incilere benzetilmesiyle renkleri, hizmet için dağılışları, kıymetleri, güzellikleri ve çok olmaları beyân edilmiş olmaktadır⁹⁰³.

⁸⁹³ İnsan, 76/19.

⁸⁹⁴ Taberî, a.g.e., 28/136; Begavî, a.g.e., 8/297; Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/251; Neseî, a.g.e., 4/319; İbn Kesîr, a.g.e., 8/292; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/74; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Âlûsî, a.g.e., 29/161; Kasımî, a.g.e., 17/10.

⁸⁹⁵ Zeccâc, a.g.e., 5/261; Kuşeyrî, a.g.e., 3/665; Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/251; Neseî, a.g.e., 4/319; Nisaburî, a.g.e., 10/125; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Âlûsî, a.g.e., 29/161.

⁸⁹⁶ Taberî, a.g.e., 28/136; Begavî, a.g.e., 8/297; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/439; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/398; Bikâî, a.g.e., 21/148; Âlûsî, a.g.e., 29/161; Merâğî, a.g.e., 10/170; Zuhaylî, a.g.e., 29/298.

⁸⁹⁷ Bikâî, a.g.e., 21/147.

⁸⁹⁸ Razî, a.g.e., 30/251; Bikâî, a.g.e., 21/148; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/74; Âlûsî, a.g.e., 29/161.

⁸⁹⁹ Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/251; Neseî, a.g.e., 4/319; Nisaburî, a.g.e., 10/125; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/398; Kasımî, a.g.e., 17/10; Merâğî, a.g.e., 10/170; Zuhaylî, a.g.e., 29/298.

⁹⁰⁰ İbn Kesîr, a.g.e., 8/292; Zuhaylî, a.g.e., 29/298.

⁹⁰¹ Taberî, a.g.e., 28/136; İbn Kesîr, a.g.e., 8/293; Tabresî, a.g.e., 9/623; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Kasımî, a.g.e., 17/10.

⁹⁰² Begavî, a.g.e., 8/297; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/439; Neseî, a.g.e., 4/319; Şevkânî, a.g.e., 5/465.

⁹⁰³ Taberî, a.g.e., 28/136; Tabresî, a.g.e., 9/623; Bikâî, a.g.e., 21/148.

Onların saçılmış incilere benzetilmesi, hizmet hususunda çok süratli olmaları sebebiyle de olabilir⁹⁰⁴. Çünkü onlar dağınık olmaları halinde daha hızlı hizmette bulunabilirler⁹⁰⁵.

Hizmet eden bu gençler, cennet ehline hizmet etmek amacıyla dağıldıkları için saçılmış olan inciler gibi görünmektedirler. Şâyet onlar, saf halinde bulunsalardı âyette onların durumu, “منثور” yerine “منظوم” kelimesi ile ifade edilir ve onlar dizili olan incilere benzetilirdi⁹⁰⁶. Zaten âyetteki “dolaşırlar...” ifadesinden de onların dağınık ve saçılmış oldukları anlaşılmaktadır⁹⁰⁷.

İnciler, saçılmış ve ıslak olmaları halinde su sayesinde parıltıları bir birine daha fazla akseder. Bu sebeple bazı müfessirler, ilgili âyetten hareketle onları sedefinden kopup saçılmış olan ıslak incilere benzetmektedirler⁹⁰⁸.

Bir başka âyette⁹⁰⁹ huriler de inciye benzetilmişlerdir. Ancak buradakinden farklı olarak huriler, muhafaza edilen, saklanan (مكنون) incilere benzetilmiş, saçılmış olarak tabir edilmemiştir⁹¹⁰.

2.3.6.4. CENNETİN BÜYÜK BİR NİMET OLMASI

Cenâb-ı Hakk, cennette, ikram edeceği bazı güzellikleri anlattıktan sonra anlatılanlardan daha fazlasının orada bulunduğunu “وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمَلَكًا كَبِيرًا” (*Orada nereye baksan, bir nimet ve büyük bir mülk görürsün.*) âyetiyle haber vermektedir.

Bu âyet, cennetin nimete dâir her şeyi içerdiğini bildirmektedir. Zira âyetteki birinci “رَأَيْتَ” fiili, herhangi bir mefûl zikredilmeden kullanılmıştır ki, bu, mananın umuma

⁹⁰⁴ Kurtubî, a.g.e., 19/143; Hâzin, a.g.e., 3/1635; Şevkânî, a.g.e., 5/465; Hasan Han, a.g.e., 14/473; Zuhaylî, a.g.e., 29/298.

⁹⁰⁵ Merâğî, a.g.e., 10/170.

⁹⁰⁶ Begavî, a.g.e., 8/297; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/439; Razî, a.g.e., 30/251; Tabresî, a.g.e., 9/623; Şevkânî, a.g.e., 5/465.

⁹⁰⁷ Razî, a.g.e., 30/251.

⁹⁰⁸ Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/251; Nisaburî, a.g.e., 10/125; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/399; Âlûsî, a.g.e., 29/161.

⁹⁰⁹ Vâkıa, 56/23.

⁹¹⁰ Şevkânî, a.g.e., 5/466; Zuhaylî, a.g.e., 29/298.

delâlet ettiğini gösterir⁹¹¹. Binâenaleyh fiil, mefûlsüz olarak “Sen orada bir görme imkanı bulduğunda”⁹¹² veya “Bakışını oraya çevirdiğinde”⁹¹³ anlamı ifade etmekte, sanki âyette “Orada gözün nereye ilişse, alabildiğine nimetler ve büyük mülkler görür”⁹¹⁴ denilmektedir.

Nitekim Allah Resûlü de “*Allah Tealâ ferman etti ki: Ben, sâlih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insanın hayal ve hatırından hiç geçmeyen nimetler hazırladım.*”⁹¹⁵ hadisiyle büyük bir mülk olan cennetin ihtişamına vurgu yapmaktadır.

Âyetteki “تم” kelimesi, “orada (cennette)” anlamındadır⁹¹⁶.

Cennette akla gelebilecek her türlü nimet ve ikramın yanında büyük bir mülk göze çarpmaktadır. Cennete şahit olduğunda gözün göreceği haber verilen bu büyük mülk (ملك كبير) ile Cenâb-ı Hakk’ın neyi murâd ettiği kesin olarak bilinmemektedir. Bununla beraber tefsirlerde bu mülkü açıl原因 bazı görüşler yer almaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Büyük mülk ile kastedilen, cennetin mekan itibarıyla geniş ve rahat olmasıdır. Nitekim rivâyet edilmektedir ki; “Makam bakımından cennettekilerin en aşağıda olanının mülkü, bin yılda geçilebilecek bir alanı kaplar. Bununla beraber bu mülkün en yakını görülebildiği gibi en uzağı da görülecektir.”⁹¹⁷. Bir hadislerinde de Hz Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır; “*Cennet ehlinin mertebeye en düşük olanı o kimsedir ki, bahçelerine, zevcelerine, nimetlerine, hizmetçilerine, koltuklarına bakar. Bunlar, bin yıllık yürüme mesafesini doldururlar*”⁹¹⁸.
2. Cennette melekler, müminlere selam verirler ve onların huzuruna ancak izin alarak girerler. Bu iltifat, müminlerin cennette buldukları makamın yüceliğini

⁹¹¹ Razî, a.g.e., 30/251; Beyzâvî, a.g.e., s.572; Neseфі, a.g.e., 4/319; Nisaburî, a.g.e., 10/126; Bikâî, a.g.e., 21/148; Âlûsî, a.g.e., 29/161.

⁹¹² Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/251; Neseфі, a.g.e., 4/319; Havvâ, a.g.e., 2/6292.

⁹¹³ Zeccâc, a.g.e., 5/261; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/399; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/74; Şevkânî, a.g.e., 5/466.

⁹¹⁴ Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/251; Nisaburî, a.g.e., 10/126; Şevkânî, a.g.e., 5/466.

⁹¹⁵ Buhârî, “Bed-ü’l-Halk” 8, “Tefsir, Secde” 1, “Tevhîd” 35; Müslim, “Cennet” 2.

⁹¹⁶ Taberî, a.g.e., 28/136; Kuşeyrî, a.g.e., 3/665; Begavî, a.g.e., 8/297; Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/251; Neseфі, a.g.e., 4/319; Tabresî, a.g.e., 9/623; Bikâî, a.g.e., 21/148; Âlûsî, a.g.e., 29/161.

⁹¹⁷ Taberî, a.g.e., 28/136; Begavî, a.g.e., 8/297; Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/251; Neseфі, a.g.e., 4/319; Nisaburî, a.g.e., 10/126; Bikâî, a.g.e., 21/148; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/74; Âlûsî, a.g.e., 29/161; Merâğî, a.g.e., 10/170; Zuhaylî, a.g.e., 29/296.

⁹¹⁸ Tirmizî, “Cennet” 17.

göstermektedir. Onların mazhâr olduğu bu mukâbele, âyette “Büyük mülk” olarak ifade edilmiştir⁹¹⁹.

3. “Onlar için orada diledikleri vardır.”⁹²⁰ âyetinin de ifade ettiği gibi cennette müminlerin diledikleri her şey yerine getirilecektir. Bunun aksi düşünülemeyen bir ortamın, âyette “Büyük mülk” olarak nitelenmiş olması da mümkündür⁹²¹.
4. “Büyük mülk”, zevâlî olmayan, fenâ bulması düşünülemeyen, devamlı bir mülk anlamında da olabilir⁹²². Zira cennet ebedî bir mekandır.
5. Cennet, yanında bedenî lezzetlerin hiç mesabesinde olduğu hakikî lezzetlere, ilahî bilgilere ve Rabbânî sırlara erişildiği bir yer olduğu için ondan bahsederken âyette “Büyük mülk” tabiri kullanılmış olması da muhtemeldir⁹²³.
6. “Büyük mülk”, ahirette müminlerin Allah’ı görmesi, Ona bakması anlamında da olabilir⁹²⁴. Nitekim bir hadislerinde Resûlullah (s.a.v.), “*Cennetliklerin Allah nezdinde en kıymetli olanları, sabah akşam Cenâb-ı Hakk’ı seyrederek*”⁹²⁵ buyurmaktadır.

Büyük mülk hakkında tefsirlerde yer verilen bu açıklamaların yanında bazıları, “Bu mülk, söylenenlerin dışında bir şeydir”⁹²⁶ diyerek onun azametine işaret etmek istemişlerdir. Çünkü bu büyük mülkü tefsir eder nitelikte sahih bir rivâyet yoktur⁹²⁷. Nitekim bu mülk, ne hislerle ve ne de akılla kavranabilecek bir mâhiyettir⁹²⁸. Onu bütünüyle anlatmak için ifadeler âciz kalır. Bu sebeple onun mâhiyetini gaybı en iyi

⁹¹⁹ Zeccâc, a.g.e., 5/261; Taberî, a.g.e., 28/136; Zemahşerî, a.g.e., 4/199; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 8/439; Razî, a.g.e., 30/251; Neseî, a.g.e., 4/319; Nisaburî, a.g.e., 10/126; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/399; Tabresî, a.g.e., 9/623; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/376; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/74; Merâğî, a.g.e., 10/171.

⁹²⁰ Kâf, 50/35.

⁹²¹ Kuşeyrî, a.g.e., 3/665; Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/251; Neseî, a.g.e., 4/319; Nisaburî, a.g.e., 10/126; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/399; Tabresî, a.g.e., 9/623; Bikâî, a.g.e., 21/148; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/74; Âlûsî, a.g.e., 29/161; Elmalılı, a.g.e., 8/203.

⁹²² Kuşeyrî, a.g.e., 3/665; Begavî, a.g.e., 8/297; Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/251; Neseî, a.g.e., 4/319; Nisaburî, a.g.e., 10/126; Tabresî, a.g.e., 9/623; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/74; Âlûsî, a.g.e., 29/161; Şirâzî, a.g.e., 19/236; Merâğî, a.g.e., 10/171.

⁹²³ Nisaburî, a.g.e., 10/126.

⁹²⁴ Âlûsî, a.g.e., 29/161.

⁹²⁵ Tirmizî, “Cennet” 17.

⁹²⁶ Ebu Hayyân, a.g.e., 8/399; Âlûsî, a.g.e., 29/161.

⁹²⁷ Merâğî, a.g.e., 10/171.

⁹²⁸ Âlûsî, a.g.e., 29/161.

bilen Allah Tealâ'ya bırakıp ona olduğu gibi iman etmek yapılabilecek en doğru davranış olacaktır⁹²⁹.

2.3.6.5.CENNET EHLİNE SUNULAN DİĞER İKRAMLAR

Mümin kullarına karşı son derece lütfkâr olan Allah Tealâ, buraya kadar zikretmiş olduğu ikramlara ilaveten devam eden âyetlerde onların giyeceklerinden, bileklerine takılan bileziklerden ve bizzat kendisinin onlara içireceği, temiz ve temizleyici özelliği bulunan şaraptan haber vermekte ve şöyle buyurmaktadır, “عاليهم ثياب سندس خضر وإستبرق” ([Cennet ehlinin] üstlerinde de yeşil ince ipek ve kalın ipek giysiler vardır. Gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirmiştir)⁹³⁰

2.3.6.5.1. İnce ve Kalın İpek Elbiseler

Cennette müminlerin üzerlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Onların “Orada elbiseleri ipektir”⁹³¹. Onlar, bu elbiselerle süslenerek koltuklarda oturmakta ve çevrelerinde Yüce Allah’ın onlara ikram ettiği nimetleri sunan hizmetçiler dolaşmaktadır⁹³². Müminlerin cennetteki elbiselerinden bahseden bu âyetin bir benzeri de şu âyettir; “İnce ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyerek tahtları üzerinde otururlar. Ne güzel bir mükâfat ve ne güzel yaşanacak bir yer!”⁹³³.

“سندس” ince ipek, “إستبرق” ise kalın ipek demektir⁹³⁴. Müminler, cennette bu kelimelerin ifade ettiği anlamdaki kumaşlardan elde edilen elbiseler giyerler.

⁹²⁹ Merâğî, a.g.e., 10/171.

⁹³⁰ İnsan, 76/21.

⁹³¹ Hac, 22/23.

⁹³² Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/252; Nesefî, a.g.e., 4/319; Nisaburî, a.g.e., 10/126 Ebu Hayyân, a.g.e., 8/399; Şevkânî, a.g.e., 5/466.

⁹³³ Kehf, 18/31.

⁹³⁴ Taberî, a.g.e.,28/137; Razî, a.g.e., 30/252; Tabresî, a.g.e., 9/623; Bikâî, a.g.e., 21/149; Âlûsî, a.g.e., 29/162; Kasımî, a.g.e., 17/10; Merâğî, a.g.e., 10/171; Kutup, *Fizılâli'l-Kur'ân*, 6/3783.

Onların üzerlerindeki, kalın ipekten ve ince ipekten olan bu elbiselerin mâhiyetiyle ilgili farklı şeyler söylenmiştir. Bu açıklamalardan harekele denilebilir ki, kalın ipek elbiseler (إستبرق), dünyada olduğu gibi en üste giydikleri parlak atlas elbiselerdir. İnce ipek elbiseler (سندس) ise bu atlas elbiselerin altına giydikleri ince şeffaf gömleklendir⁹³⁵. Bununla birlikte tefsirlerde elbiseleri tanımlayıcı farklı açıklamalar da bulunmaktadır⁹³⁶.

Ancak mâhiyeti nasıl olursa olsun dünyadakiler ile mukâyese kabul etmeyecek kadar güzel olan ve giyenleri de alabildiğine şık kılan bu elbiseler, hem sanat hem de kıymet bakımından en üst düzeyde olduğu şüphesizdir. Bu sebeple onların mâhiyetinden ziyâde bu elbiselerin ilahî bir ikram olması sebebiyle, cennet ehline verilen nimetleri ön plana çıkartma yönü daha önemlidir. Nitekim Allah Resûlü, “*Şâyet cennet elbiselerinden biri dünyada giyilse, gözler ona bakmaya dayanamaz. Onu görenler bayılır düşer.*”⁹³⁷ buyurarak cennetteki elbiselerin son derece güzel olduklarını haber vermiştir.

Yüce Allah, üstlerinde bu güzel elbiseler olduğu halde onlara bir güzellik ve bir sevinç bahşetmiştir⁹³⁸. Nitekim onların üstlerindeki bu elbiseler, Allah’ın onlara şükreden bir kul olma uğrunda sabrederek gayret etmeleri karşılığında verdiği bir mükâfattır⁹³⁹. Bu halleriyle onlar, bir önceki âyette bahsedilen bol nimet ve büyük mülkü üzerlerinde sergilemektedirler⁹⁴⁰. Zira onlar, cennette yaşadıkları ortam, hizmetçileri ve üstlerindeki elbiseler ile sanki birer padişah gibidirler.

Âyette nitelenen bu elbiseler, cennette mükâfat ehlinin giyecekleridir. Ancak tefsirlerde bu elbiselerin hizmet eden gençlere ait olabileceğini bildiren açıklamalar da vardır⁹⁴¹. Bununla birlikte “عالی” kelimesi ile cennet ehlinin buldukları mekanın üzerinin kastedildiğini, dolayısıyla bu ince ve kalın ipeklerin buldukları odanın üzerini

⁹³⁵ İbn Kesîr, a.g.e., 8/293; Âlûsî, a.g.e., 29/162; Merâğî, a.g.e., 10/171; Havvâ, a.g.e., 2/6293.

⁹³⁶ Bkz. Tabresî, a.g.e., 9/623; Bikâî, a.g.e., 21/149; Âlûsî, a.g.e., 29/162.

⁹³⁷ Münzîrî, a.g.e., 4/530 (Cennet ve Nimetleri 84).

⁹³⁸ Razî, a.g.e., 30/252; Nisaburî, a.g.e., 10/126; Şevkânî, a.g.e., 5/466.

⁹³⁹ Razî, a.g.e., 30/252; Şevkânî, a.g.e., 5/466; Âlûsî, a.g.e., 29/162.

⁹⁴⁰ Zemahşerî, a.g.e., 4/199; Razî, a.g.e., 30/253; Nisaburî, a.g.e., 10/126; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/399.

⁹⁴¹ Zeccâc, a.g.e., 5/262; Zemahşerî, a.g.e., 4/199; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/439; Razî, a.g.e., 30/252; Kurtubî, a.g.e., 19/146; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/399 Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/75; Âlûsî, a.g.e., 29/162.

süsleyen bir aksesuar olduğunu belirten açıklamalar da göze çarpmaktadır⁹⁴². Ancak bu farklı yorumlar, “عالی” kelimesinin farklı kırâatlerde okunması dolayısıyladır.

2.3.6.5.2. Gümüş Bilezikler

Rableri onlara cennette gümüşten bilezikler takarak, üzerlerindeki yeşil ipek elbiselerin yanında bileklerindeki gümüş bileziklerle de onları süslemektedir. “*Orada altın bilezikler takınırlar*”⁹⁴³, “*Orada altın bilezikler ve inciler takınırlar*”⁹⁴⁴ ve “*Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler*”⁹⁴⁵ âyetlerinde de cennet ehline bahşedilen bu güzelliklerden bahsedilmektedir.

Ancak İnsan sûresinde cennet ehlinin takındığı bileziklerin gümüş olduğu bildirilirken, bu âyetlerde bileziklerin altın olduğu haber verilmektedir. Nitekim onlar, bazen altın bazen de gümüş bileziği veya her iki cins bileziği de aynı zamanda takıyor olabilirler⁹⁴⁶. Zira cennette müminlerin kollarında birden fazla bilezik vardır, biri altından, biri gümüşten, biri de incidendir⁹⁴⁷ denilmektedir. Bunun yanında insanların fitrat itibariyle farklı olmaları, kimisi gümüşün saflığından hoşlanırken kimisi de altının sarı renginden hoşlanması sebebiyle Allah Tealâ’nın, kişinin arzusuna göre ona gümüş veya altın bilezik sunduğu da düşünülebilir⁹⁴⁸. Ayrıca cennet ehli, amelleri bakımında farklı olduğu gibi mükâfatları da farklı olacaktır. Bundan dolayı gümüş bilezikler Ebrâra, altın bilezikler de Mukarrebûna ait süslerdir⁹⁴⁹ denilebilir.

Resûlüllah (s.a.v.) de şu hadisinde cennet ehlinin süsü olan bileziklere değinmektedir; “*Eğer cennet ehlinde bir adam dünyadakilere görünse ve bilezikleri görünse o(nun*

⁹⁴² Taberî, a.g.e., 28/137; Razî, a.g.e., 30/253; Âlûsî, a.g.e., 29/162.

⁹⁴³ Kehf, 18/31.

⁹⁴⁴ Hac, 22/23.

⁹⁴⁵ Fâtır, 35/33.

⁹⁴⁶ Zemahşerî, a.g.e., 4/200; Razî, a.g.e., 30/253; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/75; Şevkânî, a.g.e., 5/467; Âlûsî, a.g.e., 29/163; Şirâzî, a.g.e., 19/237; Mevdûdî, a.g.e., 8/569; Zuhaylî, a.g.e., 29/299.

⁹⁴⁷ Nesefî, a.g.e., 4/319; Merâğî, a.g.e., 10/171.

⁹⁴⁸ Razî, a.g.e., 30/253; Nisaburî, a.g.e., 10/127.

⁹⁴⁹ İbn Kesîr, a.g.e., 8/293; Âlûsî, a.g.e., 29/163.

parlaklığı) güneşin aydınlığını bastırırdı, tıpkı güneşin, yıldızların aydınlığını bastıracağı gibi.”⁹⁵⁰

Âyette Cenâb-ı Hakk, cennetliklere bilezik takılacağını, kullarını cenneti kazanmaya teşvik etmek amacıyla zikretmektedir⁹⁵¹. Ancak dünyada bilezik kadınlara yakışan, erkeklere ise yakışmayan bir süs eşyasıdır⁹⁵². Bu hususu cennetliklerin zevkine havale ederek, yani onların zevklerinin dünyadakinden farklı olduğunu düşünerek açıklamak mümkündür. Zira cennet ehlinin zevklerinin farklı olduğunu düşünmek uzak bir ihtimal değildir⁹⁵³. Bununla birlikte tefsirlerde bu husus açıklanırken denilmektedir ki; amellerin çoğunun yapıldığı organ, eldir. Allah’ın rızasına kavuşturan şeyler ise bu amellerdir. Binâenaleyh bu ameller arzulan şeyin elde edilmesini sağlayan altın ve gümüş yerine konulmuş ve dolayısıyla bunlar, genelde el ile yapılıncı altın ve gümüş bilezikler gibi kabul edilmiştir. Bu sebepten ötürü bu ameller, âyetlerde altın ve gümüş bilezikler diye isimlendirilmiştir⁹⁵⁴. Nitekim cennet ehlinin kollarındaki bu bilezikler, onların dünyada elleri ile yapıp uzmanlaştıkları sâlih amellerin bir sembolü ve mükâfatıdır⁹⁵⁵.

Eski kralların saltanatlarının azametine işaret olarak bilezik takıyor olmalarına bakarak müminlerin de cennette saltanatlarının büyüklüğünün ifadesi olarak bilezik taktıklarını söylemek de mümkündür⁹⁵⁶. Ayrıca bu bilezikler, cennette kadın ve çocukların süsüdür, bunların çoğunluğu oluşturmaları sebebiyle âyetlerde “onlara bilezik takılır” ifadesi bütüne şâmil kılınmıştır⁹⁵⁷ da denilebilir.

Cennette müminlerin bu şekilde gümüş bileziklerle süslenmiş olabilecekleri gibi onlara hizmet edenlerin âyette bahsi geçen bu bileziklerle süslenmiş olmaları da muhtemeldir. Hatta erkeklerin cennette bilezik takınmasını yadırgadıkları için olsa gerek hizmet eden gençlerin bu bilezikleri takındığını düşünmeyi daha doğru bir yaklaşım olarak kabul

⁹⁵⁰ Tirmizî, “Cennet” 7.

⁹⁵¹ Razî, a.g.e., 30/254.

⁹⁵² Razî, a.g.e., 30/254; Âlûsî, a.g.e., 29/163.

⁹⁵³ Merâğî, a.g.e., 10/171; Elmalılı, a.g.e., 8/203.

⁹⁵⁴ Razî, a.g.e., 30/254; Nisaburî, a.g.e., 10/127.

⁹⁵⁵ Elmalılı, a.g.e., 8/203.

⁹⁵⁶ Bikâî, a.g.e., 21/150; Şirâzî, a.g.e., 19/238; Mevdûdî, a.g.e., 6/569; Merâğî, a.g.e., 10/171.

⁹⁵⁷ Razî, a.g.e., 30/254; Âlûsî, a.g.e., 29/164.

edenler vardır⁹⁵⁸. Gümüş bileziklerin hizmetçilere takıldığı düşünülmesi halinde ilgili âyetler arasındaki uyum daha kolay sağlanmış olur. Çünkü bu durumda hizmet edenlerin gümüş bilezik, hizmet edilen müminlerin ise altın bilezikler takıldığı anlamı çıkmaktadır⁹⁵⁹.

2.3.6.5.3. Tertemiz Şarap

İnsan sûresinde cennette Ebrâra sunulduğu haber verilen ikramların sonuncusu, tertemiz bir şaraptır. Bu içecek, âyetteki “*Rableri onlara tertemiz bir içecek içirmiştir*”⁹⁶⁰ ifadesinden de açıkça anlaşılacağı gibi cennet ehline bizzat Cenâb-ı Hakk’ın içirdiği bir içecektir. Nitekim âyette “سقى” (içirir) fiili, malum ve Allah’a isnâd edilerek zikredilmiştir. İfadenin böyle olması, ikramın en doruk noktasına delâlet etmektedir⁹⁶¹. Zira bu ayrıcalık, sûrenin önceki âyetlerinde bahsi geçen cennet içeceklerinde görülmemektedir. Bundan dolayı bu içeceğin kâfûr ve zencefil karıştırılmış içeceklerden farklı ve daha kıymetli bir içecek olduğu düşünülmektedir⁹⁶².

Bu ikrama mazhâr olan kullar, âyette “رب” kelimesine izâfetle “رَبِّهِمْ” (Rableri) şeklinde zikredilmiştir ki, bu ifade ile onlar yüceltilmekte ve onların özel bir konumda olduklarını haber vermektedir⁹⁶³. Bu şekilde kendilerine ayrıcalık bahsettiği kullarına Hakk Tealâ, “طهور” kelimesi ile nitelediği bir şarap içerecektir. Bu kulların içeceği şarabın âyette nitelendiği “طهور” kelimesinin ifade ettiği mana hakkında iki ihtimal vardır. Bu kelime ya “temiz” anlamında ya da “temizleyici” anlamında mübâlağa ifade etmektedir⁹⁶⁴.

Allah’ın seçkin kullarına içirdiği bu şarap, temizdir. Çünkü; o, dünyadaki şaraplar gibi pis değildir. Bedenden necis olan bevl halinde değil de misk kokusundan daha güzel bir

⁹⁵⁸ Kuşeyrî, a.g.e., 3/626; Elmalılı, a.g.e., 8/203.

⁹⁵⁹ Razî, a.g.e., 30/254; Nisaburî, a.g.e., 10/127; Âlûsî, a.g.e., 29/163.

⁹⁶⁰ İnsan, 76/21.

⁹⁶¹ Bikâî, a.g.e., 21/151.

⁹⁶² Razî, a.g.e., 30/254; Şevkânî, a.g.e., 5/467; Âlûsî, a.g.e., 29/164.

⁹⁶³ Neseî, a.g.e., 4/320; Havvâ, a.g.e., 2/6293.

⁹⁶⁴ Razî, a.g.e., 30/254; Nisaburî, a.g.e., 10/127; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/400.

ter şeklinde çıkar⁹⁶⁵. Nitekim Allah Resûlü, cennet ehlinin bevl etmeyeceğini ve terinin misk olduğunu haber vermektedir⁹⁶⁶. Aynı zamanda bu içeceğin temiz oluşu, son derece berrak ve leziz olmasında⁹⁶⁷, içtikten sonra içeni sersemletmemesinde, saçmalamasına ve günah işlemesine sebebiyet veren, baş ağrıtan bir sarhoşluk vermemesinde⁹⁶⁸ saklıdır. Cennetteki içecekler, içtikten sonra içen için misk gibi bir koku⁹⁶⁹ veren tertemiz bir şaraptır⁹⁷⁰. Halbuki dünya şarapları, Kurân'da “*Şeytan amelinden bir pislik*”⁹⁷¹ ve “*Günahı faydasından çok fazla*”⁹⁷² olarak nitelendirilmekte ve neticesinde hiç de hoş olmayan hadiselerle sebep olan sarhoşluk vermektedir. Dolayısıyla Cenâb-ı Hakk'ın onlara içirdiği bu şarap, tertemizdir, çünkü onda hiçbir şekilde kirlenme söz konusu değildir.

Bu şarap aynı zamanda temizleyicidir de. Çünkü bu şarap, içeni maddî ve manevî bütün kirlilerden temizlemektedir⁹⁷³. Bu hususta denilmektedir ki; Cennet ehli yemeklerini yedikten sonra onlara bu içecek sunulmakta, onu içtikten sonra onların mideleri yediklerinden temizlenip misk kokulu ter olarak bedenlerinden çıkması sağlanmaktadır. Bu vesile ile onlar, tekrar eski iştahlarına kavuşmaktadırlar⁹⁷⁴.

Yine bu şarabın temizleyici oluşu şu şekilde de açıklanmaktadır; O cennetin kapısındaki bir su pınarıdır. Ondan içenin kalbini Allah Tealâ, kin, haset, kıskançlık vb... gibi kötü huylardan temizler ve insanlar arasındaki düşmanlığı kaldırır⁹⁷⁵. Bu şekilde “*Kalplerinden kini alarak kardeş yaparız*”⁹⁷⁶ âyetinin ifade ettiği mana tecelli etmiş olur.

⁹⁶⁵ Taberî, a.g.e., 28/137; Begavî, a.g.e., 8/298; Zemahşerî, a.g.e., 4/200; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/440; Razî, a.g.e., 30/254; Bikâî, a.g.e., 21/151; Zuhaylî, a.g.e., 29/299.

⁹⁶⁶ Bkz. Buhârî, “Bed-ü'l-Halk” 8, “Enbiyâ” 1; “Müslim”, “Cennet” 15; Tirmizî, “Cennet” 7.

⁹⁶⁷ Saffât, 37/46.

⁹⁶⁸ Saffât, 37/47; Tûr, 52/23; Vâkıa, 56/18.

⁹⁶⁹ Mutaffîfîn, 83/26.

⁹⁷⁰ İnsan, 76/21.

⁹⁷¹ Mâide, 5/90.

⁹⁷² Bakara, 2/219.

⁹⁷³ Zeccâc, a.g.e., 5/263; Razî, a.g.e., 30/254.

⁹⁷⁴ Taberî, a.g.e., 28/137; Begavî, a.g.e., 8/298; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/440; Razî, a.g.e., 30/254; Nisaburî, a.g.e., 10/127; Tabresî, a.g.e., 9/623; Şevkânî, a.g.e., 5/467; Âlûsî, a.g.e., 29/164; Merâğî, a.g.e., 10/171; Elmalılı, a.g.e., 8/204; Zuhaylî, a.g.e., 29/299.

⁹⁷⁵ Kuşeyrî, a.g.e., 3/626; Begavî, a.g.e., 8/298; Razî, a.g.e., 30/254; İbn Kesîr, a.g.e., 8/293; Bikâî, a.g.e., 21/151; Şevkânî, a.g.e., 5/467; Âlûsî, a.g.e., 29/164; Elmalılı, a.g.e., 8/204; Zuhaylî, a.g.e., 29/299.

⁹⁷⁶ Hicr, 15/47.

Ayrıca bu şarabın temizleyici özelliği, kul onu içtiği zaman onun kalbini hissi lezzetlerden, Allah'tan gayrısına olan muhabbetten arındırır⁹⁷⁷ ve bunun neticesinde onlar, sadece Allah'ın cemâlini ve Ona kavuşmanın zevkini arzularlar⁹⁷⁸ şeklinde de açıklanmaktadır.

Her hal ü kârda bu şarabın temizleyicilik özelliği itibariyle cennette müminlere rahatsızlık verecek maddi ve manevi pisliklerden onları arındıran bir şarap olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.6.6. BUNLARIN BİR MÜKÂFAT OLMASI

Yüce Allah, cennet nimetlerinden örnekler sunduktan sonra bütün bu nimetlerin özüne işaret ederek “إن هذا كان لكم جزاء وكان سعيكم مشكورا” (*Bu, sizin ödülünüzdür; çalışmanızın karşılığı verilmiştir!*)⁹⁷⁹ buyurmaktadır. Nitekim müminlerin cennette elde edecekleri bütün bu ikramlar, Yüce Allah'ın onlara yaptıklarına karşılık lûtfettiği şeylerdir. Bu âyet ile adeta “Buraya kadar zikredilmiş olan, sizlere ait bu nimetler, sizlerin dünyada nefislerinize karşı mücâdele ederek ve Rabb'inizin rızasını arzularak yaptığınız sâlih amellerin bir karşılığıdır.”⁹⁸⁰ denilmektedir.

Nitekim bu sûrede “*Sabrettiklerinden dolayı cennetle ve ipekle ödüllendirmiştir!*”⁹⁸¹ âyeti ile cennet tasvirlerine giriş yapılması ve “*Bu, sizin ödülünüzdür; çalışmanızın karşılığı verilmiştir!*” âyeti ile de bu tasvirlerin noktalanması çok mânidardır. Nitekim Cenâb-Hakk, cennet nimetlerini bu iki âyet arasında zikretmekle insanları kulluğa teşvik etmekte, kulluk adına yapılan amelleri karşılıksız bırakmayacağını bildirmektedir.

Ayrıca Cenâb-ı Hakk, “*Bu, sizin ödülünüzdür; çalışmanızın karşılığı verilmiştir!*” buyurmakla bahsi geçen bu nimetlerin kulluk uğrunda sarf ettikleri gayretleri

⁹⁷⁷ Kuşeyrî, a.g.e., 3/626; Tabresî, a.g.e., 9/623; Bikâî, a.g.e., 21/151; Merâğî, a.g.e., 10/171; Elmalılı, a.g.e., 8/204.

⁹⁷⁸ Merâğî, a.g.e., 10/171; Elmalılı, a.g.e., 8/204.

⁹⁷⁹ İnsan, 76/22.

⁹⁸⁰ Taberî, a.g.e., 28/137; Kuşeyrî, a.g.e., 3/668; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/440; Nesefî, a.g.e., 4/320; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; Tabresî, a.g.e., 9/263; Bikâî, a.g.e., 21/151; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/75.

⁹⁸¹ İnsan, 76/12.

mukâbilinde onlar için kendisinin bir teşekkürü olduğunu bildirmektedir⁹⁸². Zira Allah Tealâ, yaptıklarına karşılık bu nimetleri bahşetmekle onlara teşekkür etmiş olmaktadır.

Yüce Allah'ın kullarının yaptıkları sâlih amelleri teşekkürü şâyân bulması, diğer bir ifade ile yaptıklarına karşılık Allah Tealâ'nın onlara teşekkür etmesi, onların gayretleri az olmasına rağmen yaptıklarına karşılık mükâfatlarını bolca vermesi ve onları yaptıkları bu güzel ameller nedeniyle övmesidir⁹⁸³. Ayrıca Hakk Tealâ'nın yapılan amelleri kabul etmesi de kullarına yaptıklarına karşılık teşekkür ettiğini ifade etmektedir. Zira yapılan bir şeyi kabul etmek teşekkür anlamındadır⁹⁸⁴.

Bu âyet, cennete nâil olan müminler için bir övgü ifade etmektedir. Zira Hakk Tealâ'nın "Sizin dünyadaki amelleriniz, teşekkürü şâyândır" buyurması onların ilahî övgüye mazhâr olduğunu, rızayı bâriye kavuştuklarını göstermektedir⁹⁸⁵. Nitekim "Ey huzura kavuşmuş insan! Sen Ondan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabb'ine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!"⁹⁸⁶ âyetinde de müminleri her şeyden fazla mutlu edecek olan aynı ilahî mukâbele dile getirilmektedir.

İbn Abbas (r.a.)a istinâden denilmektedir ki; bu âyetteki hitâb, müminlere cennete girdikten sonra yöneltilecek ve "Bu, Allah (cc)ın sizin için hazırlayıp da bu ana bıraktığı mükâfatınızdır" denilecektir⁹⁸⁷. "Sabrettiklerinize karşılık selam üzerinize olsun. Bu ne güzel bir âkıbetir"⁹⁸⁸ ve "Geçmiş günlerde yapmış olduğunuz şeylere karşılık haydi dilediğiniz gibi yiyin, için"⁹⁸⁹ âyetlerinde de olduğu gibi bu hitâbın müminlere cennete girdikten sonra söylenilecek olması, bütün bu ikramların onların amellerinin bir karşılığı olduğunu bildirmekle beraber onların içinde bulunduğu mutluluğu daha da artıracığı muhakkaktır⁹⁹⁰. Nasıl ki, azap ehline "Bu, senin reddedilen, kabul görmeyen amelindir" denilmesi ve yaptıklarının yüzüne çarpılması

⁹⁸² Begavî, a.g.e., 8/298; Zemahşerî, a.g.e., 4/200; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/440.

⁹⁸³ Taberî, a.g.e., 28/137; Kuşeyrî, a.g.e., 3/668; Razî, a.g.e., 30/256; Neseî, a.g.e., 4/320; Hâzin, a.g.e., 3/1635; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; Tabresî, a.g.e., 9/263.

⁹⁸⁴ Kurtubî, a.g.e., 19/147; Bikâî, a.g.e., 21/151.

⁹⁸⁵ Taberî, a.g.e., 28/137; Neseî, a.g.e., 4/320; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/75.

⁹⁸⁶ Fecr, 89/27-30.

⁹⁸⁷ Razî, a.g.e., 30/255; Hâzin, a.g.e., 3/1635; Nisaburî, a.g.e., 10/127.

⁹⁸⁸ Ra'd, 13/24.

⁹⁸⁹ Hâkka, 69/24.

⁹⁹⁰ Razî, a.g.e., 30/255; Nisaburî, a.g.e., 10/127; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401.

onun gam ve kederini artırıyorsa bu güzel mukâbele, müminlerin sevincini pekiştirecektir⁹⁹¹.

Bununla birlikte bu âyet, dünyadakileri teşvik amacıyla Allah Tealâ'ya karşı yapacakları amel ve gayretlerin bu şekilde mukâbele göreceğini bildiren bir haber niteliğinde de olabilir⁹⁹².

23-31.ÂYETLER

⁹⁹¹ Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401.

⁹⁹² Razî, a.g.e., 30/255; Nisaburî, a.g.e., 10/128.

2.4.ALLAH RESÛLÜ, KAFİRLER VE İNSAN SÛRESİ

2.4.1.Âyetlerin Metni

إنا نحن نزلنا عليك القرآن تنزيلا (23) فاصبر لحكم ربك ولا تطلع منهم آثما أو كفورا (24) واذكر اسم ربك بكرة وأصيلا (25) ومن الليل فاسجد له وسبحه ليلا طويلا (26) إن هؤلاء يحبون العاجلة ويذرون وراءهم يوما ثقيلا (27) نحن خلقناهم وشددنا أسرهم و إذا شئنا بدلنا أمثالهم تبديلا (28) إن هذه تذكرة فمن شاء اتخذ إلى ربه سبيلا (29) وماتشاون إلا أن يشاء الله إن الله كان عليما حكيمًا (30) يدخل من يشاء في رحمته والظالمين أعد لهم عذابا أليما (31)

2.4.2.Âyetlerin Meâli

23- Hakikat, Kur'ân'ı sana parça parça Biz indirdik Biz.

24- Artık, Rabb'inin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra veya hiçbir nanköre boyun eğme.

25- Sabah akşam Rabb'inin adını an.

26- Ve gecenin bir kısmında Ona secde et ve uzun gecede onu tesbih et.

27- Gerçekten bunlar o çabukça geçen dünyayı severler. Arkalarındaki o ağır günü ise önemsemezler.

28- Biz yarattık onları. Mafsallarını da Biz sapasağlam bağladık. Dilediğimiz vakit yine onları, benzerleri ile değiştiririz de.

29- Şüphesiz ki bu (sûre) de bir öğüttür. Artık kim dilerse, Rabb'ine bir yol tutar.

30- Bununla beraber, Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz. Çünkü Allah, hakkıyla bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.

31- Kimi dilerse rahmetine sokar. Zâlimlere gelince, O, onlar için elem verici bir azap hazırlamıştır.

2.4.3.Nüzûl Sebebi

İbn Münzir, Katâde'den şöyle dediğini nakletmektedir; “Bana ulaştığına göre Ebu Cehil ‘Şâyet Muhammed’i namaz kılarken görürsem Onun boğazına atılacağım’ demesi üzerine Cenâb-ı Hakk, “فاصبر لحكم ربك ولا تطع منهم آثما أو كفورا” (Onlardan hiçbir günahkâra veya hiçbir nanköre boyun eğme.)⁹⁹³ âyetini indirmiştir.”⁹⁹⁴

2.4.4.Âyetlerdeki Bazı Kırâat Farklılıkları

“تَشَاوُن” Kelimesi:

Kûfeliler ve Nâfi’, bu fiili “ت” ile yani “تَشَاوُن” şeklinde muhâtap sığasında okumuşlardır⁹⁹⁵.

İbn Kesîr ve Ebu Amr ise “ي” ile yani “يَشَاوُن” şeklinde gâip sığasıyla okumuşlardır⁹⁹⁶.

2.4.5. Âyetlerde Geçen Bazı Kelimelerin İzahı

ÂSİM (أثم): Hangi günah olursa olsun daima günah işlemeye yönelen demektir⁹⁹⁷. İnsan sûresinin 24. âyetinde geçen bu kelimenin bütün günahlar için kullanıldığı düşünülmektedir⁹⁹⁸.

BÜKRA (بكرة): Günün başlangıcı, sabahın erken vakitleri⁹⁹⁹, anlamında kullanılan bu kelime, kök kelimedir ve ondan “erken olmak” (بكر), “önce davranmak”(بكر), “ilk olmak” (ابتكر) ve “geçmek” (باكر) anlamında fiiller türetilmiştir¹⁰⁰⁰.

Müfret olan “بكرة” kelimesinin çoğulu, “بُكَر” “أبكار” kelimeleridir¹⁰⁰¹.

⁹⁹³ İnsan, 76/24.

⁹⁹⁴ Suyûtî, *Lübâb*, s.240.

⁹⁹⁵ İbnü'l-Bâziş, a.g.e., s.800.

⁹⁹⁶ Ebu Ali el-Fârisî, a.g.e., 6/360.

⁹⁹⁷ Taberî, a.g.e., 28/138; İsfehânî, a.g.e., s.20; Razî, a.g.e., 30/258.

⁹⁹⁸ Razî, a.g.e., 30/258.

⁹⁹⁹ İsfehânî, a.g.e., s.67; İbn Manzûr, a.g.e., 4/76.

¹⁰⁰⁰ İsfehânî, a.g.e., s.67.

ASİL (أصيل): Akşam saatleri için “أصيل” ve “أصيلة” kelimeleri kullanılmaktadır¹⁰⁰². Daha belirgin olarak ikindi vaktinden güneş batıncaya kadar olan vakte de “أصيل” denilmektedir¹⁰⁰³.

“أصيل” kelimesinin çoğulu, “أصل”, “أصال” ve “أصلان” kelimeleridir, “أصيلة” kelimesinin çoğulu ise “أصائل”dir¹⁰⁰⁴.

ESR (أسر): Master olan bu kelime, “bağlamak, sıkıca bağlamak” anlamında kullanılmaktadır¹⁰⁰⁵. Nitekim bir bağ ile bağlanmış olmaları sebebiyle tutsaklara “أسير” denilmektedir. Bundan hareketle bağlı olsun veya olmasın alıkonulmuş, zaptedilmiş her şeye “أسير” denilmiştir¹⁰⁰⁶.

Daha sonra bu kelime, “yaratılış”¹⁰⁰⁷ ve “mafsal”¹⁰⁰⁸ anlamında kullanılmıştır.

“أسر” kelimesi, “yaratılış” anlamında kullanılması halinde âyetteki “تشددا أسره” sözü, “Biz onların yaratılışını sapasağlam ve güzelce yaptık.” anlamı ifade etmektedir¹⁰⁰⁹. Nitekim “Yaratılış güzel kadın” anlamında “إمرأة حسنة الأسر” denir ki, bununla kadının yapısının güzelliği kastedilmekte, sanki bu haliyle kişiyi esir aldığı ifade edilmektedir¹⁰¹⁰.

Bu kelime, “mafsal” anlamında kullanılması durumunda ise “تشددا أسره” sözü “Biz onların uzuvlarını birbirine bağladık, sınırlar vasıtasıyla mafsalalarını kuvvetlendirdik.” anlamı ifade etmiş olur¹⁰¹¹.

Âyet içerisinde bu kelime ile kastedilen gerek “yaratılış” olsun, gerekse “mafsal” olsun Cenâb-ı Hakk, bu sözüyle insanın yaratılışındaki eşsiz kudretine dikkat çekmektedir¹⁰¹².

¹⁰⁰¹ İbn Manzûr, a.g.e., 4/76.

¹⁰⁰² İsfahânî, a.g.e., s.28; İbn Manzûr, a.g.e., 11/16.

¹⁰⁰³ İbn Manzûr, a.g.e., 11/16.

¹⁰⁰⁴ İsfahânî, a.g.e., s.28; İbn Manzûr, a.g.e., 11/16.

¹⁰⁰⁵ Razî, a.g.e., 30/261; İbn Manzûr, a.g.e., 4/19.

¹⁰⁰⁶ İsfahânî, a.g.e., s.27; Razî, a.g.e., 30/261.

¹⁰⁰⁷ Ferrâ, a.g.e., 3/220; İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.504; Taberî, a.g.e., 28/139; İbn Manzûr, a.g.e., 4/19.

¹⁰⁰⁸ Taberî, a.g.e., 28/139; Razî, a.g.e., 30/261; İbn Manzûr, a.g.e., 4/19.

¹⁰⁰⁹ Taberî, a.g.e., 28/139; İbn Manzûr, a.g.e., 4/19.

¹⁰¹⁰ İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, s.504; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/441.

¹⁰¹¹ Razî, a.g.e., 30/261.

¹⁰¹² İsfahânî, a.g.e., s.27.

2.4.6. Âyetlerin İhtivâ Ettiği Bazı Konular

Allah Tealâ, sûrenin son kısmında ahirette, kendilerine yaptıklarının karşılığı verilen insanların, dünyadaki tutum ve davranışlarından bahsetmektedir.

Yüce Allah, önce kendisine tabi olan kullarından bahsetmekte, daha sonra da nankörlük yapan kimselerin bazı tutumlarına dikkatleri çekmektedir.

Cenâb-ı Hakk, mümin kullarının dünyadaki hal ve hareketlerinden bahsederken Hz. Peygamber'i muhâtap almakta, O'nun şahsında bütün müminler için bazı emir ve tavsiyelerde bulunmaktadır.

Nankör kimselerin tutumlarını haber verirken de onların inkârlarının kaynağı olan dünyaya aşırı düşkünlerinden bahsetmekte, her şeyi yaratanın kendisi olduğunu vurgulayarak, takınmış oldukları bu olumsuz tavırları dolayısıyla onları kınamaktadır.

Sûrenin son âyetlerinde (29-30.âyetler) ise bu sûrenin Yüce Allah tarafından kullarına gönderilmiş ilahî bir mesaj olduğu bildirilmektedir.

Bu sûrenin 3.âyetinde Yüce Allah'ın insana yolu tanıttığı bildirilmişti. Nitekim bu sûre, ilahî bir mesaj olması dolayısıyla Cenâb-ı Hakk'ın kullarını hidâyetinin bir parçası konumundadır. Zira bu sûre, çok vecîz ifadelerle insana kendisini tanıtmayı, Allah'ın hoşnut olduğu davranışları bildirmesi, insanın Yaratanına karşı takınacağı tavır sonucunda ahirette elde edeceği karşılığı haber vermesi, Allah Resûlünü ve müminleri teselli ve takviye etmesi ve daha bir çok özelliği itibariyle Allah Tealâ'nın kullarına bir hidâyetidir.

2.4.6.1. HZ. PEYGAMBER'E İSLAM'I TEBLİĞDEKİ EMİR VE TAVSİYELERİ

Cenâb-ı Hakk, bu âyetlerde önce Resûlüne hitâbla başlamış, bununla da özellikle İslam'ı tebliğin ilk devrelerinde mâruz kaldığı maddî ve manevî baskılar karşısında

sıkıntılı günler geçiren Resûlünü teselli ve takviye etmeyi amaçlamıştır. Nitekim bu hususta Allah Tealâ, Kur'ân'ı indirenin kendisi olduğunu, onu indirmekle kendisini yücelten Hakk Tealâ'nın hükmüne sabredip düşmanlarından günahkâr ve nankör olanlara uymamasının gerekliliğini bildirmekte ve tebliğ mücâdelesinde Resûlullah (s.a.v.)'ı manevî bakımdan takviye edecek olan Allah'ı anmada devamlı olmasını emretmektedir.

İşte bu amaçla Yüce Allah, Resûlüne ve onun şahsında aynı uğurda mücâdele eden bütün müminlere hitâben şöyle buyurmaktadır; “إنا نحن نزلنا عليك القرآن تنزيلا فاصبر لحكم ربك” (Hakikat, Kur'ân'ı sana parça parça Biz indirdik Biz. Artık Rabb'inin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra veya hiçbir nanköre boyun eğme... Sabah akşam Rabb'inin adını an ve gecenin bir kısmında Ona secde et ve uzun gecede Onu tesbih et.)¹⁰¹³

2.4.6.1.1. Kur'ân-ı Kerim'i Hz. Muhammed'e İndiren Yüce Allah'tır

Hakk Tealâ, İslam'ı tebliğ esnasında yaşamış olduğu güçlükler karşısında Resûlü Hz. Muhammed (s.a.v.)'i teselli ve takviye ederek şöyle buyurmaktadır; “Hakikat, Kur'ân'ı sana parça parça biz indirdik biz.”¹⁰¹⁴ Zira bu âyet, esasen Kur'ân'ın tamamen bir vahiy mahsulü olduğunu ve bunun da parça parça indirildiğini bildirmekle birlikte Hz. Peygamber'i yüceltmeyi, içinde bulunduğu sıkıntıları hafifletmeyi ve bu sıkıntılar dolayısıyla daralan gönlünü ferahlatmayı amaçlamıştır¹⁰¹⁵.

Allah Resûlü, kavmini İslam'a davet ederken kendisine tabi olanlarla beraber kavmi tarafından çeşitli işkencelere mâruz kalıyordu. Fizikî baskılar, davasından vazgeçmesi için yapılan dünyevî teklifler, sihir ve kehanetle itham etmeler, kadınlı erkekli Ona düşman olanların alay edişleri vb... düşmanca davranışlara Resûlullah (s.a.v.) ve

¹⁰¹³ İnsan, 76/23-26.

¹⁰¹⁴ İnsan, 76/23.

¹⁰¹⁵ Bkz. İbn Atıyye, a.g.e., 15/251; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/440; Razî, a.g.e., 30/257; Neseî, a.g.e., 4/320; Hâzin, a.g.e., 3/1635; İbn Kesîr, a.g.e., 8/294; Tabresî, a.g.e., 9/625; Bikâî, a.g.e., 21/152; Kasımî, a.g.e., 17/11; Merâğî, a.g.e., 10/173.

ashâbının mâruz kaldığı, tarihî birer gerçektir¹⁰¹⁶. Allah Resûlü, kavminin bu düşmanca tavırlarından etkileniyordu, etkilenmesi de çok doğaldı, çünkü O da bir insandı.

İşte Cenâb-ı Hakk, Kur'ân'ı ona indirenin kendisi olduğunu te'kitli bir ifade ile bildirmekle onu yüceltmekte, bu sebeple kavminin yaptıklarını dikkate almaması gerektiğini haber vermektedir. Bunun yanında bu âyet ile Allah Tealâ, Resûlünün incinen kalbini onarmakta, takviye etmekte ve kavminin düşmanca tutumları karşısında yalnız olmadığını, kudreti ile her şeyi kuşatan Yüce Allah'ın davasında onun en büyük yardımcısı olduğunu vurgulamaktadır. Böylelikle Cenâb-ı Hakk, Hz. Peygamber'i içinde bulunduğu sıkıntıları göğüsleme hususunda takviye etmekle yaşamış olduğu zorluklar karşısında oluşabilecek sıkıntı ve yalnızlık duygusunu gidermiş olmaktadır.

Amacı Resûlüllah (s.a.v.)ı teselli etmek olan bu âyette bildirilen bir gerçek de vardır ki, o da "Kur'ân'ı yalnız ve yalnız Allah Tealâ, parça parça (tencîmen) Resûlü Hz. Muhammed'e indirmiştir."

Kur'ân, Allah Tealâ'ya ait olan, ne insanî ne de şeytanî hiçbir katkı barındırmayan bir kitaptır¹⁰¹⁷. İddia edildiği gibi Hz. Peygamber'e ait bir kitap değildir. Nitekim âyette te'kit amacıyla "biz" anlamını barındıran zamir, tekrar edilerek kullanılmaktadır. Zira bu ifade, Kur'ân'ı indirme işini sadece Hakk Tealâ'ya tahsis etmekte¹⁰¹⁸ ve hasıl olabilecek bütün şüpheleri gidermektedir¹⁰¹⁹. Böylelikle ne o dönemdeki Hz. Peygamber'i sihir ve kehanetle itham eden müşriklerin ne de bu devirdeki art niyetli kimselerin iddia ettiği gibi Kur'ân'ın diğer din mensuplarından alındığı, önceki kutsal metinlerden nakledildiği veya Hz. Peygamber'in şuur altından kaynaklandığı hususundaki mesnetsiz iftiralarına¹⁰²⁰ cevap verilmekte ve onun bir beşer mahsulü olmadığı vurgulanmaktadır. Zira bu âyet, Kur'ân'nın ilahî bir kitap olmadığını iddia

¹⁰¹⁶ Bkz. Köksal, M. Asım, Hz. Muhammed ve İslamiyet (Mekke Devri), s.231-235; Akgül, a.g.e., s.104-109,294-296.

¹⁰¹⁷ Sıbağ, Muhammed Lütfi, *Lemahât fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s.25; Itr, Nureddin, *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s.10; Cerrahoğlu, a.g.e., s.34; Demirci, Muhsin, *Kur'ân Tarihi*, s.78.

¹⁰¹⁸ Zemahşerî, a.g.e., 4/200; Razî, a.g.e., 30/257; Nisaburî, a.g.e., 10/128; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/75; Âlûsî, a.g.e., 29/165; Tabatabâi, a.g.e., 20/158; Havvâ, a.g.e., 2/6295.

¹⁰¹⁹ Havvâ, a.g.e., 2/6296.

¹⁰²⁰ Bkz. Mennâu'l-Kattân, a.g.e., s.38-47; Itr, a.g.e., s.22-24; Cerrahoğlu, a.g.e., s.43-47; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s.82-91.

eden kâfirlere cevap niteliği taşımaktadır. Yani hitâb, Hz. Peygamber'e gibi gözüke de asıl âyetin muhâtabı Kur'ân'ın ilahî bir kitap olmadığını iddia eden kâfirlerdir¹⁰²¹.

Kur'ân'nın değişik âyetlerinde de kâfirlere Kur'ân ve onunla ilgili yalan iddiaları dolayısıyla cevaplar bulunmaktadır. Nitekim “*De ki: Mukaddes Ruh (Cebrail), iman edenlere sebat vermek, müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için Rabb'in katından hak olarak indirdi.*”¹⁰²², “*Bu Kur'ân Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir. Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve o kitabı açıklayandır. Onda şüphe yoktur, o alemlerin Rabb'indedir.*”¹⁰²³, “*(Resûlüm) şüphesiz bu Kur'ân, hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah tarafından sana verilmektedir.*”¹⁰²⁴ âyetleri Kur'ân'ın Allah katından olduğunu inkâr edenlere cevap veren veya cevap niteliğinde olan âyetlerden sadece bir kaçıdır.

Âyette vurgu yapılan bir diğer husus da Kur'ân'ın bir bütün olarak değil de parça parça indirildiğidir. Nitekim Cenâb-ı Hakk, “*(Kur'ân), yeri ve göğü yaratan Yüce Allah Tarafından peyderpey indirilmiştir.*”¹⁰²⁵ âyetiyle de Kur'ân'ı bir bütün olarak değil de aralıklarla, hadiseler ve vakıalara göre âyet âyet indirdiğini bildirmektedir. Hiç şüphesiz Kur'ân'ın bu şekilde indirilmesinde bir çok ilahî hikmet ve fayda vardır. Nitekim Hakk Tealâ, “*İnkâr edenler: Kur'ân ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık (parça parça indirdik) ve onu tane tane (ayırarak) okuduk.*”¹⁰²⁶ ve “*Biz onu, Kur'ân olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık; ve onu peyderpey indirdik.*”¹⁰²⁷ âyetleriyle de Kur'ân'ın bu şekilde indirilişinin ilahî bir hikmet gereği olduğuna işaret etmektedir. Zira Kur'ân'ın anlaşılmasında, öğrenilmesinde, hükümlerinin olgunlaşarak uygulanmasında, suâllere anında cevap vermesinde ve özellikle ilgili âyette de

¹⁰²¹ Kurtubî, a.g.e., 19/148; Şevkânî, a.g.e., 5/468; Kasımî, a.g.e., 17/11; Mevdûdî, a.g.e., 6/570; Merâğî, a.g.e., 10/173; Zuhaylî, a.g.e., 29/304.

¹⁰²² Nahl, 16/102.

¹⁰²³ Yûnus, 10/37.

¹⁰²⁴ Neml, 27/6.

¹⁰²⁵ Tâ-hâ, 20/4.

¹⁰²⁶ Furkân, 25/32.

¹⁰²⁷ İsrâ, 17/106.

amaçlandığı gibi Hz. Peygamber'i teselli ve takviye etmede sağlamış olduğu faydalar¹⁰²⁸, onun peyderpey indirilişindeki faydalardan bazılarıdır.

2.4.6.1.2. Cenâb-ı Hakk'ın Hükmüne Sabretmesinin Tavsiye Edilmesi

Allah Tealâ, Resûlünü teselli ve takviye ettikten sonra hükmüne karşı sabırlı olmasını ve düşmanlarına boyun eğmemesini istemekte ve şöyle buyurmaktadır; “*Artık Rabb'inin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra veya hiçbir nanköre boyun eğme...*”¹⁰²⁹ Sabrın bir mümin için ne kadar önemli olduğu, daha önce belirtilmişti. Nitekim sabır, İslam'ı tebliğ mücâdelesinde de en büyük silah kabul edilmiştir¹⁰³⁰. Zira bu sebeptendir ki Yüce Allah, Resûlüne ve sonraki tebliğ için mücâdele veren kullarına sabrı öğütlemiştir.

Önemine binâen Allah Tealâ, Resûlünden hükmüne karşı sabırlı olmasını emretmekle davasında en büyük destekçisinin kendisi olduğunu hatırlatmakta ve adeta “Kur'ân'ı sana indiren biziz, o halde Rabb'inin hükmüne sabret, bil ki, Allah, senin için en güzel olanı hazırlamaktadır.”¹⁰³¹ buyurmaktadır. Bu şekilde âyet, önceki âyet gibi Allah Resûlünü teselli ve takviye etmeye yöneliktir¹⁰³².

Yine Yüce Allah, Resûlüne “*Sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan dolayı kederlenme; kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma!*”, “*Rabb'inin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin. Kalktığın zaman da Rabb'ini hamd ile tesbih et.*”¹⁰³³ ve “*Sen Rabb'inin hükmünü sabırla bekle. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma.*”¹⁰³⁴ âyetlerinde de İslam'ı tebliğde önemi büyük olan sabrı emretmekte, “*İsmail'i, İdris'i, Zülkif'i de yadet. Bunların her biri de sabır ve sebat*

¹⁰²⁸ Bkz. Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fî Ulûmi'l Kurân*, 1/324; Mennâu'l-Kattân, a.g.e., s.107-117; Sibağ, a.g.e., s.57-66; İtr, a.g.e., s.28-34; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s.38-40.

¹⁰²⁹ İnsan, 76/24.

¹⁰³⁰ Ünal, *Resûllerin Yolu*, s.111.

¹⁰³¹ Taberî, a.g.e., 28/137; İbn Kesîr, a.g.e., 8/294; Âlûsî, a.g.e., 29/165; Elmalılı, a.g.e., 8/207.

¹⁰³² Nisaburî, a.g.e., 10/128; Merâğî, a.g.e., 10/173.

¹⁰³³ Tûr, 52/48.

¹⁰³⁴ Kalem, 68/48.

edenlerdendi.”¹⁰³⁵ âyetiyle de Resûlüne önceki Peygamberleri sabır örneği olarak göstermektedir.

Nitekim müşriklerin baskılarına dayanamayıp şikâyetle bulunan ashâbına Hz. Peygamber’in cevap olarak “Sizden önce öyleleri vardı ki, kişi yakalanıyor, onun için hazırlanan çukura konuyor, sonra getirilen bir testere ile başının ortasından ikiye bölünüyordu. Bazısı vardı, demir taraklarla taranıyor, vücudunda sadece et ve kemik kalıyordu. Bu yapılanlar onları dininden çevirmiyordu. Allah’a Yemin ederim ki, Allah bu dini tamamlayacaktır. Öyle ki, bir yolcu devesine bindimi San’a’dan kalkıp Hadramevt’e kadar gidecek, Allah’tan başka hiçbir şeyden korkmayacak, koyunu için de sadece kurttan korkacak. Ancak siz acele ediyorsunuz.”¹⁰³⁶ buyurması, Onun Rabb’in sabır emrine ne şekilde cevap verdiğini açıkça göstermektedir.

Ayrıca Allah Resûlü, önceki peygamberlerden birinden bahsederken “Kavmi ona şiddetle vurup yaralamıştı. O hem akan kanlarını siliyor, hem de ‘Allah’ım! Kavmimi başıyla, çünkü onlar bilmiyorlar’ demişti.”¹⁰³⁷ buyurarak tebliğde sabrın önemine işaret etmekte, bununla birlikte sabrın ne kadar zor, ama çok da yüce bir davranış olduğunu hatırlatmaktadır.

Allah Tealâ’nın Resûlünden sabırla karşılaşmasını isteği hükmü, O’nun Resûlullah (s.a.v.) ve davasının seyri hakkında almış olduğu kararı demektir¹⁰³⁸. Hakk Tealâ’nın bu kararı hakkında ise iki ihtimal vardır; bu, ya Cenâb-ı Hakk’ın Hz. Peygamber ve ümmetinin düşmanlarının baskılarına karşı sabredemez duruma gelmelerine rağmen, Resûlüne düşmanlarına karşı yardımını bir fayda gereği geciktirmesi hakkındadır¹⁰³⁹. Böyle olması halinde âyet, “(Resûlüm!) Sen, sana vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret. O hakimlerin en hayırlısıdır.”¹⁰⁴⁰ âyeti ile manaca ayındır.

¹⁰³⁵ Enbiyâ, 21/85.

¹⁰³⁶ Buhârî, “Menâkıbu’l-Ensâr” 29, “Menâkıb” 25, “İkrah” 1; Ebu Dâvûd, “Cihad” 107.

¹⁰³⁷ Buhârî, “İstîtâbe” 4, “Enbiyâ” 50; Müslim, “Cihad” 105.

¹⁰³⁸ Kurtubî, a.g.e., 19/149; Şevkânî, a.g.e., 5/468; Sefîne, a.g.e., 7/485.

¹⁰³⁹ Razi, a.g.e., 30/257; Kurtubî, a.g.e., 19/149; Nesefî, a.g.e., 4/320; Şevkânî, a.g.e., 5/468; Âlûsî, a.g.e., 29/165; Merâğî, a.g.e., 10/173; Havvâ, a.g.e., 2/6296.

¹⁰⁴⁰ Yûnus, 11/109.

İkinci ihtimal ise Cenâb-ı Hakk'ın bütün mükellefiyetleri içine alan hükmüdür¹⁰⁴¹. Bu durumda ise Resûlünden sabırla karşılaşmasını istediği hükmü, ister bu ona mahsus taat ve ibadetler konusunda bir mükellefiyet olsun, isterse başkasından dolayı, yani tebliğ, risaleti îfâ ve bunu yaparken, bundan kaynaklanan zorluklara katlanma hususunda olsun, Rabb'in bütün hükümleridir¹⁰⁴².

Allah Tealâ'nın Resûlüne yardımını, düşmanlarının işkencelerine karşı fiili olarak müdahale etme iznini geciktirmesi, hiç şüphesiz bir çok fayda dolayısıyladır. Örneğin; sayıca kendilerinden çokça fazla olan müşriklerle savaşın bu aşamada müminler için olumlu sonuç vermesi düşünülemezdi. Nitekim Cenâb-ı Hakk, bu ve buna benzer faydalar münâsebetiyle yardımını ve savaş iznini geciktirmiştir. Bu sebepten dolayı olsa gerek bazıları, bu âyetin savaşa izin veren “seyf” âyeti ile nesh edildiğini söylemektedir¹⁰⁴³. Ancak bu doğru bulunmamaktadır¹⁰⁴⁴, zira “sabır”, İslam'ı tebliğin her aşamasında gerekli bir davranıştır.

Allah Tealâ, bu âyette Resûlüne hükmünü sabırla karşılaşmasını emrettikten sonra kavminin müşriklerinden günahkâr ve nankör olanlara itaat etmesini yasaklamaktadır. Nitekim Cenâb-ı Hakk, “(Fakat evrensel uyarıcılık görevini sana verdik.) *O halde kâfirlere boyun eğme ve bununla (Kur'ân'la) onlara karşı olanca gücünle büyük bir savaş ver!*”¹⁰⁴⁵ ve “*Doğrusu Rabb'in, kendi yolundan sapan kişiyi en iyi bilendir, hidâyete erenleri de en iyi bilen Odur. O halde (hakikati) yalan sayanlara boyun eğme! Onlar isterler ki, sen yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar. (Resûlüm!) Alabildiğine yemin eden, aşâğılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan laf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, mütecâviz, günaha dadanmış, kaba ve haşin, bütün bunlardan sonra bir de soysuzlukla damgalanmış kimselerden hiçbirine, mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme*”¹⁰⁴⁶ âyetleriyle de Resûlüne bu husustaki emrini

¹⁰⁴¹ Taberî, a.g.e., 28/137; İbn Atıyye, a.g.e., 15/251; Razî, a.g.e., 30/258; Kurtubî, a.g.e., 19/149; Nisaburî, a.g.e., 10/128; Tabresî, a.g.e., 9/625; Kasımî, a.g.e., 17/11; Elmalılı, a.g.e., 8/207.

¹⁰⁴² Razî, a.g.e., 30/258; Hâzin, a.g.e., 3/1635; Tabresî, a.g.e., 9/625; Mevdûdî, a.g.e., 6/571; Zuhaylî, a.g.e., 29/304.

¹⁰⁴³ İbn'l-Cevzî, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, s.503; İbnü'l-Arabî, Ebu Bekr, *en-Nâsih ve'l-Mensüh*, s.223; Kurtubî, a.g.e., 19/149; Firuzâbâdî, a.g.e., 1/493; Şevkânî, a.g.e., 5/468.

¹⁰⁴⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/440

¹⁰⁴⁵ Furkân, 25/52.

¹⁰⁴⁶ Kalem, 68/7-14.

bildirmektedir. Binâenaleyh Hakk Tealâ, bu âyetlerde Resûlüne onlara itaatı yasaklamakla itaatı ancak kendisine has kılmasını emretmektedir¹⁰⁴⁷.

Resûlüllah (s.a.v.)tan tabi olmaması istenen ve “آثم” kelimesi ile nitelenen kimse, hangi günah olursa olsun, daima günah işlemeye yönelen, “كفور” ile nitelenen ise ilahî nimetleri inkârda aşırı giden, nankörlük eden kimsedir¹⁰⁴⁸. Bu kelimeler, Mekke müşrikleri ile sınırlı olmayıp umum ifade etmekte, onlar da dahil bütün günahkâr ve nankör kulları içine almaktadır¹⁰⁴⁹.

Âyetteki “كفور” kelimesi, 3.âyet incelenirken geniş olarak ele alınmıştı. “آثم” (günahkâr) sözü ise bütün günahlar hakkında kullanılan genel bir ifadedir¹⁰⁵⁰. Nitekim Hakk Tealâ, “Allah’a ortak koşan kimse büyük bir günah (إثم) (ile) iftira etmiş olur.”¹⁰⁵¹, “Şehadetleri gizlemeyin, kim şehadetleri gizlerse onun kalbi günahkârdır (آثم)”¹⁰⁵², “Günahın (إثم) açığına da gizlisini de terk edin.”¹⁰⁵³, “Sana içki ve kumar hakkında sorarlar. De ki: Onlarda büyük günah (إثم) vardır.”¹⁰⁵⁴ âyetlerinde görüldüğü gibi şirk de dahil bir çok günahı “آثم” kelimesi ile tabir etmektedir ki, bu durum, kelimenin bütün günahları içine aldığını gösterir¹⁰⁵⁵. Dolayısıyla ilgili âyette tabi olunması yasaklanan günahkârın müslüman olması söz konusu değildir¹⁰⁵⁶.

Bu durumda her iki kelime de kâfirlere işaret etmektedir. Neticede her iki nitelikteki insan da kâfir olduğuna göre bunlar, niçin “آثم” (günahkâr) ve “كفور” (nankör) şeklinde ayrı ayrı zikredilmiştir? Bu suâle iki farklı cevap verilmektedir:

1. “كفور” (nankörlüğün)ün günah çeşitlerinin en kötüsü olduğu ve dolayısıyla Allah Tealâ, bunun alabildiğine pis, bu vasfı taşıyan kimsenin Allah’tan alabildiğine uzak olduğuna dikkat çekmek için nankörlüğü özellikle zikretmiştir¹⁰⁵⁷.

¹⁰⁴⁷ Kuşeyrî, a.g.e., 3/668.

¹⁰⁴⁸ İsfehânî, a.g.e., s.20, 436; Taberî, a.g.e., 28/137; Razî, a.g.e., 30/258.

¹⁰⁴⁹ Nesefî, a.g.e., 4/320; Tabresî, a.g.e., 9/625; Merâğî, a.g.e., 10/174; Tabatabâî, a.g.e., 20/158.

¹⁰⁵⁰ Razî, a.g.e., 30/258; Sefîne, a.g.e., 7/486.

¹⁰⁵¹ Nisâ, 4/48.

¹⁰⁵² Bakara, 2/283.

¹⁰⁵³ En’âm, 6/120.

¹⁰⁵⁴ Bakara, 2/219.

¹⁰⁵⁵ Razî, a.g.e., 30/258.

¹⁰⁵⁶ İbn Atıyye, a.g.e., 15/251

¹⁰⁵⁷ Razî, a.g.e., 30/259.

2. Kâfir olan bir kimsenin yaptığı ve muhâtabından da yapmasını istediği şey, ya günah veya küfür niteliğindedir ya da bunların dışında bir şeydir. Nitekim Hz. Peygamber'den istenen bu günah ve küfür niteliğindeki davetlerinde kâfirlere uymamasıdır¹⁰⁵⁸. Zira âyette onların آثم (günahkâr) ve كفور (nankör) olarak farklı isimlerle zikredilmesi, onların kişiliklerinden dolayı olmayıp yaptıkları ve muhâtablarından yapmasını istedikleri şeylerin günah veya küfür niteliğinde olması sebebiyledir¹⁰⁵⁹. Bundan dolayı onlara tabi olmanın yasaklığı, günah ve küfür niteliğindeki isteklerindedir, bunların dışındaki isteklerine itaatta yasak yoktur denilmiştir¹⁰⁶⁰. Ancak bu yasağın onların bütün çağrılarını için geçerli olduğunu düşünenler de vardır¹⁰⁶¹.

Ayrıca “آثم” kelimesiyle münafıkların, “كفور” kelimesiyle ise kâfirlerin kastedilmiş olması da muhtemeldir¹⁰⁶² ki, bu şekilde de onların âyette farklı isimlerle zikredilmesindeki gâye anlaşılabilir.

İşte Cenâb-ı Hakk, âyette Resûlünden bu niteliklere sahip olan kâfirlere uymamasını istemektedir. Zira onlar, Hz. Peygamber'i davasından saptırabilmek için işkence ve zorlamaların yanında ona davasından vazgeçmesi karşılığında Mekke'nin en güzel kadını ve istediği kadar mal teklif etmekteydiler¹⁰⁶³. Nitekim onların bundaki amacı, Allah Resûlüne yardımcı olmak değil, Onu da içinde buldukları günah ve küfür bataklığına sürüklemektir. Zira Hz. Peygamber'den istenen zorluk içinde olmasına rağmen düşmanlarından gelecek yardımı, onların hatırı olsun diye kabul etmemesi ve bu zorluklara sabredip tahammül göstermesidir¹⁰⁶⁴. Nitekim Allah Resûlü de bu şekilde davranmış ve hiçbir müşrikten yardım talep etmemiştir¹⁰⁶⁵.

Âyetteki “Rabb'inin hükmüne sabret” emri, günahkâr ve nankörlere tabi olmamayı da içine almaktadır. Böyle olmakla birlikte âyette bu yasağın ayrıca zikredilmesindeki

¹⁰⁵⁸ Zemahşerî, a.g.e., 4/200; Beyzâvî, a.g.e., s.572; Neseî, a.g.e., 4/320.

¹⁰⁵⁹ Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/75; Merâğî, a.g.e., 10/173.

¹⁰⁶⁰ Zemahşerî, a.g.e., 4/200; Neseî, a.g.e., 4/320; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/75.

¹⁰⁶¹ Tabatabâî, a.g.e., 20/158.

¹⁰⁶² Razi, a.g.e., 30/259; Kurtubî, a.g.e., 19/149; Nisaburî, a.g.e., 10/129.

¹⁰⁶³ Begavî, a.g.e., 8/298; Zemahşerî, a.g.e., 4/200; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/441; Kurtubî, a.g.e., 19/149; Nisaburî, a.g.e., 10/129; Tabresî, a.g.e., 9/625; Kutub, *Fizilâli'-Kur'an*, 6/3784.

¹⁰⁶⁴ Neseî, a.g.e., 4/320.

¹⁰⁶⁵ Bkz. Müslim, “Cihad” 150; Tirmizî, “Siyer” 10; Ebu Dâvûd, “Cihad” 153.

hikmet şu şekilde açıklanmaktadır; “Birincisi (sabrı emir), emredilmiş emretmek; ikincisi (bu tür kimselere itaatın yasaklanması) ise yasak olan şeylerden nehyetmektir. Halbuki, bu iki şeyden birinin diğerine delâleti, delâlet-i iltizamiyyedir (dolayısıyla), tasrihî (açıkça) değildir. Binâenaleyh, ikinci ifade ile tasrihî sağlanmış olmaktadır.”¹⁰⁶⁶ Zaten âyetteki bu ikinci cümle, öncesini açıklayıcı nitelikte kabul edilmektedir¹⁰⁶⁷.

Âyette dikkati çeken bir diğer husus ise Allah Tealâ'nın ne günahkâra ne de nanköre uymadığı halde Hz. Peygamber'i ikaz etmesidir. Bununla vurgulanmak istenen, bütün insanların yol gösterilmeye, uyarılmaya ve ikaz edilmeye muhtaç olduğudur. Uyarılmaya en son ihtiyaç duyabilecek insanın masum Peygamber olduğu düşünülecek olursa hiçbir insanın Cenâb-ı Hakk'ın yol göstermesinden kendisini müsteğnî göremeyeceği anlaşılacaktır. Binâenaleyh bu âyette her kulun nefsânî ve şeytânî badireler karşısında Cenâb-ı Hakk'ın yardımını talep etmesinin gerekliliğine işaret edilmektedir¹⁰⁶⁸.

Tefsirlerde âyette geçen “أَمْثًا أَوْ كَفُورًا” sözündeki “أَوْ” edatı hakkında farklı görüşler kaydedilmektedir. Bu görüşler, genel özellikleri itibariyle bu iki niteliği barındıran kimselere ayrı ayrı olsun veya her ikisi bir arada olsun; her hal ü kârda onlara tabi olmanın yasak olduğu üzerinde birleşmektedir¹⁰⁶⁹. Bu amaç doğrultusunda edatın âyet içerisinde “و”¹⁰⁷⁰ veya “لا”¹⁰⁷¹ veyahut da kendi manasında¹⁰⁷² kullanıldığı tefsirlerde örnekleriyle birlikte belirtilmektedir.

2.4.6.1.3. Her zaman Rabb'inin Adını An, Ona Secde ve Onu Tesbih Et

¹⁰⁶⁶ Razî, a.g.e., 30/258.

¹⁰⁶⁷ Tabatabâî, a.g.e., 20/158.

¹⁰⁶⁸ Razî, a.g.e., 30/258; Âlûsî, a.g.e., 29/166; Merâğî, a.g.e., 10/174-175; Zuhaylî, a.g.e., 29/304.

¹⁰⁶⁹ Bkz. Zeccâc, a.g.e., 5/263; Razî, a.g.e., 30/259; Zemahşerî, a.g.e., 4/200; İbn Atıyye, a.g.e., 15/251; Kurtubî, a.g.e., 19/149; Nisaburî, a.g.e., 10/128; Şevkânî, a.g.e., 5/468; Âlûsî, a.g.e., 29/165.

¹⁰⁷⁰ Ebu Ubeyde, a.g.e., 2/280; Taberî, a.g.e., 28/137; Begavî, a.g.e., 8/298; İbn Atıyye, a.g.e., 15/251; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; Kasımî, a.g.e., 17/11.

¹⁰⁷¹ Ferra, a.g.e., 3/219; Taberî, a.g.e., 28/137; Kuşeyrî, a.g.e., 3/668; Kurtubî, a.g.e., 19/149; Nesefî, a.g.e., 4/320; Şevkânî, a.g.e., 5/468.

¹⁰⁷² Kasımî, a.g.e., 17/11.

Hız. Peygamber'e hükmüne karşı sabrı emreden ve düşmanlarına karşı boyun eğmekten meneden Allah Tealâ, devamındaki âyetlerde ise her zaman kendisini anmasını, geceleri secde ederek yüceltmesini ve layık olmadığı sıfatlardan tenzih etmesini emretmekte ve bu hususta şöyle buyurmaktadır; “*Sabah akşam Rabb'inin adını an ve gecenin bir kısmında Ona secde et ve uzun gecede Onu tesbih et*”¹⁰⁷³

Görülmektedir ki, Resûlüne sabrı emreden Hakk Tealâ, bu zor olan sabır karşısında Onu yalnız bırakmamaktadır. Nitekim mücâdele ettiği zorluklara katlanmada zikir, secde ve de tesbih ile kendisinden yardım istemesini Resûlüne öğütlemektedir¹⁰⁷⁴. Çünkü hak din yolunda düşmanlara karşı kuvvet ancak bu amellerden hasıl olmaktadır¹⁰⁷⁵.

Şüphesiz Yüce Allah, merhamet sahibidir. Resûlünü davetle mükellef kıldı, Kur'ân'ı ona indirdi, yolun meşakkatlerini, yüklediği yükün ağırlığını da bilmektedir. Böyle olunca da elbette Peygamber'ini yalnız bırakmayacaktır. Nitekim Yüce Allah, Rabb'in hükmüne sabır gibi zor olan bir vazifede onu takviye eden, bu uğurda sabrını kolaylaştıran unsurları Ona haber vermektedir. Zira bunlar, Allah'ın adını sabah akşam anmak, geceleri de Ona secde etmek ve Onu tesbih etmektir¹⁰⁷⁶. Binâenaleyh bu âyetler, Allah'ın hükmü gelinceye dek sabretmenin zor olduğuna ve içerisinde bulunan bu zorlu süreçte Allah'tan uzun gecelerde tesbih ve duâlarla yardım istemenin, böylece bu mücâdele için hazırlık ve kuvvet tedârik etmenin lüzûmuna işaret edilmektedir¹⁰⁷⁷. Nitekim “*Sabır ve namaz ile yardım isteyiniz*”¹⁰⁷⁸ âyetinde sabırla birlikte namazın zikredilmesi, “*Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını andolsun biliyoruz. Sen şimdi Rabb'ini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!*”¹⁰⁷⁹ ve “*(Resûlüm!) onların dediklerine sabret. Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabb'ini hamd ile tesbih et. Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından da Onu tesbih et.*”¹⁰⁸⁰ âyetlerinde de sıkıntıları karşısında Resûlüne kendisini yüceltmesini

¹⁰⁷³ İnsan, 76/25,26.

¹⁰⁷⁴ Şirâzî, a.g.e., 19/242; Kasımî, a.g.e., 17/12.

¹⁰⁷⁵ Mevdûdî, a.g.e., 6/571.

¹⁰⁷⁶ Kutub, *Fizilâli'-Kur'ân*, 6/3786.

¹⁰⁷⁷ Âlûsî, a.g.e., 29/166; Elmalılı, a.g.e., 8/207-208.

¹⁰⁷⁸ Bakara, 2/153.

¹⁰⁷⁹ Hicr, 15/97-98.

¹⁰⁸⁰ Kâf, 50/39-40.

(tesbih) ve kendisine secde etmesini tavsiye etmesi, Cenâb-ı Hakk'ın Resûlüne manevî bakımdan da kuvvetlenmesini emrettiğini göstermektedir.

Âyette geçen zikir ile namazın veyahut mutlak manada zikrin kastedildiği, tefsirlerde yer alan iki farklı görüştür. Burada Cenab-ı Hakk, namazı kastetmiş olabilir, çünkü zikrin sabah-akşam şeklinde kayıtlanmış olması buna delâlet etmektedir¹⁰⁸¹ ki Kur'ân'da Allah'ı zikretmenin belli bir vakti verilmişse bundan kasıt namazdır¹⁰⁸² denilmektedir. Ayrıca “*Rabb'inin adını an*” emrinden sonra secdenin emredilmesi, bu âyetler ile namazın kastedildiğine delâlet etmektedir. Zira secde, parça zikredilerek bütünü kastetme (zikr-i cüz irâdey-i kü) yoluyla namazdan mecâzdır¹⁰⁸³. Bundan dolayı denilmektedir ki, “بكرة” kelimesi sabah namazına, “أصيل” kelimesi öğle ve ikindi namazına, “*gecenin bir kısmında Ona secde et*” emri de akşam ve yatsı namazına işaret etmektedir¹⁰⁸⁴. Böylelikle farz olan beş vakit namaz, bu âyetlerde bir arada zikredilmiş olmaktadır.

Âyetlerle namazın kastedildiğini düşünenler, “*Uzun gecede onu tesbih et*” emrinin de namaza delâlet ettiğini söylemektedirler. Ancak bununla kimilerine göre Hz. Peygamber için farz, ümmeti için nâfile hükmünde olan teheccüt namazı¹⁰⁸⁵ ki, Cenâb-ı Hakk, “*Ey örtünüp bürünen (Resûlüm)! Birazı hariç geceleri kalk namaz kıl. (Gecenin) yarısını (kıl). Yahut bunu azalt, ya da çoğalt.*”¹⁰⁸⁶ ve “*Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nâfile olmak üzere namaz kıl.*”¹⁰⁸⁷ âyetleriyle de Resûlüne bunu emretmiştir, kimilerine göre ise bununla nâfile namaz¹⁰⁸⁸ kastedilmiştir.

¹⁰⁸¹ Razî, a.g.e., 30/259.

¹⁰⁸² Mevdûdî, a.g.e., 6/571.

¹⁰⁸³ Âlûsî, a.g.e., 29/166; Elmalılı, a.g.e., 8/207.

¹⁰⁸⁴ Taberî, a.g.e., 28/138; Kuşeyrî, a.g.e., 3/668; Begavî, a.g.e., 8/299; Zemahşerî, a.g.e., 4/200; İbn Atıyye, a.g.e., 15/251; Kurtubî, a.g.e., 19/149; Neseî, a.g.e., 4/320-321; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; Şevkânî, a.g.e., 5/469; Tabatabâî, a.g.e., 20/154; Zuhaylî, a.g.e., 29/305.

¹⁰⁸⁵ Zemahşerî, a.g.e., 4/200; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/441; Razî, a.g.e., 30/259; Neseî, a.g.e., 4/321; Nisaburî, a.g.e., 10/129; Bikâî, a.g.e., 21/157; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/75; Âlûsî, a.g.e., 29/166; Mevdûdî, a.g.e., 6/571; Merâğî, a.g.e., 10/175;

¹⁰⁸⁶ Müzzemmil, 73/1-3.

¹⁰⁸⁷ İsrâ, 17/79.

¹⁰⁸⁸ Kuşeyrî, a.g.e., 3/668; Begavî, a.g.e., 8/299; Razî, a.g.e., 30/259; Kurtubî, a.g.e., 19/149; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; Tabresî, a.g.e., 9/626; Şevkânî, a.g.e., 5/469; Âlûsî, a.g.e., 29/166.

Bununla birlikte âyetlerden mutlak manada zikir de kastedilmiş olabilir ki, bunun içine namaz da dahildir¹⁰⁸⁹. Zira Yaratanı anmanın ve O’nu yüceltmenin namazın içinde veya dışında olması arasında bir fark yoktur¹⁰⁹⁰. Böyle olması halinde âyet, bütün vakitlerde kulun Yaratanı’nı anmasının, lisan ve kalp ile her dâim Onu hatırlamasının gerekliliği bildirilmektedir¹⁰⁹¹. Böylece Cenâb-ı Hakk’ın “*Ey iman edenler! Allah’ı çokça zikredin ve onu sabah akşam tesbih edin*”¹⁰⁹² âyetleriyle ifade etmiş olduğu mana burada da vurgulanmaktadır.

Burada kastedilen sadece namaz olsun veya namazı da içine alan mutlak manada zikir olsun; her hal ü kârda kulun Rabb’ini zikretmesi, Onu her zaman hatırında tutması, onun için vazgeçilmesi mümkün olmayan önemli bir vecibedir. Çünkü Hakk Tealâ’nın “*Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır.*”¹⁰⁹³ âyetinde de bildirdiği gibi insan, yaratılış itibariyle zayıftır, halbuki her şey ona ilişir, onu mütessir eder ve ona elem verir. Halbuki belâları ve düşmanları pek çoktur. Hem gâyet fakirdir. Halbuki ihtiyaçları pek ziyâdedir. Hem insan, tembel ve iktidarsızdır. Halbuki hayatının yükleri gâyet ağırdır. Hem insanlığı onu kainât ile alâkadar etmiştir. Halbuki sevdiği, cana yakın bulduğu şeylerin ayrılık ve yokluğu, devamlı şekilde onu incitir. Hem akıl ona yüksek maksatlar ve sonsuz meyveler gösteriyor. Halbuki insanın eli kısa, ömrü kısa, iktidarı kısa, sabrı kısadır¹⁰⁹⁴. Bu sebeptendir ki, insanın Yaratanını daima hatırda tutmakla Ondandır yardım dilemesi, bu vesile ile manevî güç ve kuvvet tedârik etmesi, Rabb’in hükmüne sabır gibi zor olan bir görevde onun yükünü hafifletecektir. Nitekim Allah Resûlü’nün bir hadislerinde “*Kulum, hakkımda nasıl bir zan yürütürse ben öyleyimdir. O, beni anınca ben onunla beraberim. O, beni içinden geçirirse, ben de onu içimden geçiririm. O, beni bir cemaat içerisinde anarsa, ben de onu, onunkinden daha hayırlı bir cemaatte anarım. O, bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım. O, bana bir arşın yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O,*

¹⁰⁸⁹ İbn Atıyye, a.g.e., 15/251; Razî, a.g.e., 30/259; Kurtubî, a.g.e., 19/149.

¹⁰⁹⁰ Şevkânî, a.g.e., 5/469.

¹⁰⁹¹ Razî, a.g.e., 30/259; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/75; Merâğî, a.g.e., 10/175; Zuhaylî, a.g.e., 29/305.

¹⁰⁹² Ahzâb, 33/41-42

¹⁰⁹³ Nisâ, 4/28.

¹⁰⁹⁴ Nursî, Bediüzzamân Said, *Sözler*, s.46.

bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim.”¹⁰⁹⁵ buyurarak zikir vesilesiyle Hakk katından gelecek yardımı müjdelemektedir.

İşte bundan dolayıdır ki, İslam’ı tebliğinde mukâvemet niteliğinde olan zikrullah, Hz. Peygamber’e yöneltilen bir emir olduğu gibi, ümmetine de yöneltilmiş olan bir emirdir¹⁰⁹⁶. Zira bu uğurda mücâdele veren her insanın Rabb’ini anarak, onu tesbih ve takdis ederek kendisini manevî bakımdan hazırlama ihtiyacı vazgeçilmez bir zarurettir.

Kulun Yaratanını devamlı anması ve manen kendisini her zaman Onunla birlikte olduğunu hissetmesi, hiç şüphesiz kendisine her sahada bir çok kolaylıklar ve güzellikler sağlayacaktır. Nitekim bu husus, başlı başına bir çalışma sahası olarak kabul edilmiş ve bir çok çalışmalara sahne olmuştur.

Burada namazın mümine getirdikleri hakkında mevzuyu biraz genişletmek yerinde olacaktır. Çünkü namaz, bütün ibadetleri bünyesinde toplayan bir ibadettir. Evvela namaz, fiilî ve tatbikî bir ibadettir. Sonra para kazanmak için sarf edilecek zamanın bir kısmı namaza tahsis edildiği için zekatta olduğu gibi bir mal azlığına yol açar, onun için malî bir ibadettir. Namaz esnasında yeme ve içme caiz olmadığı için oruca benzeyen bir ibadettir. Ayrıca namaz esnasında Kur’ân okunur, zikir yapılır, duâda bulunulur, salavatlar okunur, hamd ve şükür edilir. Dolayısıyla namaz, bütün ibadetleri toplayan bir ibadettir¹⁰⁹⁷.

Her şeyden önce beş vakit namaz, insanı günün belli vakitlerinde Rabb’i ile devamlı irtibat halinde olmasını sağlayan bir ibadettir. Nitekim mümin, sabah namazı vaktinde Cenâb-ı Hakk’ın dergâhına namaz ile müracaat etmekte, günün başlangıcında başarı için yardım dilemektedir. Zira mümin, gündüzün beline yüklenecek işlere ve vazifelere dayanma kudretini bu vesile ile Yüce Allah’tan dilemiş olmaktadır. Öğle namazı vaktinde günlük işlerin yoğunlaştığı ve meşgûliyetlerin arttığı bir sırada verilen bir istirahat zamanı... Fânî dünyanın, devamı olmayan ağır işlerinin verdiği gaflet ve sersemlikten ruhun teneffüse ihtiyaç vakti... İlahî nimetlerin tezahür ettiği bir andır. Öğle vakti insanın ruhu o yoğunluktan kurtulup, o manasız ve devamı olmayan

¹⁰⁹⁵ Buhârî, “Tevhîd” 50; Müslim, “Zikr” 2; Tirmizî, “Deavât” 131.

¹⁰⁹⁶ Kasımî, a.g.e., 17/12; Elmalılı, a.g.e., 8/208; Kutub, *Fizilâli’-Kur’ân*, 6/3786.

¹⁰⁹⁷ Uludağ, Süleymân, *İslam’da Emir ve Yasakların Hikmeti*, s.80,81.

şeylerden çıkıp, Bâkî ve nimetlerin gerçek sahibi Yüce Allah'a yönelme vaktidir. İkinci vakti, günlük işlerin neticelenmesi zamanıdır. Güneşin batmaya yöneldiğinin işaretiyle insan, bir misafir, memur ve her şey geçici olduğunun ilan edildiği vakittir. Nitekim ikinci namazı, insanın bu vakitte fânî olduğunu anladığı her şeyden Yüce Allah'ın sonsuz rahmetine iltica ettiği vakittir. Akşam vakti, insanın vefâtı ile sevdiklerinden elemli bir ayrılık ile kabre gideceği zamanı hatırlatır. Aynı zamanda bu vakit, insana imtihân dünyasının sonunu andırmaktadır. Bu uyarıcı niteliği ile akşam vakti, fânî olan şeylere aşırı düşkün olanlara bir ikaz mâhiyetindedir. İşte böyle bir vakitte kıldığı namaz ile insan, Allah Tealâ'ya karşı kulluğunu ilan etmekte, O'nun sonsuz yüceliğine sığınarak kendi zayıflığını arz etmekte ve O'ndan yardım niyâz etmektedir. Yatsı vakti, gündüzün aydınlığını gecenin karanlığına terkettiği vakittir. Nitekim bu vakit, insana Allah Tealâ'nın aydınlık olan gündüzün peşine karanlığı ile geceyi, sıcak olan yazın peşine soğuğu ile kışı getirmesindeki ilahî tasarrufunu hatırlatmaktadır. Bu özelliği ile yatsı vakti, fânî alemin akabinde yapılan amellerin değerlendirildiği ve bâkî olan alemi andırmaktadır. Zira Yüce Allah, gündüz ile geceyi, kış ile yazı ve dünya ile ahireti bir kitabın sayfaları gibi kolayca çevirir ve bu hususta O, sonsuz kudret sahibidir. İşte böyle bir vakitte insan, kıldığı yatsı namazı ile fânî olan şeylerden sıyrılıp, Bâkî olan Yüce Yaratanına sığınmakta ve O'nunla bir nebze sohbette bulunup hidâyetini istemekte... Ölümüne benzeyen uykuya girmeden son kulluk vazifesini yapıp, günlük amel defterini güzel netice ile bağlamakta ve daha nice güzelliklere gebe olan bir amelde bulunmaktadır¹⁰⁹⁸.

Namaz, bu özellikleri ile birlikte Allah Resûlü'nün "*Camiye giden bir kimsenin attığı her adıma karşılık Allah onun bir günahını siler, bir derece yükseltir. Kişi camide olduğu sürece namazda sayılır. Kişi namaz kıldığı müddetçe melekler; 'Allah'ım onu affet, ona rahmetini ihsan et' diye duâ ederler*"¹⁰⁹⁹ hadisinde de ifade ettikleri gibi mümine manen temizlenme ve ruhen arınarak yükselme fırsatı sunmaktadır. Nitekim namaz Farsça bir kelime olup temizlik anlamındadır¹¹⁰⁰.

¹⁰⁹⁸ Bkz. Nursî, a.g.e., s.44-51; Senin, Saffet, *İbadetin Getirdikleri*, s.27-32.

¹⁰⁹⁹ Buhârî, "Salât" 87; Müslim, "Mesâcid" 49.

¹¹⁰⁰ Uludağ, a.g.e., s. 81.

“*Namaz kıl, muhakkak ki, namaz, insanı ahlak dışı davranışlardan, meşru olmayan işlerden uzak tutar. Allah’ı namazda anmak, elbette en büyük fazilettir. Allah bütün işlerinizi bilir.*”¹¹⁰¹ âyetinde de bildirildiği gibi namaz, insanı hayasızlıktan ve gayr-ı meşrû davranışlardan alıkoyan bir ibadettir. Bu yönüyle namaz, toplumsal huzuru sağlayan temel etkenlerdendir.

Ancak bazı insanların namaz kılıyor olmalarına rağmen kötülüklerden el çekmediklerine şahit olunmaktadır. Bu durum, o kimsenin namazı hakkıyla kılmaması, namazında gerekli esasları korumaması sebebiyledir. Zira namaz üç ana esastan oluşmaktadır; 1-Allah’ın huzurunda kalbin huşû içinde olması, 2-Dil ile Allah’ın zikredilmesi, 3-Beden ile O’na azami derecede ta’zim ve hürmet edilmesi. Bunlar, namazın özünü teşkil etmekte, bunların dışındakiler ise teferruat kabul edilmektedir. Nitekim insanlar, namazın özündeki bu esasları ihmal etmeleri sebebiyle namaz onlar için kötülükten alı koyma özelliğini sergilememektedir, çünkü onların kıldıkları namaz, öz itibariyle namaz değildir¹¹⁰² denilmektedir.

Namazın insan için huzurlu ve güvenilir bir toplum oluşturmasında sağlamış olduğu faydaların yanında onun ruh sağlığını koruması bakımından da oldukça önemli bir yeri vardır. Nitekim “*Onlar ki gayba inanırlar. Namaz kılarlar, kendilerine verdiklerimizden infak ederler. Onlar ki, sana indirilene, senden önce indirilen kitap ve peygamberlere, ahiret gününe iman ederler. İşte bunlar Rab’leri tarafından doğru yola ulaştırılanlar. Ve bunlar felah bulanlar.*”¹¹⁰³ âyetlerinde kurtuluşa ermeyi sağlayan unsurlar sıralanmakta ve bunlar arasında namaz da zikredilmektedir. Âyetteki felâh, geniş bir kurtuluşa işaret etmektedir ki, ruh sağlığı da bunun kapsamındadır. Dolayısıyla bu âyetten hareketle namaz bu kurtuluşa erdiren, ruh sağlığını ve bununla birlikte fizik sağlığını da koruyan önemli bir faktördür¹¹⁰⁴ denilmektedir. Nitekim bir çok hastalığa varıncaya kadar çok şeyin menşei stres ve sıkıntıların oluşturduğu düşünülecek olursa namazın bu husustaki etkisi hiç de küçümsenecek bir boyutta olmadığı anlaşılacaktır.

¹¹⁰¹ Ankebût, 29/45.

¹¹⁰² Uludağ, a.g.e., s.82.

¹¹⁰³ Bakara, 2/3-5.

¹¹⁰⁴ Nurbâkî, a.g.e., s.152,153.

2.4.6.2.KÂFİRLERİN DÜNYADAKİ HALLERİ

Cenâb-ı Hakk, Resûlüne ve onun ümmetine İslam'ı tebliğde gerekli olan hususları beyân ettikten sonra kâfirlerin genel özelliklerinden bahsetmektedir. Nitekim bu hususta Cenâb-ı Hakk, kâfirlerin bâkî olan ahirete yüz çevirip dünyaya meyletmelerini onları da yaratanın kendisi olduğunu hatırlatarak kınamakta ve onları ellerindeki nimetleri almakla tehdit ederek şöyle buyurmaktadır; “إن هؤلاء يحبون العاجلة ويذرون وراءهم يوما ثقيلا” (Gerçekte bunlar bu çabukça geçen dünyayı severler. Arkalarındaki o ağır günü ise önemsemezler. Biz yarattık onları. Mafsallarını da biz sapasağlam bağladık. Dilediğimiz vakit yine onları, benzerleriyle değiştiririz de.)¹¹⁰⁵

Aynı şekilde kâfirler, “Gerçek şu ki, siz bu peşin dünya hayatına çok düşkünsünüz. Onun için ahireti terkedip durursunuz”¹¹⁰⁶ ve “Fakat siz ahiret daha hayırlı ve daha devamlı olduğu halde dünya hayatını tercih ediyorsunuz.”¹¹⁰⁷ âyetlerinde de bu tutumları dolayısıyla kınanmışlardır.

2.4.6.2.1.Kâfirler, Dünyayı Sevip Ahireti Önemsemezler

Hakk Tealâ, kâfirleri kınayarak şöyle buyurmaktadır; “Gerçekte bunlar bu çabukça geçen dünyayı severler. Arkalarındaki o ağır günü ise önemsemezler.”¹¹⁰⁸ Böylelikle Cenâb-ı Hakk, onların geçici menfaatlere aldanıp ağırlığı olan günü terk eden basit kimseler olduklarını haber vermektedir¹¹⁰⁹.

Âyette Mekke müşrikleri konu edilmiştir, ancak bu özellikleri itibariyle onlar ve insanlar içinde onlara benzeyen bütün kâfirler, âyetin manası dâhilindedir¹¹¹⁰.

Kâfirler, dünyayı ahirete tercih ederek fânî olan ve çabucak geçen bu dünyayı severler ve her zaman bu dünyada kalmak isterler, çünkü kendilerini dünyanın fânî olan

¹¹⁰⁵ İnsan, 76/27-28.

¹¹⁰⁶ Kıyâme, 75/20,21.

¹¹⁰⁷ A'lâ, 87/16-17.

¹¹⁰⁸ İnsan, 76/27.

¹¹⁰⁹ Kutub, *Fizılâli'-Kur'ân*, 6/3786.

¹¹¹⁰ Zemahşerî, a.g.e., 4/200; Kurtubî, a.g.e., 19/151; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; İbn Kesîr, a.g.e., 8/294; Bikâî, a.g.e., 21/157; Şevkânî, a.g.e., 5/469; Hasan Han, a.g.e., 14/479; Zuhaylî, a.g.e., 29/306.

süslerine o derece kaptırmışlardır ki, onun dışında kalan hiçbir şey onları ilgilendirmemektedir.

Cenâb-ı Hakk, onların dünyaya düşkünlüklerini kınamaktadır, çünkü onlar amaç olan ahireti bırakıp da araç olan dünyayı arzulamaktadırlar. Onlar, bu tutumlarıyla kınanmayı hak etmişlerdir, zira “*Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteğinden ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği ziraatçilerin hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün; sonra da çer çöp olur. Ahirette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allah’ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir.*”¹¹¹¹ âyetinde de ifade edildiği gibi dünya geçicidir, asıl olan ise ahirettir

Allah Resûlü de dünyanın ve dünyaya düşkünlüğün sakıncalarını şu şekilde haber vermektedir; “*Dünya tatlı ve hoştur. Allah sizi ona varis kılacak ve nasıl hareket edeceğinize bakacaktır. Öyleyse dünyadan sakının...*”¹¹¹², “*Dünya, mümine hâpishane, kâfire cennettir.*”¹¹¹³, “*Eğer dünya, Allah nazarında sivri sineğin kanadı kadar bir değer taşısaydı tek bir kâfire ondan bir yudum su içirmezdi.*”¹¹¹⁴ Bu şekilde dünyanın ahirete nazaran hiçbir kıymet taşımadığını haber veren Resûlüllah (s.a.v.), ahireti unutturması sebebiyle ümmeti için dünyanın süsünden ve güzelliklerinden endişe duymuştur¹¹¹⁵.

Kâfirler, dünyaya karşı iltifatları aşırı olmakla birlikte ağır bir gün olan kıyâmeti önemsemezler. Çünkü onlar, öldükten sonraki zaman zarfında cereyan edecek şeyleri ciddiye almazlar¹¹¹⁶. Nitekim o güne iman etmezler ve o gün için hiçbir hazırlıkta ve o günde kendilerini Allah’ın azabından kurtaracak hiçbir gayret içerisinde

¹¹¹¹ Hadîd, 57/20.

¹¹¹² Tirmizî, “Fiten” 26; İbnü Mâce, “Fiten” 19.

¹¹¹³ Müslim, “Zühd” 1; Tirmizî, “Zühd” 16; İbn Mâce, “Zühd” 3.

¹¹¹⁴ Tirmizî, “Zühd” 13.

¹¹¹⁵ Bkz. Buhârî, “Zekat” 47, “Cum’a” 28, “Cihad” 37, “Rikâk” 7; Müslim, “Zekat” 123.

¹¹¹⁶ İbn Atıyye, a.g.e., 15/252.

bulunmazlar¹¹¹⁷. Bu da onların ne kadar akılsız ve dar görüşlü olduklarını göstermektedir.

Allah Resûlü de bu davranışın yanlış olduğuna ve ümmeti için ahireti tercih etmelerinin gerekliliğine şu sözleriyle vurgu yapmaktadır; “*Dünya arkasını dönmüş gidiyor, ahiret ise yönelmiş geliyor. Bunlardan her ikisinin de evlatları var. Sizler ahiretin evlatları olun. Sakın dünyanın evlatları olmayın. Zira bugün amel var hesap yok, yarın ise hesap var amel yok.*”¹¹¹⁸

Kâfirlerin aldırış etmediği ahiret gününün âyette “ağır olmak”la nitelendirilmesi, o günün kâfirlere nisbetle şiddeti ve verdiği korkunun büyük olması dolayısıyladır¹¹¹⁹. Çünkü o gün, güçlükleriyle ve neticeleriyle ağırdır¹¹²⁰. Nitekim burada gün için kullanılan “ağırlık” vasfı, “kendisini taşıyanı yoran ağır şey” manasında mecâzî bir ifadedir¹¹²¹. Nitekim “*O (Kıyâmet günü) göklere de yere de ağır gelmiştir.*”¹¹²² âyetinde de o günün dehşeti ve korkunçluğu aynı nitelikte haber verilmektedir.

Bu âyet göstermektedir ki, kâfirlerin hak din olan İslam’ı kabul etmeyip küfrü seçmeleri, şüphelerinden dolayı değildir, onlar, sırf nefislerinin hevâ ve arzularına kapılmaları sebebiyle İslam’ı kabul etmemekte ve onunla mücâdele etmektedirler¹¹²³. Çünkü onların bu dünyaya aşırı bağlılıkları, onları hakikati inkâra sevk etmektedir. Bu da onların mantıkla değil de şehvî arzularıyla hareket ettiklerini gösterir.

Kâfirlerde bulunan bu özellik, mümin ile kâfir arasını ayırıcı nitelikte bir çizgidir, çünkü mümin, Cenâb-ı Hakk’ın “*Allah’ın sana verdiğiinden (Onun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma.*”¹¹²⁴ âyetiyle de belirttiği gibi hem bu dünya için hem de ahiret için çalışırken, diğer bir ifadeyle mümin, dünya ve ahiret dengesini Yüce Allah’ın belirlediği ölçülerde koruyorken, kâfirler sadece bu

¹¹¹⁷ Taberî, a.g.e., 28/139; Kuşeyrî, a.g.e., 3/669; Begavî, a.g.e., 8/299; Kurtubî, a.g.e., 19/151; Tabresî, a.g.e., 9/626; Bikâî, a.g.e., 21/157; Şevkânî, a.g.e., 5/469; Merâğî, a.g.e., 10/175; Zuhaylî, a.g.e., 29/306.

¹¹¹⁸ Buhârî, “Rikâk” 4.

¹¹¹⁹ İbn Atıyye, a.g.e., 15/252; Nesefî, a.g.e., 4/321; Tabresî, a.g.e., 9/626; Şevkânî, a.g.e., 5/469; Kasımî, a.g.e., 17/13; Havvâ, a.g.e., 2/6296; Sefîne, a.g.e., 7/486; Zuhaylî, a.g.e., 29/306.

¹¹²⁰ Kutub, *Fizilâli’-Kur’an*, 6/3786.

¹¹²¹ Zemahşerî, a.g.e., 4/201; Razi, a.g.e., 30/260; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/76; Âlûsî, a.g.e., 29/166; Tabatabâî, a.g.e., 20/155.

¹¹²² A’râf, 7/187.

¹¹²³ Razi, a.g.e., 30/260; Mevdûdî, a.g.e., 6/571.

¹¹²⁴ Kasas, 28/77.

dünya için çalışmaktadırlar¹¹²⁵. Onlar bütün arzu ve isteklerini bu dünyanın geçici, halbuki hakikatte hiçbir kıymeti olmayan nimetlerine hasretmektedirler. Bu yaklaşıma Yüce Allah'ın rıza göstermesi mümkün değildir. Ancak O, kullarından ahireti önemsemekle birlikte dünyayı ihmal etmelerini de istememektedir. Hem dünyanın hem de ahiretin insan hayatında ehemmiyet arz ettiği ölçülerde yer alması dünya ve ahiret dengesi adına en makul yaklaşımdır. Nitekim dünya, ahiretin tarlası olması bakımından değerlendirilmesi gereken bir fırsat, ahiret ise ebedî mükâfatlar veya cezâlar yurdu. Bu sebeple her ikisini de ihmal edilemeyecek bir ehemmiyet arz etmektedir.

Kâfirlerin dünya ve ahiret hakkındaki bu tutumu, Hz. Peygamber'in onlara itaat etmesinin yasak oluşunun sebebi niteliğindedir¹¹²⁶. Yani denilmektedir ki, "Ey Resûlüm! Sen Rabb'inin hükmüne sabret, namazını kıl ve günahkârlara ve kâfirlere uyma, çünkü onlar, dünya hayatını seviyorlar, sadece ona bağlanıp önlerindeki şiddetli günü önemsemiyorlar."

Âyette geçen "وراء" kelimesinin ifade ettiği mana hakkında farklı görüşler vardır:

1. Bazıları bu kelimeyi "أمام" anlamında olup, taraf cihetiyle "ön" manasında kullanıldığını söylerler¹¹²⁷. Nitekim bu kelime, "Ötelerinde de(وراء) cehennem vardır"¹¹²⁸ ve "Onların önünde (وراء), her (sağlam) gemiyi gasp etmekte olan bir kral vardı."¹¹²⁹ âyetlerinde de "ön" anlamında kullanılmıştır¹¹³⁰.
2. Bazıları da bu kelimenin "خلف" (arka) anlamında tefsir etmektedirler¹¹³¹, çünkü kâfirler, bu ağır günün ciddiyetini kavrayamayıp inkâr etmekle ona sırt çevirmiş olmaktadır¹¹³².

¹¹²⁵ Kasımî, a.g.e., 17/13; Kutub, *Fizilâli'-Kur'ân*, 6/3786; Zuhaylî, a.g.e., 29/306.

¹¹²⁶ Âlûsî, a.g.e., 29/166; Mevdûdî, a.g.e., 6/571; Merâğî, a.g.e., 10/175; Tabatabâî, a.g.e., 20/155;

¹¹²⁷ Taberî, a.g.e., 28/139; Begavî, a.g.e., 8/299; Zemahşerî, a.g.e., 4/200; Razî, a.g.e., 30/260; Beyzâvî, a.g.e., s.572; Neseî, a.g.e., 4/321; Hâzin, a.g.e., 3/1636; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/76; Şevkânî, a.g.e., 5/469; Âlûsî, a.g.e., 29/166; Tabatabâî, a.g.e., 20/155.

¹¹²⁸ Câsiye, 45/10.

¹¹²⁹ Kehf, 18/79.

¹¹³⁰ Razî, a.g.e., 30/260.

¹¹³¹ Kurtubî, a.g.e., 19/151; Beyzâvî, a.g.e., s.572; Neseî, a.g.e., 4/321; Tabresî, a.g.e., 9/626; Bikâî, a.g.e., 21/157; Şevkânî, a.g.e., 5/469; Tabatabâî, a.g.e., 20/155; Havvâ, a.g.e., 2/6296.

¹¹³² Razî, a.g.e., 30/260; Kurtubî, a.g.e., 19/151; Bikâî, a.g.e., 21/157; Şevkânî, a.g.e., 5/469; Tabatabâî, a.g.e., 20/155; Zuhaylî, a.g.e., 29/306.

2.4.6.2.2.Bütün Mahlûkatı Yaratanın Allah Tealâ Olduğu

Allah Tealâ, ahireti önemsemeyerek dünyaya meyletmeleri dolayısıyla kâfirleri kınadıktan sonra onların yaratılışlarındaki kudretinin büyüklüğünü gösteren nimetlerini hatırlatarak şöyle buyurmaktadır; “Biz yarattık onları. Mafsallarını da biz sapasağlam bağladık. Dilediğimiz vakit yine onları, benzerleriyle değiştiririz de.”¹¹³³

Bu âyet, kâfirlerin yaptıkları yanlışlıkları, ve ayıpları yüzlerine vurmaktadır. Çünkü kainatta hiçbir varlığı Allah Tealâ, başı boş yaratmadığı¹¹³⁴ gibi insanı da gâyesiz yaratmamıştır¹¹³⁵. Ancak kâfirler, ahireti ihmal edip dünyaya meyletmekle Yüce Allah’ın insanları yaratmadaki asıl gâyesi olan kulluğu hiçe saymaktadırlar. Nitekim bu âyette Hakk Tealâ, bütün mahlûkatı olduğu gibi onları da yaratanın, onların yaratılışlarını sapasağlam ve güzelce yapanın, bedenlerini, eklemlerini birleştirmekle muhkem kılanın ve yaşamlarında kendilerine gerekli olan güç ve kuvveti bahşedenin kendisi olduğunu hatırlatmakla nankörlüklerini yüzlerine vurmakta ve adeta şöyle buyurmaktadır: “Sizi yoktan var eden ve yaratılışınızı böylece sapasağlam, güzelce yapan Benim. Böyle olmasına rağmen siz beni nasıl inkâr ediyor, benden nasıl gâfil olabiliyorsunuz?”¹¹³⁶

Kâfirler, dünyaya olan aşırı düşkünlükleri sebebiyle kendilerini yaratan Yüce Allah’ı inkâr etmektedirler. Halbuki, onların dünyayı sevmeleri de aslında Allah’a itaat etmelerini gerektirmektedir. Çünkü sevdikleri bu dünya nimetlerini onlara veren de bu nimetlerden istifade ettikleri bedenlerini yaratan da Yüce Allah’tır. İşte bu âyet ile Hakk Tealâ, kâfirlere kendisini kabul etmekten başka çıkar yollarının olmadığını bildirmekte, hâli hazırda içerisinde buldukları küfür bataklığının hiçbir haklı mesnedinin bulunmadığını haber vererek takındıkları tavır dolayısıyla onları kınamaktadır.

Âyetteki “أسر” kelimesinin ifade etmiş olduğu mana hakkında tefsirlerde farklı görüşler vardır:

¹¹³³ İnsan, 76/28.

¹¹³⁴ Bkz. Enbiyâ, 21/16-17; Duhân, 44/38.

¹¹³⁵ Bkz. Zâriyât, 51/56; İnsan, 76/2.

¹¹³⁶ Kurtubî, a.g.e., 19/152; Tabatabâî, a.g.e., 20/155.

1. Kimileri bu kelimeyi “yaratılış” anlamında kabul etmektedir¹¹³⁷. Bu durumda mana “yaratılışlarını sapasağlam yaptık”¹¹³⁸ şeklindedir. Cenâb-ı Hakk, bununla onların yaratılışlarındaki nizâm ve intizâmı haber vermektedir¹¹³⁹. Nitekim “Yaratılışı güzel kadın” anlamında “إمرأة حسنة الأسر” denir ki bununla kadının yapısının güzelliği kastedilmekte, sanki bu haliyle kişiyi esir aldığı ifade edilmektedir¹¹⁴⁰.
2. Bazıları da “mafsallar, eklemler” anlamında kullanıldığını söylemektedir¹¹⁴¹. Böyle olması halinde ise Hakk Tealâ, burada onların mafsallarını adale, sinir ve damarlarla birleştirdiğini ve böylece bütün bir insan halinde yapılarını sağlamlaştırdığını haber vermektedir¹¹⁴².
3. Bazıları ise “yapabilirlik, güç, kuvvet” anlamında tefsir etmektedir¹¹⁴³. Bu durumda âyette onların hayatlarını idameye ihtiyaç duydukları güç ve kuvveti bahşedenin Allah Tealâ olduğu bildirilmiş olur¹¹⁴⁴.

Cenâb-Hakk, böylece onların yaratılışındaki eşsiz ve ortaksız payını bildirdikten sonra âyetin devamında kâfirleri yaratılış sebeplerini unutmaları, bu gâyeden sapmaları dolayısıyla onları helâk edip yerlerine başkalarını getirmekle tehdit etmektedir¹¹⁴⁵. Zira onları başkalarıyla değiştirdikten sonra eski hallerine döndürebilecek hiçbir kudret yoktur¹¹⁴⁶.

Yüce Allah bununla onları tehdit etmektedir, çünkü kâfirler, kendilerine dünya nimetlerini bahşeden ve bu nimetlerden istifade edecekleri uzuvları veren Yüce Yaratıcıyı inkâr etmektedirler ki, onların bu nimete karşı nankörlükleri Allah Tealâ'nın vermiş olduğu bu nimetleri ellerinden almasına sebep teşkil etmektedir.

¹¹³⁷ Taberî, a.g.e., 28/139; Begavî, a.g.e., 8/299; Kurtubî, a.g.e., 19/151; Nesefî, a.g.e., 4/321; İbn Kesîr, a.g.e., 8/294; Tabresî, a.g.e., 9/626; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/378; Şevkânî, a.g.e., 5/469.

¹¹³⁸ Ebu Ubeyde, a.g.e., 2/280; Taberî, a.g.e., 28/139; Begavî, a.g.e., 8/299; Kurtubî, a.g.e., 19/151.

¹¹³⁹ İbn Atıyye, a.g.e., 15/253.

¹¹⁴⁰ İbn Kuteybe, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'an*, s.504; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/441.

¹¹⁴¹ İbn Atıyye, a.g.e., 15/253; Kurtubî, a.g.e., 19/151; Nisaburî, a.g.e., 10/129; Tabresî, a.g.e., 9/626; Bikâî, a.g.e., 21/158; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/378; Âlûsî, a.g.e., 29/166; Elmalılı, a.g.e., 8/208.

¹¹⁴² Begavî, a.g.e., 8/299; Zemahşerî, a.g.e., 4/201; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/441; Razî, a.g.e., 30/261; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/76; Şevkânî, a.g.e., 5/469; Âlûsî, a.g.e., 29/166; Merâğî, a.g.e., 10/175; Tabatabâî, a.g.e., 20/155; Zuhaylî, a.g.e., 29/307.

¹¹⁴³ Taberî, a.g.e., 28/139; İbn Atıyye, a.g.e., 15/253; Kurtubî, a.g.e., 19/151; Tabresî, a.g.e., 9/626; Şevkânî, a.g.e., 5/469.

¹¹⁴⁴ Tabresî, a.g.e., 9/626.

¹¹⁴⁵ Kasımî, a.g.e., 17/13; Merâğî, a.g.e., 10/176.

¹¹⁴⁶ İbn Atıyye, a.g.e., 15/254;

Allah Tealâ, kâfirleri şu âyetlerde de bu şekilde tehdit etmektedir; “*Ey insanlar! Allah dilerse sizi yokluğa gönderip başkalarını getirir; Allah buna kâdirdir.*”¹¹⁴⁷, “*Görmedin mi ki, Allah gökleri ve yeri, hikmetle ve ciddi bir maksat için yaratmıştır. Eğer dilerse sizi ortadan kaldırıp yepyeni bir halk getirir. Allah’a göre bu, sözü edilecek bir şey değildir.*”¹¹⁴⁸, “*Allah dilerse sizi yok eder ve yerinize yeni bir halk getirir. Bu da Allah’a güç bir şey değildir.*”¹¹⁴⁹, “*Şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz yeter ve kimse bizim önümüze geçemez.*”¹¹⁵⁰

Âyetteki bu tehdidi ifade eden “*Dilediğimiz vakit yine onları, benzerleriyle değiştiririz*” sözünün birkaç anlamı olabilir:

1. Bu cümle, “Biz dilediğimizde onları helâk eder, yerlerine onlara yaratılış itibariyle benzer olan, ancak Allah’a itaatkar olanları getiririz.”¹¹⁵¹ anlamı ifade edebilir. Yani şahıs olarak değiştirme söz konusudur¹¹⁵². Ancak kâfirlerin yerlerine geçirilecek olanların onlardan farklı olarak itaatkar olabilecekleri gibi küfürde onlara benzer olabileceği görüşü de tefsirlerde yer almaktadır¹¹⁵³.
2. Bu cümle, “Nasıl ki, Biz insanı sıhhatli ve sağlam bir şekilde yarattıysak, yine bir felç ve çarpılma ile veya başka bir hastalığı musallat ederek onu özürlü kılabiliriz.” takdirinde de olabilir¹¹⁵⁴. Bu durumda da şekil olarak değiştirme söz konusudur¹¹⁵⁵. Zira onlara bu güzellikleri veren, yine onlardan almaya ve onları çirkin bir şekle sokmaya da kâdirdir.
3. Veyahut da cümle, “Eğer Biz istersek herhangi bir şekilde onları ölümden sonra tekrar yaratabiliriz.” anlamındadır¹¹⁵⁶.

¹¹⁴⁷ Nisâ, 4/133.

¹¹⁴⁸ İbrahim, 14/19-20.

¹¹⁴⁹ Fâtır, 35/16-17.

¹¹⁵⁰ Meâric, 70/41.

¹¹⁵¹ Taberî, a.g.e., 28/139; Begavî, a.g.e., 8/299; Zemahşerî, a.g.e., 4/201; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/441; Razî, a.g.e., 30/261; Kurtubî, a.g.e., 19/152; Neseî, a.g.e., 4/321; Nisaburî, a.g.e., 10/129; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/76.

¹¹⁵² Bikâî, a.g.e., 21/159; Elmalılı, a.g.e., 8/208.

¹¹⁵³ Razî, a.g.e., 30/261.

¹¹⁵⁴ Kurtubî, a.g.e., 19/152; Şevkânî, a.g.e., 5/469; Mevdûdî, a.g.e., 6/571.

¹¹⁵⁵ Âlûsî, a.g.e., 29/166; Elmalılı, a.g.e., 8/208.

¹¹⁵⁶ Nisaburî, a.g.e., 10/129; İbn Kesîr, a.g.e., 8/294; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/76; Âlûsî, a.g.e., 29/166; Mevdûdî, a.g.e., 6/571.

Bütün bu hallerde Hakk Tealâ, kudretinin ve ilminin eşsizliğini bildirmekte¹¹⁵⁷, bütün mahlûkatın olduğu gibi kâfirlerin de O'nun kudreti karşısında sonsuz acziyet içerisinde olduğunu, Ona kulluk etmekten başka çıkar yolun bulunmadığını haber vermektedir.

Bu ve buna benzer âyetler, kâfirleri tehdit etmekle birlikte dünya nimetlerine dalıp da bu nimetleri bahşeden Yüce Yaratana karşı kâfirler gibi teşekkür etmeyi unutmuş ve yaratılış gâyelerinden sapmış olanlar için de bir uyarıdır¹¹⁵⁸. Zira Yüce Allah'a kullarına nimetleri ikram etmesi zor olmadığı gibi onları geri alması da zor değildir.

2.4.6.3.İNSAN SÛRESİNİN KULLAR İÇİN BİR UYARI OLMASI

İnsanın mâhiyetini bildiren, yaptıklarının karşılıksız kalmayacağını, iyiler ve kötüler için ahirette elde edecekleri karşılıkları haber veren ve nihâyetinde bütün bu hatırlatmalar karşısında insanların takındıkları tavırları gözler önüne seren İnsan sûresi, Hakk katından kullar için gönderilen bir mesaj ve bir uyarı mâhiyetindedir. Nitekim Cenâb-ı Hakk, sûrenin bir uyarı oluşunu şu ifadeyle haber vermektedir; “إن هذه تذكرة فمن شاء اتخذ إلى ربه سبيلا” (Şüphesiz ki, bu, bir öğüttür. Artık kim dilerse, Rabb'ine bir yol tutar.)¹¹⁵⁹

Çoğunluk, âyette öğüt olduğu bildirilenin ve ism-i işaret ile belirtilenin İnsan sûresi olduğunu benimsemektedir¹¹⁶⁰. Ancak bununla kolayca kavranabilen açık âyetlerin kastedildiği¹¹⁶¹ veyahut da bütün olarak Kur'ân'a işaret edildiği de söylenilmektedir¹¹⁶².

Nitekim Kur'ân bütünüyle ilahî bir mesaj olduğu gibi bu sûre de, düşünen, ders çıkararak ve ibret alan kimseler için bir mesaj ve bir uyarıdır. Zira dinlemesini bilen, kalbini açık tutabilen herkes bundan istifade edecektir. Çünkü bu sûre, vecîz tertibi, va'd ve vaîdi,

¹¹⁵⁷ Bikâî, a.g.e., 21/159.

¹¹⁵⁸ Kutub, *Fizilâli'l-Kur'ân*, 6/3786; Sefîne, a.g.e., 7/486.

¹¹⁵⁹ İnsan, 76/29.

¹¹⁶⁰ Taberî, a.g.e., 28/139; Begavî, a.g.e., 8/300; İbn Atıyye, a.g.e., 15/254; Razî, a.g.e., 30/261; Kurtubî, a.g.e., 19/152; İbn Kesir, a.g.e., 8/294; Nesefî, a.g.e., 4/321; Tabresî, a.g.e., 9/626; Suyûtî, *ed-Dürr*, 8/379; Şevkânî, a.g.e., 5/470; Kasımî, a.g.e., 17/13; Tabatabâî, a.g.e., 20/155.

¹¹⁶¹ Zemahşerî, a.g.e., 4/201; İbn Atıyye, a.g.e., 15/254; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/76; Âlûsî, a.g.e., 29/167; Kasımî, a.g.e., 17/13.

¹¹⁶² Kuşeyrî, a.g.e., 3/669; İbn Atıyye, a.g.e., 15/254; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; Bikâî, a.g.e., 21/160.

teşvik ve tehdidi ile düşünenler için bir mesajdır, görebilenler için bir yol göstericidir ve akıllarını kullanabilenler için bir öğüttür¹¹⁶³.

Nitekim Yüce Allah, kullarını bu şekilde uyarmaktadır. Bu uyarılardan sonra da “*Artık kim dilerse, Rabb’ine bir yol tutar.*” buyurarak kullarının Rab’lerine götürülen yolu tutmalarının gerekliliğini bildirmektedir. Zira kim kendisi için iyi olanı ve güzel âkıbeti istiyorsa iman, amel ve taat ile Allah’ın emir ve yasaklarına tastamam uyarak Rabb’in rızasına ulaşmaya çalışmalı, ibadetleri vesile kılarak Rabb’ine yakınlaşmalı¹¹⁶⁴, ve Kur’ân’ı kendisine hidâyet kaynağı olarak benimsemeli¹¹⁶⁵ ki, bu sayede Hakk Tealâ’nın mükâfatına nâil, azabından da emin olabilsin.

Ancak âyetteki “*Artık kim dilerse, Rabb’ine bir yol tutar.*” sözünde bir muhayyerlik söz konusu değildir, yani Cenâb-ı Hakk, bu sözüyle kullarını Rabb’e götürülen yolu tutmak veya tutmamak hususunda serbest olduklarını bildirmemektedir, bilakis bununla aksi istikametlerden onları sakındırmakta ve Rablerinin rızasına götürülen dosdoğru yolu tutmaları hususunda teşvik etmektedir¹¹⁶⁶.

Âyetteki “سبيل” kelimesi, “kurtuluş (cennet) yolu” anlamında kullanılmıştır¹¹⁶⁷ ki, kurtuluşa ermek de ancak Allah’a kulluk ile mümkündür. Bunun yanında bu kelimenin “vesile” anlamında kullanıldığı¹¹⁶⁸ ki, bununla Allah’ın rızasını kazanmaya sebep teşkil eden şeylerin kastedildiği de söylenilmektedir. Ancak sonuç da bunların hepsi manaca aynıdır, çünkü Rabb’in rızasını kazandıran ve kurtuluşa erdiren her şey bu kelimenin kapsamındadır.

Hakk Tealâ, bütün bu uyarılardan sonra “*Artık kim dilerse, Rabb’ine bir yol tutar.*” sözüyle ibret alabilenlerin Rabb’e kavuşturan yolu tutmasının gerekliliğini bildirmiştir. Ancak devam eden âyette “وماتشؤون إلا أن يشاء الله إن الله كان عليماً حكيماً” (*Bununla beraber, Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz. Çünkü Allah hakkıyla bilendir, tam bir hüküm ve*

¹¹⁶³ Taberî, a.g.e., 28/139; Razî, a.g.e., 30/261; Nisaburî, a.g.e., 10/130; Bikâî, a.g.e., 21/160; Kasımî, a.g.e., 17/13; Merâğî, a.g.e., 10/176; Zuhaylî, a.g.e., 29/307.

¹¹⁶⁴ Taberî, a.g.e., 28/139; Kuşeyrî, a.g.e., 3/669; Begavî, a.g.e., 8/300; Zemahşerî, a.g.e., 4/201; Kurtubî, a.g.e., 19/152; Neseî, a.g.e., 4/321; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; Tabresî, a.g.e., 9/626; Bikâî, a.g.e., 21/160; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/76; Şevkânî, a.g.e., 5/470; Âlûsî, a.g.e., 29/167; Merâğî, a.g.e., 10/176.

¹¹⁶⁵ İbn Kesîr, a.g.e., 8/294; Zuhaylî, a.g.e., 29/307.

¹¹⁶⁶ Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; Kutub, *Fizılâli’l-Kur’ân*, 6/3787.

¹¹⁶⁷ İbn Atıyye, a.g.e., 15/254; Kurtubî, a.g.e., 19/152;

¹¹⁶⁸ Kurtubî, a.g.e., 19/152; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/76; Âlûsî, a.g.e., 29/167.

hikmet sahibidir.)¹¹⁶⁹ buyurarak bunun, yani kulun her şeyde olduğu gibi Rabb'ine götüren yolu tutmayı istemesinin de¹¹⁷⁰ ancak kendi dilemiyle mümkün olabileceğini bildirmektedir.

Nitekim mutlak hakim, yegâne tasarruf sahibi, insanlar değil Allah'tır¹¹⁷¹, Onun irâdesi, bütün irâde ve dilemelerin üstündedir¹¹⁷². Zira Cenâb-ı Hakk, mutlak irâdenin (dilemenin) kendisine ait olduğunu şu âyetlerde de dile getirmektedir; “(Resûlüm!) *De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kâdirsin.*”¹¹⁷³, “(Allah) *Dilediği şeyleri mutlaka yapandır.*”¹¹⁷⁴ Allah Resûlü de Hakk Tealâ'nın dilemesinin her şeyin üzerinde olduğuna işaretle “*Allah'ın dilediği oldu, dilemediği olmadı.*”¹¹⁷⁵ buyurmuşlardır.

İşte bu sebeplerdir ki, kulların fiilleri, Allah'ın irâdesi, dilemesi, hükmü, kazası, ve takdiri iledir¹¹⁷⁶. Nitekim O, dilemediği müddetçe, kulun dileği ve arzusu -iyi niyetle hayrı diliyor olsa dahi- hiçbir şey ifade etmemektedir¹¹⁷⁷. Binâenaleyh kul kendisini hidâyete erdiremez, ancak Allah dilerse o, doğru yolu bulabilir¹¹⁷⁸. Zira tek başına kulun dilemesi, ne bir iyiliği oluşturabilir, ne de bir zararı giderebilir¹¹⁷⁹. Çünkü insanın dilemesi, kesp, Allah'ın dilemesi ise yaratma şeklinde vücûda geldiği için kulun bir şeyi yapmayı dilemesi yani o işe meyletmesi, Allah'ın o fiili yaratmadığı müddetçe geçerlik kazanmamaktadır¹¹⁸⁰.

¹¹⁶⁹ İnsan, 76/30.

¹¹⁷⁰ Zemahşerî, a.g.e., 4/201; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 8441; Kurtubî, a.g.e., 19/152; Nesefî, a.g.e., 4/321; Ebu Hayyân, a.g.e., 8/401; Tabresî, a.g.e., 9/626; Bikâî, a.g.e., 21/161; Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/76; Şevkânî, a.g.e., 5/470; Âlûsî, a.g.e., 29/167; Zuhaylî, a.g.e., 29/307.

¹¹⁷¹ Taberî, a.g.e., 28/140; Begavî, a.g.e., 8/300; Kurtubî, a.g.e., 19/152; Bikâî, a.g.e., 21/161; Kasımî, a.g.e., 17/14; Kutub, *Fizılâli'l-Kur'ân*, 6/3787.

¹¹⁷² Tahâvî, a.g.e., s.27.

¹¹⁷³ Bakara, 2/26.

¹¹⁷⁴ Bürûc, 85/16.

¹¹⁷⁵ Ebu Dâvûd, “Edeb” 110.

¹¹⁷⁶ Nesefî, Ömer, a.g.e., s.89; Taftazânî, a.g.e., s.37.

¹¹⁷⁷ Şevkânî, a.g.e., 5/470; Kasımî, a.g.e., 17/14; Merâğî, a.g.e., 10/176; Zuhaylî, a.g.e., 29/307.

¹¹⁷⁸ İbn Kesîr, a.g.e., 8/295; Kurtubî, a.g.e., 19/152; Zuhaylî, a.g.e., 29/307.

¹¹⁷⁹ Şevkânî, a.g.e., 5/470; Zuhaylî, a.g.e., 29/307.

¹¹⁸⁰ Tahâvî, a.g.e., s.27; Taftazânî, a.g.e., s.39; Gölcük, a.g.e., s.223.

Cenâb-ı Hakk, dilediği kimseyi sapıklıkta, dilediği kimseyi de hidâyette tutar¹¹⁸¹, isteği dışında hiç kimse Ona götüren yolu tutamaz, zira “Allah, hakkıyla bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.” Nitekim Allah, kimin hidâyeti hak ettiğini bilir ve hidâyeti ona kolaylaştırır ve kimin de bunu hak etmediğini bilir ve onu da hidâyetinden uzaklaştırır¹¹⁸². Bunu da hikmeti gereğince yapmaktadır¹¹⁸³, çünkü O, kulları üzerindeki tasarrufunda tam bir hüküm ve hikmet sahibidir. Onun ilim ve hikmeti, kulların kavrayamayacağı kadar yücedir¹¹⁸⁴. Zira Allah Tealâ, bu gerçeği şu âyet ile de haber vermektedir; “Allah sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sapaşğlam tutar. Zâlimleri ise Allah saptırır. Allah dilediğini yapar.”¹¹⁸⁵ Allah Resûlü de Hakk Tealâ’nın kulları üzerindeki tasarrufundan bahsederken “Kalpler, Rahmân’ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir.”¹¹⁸⁶ buyurmuşlardır.

İşte bundan dolayı Hakk Tealâ, dilediğini rahmetine sokar, yani doğru yolda onu başarılı kılar ki, bunun sonunda cennet vardır ve zâlimler için ise ahirette elem verici bir azap hazırlamıştır. Öyle ki, Onun hidâyete erdirdiğini kimse saptıramaz, hidâyeti nasip etmediğine de kimse doğru yolu gösteremez¹¹⁸⁷. Zira bu hususu da Yüce Allah sûrenin son âyetinde şöyle buyurarak haber vermektedir; “يدخل من يشاء في رحمته والظالمين أعد لهم عذابا أليما” (Kimi dilerse, rahmetine sokar. Zâlimlere gelince, O, onlar için elem verici bir azap hazırlamıştır.)¹¹⁸⁸

Nitekim Cenâb-ı Hakk, “Muhakkak ki, Allah, iman edip iyi davranışlarda bulunan kimseleri, zemininde ırmaklar akan cennetlere kabul eder. Şüphesiz Allah, dilediği şeyleri yapandır.”¹¹⁸⁹ âyetiyle de irâdesinin kullarını cennete koymadaki tek faktör olduğunu haber vermektedir.

¹¹⁸¹ Neseî, Ömer, a.g.e., s.98.

¹¹⁸² İbn Atıyye, a.g.e., 15/255; İbn Kesîr, a.g.e., 8/295; Bikâî, a.g.e., 21/127; Ebu’s-Suûd, a.g.e., 9/76; Âlûsî, a.g.e., 29/168; Merâğî, a.g.e., 10/177; Zuhaylî, a.g.e., 29/307.

¹¹⁸³ İbn Kesîr, a.g.e., 8/295.

¹¹⁸⁴ Taberî, a.g.e., 28/140; İbn Kesîr, a.g.e., 8/295; Şevkânî, a.g.e., 470;

¹¹⁸⁵ İbrahim, 14/27.

¹¹⁸⁶ Tirmizî, “Kader”7.

¹¹⁸⁷ İbn Kesîr, a.g.e., 8/295.

¹¹⁸⁸ İnsan, 76/31.

¹¹⁸⁹ Hac, 22/14.

Hakk Tealâ'nın dileyip de rahmetine koydukları; kendisine itaatta muvaffak kıldıkları ve ahirette cennetine koyduklarıdır¹¹⁹⁰. Kendileri için elem verici bir azap hazırladıkları ve âyette “*zâlimler*” olarak adlandırdıkları ise Allah'ın azap etmekle zulmettikleri değil –ki Allah zulmetmez¹¹⁹¹- bizzat kendi kendilerine zulmedenlerdir. Çünkü onlar, Allah'ı inkârda ısrar etmekle ve hayatlarını bu sapıklık içinde tüketmekle kendilerine zulmetmişlerdir¹¹⁹² ki, bunun bir sonucu olarak da Allah Tealâ, ahirette onlara cehennemi hazırlamıştır.

Sûrenin son âyetindeki, Cenâb-ı Hakk'ın dilediklerini dahil edeceği rahmeti, iman ile yorumlanması halinde bu âyet, imanın Allah'tan olduğu hususunda açık bir delil olmaktadır. cennet ile yorumlanması halinde ise âyet, cennete girmenin hak etmek ile değil, Allah'ın dilemesi, fazlı ve ihsanı ile olduğuna işaret etmektedir¹¹⁹³.

Bu ve benzeri âyetler Allah'ın irâdesi ile insanların irâdesi meselesini gündeme getirmektedir. Nitekim kelamdaki bu mevzu, tartışmalı konular arasında yer almaktadır. Mezheplerden bazılarının bu konudaki görüşlerini ana hatlarıyla şöylece özetlemek mümkündür;

“Mu'tezile, Allah'ın irâdesi hakkında “Allah, gerçekte dileyen(mürîd)dir. Onun dileyen olması, dileyen (mürîd) olmadığı bir andan sonradır. O irâde ettiğinde dileyendir. Zira Allah muhdes, sonradan olma bir dileme ile diler, Onun zafî veya kadîm bir irâde ile dilemesi doğru değildir.” şeklinde düşünmekte, insan irâdesi hususunda ise insanın fiillerini Allah'ın yaratmadığı temel görüşünden hareketle ona geniş bir hürriyet alanı tanımaktadırlar. Neticede Mu'tezile, Allah'ın sonradan meydana gelen bir irâde ile yani nisbî ve izafî bir dileme ile mürîd olduğunu kabul ediyor ve insanın fiilleri hususunda ise Allah'ın dilemesini muhdes kabul ettikleri için bu irâdenin insanın fiillerini yaratmasını mümkün görmüyorlar. Cebriye ise bu hususta “Allah'ın mülkünde ancak Onun dilediği olur. Vaktinde vuku bulacağını bildiği şeyin zamanında meydana gelmesini dilediği gibi, olmayacak şeyin de vuku bulmayacağını dileyen Allah'tır.” demektedir. Zira bu mezheb irâde meselesinde temel esası insana irâde hürriyeti

¹¹⁹⁰ Ebu's-Suûd, a.g.e., 9/76; Merâğî, a.g.e., 10/177.

¹¹⁹¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/182; Nisâ, 4/40; Nahl, 16/33,34; Kehf, 18/49; Hac, 22/10.

¹¹⁹² Taberî, a.g.e., 28/140; Merâğî, a.g.e., 10/176; Zuhaylî, a.g.e., 29/307.

¹¹⁹³ Razî, a.g.e., 30/263.

tanımama üzerinedir, nitekim mezhebe cebriye adını veren de onların bu görüşüdür. Bunlara mukâbil Ehli Sünnet kelamcıları ise Allah'ın irâdesini ezeli, zâtî ve mutlak olarak anlamaktadırlar. Allah'ın irâdesi ile insanın irâdesi arasında fark vardır, insanın irâdesinden hareketle Allah'ın irâdesinin anlaşılamayacağını düşünmektedirler. Matüridiler, Allah ile insanın irâdesini birlikte açıklarken her şeyi irâde edenin Allah olduğunu kabul etmekle birlikte, irâde ile ilim arasında ayırım yaparak, Allah'ın her şeyi önceden bildiği ilkesinden hareketle insana irâde hürriyeti tanımaktadırlar. Nitekim “Allah insandan küfrü, onun ihtiyarıyla ve isteğiyle ve imana gücü olmakla birlikte diler.” şeklinde düşünenler Matüridîlerdir. Eş'ârîler ise Mu'tezileye tepki olarak bu hususta Allah'ın irâdesini mutlak ve zatî olarak kabul etmektedirler. Onlara göre Allah'ın irâdesi her şeyin üzerinde ve her şeyi kuşatmaktadır. İnsanın fiilleri de Allah'ın irâdesinin sınırsız kapsamı içindedir. İnsanın fiillerini irâde etmede hürriyetinin olup olmadığı hususunda Eş'ârîlerde bir açıklık görülmez. Onlar bu konuda Mu'tezile gibi Allah'ın irâdesinin yanında bir de insanın irâdesinin varlığını kabul etmekten endişe duyarlar. Bu sebeptendir ki, onlar insanın, fiillerini yapmada irâdesi vardır sözünü açıkça söyleyememişlerdir. Bu yaklaşımları dolayısıyla Eş'ârî mezhebi için “cebr-i mütevassıt” denilmiştir¹¹⁹⁴.”

SONUÇ

İnsan sûresi, ilahî bir uyarıdır. Nitekim insanoğlu onun üzerinde biraz düşünse, kendisi için bu sûrede ne kadar büyük öğütlerin olduğunu anlaması hiç de zor olmayacaktır. Zira sûre üzerindeki bir anlık tefekkür neticesinde insan anlamaktadır ki;

O, yaratılmadan önceki konumu itibariyle hiç de itibâr edilir bir durumda değildi, zira onu hiç kimse tanımıyordu.

Yüce Yaratan, onu hakîr bir sudan yarattı da o, anılır ve tanınır bir hale kavuştu.

¹¹⁹⁴ Gölcük, a.g.e., s.212-215.

İnsanın yaratılış gâyesi, imtihândır. Nitekim Allah Tealâ, onu bu sebeple işiten ve gören bir varlık olarak yaratmış ve ona hak ve bâtil olan yolları tanıtmıştır.

Ancak insanların hepsi bir değildir. Zira kimisi bu imtihân sürecinde Yaratanına karşı şükreden bir kul olabilirken, kimisi de küfür bataklığında yer alabilmektedir.

Ahde vefâ, dehşeti her yanı saracak olan kıyâmet gününden endişe duymak, ihlâs ile ve kıyâmet gününden korkarak muhtaç olanları görüp gözetmek Allah Tealâ'nın hoşnut olduğu davranışlardır. Nitekim sabır ve sebât ile Allah rızasını hedefleyen ve o uğurda bu ve benzeri davranışlarda gayret sarf eden kulların sabrını Yüce Allah, ahirette elde edecekleri nimetler için sebep olarak kabul etmektedir.

İnsanlar, Yaratıcılarına karşı şükreden veya nankör olmalarının karşılığını ahirette mutlaka bulacaklardır. Zira Yüce Allah, kâfirler için elem verici bir azap, şükreden kulları için ise eşi ve benzeri olmayan nimetler hazırlamıştır.

Yüce Allah, insanlardan ahiret için bir araç olan dünyaya meyledip de amaç olan ahireti terk etmemelerini istemektedir. Zira insanın yaratılış gâyesi, bu tutumu şiddetle reddetmektedir.

Bu sûre, ilahî bir mesaj ve bir uyarıdır. İnsanların bu ve benzeri uyarıları dikkate alıp hak yolda yürümesi Cenâb-ı Hakk'ın bir emridir.

Yüce Allah, her dileğin üzerinde, mutlak dileyendir. Bu sebeple her insan, bu temel inancı dikkate alarak dâima Allah Tealâ'dan yardımını ve hidâyetini dilemeli ve her fırsatta O'nun hoşnutluğunu amaç edinmelidir.

Hiç şüphesiz İnsan sûresinden çıkarılabilecek öğütler bunlarla sınırlı değildir. Ancak insan, genel hatlarıyla bu sûreyi incelediğinde ilk olarak bu öğütlere şahit olacaktır.

Kur'ân'ın herhangi bir sûresi üzerinde yapılan bu tür tez çalışmalarının, bir çok faydası vardır. Faydalarından belki de en önemlisi, çalışmayı gerçekleştirenin, bu çalışması sayesinde Yüce Allah'ın göndermiş olduğu Kitap Kur'ân'ı sadece bir sûresiyle de olsa etraflıca anlama imkanı bulmasıdır.

Bunun yanında böyle bir tez çalışmasının, konuyu inceleyene tefsir sahasına dâir klasik eserlerle tanışması ve onlarla ilgili muâsır kitapların bir arada değerlendirmesi imkanı vermesi bakımından da oldukça eğitici olan bir yönü bulunmaktadır. Zira bu sayede o, başlangıcından bu güne kadar Kur'ân hakkında yazılmış olan bir çok esere şahit olmakta ve ilgili sahadaki literatürünü geliştirmektedir.

BİBİLİYOGRAFYA

Kitaplar:

Akgül, Muhittin, *Kur'ân'ı Kerim'de Hz. Peygamber*, Işık Yayınları, İstanbul, 1999.

Âlûsî, Ebu's-Senâ Şhubeddin Mahmud b. Abdullah, *Rûhu'l-Meânî Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebu'l-Mesânî*, Dar-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut (t.y.).

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991.

- Aydın, Hüseyin**, *Yaratılış ve Gâyelik*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- Begavî, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesûd**, *Meâlimü't-Tenzîl*, Dâru't-Tayyibe, Riyad, 1993/1414.
- Behiy, Muhammed**, *İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar* (trc. Ali Turgut), Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998.
- Beyzâvî, Ebu Saîd Nasruddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed**, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Şems matbaası, İstanbul, 1884.
- Bikâî, Ebu'l-Hasan Burhaneddin İbrahim b. Ömer b. Hasan**, *Nazmu'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Ây ve's-Süver*, Dâru'l-Meârifi'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1978.
- Bucaille, Maurice**, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim (La Bible le Coran, et la science)* (trc. Suat Yıldırım), T.Ö.V. Yayınları, İzmir, (t.y.).
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. Muğîre**, *Sahîh-i Buhârî*, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.
- Canan, İbrahim**, *Hadis Ansiklopedisi*, Akçağ Yayınevi, Ankara, (t.y.).
- Cerrahoğlu, İsmail**, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1989.
- Demirci, Muhsin**, *Kur'ân Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1998.
- _____, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Dâmeğânî, Ebu Abdullah Hüseyin b. Muhammed**, *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (thk. Abdulazîz Seyyidü'l-Ehl), Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1983.

- Ebu Ali, Hasan b. Ahmed b. Abdulgaffâr el Fârisî**, *el-Hucce li'l-Kurrâi's-Seb'a* (thk. Muhammed Bedreddin Kahveci, Beşir Cüvicâtî), Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Beyrut, 1991.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eşas es-Sicistânî**, *Sünen-i Ebî Dâvûd* (thk. Sitkî Muhammed Cemîl), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994/1414.
- Ebu Hayyân, Esîruddin Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan el-Endülûsî el-Gırnatî**, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru'l-Fikr, Kahire, 1983.
- Ebu Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ et-Teymî el-Basrî**, *Mecâzü'l-Kur'an* (thk. Fuad Sezgin), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1981.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muahmed b. Mustafa**, *İrşâd-ü Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır**, *Hak Dini Kur'an Dili* (Ali Bulaç yönetimindeki bir kurul tarafından sadeleştirilmiştir), Akçağ, Ankara, 1995.
- Ferrâ, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh ed-Deylemî**, *Meâni'l-Kur'an*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1983.
- Feyzu'l-Keşânî, Muhsin Muhammed b. Murtaza b. Mahmud**, *Tefsîru's-Sâfî* (thk. Hüseyin A'lemî) Müessesetü'l-Â'lemî, Beyrut, 1982.
- Fizuzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub**, *Besâir-u Zevi't-Temyîz Letâif'ü'l-Kitâbi'l-Azîz*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, (t.y.).
- Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed**, *İhya-u Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Kuteybe, Beyrut, 1992/1412.
- Gölcük, Şerafeddin, Süleyman Toprak**, *Kelam*, Tekin Kitapevi, Konya, 1991.
- Hasan Han, Ebu't-Tayyib Muhammed Sıddık**, *Fethu'l-Beyân fî Mekâsıdı'l-Kur'an* (thk. Abdullah b. İbrahim Ensârî), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1992.
- Havva, Said**, *el-Esâs fî't-Tefsîr*, Dâru's-Selâm, Kahire, 1989.

- Hâzin, Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî**, *Lübâbu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl*, el-Yemâme li't-Tıbaa ve'n-Neşr ve't-Tevzi', Dimeşk, 1994/1415.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebi Bekr**, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, (t.y.).
- Hökelekli, Hayati**, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
- İşık, Emin**, *Kur'ân'ın Getirdiği*, Hareket Yayınları, İstanbul, 1974.
- Itr, Nureddin**, *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Matbaatu's-Sıbl, Dimeşk, 1996/1412.
- İbnü'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah**, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997/1417.
- İbn Atıyye, Muhammed Abdulhakk el-Endülûsî**, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz*, (Katar emiri tarafından yayınlanmıştır) Katar, 1991/1412.
- İbnü'l-Bâziş, Ebu Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Ensârî**, *el-İkna' fi'l-Kırâati's-Seb'a* (thk. Abdulmecid Katamış), Câmiat-ü Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1983.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân el-Kureşî el-Bağdadî**, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut, 1987/1407.
- _____ *Nevâsihu'l-Kur'ân* (thk. Muhammed Eşref Ali el-Melbârî), el-Mektebetü'l-Arabiyye es-Suûdiyye el-Camiatü'l-İslâmiyye, Medine, 1984/1404.
- İbn Ebi Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris er-Razî**, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (thk. Esad Muhammed Tayyib), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 199/1419.
- İbn Kesîr, İmaduddin Ebu'l-Fidâ İsmail b. Amr b. Kesîr b. Dav' b. Zer' el-Basrî**, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru't-Tayyibe, Riyad, 1997.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim**, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân* (thk. es-Seyyid Ahmed Abbas Sakr), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1978/1398.

_____ *Te'vîl-ü Müşkili'l-Kur'ân* (thk. es-Seyyid Ahmed Abbas Sakr), Dâru't-Türâs, Kahire, 1973.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce* (thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî), Dâr-u İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, (t.y.).

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâleddin Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1990/1410.

İbn Kayyîm, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed el-Cevziye, *Bedâiü't-Tefsîr* (thk. Yusri es-Seyyid Muhammed), Dâr-u İbni'l-Cevzî, Riyad, 1993.

İsfehanî, Râğîb Ebu'l-Kasım el-Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân* (thk. Muhammed Halil Aytânî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1998/1418.

İslamoğlu, Beşir, *Kur'ân'da Müminlerin Özellikleri*, Pınar Yayınları, İstanbul, (t.y.), (5.Baskı).

Kasımî, Muhammed Cemâleddin, *Tefsîru'l-Kasımî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987.

Köksal, M. Asım, *Hz. Muhammed ve İslamiyet* (Mekke Devri, İlave Baskı), İrfan Yayınevi, İstanbul, 1977.

Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer Ebû Abdillah, *Müsned'ü'ş-Şihâb*. (Humeydî b. Abdü'l-Mecîd es-Selefi), Müessetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1986/1407.

Kurtubî, Abdullah Muhammed el-Ensârî, *Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (y.y.), (t.y.)

Kutup, Seyyid, *Fizilâli'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şurûk, Beyrut, 1985.

_____ *İslam'da Sosyal Adalet* (trc. Harun Ünal), Aslan Yayınları, İstanbul, 1992.

_____ *Cihan Sulhu ve İslam* (trc. Ali Arslan), Arslan Yayınları, İstanbul, 1993.

_____ *Kur'ân'da Kıyâmet Sahneleri* (A. Faruk Haznedaroğlu), Ravza Yayınları, İstanbul, 1997.

- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Zeynülislam Abdülkerim b. Havâzin**, *Letâifü'l-İşârât* (thk. İbrahim Beyûnî), el-Heyetü'l-Misriyyeti'l-Âmme, Kahire, 1981.
- Malik b. Enes**, *Muvattâ* (thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî), Dâru'l-Hadîs, Kahire, (t.y.).
- Mennâ', Halil el-Kattân**, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşr ve't-Tevzi', Riyad, 1992/1413.
- Merâğî, Ahmed Mustafa**, *Tefsîru'l-Merâğî*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1974.
- Mevdûdî, Ebu'l-Alâ**, *Tefhîmu'l-Kur'ân* (trc. Ali Bulaç yönetiminde bir heyet), İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.
- Münzirî, Ebu Muhammed Zekiyüddîn Abdulazîm b. Abdulkavî**, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1968/1388.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc**, *Sahîh-i Müslim* (thk. Ahmed Şemseddin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998/1418
- Nesâî, Ebu Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb**, *Sünen-i Nesâî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1992/1412.
- Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmet b. Mahmud**, *Tefsîru'n-Nesefî*, Dâr-u Kahraman, İstanbul, 1984.
- Nesefî, Ömer**, *Akâid* (trc. M. Seyyid Ahsen 'İslam İnancının Temelleri'), Otağ Yayınları, İstanbul, 1971.
- Nisaburî, Nizâmuddin el-A'rec Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî**, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Reğâibu'l-Furkân* (thk. İbrahim Atve Avâd), Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1970/1390.
- Nurbâkî, Haluk**, *Kur'ân'ı Kerim'den Âyetler ve İlmî Gerçekler*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- Nursî, Bedüzzamân Said**, *Sözler*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2001.

- Razî, Fahreddin**, *Tesîru'l-Kebîr*, Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, (t.y.) (3. Baskı).
- Sâbûnî, Nureddin**, *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn* (trc. Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- Sefîne, Muhammed**, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, Dâru'ş-Şam, Beyrut, 1990.
- Senin, Saffet**, *İbadetin Getirdikleri*, Nil Yayınları, İzmir, 2000.
- Sıbağ, Muhammed**, *Lemahât fi Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1990/1410.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celaleddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr**, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut, 1996/1416.
- _____ *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1983.
- _____ *Lübâbü'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1994/1415.
- Şevkânî, Muhammed Ali b. Muhammed**, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmî't-Tefsîr* (thk. Abdurrahmân Umeyrâ), Dâru'l-Vefâ, Mansûre, 1997/1418.
- Şirâzî, Nâsır Mekrimî**, *el-Emsâl fi Tefsîri Kitabi'llahi'l-Münzel*, Müessesetü'l-Ba'se, Beyrut, 1992.
- Tabatabâî, Muhammed Hüseyin**, *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut, 1997/1417.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr**, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1987/1408.
- Tabresî, Ebu Ali el-Fadl İbnü'l-Hasan**, *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1986/1406.

- Taftazânî, Sa'duddin Mesûd b. Ömer**, *Şerhu'l-Akâid* (trc. Süleyman Uludağ 'Kelam ilmi ve İslam Akâidi'), Dergâh Yayınları, İstanbul, (t.y.)
- Tahâvî, Ebu Ca'fer**, *Akâidetü't-Tahâvî*, İstanbul Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre**, *Sünen-i Tirmizî* (thk. Sıtkî Muhammed Cemil el-Attâr), Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1994/1414.
- Toprak, Süleyman**, *Ölümden Sonraki Hayat*, (Müellif tarafından yayınlanmıştır), Konya, 1991.
- Toshihiko İzutsu**, *Kur'ân'da Allah ve İnsan* (trc Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, (t.y.).
- Uludağ, Süleyman**, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
- Ünal, Ali**, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Nil Yayınları, İzmir, 1999.
- _____ *Resûllerin Yolu*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1983.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburî**, *Esbâbu'n-Nüzûl* (thk. Asım b. Abdulmuhs Hamidân), Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut, 1991.
- Yavuz, Yûnus Vehbi**, *İslam'da Zekat Müessesesi*, Feyiz yayınları, İstanbul, 1972
- Yıldırım, Suat**, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1998.
- Zeccâc, Ebu İshak İbrahim b. es-Serî b. Sehl**, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu* (thk. Abdulcelil Abduh Şelebî), Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1988.
- Zerkeşî, Bedreddin**, *el-Burhân fî Ulûmi'l Kur'ân*, (thk. Yusuf Abdurrahmân el-Mer'aşlî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1990/1410.
- Zemahşerî, Ebu Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer**, *el-Keşşâf Hakâiku't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, (t.y.).

Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr fi Akîde ve's-Şerîa ve'l-Menhec*, Dâru'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut, 1991/1411.

Zührî, Ebu Bekr İbn Şihâb Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah, *Tenzîlâtü'l-Kur'ân*, (y.y.), (t.y.).

Ansiklopediler:

Şahin, M. Süreyya, “*Cennet*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

Topaloğlu, Bekir, “*Cennet*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

Sürelî Yayınlar:

Pusmaz, Durak, “*Kur'ân'da Şükür Kavramı*”, Diyanet İlmî Dergi, Cilt:35, Sayı: 3, Temmuz- Ağustos- Eylül 1999, s.64-78.

_____ “*Kur'ân'ı Kerim'de İnfak Kavramı*”, Diyanet İlmî Dergi, Cilt:25, Sayı:4, Ekim-Kasım-Aralık 1999, s.49-56.

Tezler:

Ekin, Yûnus, “*Kur'ân'a Göre Küfür Kavramı*”, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2000.

ÖZGEÇMİŞ

Murtaza Gür, 20/07/1974 tarihinde Kocaeli'nin Körfez ilçesinde doğdu. İlkokulu Petkim İlkokulunda tamamladıktan sonra İstanbul Haznedar Merkez Kur'ân Kursun'a kaydoldu burada hıfzını tamamladı. Kur'ân Kursu eğitimi süresinde İmam Hatip Okulu orta ve lise kısımlarının dışardan bitirme sınavlarına katıldı, 1992-1993 öğretim döneminde İzmit İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. Aynı yıl girdiği üniversite imtihanlarında kazandığı Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 1997-1998 öğretim yılında mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir bilim dalında yüksek lisansa başladı. Hâlen Yrd. Doç Dr. Muhittin Akgül danışmanlığında “*İnsan Sûresinde Cennet ve Cennete Götüren Davranışlar*” adlı yüksek lisans çalışmalarını sürdürmektedir.

